

MAGYAR TÖRVÉNYHOZÁS

ÉS

MAGYARORSZÁG TÖRTÉNELME.

I. FERENCZ JÓZSEF.

XI. KÖTET.

ÍRTA: MÁRIÁSSY BÉLA.

GYŐR, 1880.

FISCHER ISTVÁN ÉS F. KÖNYVNYOMDA-INTÉZETE.

TARTALOM.

Lap.

I. Fejezet 1—76-ig.

Az egyezkedés folytatása. — A közösügyi egyezmény vívmány-c vagy jogfeladás. — Mi volt az ország tényleges közjogi helyzete 49. előtt. — Mennyiben különbözik 48-túl. — Előnyei és hiányai. — A politikai szükség parancsolta-e? — Várhatott-e a nemzet kedvezőbb politikai átalakulásokra. — Tekintve a viszonyokat, lehetett volna e jobb egy ességet kötni

II. Fejezet..... 77—103-ig.

A kiegyezés utáni hangulat. A kormánypárt, az ellenzék elemei. — A kormány feladatai: az államadósság átalakítása, hitelviszonyok rendezése, a külközlekedés, az adórendszer arányosítása, az államvagyon rendezése, a jogi viszonyok, a megyék, a felsőház rendezése.

III. Fejezet..... 105—130 ig.

A kormány hibáinak és mulasztásainak főoka. — Mi hozta be a corruptiót? — Kossuth beavatkozása. — Váczi választás. — A vácziakhoz intézett válasza

IV. Fejezet..... 131—153-ig.

Kossuth vádjainak alaptalansága. — A kormány Hevesbe királyi biztost küld. — Böszörményit a kormány perbe fogja. — Tisza a kormány vád alá helyezését indítványozza. — A kormány győzelme. — A zsidók jogegyenlőségéről törvény. - Az első költségvetés.

V. Fejeset..... 155~193-ig.

Magyarország menny Írül rendelkezhetett. — A költség vetés fontossága. — Az adórendszer hiányai. — A titkos deficit. — A véderőrüli törvényjavaslat hiányai. — Mily joggal bírt az ország eddig a hadügyek terén.

VI. Fejesei 195—248-ig.

Böszörményi elítéltetése. — A forradalmár emigránsok haza jönnek. — Klapka, Perczel a kormányhoz csatlakoznak. — Horváth Bódi fondorlata Kossuth száműzésére. — A kormány meg hátrál. — A gyáva horvát tartomány. — A régi Magyar ország szemben a régi horvát tartománnyal. — Az egység hiányai. — A nemzetiségi törvényjavaslat. — Miletics Szvetozár törvényjavaslat. — A nemzetiségi képviselők törvényjavaslat. — A pánszlávok kívánalmi. — A 69 iki költségvetési vita. — Az ellenzék a delegatióbul kilép. — Horváth Boldizsár a katonai bíróságokul reactionarius javaslatot ad be. — Deák Ferencz visszavéteti.

VII. Fejeset..... 249—267-ig.

Horváth Boldizsár perrend-guillotinja.

Vili. Fejeset 269—290-ig.

A közoktatási törvény (kivonat). — Különféle törvények. —
— A vasutakul.

IX. Fejesei 291—363-ig.

1867: I. Ferencz József koronázásárul. — IX. Az ujonczokul.
— 1868: XXX. A horvát-magyar egyességül. — XL. A véderőrül.
— XLI. A honvédségiül. — XLII. A népfelkelésül. — XLIII. Erdély egyesítéséről.

I. FEJEZET.

Az egyezkedés folytatása. — A közösügyi egyezmény vívmány-e vagy jogfeladás. — Mi volt az ország tényleges közjogi helyzete 49. előtt. — Mennyiben különbözik 48-tul. — Előnyei és hiányai. — A politikai szükség parancsolta-e? — Várhatott-e a nemzet kedvezőbb politikai átalakulásokra. — Tekintve a viszonyokat, lehetett volna-e jobb egyességet kötni.

Az egyezkedő bizottságok a koronázás után megkezdők az osztrákokkal! alkut, az egyességet Sadova Bécsben is megkönnyítő, Magyarország beolvasztása lehetetlenné vált, az osztrákok Magyarország beolvasztásának lehetetlenségét, Austria gyengeségét belátták, a szláv áramlat ellen Magyarország támaszára számítottak. A delegacionális intézvényt tehát tetszéssel fogadták, lelkesültek a közös ministeriumokért is, mert Bécs lévén a közös uralkodó székhelye, a közös ministeriumok Bécsben maradtak, az egyesség ezen ministeriumoknál a magyaroknak nem csak egyenlő számban, de általában alkalmazását sem kötötte ki, ezen három nagy kormányzati ágazat a kürtöit paritás daczára az osztrákok rendelkezésére maradt, mi az osztrákoknak anyagi előnyt adott és a hagyományos szellemet fentartotta. A közös kormányzat látszólagos politikai paritása ugyan a fők hiúságát sértette, de ez a mindenható császár akarata lévén, a legfelsőbb akaratnak ellenszegülni nem mertek, az uralgó osztrák párt azomban főleg töbzsérek-, ügyvédekbul állván, a tekintély-áldozatot anyagi túlságos előnyökkel óhajtották kárpótolni, mi teljesen sikerült is, az egyezkedésnél Magyarország Austriával szemben határozott hátrányban volt, az osztrák küldöttség szak- és gyakorlati emberekből állt, a magyarok jogtudósok, mezei gazdák és elméleti szakemberek voltak, az osztrákok Magyarországot 17 év

óta kormányozták, tehát nemcsak hazájok, de Magyarország anyagi viszonyait is teljesen ismerték, a magyarok csak a régi Magyarországot ösmerték, Austriával senki sem foglalkozott, részint ellenszenvből, részint mert a közösség ily nagymérvű alkalmazására az 1861. közösügyes felirat és párt legengededékenyebb tagjai sem gondoltak, míg az osztrák loyaltás Pesten uralgó csillaggá nem emelkedett, azt hitték, hogy tekintve Austria szorult helyzetét, tekintve azt, hogy az államadóságok Magyarországot jogilag nem kötelezik, csakis méltányos adóssági és járuléki összeget fog követelni, Magyarország gabonatermelési képességét túlbecsülték, azt hívék, hogy egész Európa a harmadrendű Magyarország termelésére van utalva, a vérmes reményű gabonatermesztvényekből az ország nagy tőkét fog megtakarítani, e tőkéből a gyáripár felvirágozik és Magyarország ipara Austria nyomásatul menekül, ezen vérmes, alaptalan remények tehát a magyar ministereket és küldöttséget könnyelmű engedékenységre hangolták, a magyar vérmesebb, lovagiasabb jellemű, az alkudozásokra tehát már ennélfogva is képtelenebb. Az osztrákok ellenben nemcsak saját, de a magyarországi viszonyokat, a magyarok jellemét, vérmes számításaikat ösmerték, a nagy adósság erősen nyomta vállaikat, azon igyekeztek tehát, hogy a hatalmi paritás által elbűvölt magyarokra nagy terheket rójjanak, adósságaik nagy részétül meneküljenek, anyagi tekintetben Magyarország eddigi gyarmati állását megörökítsék. Az anyagi kiegyezés kétségkívül sok nehézségekkel járt, mert alapul a két állam vagyonának kellett szolgálni, az állam

összvagyonának megbecslése igen nehéz munka, mert midőn a becslés czéjja egyik részrül teherelvállalás, a másirkul a tehertüli menekülés, mindkét fél igyekszik értékét kisebbnek tüntetni fel, de különösen nehéz a pénztöke kimutatása, mert az értékpapír, készpénz, váltó könnyen elrejtethő, alapul tehát egyrészt az adót kellett elfogadni, de az adónál meg kellett volna bírálni, váljon a különböző adónemek, a birtok értéke és jövedelmi képességéhez viszonyítva, egyenlően terhelik-e a két állam adófizetőit, ezenfelül ki kellett volna munkálni, mennyit tesz a meg nem adóztatott pénztöke és ezen pénztökét a többi értékhez kellett volna csatolni és ez igen fontos feltétel volt, mert Austriában az állampapirosok, a takarékpénztárak adót nem fizettek, Austriában ez több ezer milliót tett, míg Magyarország alig bírt pár száz millióval, mert a földhitelintézet is idegen pénzzel dolgozott, a magyar úrbéri kármentesítési papirosokat kevés kivétellel osztrákok szereztek meg. Az osztrák birodalom nagy pénzürtéke kitetszett 73-ban a bécsi krachnál, midőn az özönvizbül fennmaradt papírok értékét 4000 milliót százakkal haladó összegben tüntették fel, ha ezen 4000 milliót Austria értékéhez hozzá veszik, Magyarország értéke alig képviselt volna 16 százalékot. A bizottságok közmegegyezéssel az adót fogadván el alapul, a német ministerek az adatokat őszintén a bizottság elé terjesztették, a németek, hogy legyen mit engedni, hogy a magyar ministerek Pesten a későbbi engedmények által népszerűséggel bírjanak, 35 perczentet kívántak Magyarországra róni, a kiegyezés azomban, miután a magyar küldöttség a pénztöke-

vagyon kimutatásának követelését nagyúri közöny nyel elejtette, könnyen ment, a gyászos kiegyezési egyességet megkötötték. Lónyay minister művét a magyar banknak titkos feladásával megkoronázta.

Az országgyűlés a betérjesztett javaslatokat úri közönnyel tárgyalta, csakis Ghiczy Kálmán, a bizottság tagja ellenezte erélyesen. Az országgyűlés azonban Ghiczynek a háromezer milliót megütő osztrák tőke megérintését hihetetlen arczczal, megvetéssel fogadta. Gőzerővel sietett a következő rossz egyességeket megszavazni.

XIV.

Azon arányrul,

mely szerint a magyar korona országai az 1867. XII. törvényczikkLen a sanctio pragmatica folytán közöseknek ismert államügyek terheit ezentúl viselik.

1. Az arány, mely szerint a *pragmatica sanctio* folytán az 1867. XII. törvényben közöseknek ismert államügyek költségei a magyar korona országai és ő Felsege többi országai által viselendők, az idézett törvényczikk 19., 20. §-ában körülirt módon, kölcsönös egyezmény utján, a magyar korona országaira nézve 30, s ő Felsege többi országaira nézve 70 százalékban állapittatik meg.

2. Ezen hozzájárulási arány, szintén a magyar korona országai és ő Felsege többi országai közös megállapodása szerint 10 évig marad érvényben, és pedig 1868. január 1-től 1877. december 31-éig.

3. Az 1867. XII. t. ez. 64-ik §-ának azon intézkedése, mely szerint a vámokbul befolyó jövedelmek

mindenekelőtt a közös költségek fedezetére fordítandók, akkép egészítették ki, hogy a vámok tiszta jövedelméből előbb a közös vámvonalon átvitt adó alávetett tárgyak után járó adóvisszatérítések fedeztetnek és az azután fenmaradandó felesleg fordítatik a közös költségek közös fedezésére.

4. Mind a magyar korona országai, mind ő Felsege többi országai kötelesek, a közös kiadási járulékok fedezésére, havi bevételeik egy részletét, — mely ezen bevételekhez oly arányban van, mint összes járulékaik összege az illető évi kiadási budgetek főösszegéhez, — minden hónapban beszolgáltatni. Ha a havi részletek ama hozzájárulási tartozás Összegét nem érnék fel: kötelezik az említett országok magukat, a különbözetet, bevételeikre való tekintet nélkül, teljesen beszolgáltatni, és pedig oly időközökben, hogy a közös pénzügyi háztartás fenn ne akadjon.

5. Jelen törvény akkor lép életbe, ha mindazon feltételek, melyekhez az 1867. XII. törvényezikk életbe léptetése magában az idézett törvényezikkben kötve van, teljesülnek.

XV.

Az államadósságok után

a magyar korona országai által vállalando évi járulékrub

Az államadósságok után az 1867. évi XII. 53. és 54. §-ában kikötött feltétel alatt és módon elvállalando évi járulék iránt az idézett törvényezikk 55. §-ában érintett előleges értekezés, a magyar korona országainak küldöttségei közt megtartatván, miután az egyezmény, mely e tárgyban a magyar felelős ministerium

és ő Felsége többi országainak ministeriuma által, ugyanazon törvény 61. és 67. §. szerint egyetértőkéig készítettett, országos tanácskozás alá vétetett és országos határozat erejére emeltetett, ez egyezmény s illetőleg országos megállapodás, ő cs. k. apostoli Felsége szentesítésének hozzájárultával, ezennel az ország törvényei közé vétetettik, mint következők.

1868. évi január 1-től kezdve a magyar korona országai az eddigi államadóságok kamatainak fedezéséhez 29.188,000 forintnyi állandó, további változás alá nem eső évi járulékot fizetnek, ebből 11.776,000 forintot érezpénzben.

2. §.

Egyszersmind egyezésileg megállapítatik, hogy 1868. május 1-éig törvényjavaslat terjesztessék elő alkotmányos tárgyalás végett, mely által a jelenleg különféle adóssági címek, lehetőleg kimerítő módon egységes járadék-adóssággá változtassanak át s a pénzügyeknek tőke visszafizetések általi terhelése lehetőleg kevesbítettessék. A mi azon adósság-címek tőke-visszafizetését illeti, melyek természetüknél fogva ily egységes járadék-átváltoztatásra nem alkalmasak, ezekre nézve törvényesen megállapítandó, hogy a visszafizetésekre megkívánható összegek jövőbeli egységes járadék-adóssági kötvények kibocsájtása által szereztessenek évenként be s hogy az ezen beszerzésből származó tehertöbbletet ő Felsége többi országai és királyságai vállalják el s hozzá a magyar korona országai által évenként 1.150,000 forintnyi állandó összeg fizet-

tessék és ebből 150,000 összeg ezüstben, ellenben minden e törlesztések folytán eső kamatoknak, valamint a statusadóssági kamatszelvények és sorsjátéknyeremények után fizetendő adóknak is ő Felsége többi országai és királyságai javára kell esniök.

A fennebbi 150,000 forint által azomban az osztrák általános földhitelintézettel kötött s mintegy feléig magyar kincstári uradalmakra bekeblezett államjóság-kölcsön határozatok törlesztetni, melynek kamatai az első §-ban megállapított állandó évjárulékban bennfoglaltatnak.

A magyar kincstári uradalmaknak ezen bekeblezett kölcsön aluli teljes felszabadítása után tehát ama 150,000 forint ezüstben járó fizetés megszűnik s a tervszerű törlesztés, vagy az egész kölcsönnek korábbi visszafizetése szerint az évi kamatjárulék is, az államjóság-kölcsön kamatainak Magyarországra eső részéhez képest kevesbítendő.

A magyarországi állampénztárakban elhelyezett biztosítékokat és letéteményeket annak idejében a magyar pénzügyi igazgatás fogja visszafizetni. Az ezekért járó kamatok azomban a 29.188,000 forint kamatban ben foglal tatnak s a mennyiben a fizetés Magyarországbán történik, ezen összegbe beszámítandó.

Határozottan megállapittatik, hogy 1869. január 1-től kezdve a két pénzügyi kormányzat vezérelvét a bevételek és szükségletek közti egyensúly helyreállításának kellend képezni.

Ha mindamellet a magyar korona országai s ő Felsége többi országai és királyságai pénzügyi kor-

mányzatai közül valamelyik oly helyzetbe jutna, hogy szükségleteinek vagy kötelezettségeinek fedezését a rendes jövedelmi forrásokból kiteremteni nem bírná, akkor az erre megkívántaie forrásokról saját hitelére köteles gondoskodni.

4. §.

Midőn mindkét fél érdekében s különösen oly szükségletek fedezésére, melyek a *pragmatica sanctio* értelmében a közös ügyekhez tartoznak, rendkívüli kiadások teendők, s netalán czélszerűnek mutatkozik, ezekre az 1867: XII. 56. és 57. §-ai értelmében, a két törvényhozás (birodalmi tanács és országgyűlés) jóváhagyásával új kölcsönt közösen venni fel, ily esetekben a kamatok, és azon esetre, ha a tőke visszafizetése volna kikötve, ez utóbbi is, a magyar korona országai s ő Felsege többi országai és királyságai között azon arányban fognak megosztatni, a mely a kölcsön felvételekor, a *pragmatica sanctio*bul folyó közös ügyek költségeinek fedezéséhez! járulásra nézve fennáll.

5. §.

Az államjegyekből és váltópénzjegyekből álló s összesen 312.000,000 forintot tevő függő adósság, mindkét fél közös jótállása alá helyeztetik.

Mivel pedig a gmundeni, ausseei, halleinisóbányákra bekeblezett 100.000,000 forintnyi zálogjegyek, a melyeknek kamatoztatásához és törlesztéséhez szükséges Összegekből a Magyarországra eső évi járulék az 1., 2. §-okban megállapított állandó és változhatlan összegekbe már be van foglalva, oly összefüggésben állanak az államjegyek forgalmával, hogy a zálogjegyek és az állam-

jegyek együttvéve 400 milliót meg nem haladhatnak ugyan, de ezen végbatáron belül, a zálogjegyek időnkénti kevesbedése a forgalomban államjegyekkel pótlendő: a két fél jótállása, az államjegyeknek ez összefüggésből időnként eredhető többletére is kiterjesztetik.

Az államjegyekből és váltópénzjegyekből álló függő adósságnak minden más szaporítása, valamint jövőben a megállapítására (Fundirung) szolgáló rendszabályok csak a két ministerium kölcsönös beleegyezésével s a két törvényhozás (birodalmi tanács, országgyűlés) jóváhagyása mellett jöhetnek létre.

6. §.

Mind a magyar korona országainak, mind ő Felsége többi országainak tetszésére hagyatik, államadósági kamatjárulékokat adóssági kötvények törlesztése vagy készpénzbeli tőke visszafizetése által csökkenteni. A törlesztett adósságösszeg kamatainak megfelelő összeg, ez esetben, a törlesztő pénzügyi kormányzat hozzájárulási tartozásából levonatik.

7. §.

A mi azon kötelezettségeket illeti, melyek a vasutársulatokat illető szerződészerű biztosítékokból származnak, ezeket a magyar korona országai és ő Felsége többi országai és királyságai közül azon fél viseli, a melynek területén fekszenek a vasutak s ennek meg fel előleg azon visszafizetések is, melyek netalán valamely társulattól az eddig nyert előlegnek fejében járnak, ugyanazon országokat illetik.

A mindkét fél területén átvágó vasutakra, névszerint a déli, az állam- és az építendő kassa-oderbergi

vonalakra, továbbá a dunagőzhajózási társulatra vonatkozólag külön egyezmény fog köttetni.

8. §.

Külön leszámolási bizottság küldetik ki, megvizsgálni és megállapítani a központi pénzügyek követelési tételeit, melyek az illető feleknek fentartott adóhátralékokat és az előbbi §-ban említett vasutttársulatok iránti követeléseket kizárva, az 1867. deczember utolsó napján már lejárt s még ki nem vett kamatok és tőke-visszafizetések fedezésére vannak határozva.

9. §.

Mind a magyar korona országai, mind ő Felsege többi országai kötelezik magukat, a közös kiadási és államadóssági járulékok fedezésére havi bevételeik egy részletét, mely ezen bevételekhez oly arányban van, mint összes járulékaik összege az illető évi kiadási budgetjök főösszegéhez, minden hóban beszolgáltatni.

Ha a havi részletek ama hozzájárulási tartozás összegét nem érnék fel: kötelezik az említett országok magukat, a külömbözetet, bevételeikre való tekintet nélkül, teljesen beszolgáltatni, és pedig oly időközben, hogy a központi pénzügyi szükséglet fenn ne akadjon.

Ez esetben a közös pénzügyminister a magyar korona országainak s illetőleg ő Felsege többi országainak pénzügyministerével kellő egyezményre fog lépni.

Jelen törvény akkor lép életbe, ha tartama, valamint a közös költségek fedezési aránya iránt létre jött egyezmény s a magyar korona országai és ő Felsege többi országai közt kötendő vám-és kereskedelmi szer-

zódás ő Felsege többi országai és királyságai által is elfogadtatott s 6 császári és apostoli királyi felsége által az utóbb érintett országokra és királyságokra nézve is szentesített.

XVI.

Vám- és kereskedelmi szerződés.

A magyar korona országai és ő Felsege többi királyságai és országai közt vám- és kereskedelmi szövetség köttetik következő feltételek alatt.

I. Czikk.

Mindkét fél államterülete e szövetség idejére és annak értelmében egy vám- és kereskedelmi területet képez, melyet egy közös vámhatár vesz körül.

Ennek következtében a szövetség ideje alatt a két fél egyikének sem lesz joga azon forgalmi tárgyakra, melyek az egyik fél területéből a másik fél területére vitetnek, bárminemű beviteli, kiviteli vagy átviteli vámilletékeket vetni s e végből közbenső vámvonalat állítani.

Bárminemű és bárki részére szedett belső adókkal az egyik fél a másik fél területéből bevitt czikkeket csak oly mérvben terhelheti, amilyenben ily adókkal saját területe hasonló iparkészítményeit vagy termékeit terheli.

A közös vámhatárból kizárva maradnak a jelenlegi vámkülzetek.

II. Czikk.

A jelen vám- és kereskedelmi szövetség életbe lépte előtt idegen államokkal kötött egyezkedések, melyek a

közgazdaszat! viszonyokat a külföld irányában szabályozzák, jelesül: kereskedelmi, vám-, hajózási, consulatusi, posta- és távirda-szerződések, tartamuk egész idejére mind a magyar korona országaira, mind ő Felsége többi királyságaira és országaira kötelezi) erővel bírnak.

III. Cikk.

Ilyenmő újabb szerződésekre nézve az alkudozás és szerződés mindkét törvényhozó test alkotmányos jóváhagyásának fenntartása mellett csak a külügyminister által történik, azon megállapodások alapján, melyek a két fél illető szakministerei közt eszközlendők.

IV. Cikk.

A jelenleg fennálló vámdijszabályzatok (tariffák) és vámtörvények, továbbá a vámszcdési és vámkezelési rendszabályok mindkét állam területén érvényben maradnak és csak a két törvényhozás, illetőleg a két felelős ministerium közös egyetértésével változhatnak vagy szűnhetnek meg.

Új vámkülzetek felállítása szintén csak közös egyetértéssel történhetik.

V. Cikk.

A vámok szedése és kezelése a két fél kormányainak egyiránt fenntartatik, az alájuk rendelt államterület határai közt. A vámok kezelésében és szedésében kövendő összhangzatos eljárás feletti kölcsönös ellenörködés végett mindkét fél részéről felügyelők alkalmaztatnak, kiknek joguk van a túlsó vám- és pénzügyi hatóságoknak a vámügyre vonatkozó ügyvitelébe betekíteni és a tapasztaltakat az illető szakministereknek tudomásukra juttatni.

VI. Czikk.

Mindkét fél kereskedői hajói egy és ugyanazon lo-bogót használnak, mely az eddigi jelvényekkel a magyar korona alatti országok színeit és czimerét egyesíti.

Mindazon ügyeket illetőleg, melyek a tengeri hajó-zásra és igazságügyre vonatkoznak, egyforma törvényes rendszabályok fognak a két fél között egyetértőleg meg-állapittatni, addig pedig a jelenlegi szabályok maradnak érvényben.

A kereskedelmi hajók, tekintet nélkül azoknak vala-mint legénységeknek illetőségére, mindazon ügyekben, melyek külföldön való oltalmukra és érdekeik képviselőjére vonatkoznak, az ott székelő cs. királyi consulasoktól és felsőbb vonalban a közös külügyi ministertől függenek.

Minden egyéb tekintetben a tengerészeti és kikötői közigazgatás a két államterület mindenikében, az illető kereskedelmi minister legfőbb vezetése alatt áll, mely lehetőleg összhangzatos módon fog intéztetni.

A két fél hajói a két államterület kikötőiben egyenlő bánásmódban részesülnek; mindkét államterület tenge-részei mindkét fél hajóinak vállalhatnak szolgálatot és minőségi bizonyítványaik mind a két államterületen egyenlő ér vény nyel bírnak.

A kikötői, egészségügyi és egyéb hajózási illetékek, addig, míg törvényesen összhangzólag szabályoztatnak, a két államterület kikötői hatóságai által az eddigi hatá-rozmányok szerint fognak szedetni, s a beszedő résznek javára esnek. Hasonlókép fog történni a világító tornyok illetékeinek beszedése, melyeknek felszámolása és végleg-es odautalása külön egyezkedésre hagyatik fel.

Mind a két államterület tengerpartjain és mindkét fél kereskedelmi tengerészeiénél egyforma tengeri magánjog fog alkalmaztatni.

Az austriai Lloyd czim alatt működő s mindkét fél forgalmi érdekeit előmozdító nemzetközi tengeri posta-, szállító- és hajózási vállalat a külügyminister vezetése alatt áll, ki az ezen intézetet illető tengerészeti és posta-ügyekben a két kereskedelmi ministerrel egyetértőleg fog eljárni.

Az ezen vállalatnak biztosított államsegély a külügyministerium költségvetésének egyik részét képezi.

VII. Czikk.

Mindazon ügyek, melyek oly folyók hajózására vonatkoznak, amelyekre a bécsi congressusi okmány s az 1857"iki dunai szerződés határozmányai alkalmaztatnak, amennyiben ez ügyek az idegen államközi viszonyt illetik, a jelen szerződés 3-ik cikkében körülményesebben meghatározott kikötések mellett a külügyminister által kezeltetnek.

Mindazon belső vizeket illetőleg, melyek folyásukban mindkét fél területét érintik, a hajózásra, folyamrendőrségre, javításra vagy jó karban tartásra nézve egyetértő eljárás fog követtetni.

Valamennyi belső vizeknek hajók vagy talpakkal használatára nézve a két államterület lakói teljesen egyenlő bánásmódban részesülnek.

VIII. Czikk.

A létező vasutak mind a két államterületen egyenlő elvek szerint kezelendők.

Az ujan építendő vasutakra nézve, amennyiben a

kölcsönös forgalom érdekei megkívánják, egyforma építési és üzleti szabályok veendő alkalmazásba. Különösen az 1851. november 16-iki vasúti üzletrend és az 1863. június 30-iki üzletszabályzat mind a két államterületen változatlanul meghagyatnak mindaddig, míg kölcsönös egyetértéssel mind a két félre nézve egyforma módon meg nem változtatnak.

IX. Czikk.

Az összes consularatusi ügyet a közös külügyminister vezérli. Consularatusok felállításánál és a consularatusok számára kereskedelmi ügyekben adandó utasításoknál a külügyi minister a két kereskedelmi ministerrel egyetértőleg fog eljárni.

Egyébíránt a két kereskedelmi minister mindegyikének joga van, midőn szükségét látja, a consularatusokkal egyenes levelezésbe bocsátkozni s ezek kötelesek kereskedelmi ügyekben készséggel megadni a kellő felvilágosítást.

A consularatusok időszaki kereskedelmi jelentései a külügyminister által mind a két kereskedelmi ministerrel közlendők.

X. Czikk.

Mind a két fél minister! urna. egyetértőleg fog gondoskodni arról, hogy a két állam területéből származó statistical anyag egy statistical főmunkálatban összeállitassék.

XI. Czikk.

A só és dohányjövődék és azon közvetett adók, melyek az ipar-, termelésre közvetlen befolyással vannak, névszerint a pálinka-, sör- és czukor-adó, mindkét állam-

területen e szerződés ideje alatt egyenlő törvények és igazgatási rendszabályok szerint fognak kezelteni.

Az e végből a két pénzügyminister által máris egyetértői eg megállapított törvényjavaslatok még a jelenlegi ülésszak alatt alkotmányos tárgyalás végett mindkét törvényhozás elé fognak terjesztetni, s magától értetődik, hogy az akkép alkotott törvények ismét csak közös egyetértéssel, törvényes utón változtathatók meg.

Hogy az egyenlő rendszabályok kezelésében az öszhangzat megóvássék, a két fél pénzügyministerének joga lesz a másik fél vezérlő és beszédő hatóságainak ügyvitelébe időrül-időre betekíteni. Az c célra kijelölt közegek a másik rész pénzügyministere által a szükséges igazolván ynyal ellátandók.

XII. Czikk.

Az austriai érték, inig törvényesen meg nem változtatóik, közös érték marad: azomban mind a két törvényhozó testnek az aranyérték behozatalára nézve egyforma előterjesztések fognak mielőbb tétetni, miben a párisi pénzértekezlet elvei lehetőleg érvényre lesznek emelendők.

Szabadságában áll mind a két félnek 10 krajezáros és azon aluli váltópénzt veretni, mely a másik államterületen is a forgalomba fel fog vétetni. E váltópénz finomsági tartalma és súlya, valamint a mindenik fél által verendő öszseg mennyisége iránt a két ministerium közt egyetértés lesz eszközlendő.

XIII. Czikk.

Mindkét fél késznek nyilatkozik lehetőleg egyforma mérték- és sulyrendszert hozni létre, mind a két államterületén, s ennél fogva a két fél ministeriumai a mérték-

és súlyrendszer tökéletesbítésére nézve egyenlő törvényjavaslatokat fognak illető törvény hozásaik elé terjeszteni; mindaddig pedig a két államterületen jelenleg fennálló mértékek és súlyok fenntartatnak.

Hasonlókép az arany- és ezüstárak finomsági tartalmára vonatkozó szabályok és azok feletti örökös iránt egyenlő' elvek fognak mind a két államterületen gyakorlatba vétetni.

XIV. Czikk.

Az egyik államterület lakosai, kik a másik állam területen kereskedést és ipart akarnak űzni vagy munkát keresnek, az ipar üzlet megkezdésére és folytatására, valamint a fizetendő adóra nézve a bonzsülöttekkel egyforma bánásmódban részesülnek.

Az egyik terület iparosai s kereskedői lel vannak jogosítva a másik területen gyártmányaikat bizományba adni, fióktelepeket s raktárakat állítani, megrendelésre dolgozni, megrendelt munkát mindenütt végezni, megrendeléseket és aláírásokat gyűjteni és vételeket eszközölni, továbbá az egyik terület lakosai a vásárforgalomra nézve a másik terület lakosaival tökéletes egyenjogúságot élveznek.

Az egyik államterületbeli iparos, ki a törvény által kijelölt esetekben iparüzlete folytatására megkivántatott műtani képességét bebizonyította, ha üzletét a másik területbe helyezi át, c képesség újbóli bebizonyítására nem szorítható.

XV. Czikk.

Az egyik államterületen, annak lakói számára szabály szerűleg kiadott házalási engedélyek, a másik állam-

területen az ennek lakosaira fenálló korlátozások mellett, a liázalási engedélynek az illetékes hatóság által történt látomásozása után jogot adnak a házalás gyakorlására.

A liázalási engedélyek kiadására nézve, mind a két területen lehetőleg összhangzó elveknek kell alkalmaztatniuk.

XVI. Czikk.

A szabályszerűleg kieszközölt találmányi szabadalmak mindkét államterületen érvénynyel bírnak.

E célbul a szabadalmi engedélyezés feltételei mindkét államterületen egyforma elvek szerint lesznek, kölcsönös egyetértéssel, törvényhozási utón megállapítandók, és ha a szükség kívánja, megváltoztatandók. Addig, míg ez megtörténhetik, az c részben mindkét ál lám területen jelenleg fenálló, lényegben egymástnl cl nem térő rendszabályok maradnak érvényben. A szabadalmak kiadásában követendő eljárást illetőleg, a szabadalom iránti kérvény azon terület ministeriumához nyújtandó be, melyben a feltaláló lakik.

Külföldieknek szabadságukban áll, találmányi szabadalomért az egyik vagy másik államterület ministeriumához folyamodni.

Azon ministerium, melynél a szabadalmi kérvény benyújtott, a kérvényt szabályszerűleg megvizsgáltatván, azt azon esetre, ha a szabadalmat meg-adhatónak véli, a másik terület ministeriumához elfogadás eszközlése végett hivatalból átteszi.

A szabadalomlevelet mindenik ministerium a kormányzása alatti államterületre nézve külön állítja ki, de a két okmánynak ugyanazon kelte lesz és mindkettő

egyszerre adatik ki a kérvényezőnek azon ministeriumnál, hol folyamodását benyújtotta.

A találmányi szabadalmak meghosszabbítása vagy érvénytelenítése, hasonlóképek közös egyetértéssel történik.

XVII. Cikk.

Az árubélyeg és mustra-ólomra nézve jelenleg fenálló rendszabályok érvényben maradnak és azoknak megváltoztatása csak a két fél egyetértésével eszközölhető.

Az árubélyeg, mustra vagy mintának a két állam területén levő akármelyik iparkamaránál történt letéteményezése és lajstromozása az illető részére mindkét fél területén törvényes oltalmat biztosít.

Az iparos vagy termelő telepítvényének neve, czime, czimere vagy megnevezése, úgy az egyik, mint a másik állam területén, a törvény által adott oltalmat élvezi.

Az c részben jelenleg fenálló szabályok alapján szerzett jogok mind a két fél területén teljes érvénynyel bírnak.

A két államterületen bejelentett áru-bélyegek nyilvántartása végett, mindkét kereskedelmi ministeriumban árubélyeg-lajstrom fog a két kereskedelmi minister kölcsönös havi közleményei alapján vezetetni.

XVIII. Cikk.

A posta- és távirida-ügy a két államterületen külön, de a mennyiben a forgalom érdeke kívánja, egyforma elvek szerint fog rendeztetni és igazgattatni.

Az állami posta- és távirida-intézet részére fentartott iogok, az ezen intézeteknek, a közönség részéről használata, a postaküldeményekért való jótállás, a díjszabás (tarif-

fák), a kezelés és számvitel iránt jelenleg fenálló határozni ányok és szabályok, csak a két törvényhozás, illetőleg a két kormány közös egyetértése útján és mindkét területre nézve egyenlő módon változtathatók meg.

XIX. Czikk.

Az írói és művészi tulajdonnak mindkét állam területen leendő kölcsönös oltalmazása iránt, a két törvényhozás útján fog megállapodás történni.

XX. Czikk.

Hitel- és biztosító-intézetek engedélyezése azon ministeriumot illeti, melynek államterületén az illet/) társulat székhelyét választja; ha azomban működését a másik állam területre is ki akarja terjeszteni, alapszabályainak előniutatása mellett, az ez iránti engedélyt az ottani ministeriumiál köteles megszerezni.

XXI. Czikk.

A második cikkben érintett nemzetközi kereskedelmi szerződések, a vámok, a közvetett adók és az ezen kereskedői mi szerződésben foglalt egyéb tárgyak egyforma alapjainak előkészítése és közvetítése végett, vám- és kereskedelmi értekezlet fog egybe gyűlni, melyet a két részről való kereskedelmi és pénzügyi ministerek, s a mennyiben a tanácskozás tárgya a külföldhöz! viszonyt érinti, a közös külügyminister, illetőleg mindezek helyettesei képeznek s a melyhez a hányszor a tárgy megkívánja, mimikét állam területbeli szakférfiak s különösen kereskedelmi kamarai tagok hivatnak niejj.

Mindkét fél ministeriumai fel vannak jogosítva, valahányszor szükségesnek tartják, a vám- és kereskedelmi értekezlet egybehívását igénybe venni.

XXII. Czikk.

E vám- és kereskedelmi szövetség a kihirdetés napján s 10 évi időre lép érvénybe s ha fel nem mondatik, további 10 évre s így 10 évről 10 évre folyton fenállónak ismertetik el. A felmondás mindenkor csak a 9-ik év végén történhetik meg s ez esetben a szerződés megújítása. iránti egyezkedés hasonló utón haladék nélkül megkezdendő.

Mindazonáltal a szerződési időnek első öt éve elteltével mindenik félnek szabadságában álland, a határozmányok megváltoztatására alkudozást indítványozni, mely alkudozást a másik fél vissza nem utasíthat. Ha ez utón az egyesség 6 hónap alatt el nem érhető, mindkét fél szabadságában áll eo-y évi felmondással élni. Ez esetben a szerződés megújítása iránti egyezkedés haladék nélkül megkezdendő.

Ha e szerződés egyes határoznlányai azonnal nem lennének végrehajthatók, a két részről való felelős ministeriumok a szükséges átmeneti intézkedéseket közös egyetértéssel fogják megállapítani.

A kiegyezési törvény.

A közösügyi törvény kétségkívül a, legfontosabb alkotások közé tartozott, mert az országot új alapokra fektette, új egyességet kötött a fejedelemmel, szövetséget egy más állammal, az eddigi osztrák birodalommal. Ezen nagy horderejű művet az elfogultak a bölcsesség remekének, a rajongók árulásnak, a higgadtak a kényszerhelyzet által parancsolt kiindulási pontnak te-

leintik. Ezen mű mindenestre a legfontosabbak egyike, mert Magyarországbul Magyar-Osztrák birodalmat alkotott, szövetségest szerzett és szövetségre kötelezte a nemzetet, Magyarországot az európai politika tényezőjévé tette, a feltételes önállás kapuit feltárta, a merev absolutizmus visszatértét elzárta; e fontos közjogi szervezés és nemzetközi szerződés felett tehát sem egyszerű dicsének, sem indokolatlan kárlioztatás által napirendre nem térhetünk és felette csakis a mű pártatlan szigorú bírálata, a közjogi és történelmi jogok, a tényleges, az 1867-iki politikai és erkölcsi helyzet kellé) komoly mérlegelése után hozhatunk illetékes, méltányos és igazságos bírálatot.

Meg kell bírálnunk tehát:

1. Közjogi tekintetben vivmány-e ez vagy jogfeladás?
2. Mi volt az ország tényleges közjogi helyzete 49. előtt?
3. Mennyiben különbözik 1848-tul a kiegyezés?
4. Mik előnyei és hiányai? A politikai szükség parancsolta-e a kiegyezést? Várhatott-e a nemzet kedvezői!) politikai alakulásokra?
5. A 1848-iki eszményeket, az 1867-iki külpolitikai helyzetet, a belhangulatot tekintve, lehetett volna-e jobb egvességet kötni?

I.

Közjogi tekintetben a közösügyi szerződés kétségkívül jogfeladás nagy részben, mert elméletileg tekintve, minden állam, mely önfenntartási képességgel bír, mely külön területtel bír, mely egy államnak nem kiegészítő része, mely önállása által jogilag más állam jogait nem

sérti, a függetlenség és önállás elévülhetlen, kétségkívül! jogával bír és ha e jogrul a gyáva ősök lemondtak is, ha a kegyetlen hódító az erőszak csúnya hatalmával a legyőzöttet jogaitul megfosztotta is, ezen önállás visszaszerzésére mindég jogosult, mert a természeti jogok felfüggeszthetők, önkényes rendeletek által hatályon kívül tehetők; de soha sem el nem évülnek, sem el nem enyésznek.

Magyarország az önállás, a függetlenség minden jogával bírt; az ország elfoglalása, tehát majd egy ezredév óta Magyarország önálló államot képezett, elannyira, hogy Magyarország a 14., 15. században Európa művelt államai közt területre a legnagyobb állam volt, mert a sokkal nagyobb, német birodalomnak nevezett Németország tömör testet nem képezett, a nagyobb Franciaországot nemcsak a francziák királya bírta, de egy nagy részét a burgundi, lotharingiai, brctagnei hercegek, a pápa, a navarrai király és más kis hercegek bírták. Midőn I. Ferdinándot magyar királynak választották, Ferdinánd és minden választott és örökös utódai királyi hitlevelek- és esküvel kötelezték magukat Magyarország épsége fenntartására és az elveszett tartományok és részek visszaszerzésére.

Magyarország semmi más ország- és nemzetnek alárendeltje, sőt köteles szövetséges társa nem volt; a helytelenül *pragmatica sanctio*nak nevezett törvény helytelenül idéztetett és erővel félre- és elmagyarázott, mert ezt mondja: „*Paternam sancte et elemem tissimae lligiae Cesareae Majestates erga Status et Ordines Regni, in present! Diaeta felicissime, et in frequentissimo vix ali-*

quando viso numero congregates, propensionem et ad permansionem eorumdem ac incrementum publici Status Regni Hungáriáié partiumque ei annexarum proque stabilienda in oinnem casum, etiam contra vim externam, cum vicinis Regnis et provinciis haereditariis unione, et conser vanda domestica tranquillitate directam curam et sollicitudinem ex benignis ejusdem sacratissimae regiae Majestatis ad Status et Ordines partiumque eidem annexarum clementissime emanatis Regalibus litteris, ac novissime factis propositionibus devote sane homagialis fidelitatis eorumdem zelo et constant! fervore intelligentes.“

Vagyis magyarul: „Az ezen országgyűlésre eddig alig látott nagy számmal összegyűlt Karok és Rendek jobbágyi alázat- és hűséggel értesülve a felséges császár és királynak Magyarország és kapcsolt részei Karai és Rendéihez intézett királyi leirata és javaslatáiba! ó Felségének az ország iránti hajlamául, azon törekvése és szándokául, hogy az országot nemcsak fenntartsa, de nagyobbítsa, hogy a belbékét megőrizze, s Magyarországot minden esetre kültámadások ellen is az örökös tartományokkal egyesülve megvédje.“

Ki beszél ezen szakaszban az osztrák tartományokkal! közös védelemről, a király-e vagy a Rendek, vagy közösen a király és az ország Rendei?

Beszél itt határozottan és egyedül a király, ki egyzersmind német császár, cseh király és több osztrák tartományok főhercege volt; mondja pedig ezt azért, hogy a király választást a Rendek előtt kedvesebbé tegye, mert Magyarország önálló, a többi tartományokkal együvé

nem tartozó királyság lóvén, ő mint császár, király és főherczeg Magyarországot nem köteleztetek a császári német, a csele királyi és főherczegi seregekkel megvédeni; az osztrák örökös tartományokkal! unió nem azt jelenti, hogy ő szövetséget, egyesülést javasol és kíván, de jelenti azt, hogy apai szereteténél fogva seregeit Magyarország védelmére egyesíteni fogja; az unió tehát nem állam szövetség, de seregeinek önkénti viszontkötelezettség nélküli felajánlása. Hogy ezt, habár az egyesítést minden előde óhajtotta, a jelen politikai viszonyok közt nem merte felajánlani, bizonyítja, kétségkívül helyezi az is, hogy sem örököseit, sem tartományait nem kötelezte ezen egy századdal később védelmi egységnek kersztelt unióra, mit, ha valóságos egység! kötelezettségnek értelmezett volna, okvetlenül megemlíti. Jelzi ezen egység (unió) azt, hogy a császár, főherczeg, király, ki az osztrák úgynevezett tartományokon kívül Belgiumnak és részben Olaszországnak is ura volt, hogy Magyarországot nemcsak a távoli belga és olasz, Magyarországiul távollevő és c miatt kevésbé használható seregeivel fogja védeni, de ezen hadsereget a szomszédos örökös tartományok haderejével is egyesíteni fogja Magyarország védelmére. Hogy ez nem egység uniót képviselt, mutatja az is, hogy nem követeli a viszonzvédelmet, már pedig, ha egységet ajánl, ki kellett volna fejezni, hogy igenis fiaim, én védelek titeket, de ezért ti is kötelesek lesztetek engemet védeni, mert csak ez a védelmi egység; ezt Károly pedig nemcsak nem követeli, de nem is érinti. Hogy még maga a király sem értett alatta valódi megegyéséget, bizonyítja az is, hogy a védelmi ígéret a vis ex

terna, tehát kültámadásról szól, már pedig az egység eszméje szerint az egységes hadseregnek és általában minden hadseregnek a támadás épen oly feladata, mint a védelem; Magyarország a kültámadástul már ekkor nem félt, mert százados ellensége, a török ereje megtört, ellenben hajdani taitományai visszafoglalására mindég vágyott, királyait erre mindég megeskette, ha tehát a király az unió alatt seregegységet ért, a magyarokat a dunai tartományok visszafoglalásával kecsegtette volna. Magyarország önállását ezenkívül kétségkívül helyezik az 1741., 1791. törvények, ezekben a sereg egysége által eszközlött részletes egységnek árnyéka sincs, mert mindkettő az ország önállását és függetlenségét határozottan, feltétlenül biztosítja, sőt még az 1791. határozottan kimondja azt is, hogy Magyarország a többi örökös tartományok módja szerint nem kormányozható; ha a hadsereg politikai egységének csak árnyéka is létezik, ezen törvény a függetlenség és önállás ezen hiányát mint kivételt a törvényben megemlíti.

A birodalmi barátok mindezekre azt kérdezhetik, ha ez törvény nem volt, miért jött be a vis externa elleni unió törvénybe? Bejött ez, mert nem seregegységet értelmez, bejött, mint a király indokolása szó szerint, bejött másodszol. azért, mert ez a, királyt arra kötelezi, hogy Magyarországot nemcsak magyar királyi hadseregével, de összes hadseregével köteles védeni, ez tehát Magyarországra, nagy és döntő segítség volt, ezen segítség a nemesi felkeléstől a nemességet felmentette, a felkelésért pedig a nemes urak már nem igen rajongtak, és pedig elannyira nem kedvelték, hogy Rákóczy nép-

szerűsége, az ügy szentsége, a szükség, az osztrákgyűlölet daczára sem volt képes általános felkelést eszközölni. Behozták harmadszor ezt, mint előnyt a királyválasztási sarkalatos jogruli lemondás indokolására, és erre valóban a követeknek igen nagy szükségek volt, mert a király választási jogot a magyar nemzet sarkalatos, ős alapjogának tartotta, a nőuralmat a magyar nemzet soha nem kedvelte, 111. Endre az utolsó Árpád leányát idegenekért mellőzte, a legnagyobb magyar király I-ső Lajos leányát ideiglenesen a nápolyi Károly ért mellőzte, midőn Erzsébet Károlyt megölette, Máriát elősmerték ugyan királynőnek, de csakhamar férjét, a szegény Zsigmond hcrzeget választák király társul és valósággal Zsigmond uralkodott. A középnemesség a királyválasztási joghoz, a Rákóczy bukása után bekövetkezett lehangolt-ság daczára erősen ragaszkodott, és pedig annyira, hogy 1715-ben a király nem merte ajánlani, ez időtül kezdve ügynökei az egész országot bejárták és az eszmének minden módon híveket kerestek, sikerült is a főurakat megvesztegetni; a megyék, vagyis a középnemesség nem adta meg magát; a követekre nézve a külsegély erős indokul szolgált, ezért is ön mentségökre a királyi Ígéretet a törvénykönyvbe beiktatták.

A birodalombarátok azt mondták: a szolgálatköteleztség, vizsonzolgálatot követel úgy a magán, mint a közjogi életben, Károly császár tehát a védelemre magát egyoldalulag nem kötelezhette. Kétségkívül jogot, politikai előnyt ingyen nem adnak, de a Károly által nyújtott előny először nem volt nagy, másodsor a magyar nemzet ezt a leányág örökösödése által bőven meg-

fizette és ezen cserénél Károly király többet nyert, mint a magyar nemzet. A Károly által ajánlott védelem nem volt egetverdeső ajándék, terhes kötelezettség, mert Magyarországot a francziák, németek csakis Austrián keresztül és csak Austriáért támadhatták meg, mert Magyarországra Belgium, Olaszország birtoklása közönyös volt, a német császárság ügyei bennünket nem érdekelték, ennél fogva Francia-, Német-, Olaszországgal sem politikai, sem anyagi érdekeink össze nem ütközhettek, a lengyelekkel G százados barátság fűzött össze, a lengyel hódítási képességgel nem bírt, Magyarország felé soha sem kívánt terjeszkedni, az orosz birodalom még nem számított; a töröktől tarthattunk tehát csak, ezen nagy birodalom azonban már meggyengült, a török nem kívaut terjeszkedni, de ha támadt, saját crónkkel is sikeresen megküzdhattunk vele, az Ígért védelem tehát Károlyt nem igen terhelte. A Magyarország részéről tett ajándék, a nőág örökösödésének elfogadása azonban a dinastiára életfeltétel volt, mert Magyarország területileg birodalmának felét tette, Magyarország I. József-ig választó királyság volt, örökös királysággá csakis Magyarország jóakaratóból lett, az örökös királyság csak az uralkodóház fiágára szabályoztatok, ennek kihaltával a választási jog a nemzetre visszazállt, az ország által megválasztott nőági örökös tehát senki, semmi szín alatt meg nem támadhatta, míg ellenben a többi tartományokra többen különböző czímen igényeket tartottak; ha tehát Magyarország jogaihoz ragaszkodva, a nőági örökösödést elveti és idegen királyt választ, a Habsburg hercegasszony valószínűleg minden tartományát elveszti; Ma-

gyarország tehát tényleg nemcsak magát, de közvetve a nőági örökösödés elfogadása által, az örökös tartományokat is a Habsburg-háznak ajándékozta, ez tehát nagyon lenyomta a Károly által adott védelmi Ígéretet.

Magyarország közjogilag hadserege, pénzügyei, kereskedelméről, beikormányzata, igazságügyeiről önállólag rendelkezett, önálló felelős kormánya, független állandó országgyűlése volt.

Magyarországnak egész 49-ig kétféle katonasága volt: III. Károly ig a nemesség, a király és királyné zászlóaljai, illetőleg a királyi zsoldos sereg; III. Károlyiul 48-ig a felkelő nemesség, a rendes katonaság és a határőrség; ezen rendes katonasághoz az ujonczokat az országgyűlés szavazta meg, időről időre magyar ezredkebe soroztainak, az ujonczokat a megyék állíták ki, az élelmezést, elhelyezést a megyék kezelték, a katonaság azomban a királyiul függött, a rendes katonaság zsoldját béke- és hadilábon! költségeit az országgyűlés szavazta meg, a nemesi felkelést az országgyűlés rendelte el, a király és távollétében a nádor vezérelték, a határőrség élelmezésére földet kapott, a fegyvert és ruházatot a király adta, ezen intézmény jogosságát azomban az ország sohasem ismerte el. 48-ban a nemesi felkelés helyébe a nemzetőrség lépett, mely kizárólag a honvédelmi és belügyministertől függött. A magyar hadseregnél a király a tiszteket a személyénél levő minister által nevezte, a hadsereg külföldöm alkalmazásáruul szintén általa rendelkezett. Az adónak minden nemeit az országgyűlés szavazta meg, a vám-, kereskedelmi, közlekedési, vallási, nemzetőrségi, belkormányzati, törvénykezési, iskolai ügyekben az országgyűlés intézke-

dett, mindezeket a magyar felelős ministerium kezelte, a ministerium felelős volt az országnak és királynak, az országot a közös ügyekben az ő felsége személye körüli felelős minister képviseli felelősség mellett, a ministereket a király nevezi. Az országgyűlés évenként ülésez, jövő évi országos költségvetés, az évi országos számadások előtt azonban fel nem osztható. A hivatalnokokat, a főbb bírákat, főispánokat a ministerium ellenjegyzése mellett a király nevezi, a megyei tisztviselőket a megyék választják. A sajtó szabad stb.

II. A tényleges helyzet.

A tényleges helyzet azonban lényegesen különbözött azon helyzettől, mely Magyarországot, mint független önálló államot megillette, melyet az országnak szentesített törvényei, a királyi hitlevelek, koronázási eskük biztosítottak.

Magyarországnak önálló, állandó magyar hadserege soha sem volt, mert az önálló hadseregnek fő kelléke a nemzeti zászló, nemzeti vezénylet, nemzeti nyelv, nemzeti jelvények, alkotmányos eskü, nemzeti tiszttek, a hazában! elhelyezés, nemzeti minister, nemzeti hadparancsnokság. Minister nem volt 48-ban sem, mert a honvédelmi minister csakis a nemzetőrsegről rendelkezett, ellenben a tisztteket az ő felsége körüli minister, tehát nem a hadügy minister nevezte ki, a katonaság a császártul függött, a császárnak esküdött hőséget, a császár nevezte ki Magyarország hadparancsnokát és ez a császári hadügy ministertül vette a parancsokat és ezen császári ministerrel érintkezett minden szolgálati ügyekben, az 1848-iki tör-

vények e tekintetben különlegesen nem intézkedtek. A 48-iki törvény nem rendelte el a magyar ezredek behozatalát, nem az idegenek kivételét, a régi törvények az idegen csapatok kivételét csak esetenként rendelték el azon időben, midőn ezen csapatok még csakis zsoldosok és nem rendes katonák voltak, a törvények nem tilták el a magyaroknak az osztrák, az idegeneknek a magyar hadseregben! szolgálatát. A zászló, a váll- és kardbojt sárga-fekete volt, a zászlón hiányzott a magyar czimer. A törvény a magyar vezényletet, a különleges magyar előléptetést nem rendelte. A 48-iki törvény nem mondja, hogy a magyar ezredek csak az országot tartoznak védelmezni, sőt az olaszok ellen a magyar országgyűlés a magyar ministerium javaslatára tényleges katonai segílyt is ajánlott meg. Magyarországnak tehát nem volt hadserege, csakis hadcsapatai, melyeknek kiegészítése, sőt a kiegészítés megtagadása által leszállítása is az országtul függött. Ennek ellenében volt a határőrvidéki, majd 100,000-re menő hadsereg, mely tényleg az országtul semmi tekintetben sem függött, a hadüzenet és békekötés jogát tényleg mindég a király gyakorolta, ezen a 48-iki törvények sem változtattak semmit, régi időben ugyan a törökkel kötött két békekötés bemutatottak az országnak, de nem annyira tárgyalás és megerősítés, mint inkább becikkelyezés végett.

A külügyeket a Habsburg-ház trónfoglalása óta tényleg mindég a császári kormány intézte, a 48-iki törvény sem nevezett külügyministert, sem az udvaroknál külön magyar képviselőt nem rendelt el, Szalay Lászlónak a

német országgyűléshez! küldetése ellenkezett a 48-iki törvényekkel, a 48-iki törvények a külpolitikát csakis homályosan, a III. 13.-ban következőleg érintik: „a miniszterek egyike folyvást ő Felsége személye körül lesz, s mindazon viszonyokba, amelyek a hazát az örökös tartományokkal közösen érdeklik, befolyván, azokban az országot felelősség mellett képviseli^{4*}. Ez tényleg frázis, mert nem mondja azt, hogy a magyar miniszternek a külügyi tanácsban részt kell venni, nem mondja, hogy a követek a magyar miniszter hozzájárulása nélkül ki nem nevezhetők, nem mondja, hogy a követi utasítások a bécsi magyar miniszter hozzájárulása nélkül érvénytelenek, nem azt, hogy a követi jelentések a magyar miniszterrel közlendők, vagyis csak egyszerűen annyit mond, hogy ha a császár vagy k ül ügy mi ni stere tanácsát kikérik, adandó tanácsaiért az országnak felelős, vagyis ez az országnak semmi befolyást, hatalmat a külpolitikában nem biztosít. Magyarországot tehát, mint az 1791. törvény szerint független, önálló államot, elméletileg a külügyi feletti intézkedés megillette, tényleg azonban ezt 48. feladta és a külügyekben teljesen mellőztetett.

Pénz- és kereskedelmi ügyeiben az ország ugyan korlátlanul rendelkezhetett, de mindkettőben némileg feszélyezve volt, mert a pénzügyekben a bankjegyek kibocsájtására és forgalmára a bécsi nemzeti bank az egész birodalomra bizonyos évekre kiváltsággal birt, ezen társaság a bécsi, illetőleg osztrák politikusokat nagyban befolyásolta, irányukban tehát kímélettel kellett eljárni; a kereskedelmi külszcrződéseket a diplomácia köti, a diplo-

matia Magyarországiul nem függött, ha tehát Magyarország kereskedelmi consulatásokat állít is fel, ezek működését a hatalmasabb, tekintélyesebb osztrák követek meghiúsíthatták volna.

III. Mennyiben különbözik a kiegyezés az 1848-i ki t ö r v é n y e k t ű l.

Az 1848-iki alkotmány csillogó, de gyorsan készült mű volt, a felelős ministerium teremtőit és a közönséget elvarázsolta, azt hívék, hogy a ministerium felelősége minden hatalmat a nemzet kezébe adott, a nemzet részéről adott nagy engedményeket eltakarta, a szenvedélyes vezér Austriát és a dinastiát haldoklónak tekintette, nem hitte, hogy a dinastia a könnyedén elfogadott engedményeket érvényesítené és midőn ezen engedményeket a király nemcsak érvényesíteni akarta, de ezeket félre is magyarázta, 48. vezére is értelmüket megtagadta, az erőszak ellen a védelem, vagyis nyílt ellentállás terére lépett és a részben feladott nemzetfelségi jogok alapjára helyezkedett. A nemzetet a csillogó vezér genialitása elbűvölte, nem látták 48-ban és sokan nem látják ma sem 48. hiányait, a rajongók azt ma is csalhatatlan műnek tekintik, az erre épített művet az alkotmányosság remekének tartják, a 67-iki kiegyezést megvetik, a higgadtabbak ellenben minden hiányt 48-nak róják fel, a kiegyezést bölcs, csalhatatlan műnek hirdetik. A történetíró egyszersmind bíró is, nem lehet a közvélemény rabja, de köteles az intézményeket és eseményeket teljes meztelenségükben a közönség elé tárni, hogy a nemzetnek a hiányokat felfedezze, elosz-

lassa a mesterséges ködöt, melytől elvakítva, sorsát helyesen nem intézheti.

A kiegyezést főleg azért kell 48-al összehasonlítani, mert a 48-iki törvények 1867-ben a magyar alkotmányosság zárvékét képezték, 67-ben a kedvezőtlen politikai viszonyok miatt a nemzet-souverenitás alapjára támaszkodni nem lehetett, a vita tehát 48. fenntartása, módosítása körül forgott.

48. a közös ügyeket, melyeknek létezését Magyarország soha el nem ösmerte, az élőbeszédben következőleg konstatálja:

„A Karok és Rendek nem késtek figyelni őket azokra fordítani, miket az összes magyar népnek jogban és érdeken egyesítése, az ország törvényes önállása s függetlensége, a *pragmatica sanctio által vele válthatatlan kapcsolatban álló tartományok iránti törvényes viszonyai megkívántak*”

Ez a magyar közjog százados hitelvétül, mely csak a király személyének azonosságát ösmerte el, teljesen eltért, s e helyett a tartományokkal! közös viszonyt állapította meg. A szakadárok későbbben azt állíták, hogy a közös viszony nem közös ügy, a szó nem egy, de az értelem, mihelyest ezen viszony a közös társakra kötelezéseket ró, egyértelmű, mert a kötelezettségeket, bármi néven neveztesen is azok czime, a közös társak teljesíteni kötelesek. Ha Kossuth Lajos, ki a helyzetet 48-ban uralta, az élőbeszédnél megállapodik, azt mondhatnánk, az élőbeszéd csak sallang, melyből az erőszak kötelethet, a jog azonban kötelezettségeket nem követhet. A törvényes viszony alatt egyedül a fejedelem

azonossága is érthető, a nagy izgató azonban az előbeszédnél nem állapodott meg, de azt lényegileg is alkalmazta.

A III: 2. ezt mondja: „*Ő Felségének az országbóli távollétében a nádor s királyi helytartó az országban s ahhoz kapcsolt részekben a korona egységének s a birodalom kapcsolatának épségben tartása mellett a végrehajtó hatalmat. a törvény s alkotmány ösvényén teljes hatalommal gyakorolja*” Ezen szakasz tehát már határozottan birodalmi kapcsolatot ösmer el, ez a magyar törvényhozásban uni cum, ez már nem a király azonosságára!, de a birodalom iránti kötelezettségéről szól és valóságos törvényes kötelező kapcsot állít fel.

A III: 13. tovább megy, ugyanis: „*A ministerek egyike folyvást ő Felségének személye körül lesz, s mindazon viszonyokban, melyek a hazát az örökös tartományokkal közösen érdeklik, befolyván, azokban az országot felelősség mellett képviseli.*” Ezen szakasz tehát már nemcsak elősmeri a közösséget, de egyszersmind a közös ügyek kezelésében! részvétre az ország részéről képviselőt is állít.

A III: 14. a közös ügyek minőségét állapítja meg, és pedig:

A ministeriumnak azon tagján kívül, mely a Felség személye körül a 13 dk §-ban említett ügyekre ügyelend, következő osztályai lesznek:

- a) *Belügyek.*
- b) *Országos pénzügy.*
- c) *Közmunka, közlekedési eszközök, hajózás.*
- d) *Földművelés.*
- e) *Vallás, közoktatás.*

- f) *Igazságszolgáltatás és*
 g) *honvédelem osztályai.*

K külügyekről nem rendelkezik, tehát ezt határozottan közös ügynek ösmerte el, hadügyministeriumot nem állított fel, a magyar hadseregnél a császári zászlót, kardbojtot, jelvényeket meghagyta, a magyar hadseregnek külföldöm alkalmazását a III: 8. §-ban megengedte, ennél fogva lényegileg a hadsereg közösségét is elfogadta, csak a közös adósságok ügyét mellőzte.

Mindezeknél fogva tehát a közös ügyeket nem az 1867-iki törvényhozás találta fel, de az 1848-iki és az 1867-iki törvényhozás csakis az 1848-as alapra helyezkedett. Az államadósságok jogilag Magyarországot nem terheltek, mert Magyarország soha egy fillér adósságot sem fogadott el, azokat tehát az uralkodó csakis mint az osztrák tartományok korlátlan ura kötötte és köthette, az alap némi árnyékával csakis a nagymérvű komáromi, péterváradi, eszéki, aradi várépítések költségei, a fegyverfel szerelésekből a Magyarországra eső rész bírt. De a jogtalan és terhes adósságok elvállalását a politikai eszély parancsolta, mert ha Magyarország a merev joghoz ragaszkodik, Austria a terhek súlya alatt összerogyik, miután azom ban sem ember, sem állam önként nem temeti el magát, ez esetben kétségkívül haddal támadott volna meg és Magyarország ez időben, miután az egész hadseregről Austria rendelkezett, nem győzhetett volna, ha tehát a lovagiasság, méltányosság terére nem lép, a győző valószínűleg az adósságok felét és a hadi költségeket nyakunkba rójja, barát helyett nyerünk egy gőgös, ellenségessé szövetségést.

A közös ügyek kezelésében már lényegesebben eltért az 1867-iki államszerződés 1848-tul.

A külügyek kezelésére Magyarország 48. szerint semmi különös jogokat nem tartott meg, mert a III: 13. szerint az ő Felsége személye körüli minister mindazon viszonyokba, melyek a hazát az örökös tartományokkal közösen érdeklik, befolyván, azokban az országot felelősség mellett képviseli. Ezen törvény felhatalmazza a befolyásra, de nem mondja, hogy ő a közös külügynek mellőzhetlen tényezője és igazgató tagja, nem teszi felelőssé a külügyministert politikájáért, vagyis a külpolitikában a magyar bécsi minister számfeletti tiszteletbeli hivatalnok volt, ki a külügyi hivatalban megjelenhetett, tanácsolhatott, tiltakozhatott, de csak akkor, midőn meghívták.

A 67-es kiegyezés egy közös külügyministerre bízta a külügyek vezetését, költségvetését a magyar delegatio elé is terjeszti, a külügyminister minden tetteért felelős a delcigatióknak, a külügyminister politikáját, minden intézkedéseit, a kötendő nemzetközi szerződéseket köteles a magyar ministeriummal közleni és csakis a ministeriummal egyetértve intézkedhetik, vagyis a külpolitikában Magyarország tudta és beleegyezése nélkül semmi sem történhetik, az országnak a külképvisletben! részvéte biztosítva van, Magyarország ugyan ezáltal nem nyert önálló külügyet, miután Magyarország és a birodalomnak egy fejedelme volt, még ha teljesen önálló lesz sem lett volna elérhető, de tekintélye, ha magában marad, csekélyebb is lett volna, mert a 300,000 katonával rendelkező Magyarország az európai nagy ha-

talmak mérlegében csakis csekély súlylyal bírt, míg Austriával szövetkezve, ezen szövetség tiszteletreméltó helyet nyert, az őszinte benső szövetség által az osztrák-magyar birodalmi! a régi megvetett Austria helyett pozitív hatalommá emelkedett. A külpolitikai részvét Magyarországot a német és absolutisticus politika visszatérésérdi biztosította és megadta a szükséges eszközt a keleti politikában érdekei érvényesítésére, általa a világ meggyőződött Magyarország létezéséről, mit oly sokáig tudni nem akart.

A közös adósságok kezeléséről 48. nem rendelkezett, mert nem ösmerte el; két mód állott az országgyűlés előtt: az adósságok megosztása, vagy a korlátolt közös kezelés. Magyarországra a megosztás és külön kezelés okvetlenül czélszerűbb lett volna, a közös kezelés azonban könnyebben ment, az osztrákoknak kedvesebb volt, a németeket le akarták kötelezni, Deák a pénzügyekhez nem értett, Lónyay szerette a gyors munkát, a németeket meg akarta nyerni.

A közvetett adókra és általában minden adónemekre 48. fenntartotta Magyarország függetlenségét, 67. azonban feláldozta, ezen engedékenységet semmi sem indokolta, ezt a politikai érdekközösség nem követelte, mert a közvetett adónemekben a magyar érdekek megsértése, az önállás e tekintetbeni felfüggesztése nélkül is adhatott volna egyik állam a másíknak engedményeket, míg ezen szerződés által a külömben is sértő közösség tere terjedt és az osztrákoknak minket erősen sújtó előnyöket adtak, miket csakis erős küzdelmekkel és nagy keserűséggel fog lehetni megszüntetni.

A hadügyek kezelése is sokban eltér a 48-iki kezelésiül, a 67. által elfogadott azomban majdnem előnyösebb a 48-iki rendezetlen módozatnál. 48. a nemzeti haderő egyik fő súlyát a nemzetörségre fektette és ezt az ország magának fenntartotta, 67. azomban felfüggesztette. A nemzetőri intézmény úgy amint azt 48. felállította, hadi értékkel nem bír, mert a gyakorlatlan, részben egészségtelen, részben elöregedett, a fürge, begyakorlott, erős és fiatal katonával szemben még egyenlő fegyverzet és ruházat mellett is harczképtelen, becsesei csak akkor bírna, ha a fiatalságbul alakulna, ha rendes nevezett tisztikarral bírna, ha rendszeren, szabályosan gyakoroltatnék. Ez azomban a 67-iki viszonyok közt majdnem lehetetlen, mert minden nagyhatalom milliónyi sereget tart, a fiatalságot tehát a hadseregbe kell besorozni, a belrend fenntartására felesleges, mert erre hadseregünk tizede is elegendő. A nemzetőrségi intézményt tehát nem politikákul, de mert feleslegessé vált, mert senki sem óhajtotta, fel kellett függeszteni. 48. szerint a magyar hadsereg hadügy ministere, részben a király személye melletti ministere volt, mert ő nevezte a tisztikart, ő rendelte el a külföldre! küldetését, a fegyelem, gyakorlat, hadi felszerelés azomban már a császári hadügy minister köréhez tartozott, a bécsi magyar minister felelős volt a tisztí kinevezés, a külföldre! küldetésért, a bécsi császári hadügyminister, a magyarországi hadparancsnokok semmiért, az ezredek, tiszték függtek a bécsi hadügyministertül, a király személye melletti minister azomban még csekély körét sem teljesíthette jól, mert a katonasággal nem érintkezve, a

tiszteknek sem képességét, sem szellemét nem ismerhette, a seregnél az egységes kormányzat létfeltétel, a 48-iki hatalommegosztás tehát nem maradhatott meg, de különben nevetséges intézmény, a felelősség bohózat volt, mert mindenki arrul felelhet, mit tesz, a bécsi magyar minister pedig igen keveset tudhatott, még kevesebbet tehetett, mert valódilig a bécsi felelősség nélküli birodalmi minister parancsolt.

A 67-iki mű lecsapta a magyar süveget, közös ministert fogadott el, de azt a magyar és osztrák delegatióknak felelőssé tette, ezáltal ha nem közvetlen, de közvetve az ország tudomást nyert a hadügyekről, hozzá szólhatott a szervezés- és felszereléshez, kétségkívül ez nem felelt meg a nemzet-souverenitás eszméjének, amit azomban a pezsgő 48. elejtett, azt a szelíd 67. nem szerezhette vissza.

IV. Előnyei és hiányai.

A kiegyezés nem egyszerű jogvisszahelyezés, de a fejedelem- és az Austriával kötött kölcsönös szerződés; az ily szerződéseknek a jog, az előnyök egyenlőségén kellene alapulni, valósággal azomban ha az erő, az esélyek nem egyenlők, a gyengébb félre mindig hátrányosabbak; midőn ezen szerződés megkötöttet, a tényleges hatalom a király, részben közvetve az osztrákok kezében volt, Deákot feszélyezte a hatalom, a jövő előnyeiért tehát kényszerült áldozatokat hozni.

1. Nagy előnyt nyert a nemzet a király bizalma és vonzalma megnyerése által, eddig a nemzet folyto-

nosan követelte souverén jogai visszaállítását, a királyok ezek egy részét nem akarták elősmerni, a legkedvezőbb viszonyok közt sem intézteitek el véglegesen; a korona a jogalapot elismerte, a részletekben azonban nem engedett, az ország jogai fenntartása mellett elhallgatott; midőn azonban a korona jogtalan intézkedéseit folytatta, a nemzet zúgott és tiltakozott, ezek következtében a nemzetnek a királyi családban! hite és bizalma megszűnt, valódiilag csak II. Lipót szerette és tisztelte. Az uralkodó-ház az Isten-kegyelmi jog rögeszméjétől vezetve, szolga, magyarellenes ministereitül ingerelve, a magyarokat forradalmároknak tekintette. Deák a háromszázados véres port megszüntette, elment az engedékenység legszélső határáig, megtartott azonban az országnak annyi jogot, amennyi az ország Önállását, önkormányzatát, a polgárok egyéni szabadságát loyalis király ellenében biztosította, mely jogokkal az ország anyagi érdekeit kifejleszthette, a feliratokban, magán érintkezésekben a vezér, az országgyűlés és főbb emberek világosan kifejtették, hogy Austria és a dinastia válságos helyzetét tökéletesen ismerik, tehát az engedményeket nem félelembüi adják, de áldozatokat hoznak, mert érdekeiket Austria és a dinastia érdekeivel azonosítani kívánják, és csakis ezen áldozatok által hiszik Austriát és a dinastiát a bukásiul megmenteni. A király megnyerve mindazt, mit hatalma fenntartására szükségesnek vélt, a nemzet és vezére loyaltásáru az egyéni gyakori érintkezések-, az államszerződésbül meggyőződvn, őszintén elősmerte Magyarországot, őszintén kötelezte magát az ország

alkotmánya fenntartására; és ki fiatalságában az országot haddal támadta meg és a nemzetek közül ki-törülte, Magyarország önállásának, az osztrák és magyar államok egyenjogúságának, a magyar eszmének és alkotmánynak őszinte barátja, legerősebb támasza lett, és pedig ez igen nagy előny, mert az osztrák-magyar birodalom császár-királya igen hatalmas ur, a legloyalisabb, legeszesebb királyok egyike.

2. Második nagy előnye Austria alkotmányának biztosítása, ezáltal közvetlen nyert Austria, de közvetve nyertünk mi is, mert míg az osztrák herczegségek, Csehország alkotmánynyal bírtak, ezen államok Rendei Magyarország ellen soha sem adtak segílyt, a vallás-háborúk alatt Csehország, Morva és Austria Magyarország rendéivel tetteleg szövetkeztek, a Magyarország elleni megsemmisítési merényletek csak ezen országok alkotmánya eltörlése után keletkeztek. Az absolutisticus német elem a cseheket, szlovéneket, lengyeleket épen úgy mint a magyarokat germanizálni akarta, ezeknek érdeke tehát azonos volt Magyarország érdekeivel, ezeknek szava azom ban alkotmány nélkül elhangzott; megvolt ugyan a birodalmi alkotmánynak nevezett torzmű, de ezt tetszés szerint felfüggesztették, évekig szünetelt, a kormány a birodalmi tanácsot kénye szerint választatta, a többség erőszakos, mesterkélvt volt, a 12 millió szláv csak a magyarok segílye által szabadíthatta fel magát a németek önkénye alul, csak a magyarok kezessége biztosította az osztrák alkotmányt. Magyarország a közös terhek, a közös hadsereg kötelezettségét erre alapítva, a politikai egység veszélye

nélkül többé az osztrák alkotmányt megsemmisíteni, sőt felfüggeszteni nem lehetett, az osztrák alkotmányosság pedig az absolutism us darázsfészékét felégette.

3. A kiegyezés a nemzetiségi mozgalmat legerősebb támaszaitul fosztotta meg. A nemzetiségi mozgalmat Magyarországon herceg Metternich alapította meg, folytatták ezt Schwarzenberg, Bach és Schmerling egyenlő buzgalommal, mert általa Magyarországot vélték megsemmisíteni, izgatták a cseheket, a szlávokat azért, hogy részben Magyarországból is neveljék erejüket, részben a kormánnyal ellentétes érzelmű nemzetiségi mozgalom által az osztrákokat megijesz-
szék. A kiegyezés a küzdelmet megszüntette, mert a kiegyezés a germanizáló absolut politikát eltemetvén, az izgatás indoka megszűnt, de nem lehetett volna ezt folytatni azért sem, mert a loyális császárral mókázni nem lehetett, s ha ezt a minister urak megkísérlik, 24 óra alatt tárcájokat elveszi. A csehek 48. óta sokat tanultak, meggyőződtek, hogy a nagy szláv birodalom ábránd, mert az osztrák-szlávokat egymástól a németek és magyarok milliói választják el, a nagy Németország a szláv alakulást nem tűri, maga Oroszország lomha, lélek nélküli tömeg, a kancsuka-uralom boldogtalanság, a csehek tehát ezen okulva, csakis Csehország elismerésére, a német járomtuli menekülésre törekedtek. Ha az izgatást folytatják, megnyernek néhány száz katolikus és lutheránus papot, kántort, zugügyvédet, a horvát proletárokat; a papok zsolozsmái, az ügyvéd replikái, a zágrábiak zsviója pedig céljokhoz nem csak közel nem hozzák, de fel-

ingerük a császárt és a 13 millió magyart, ellenben, ha a magyarok támogatását vagy jóakaratu neutralitását megnyerik, céljokat elérhetik, beszüntették tehát az izgatásokat. A kétnemű izgatás beszüntetése pedig a magyar eszme diadalát kétségkívül elősegítette.

4. Előnyünkre szolgált a külpolitikai befolyás. Austria századok óta egész Európában az absolutismus mellett küzdött, ettől vezérelve az oroszokhoz hajlott, Németország uralmára vágyott, a keleti ügyeket mellőzte, vagy midőn közbelépett, kellő erélyt nem fejtett ki, politikai gépezete rosszul volt szervezve, elannyira, hogy a legfontosabb mozzanatokról gyakran későn, többnyire hiányosan értesült. Jeles külügyministerei kivívták teljes egyedüliségét; kétségkívül a legjelesebb külügyminister sem győzhet rossz hadvezérrel, de az ügyes diplomata állama érdekei szerint ködöt vagy világoasságot csinál, szövetségeket szerez vagy bont, a legrosszabb esetben, ha a viszonyok hatalmánál fogva sikert nem vívhat ki, legalább királyát az ellenség szándokai, seregei nagysága és felszerelése minőségéről felvilágosítja; az osztrák diplomata ezen utolsóhoz sem értett, mert a porosz háborúban Bécsben sem a porosz sereg mennyisége-, sem a fegyverek minőségéről értesülve nem voltak. — Magyarországot főleg a keleti és német politika érdekelte, nem akarhatta, hogy az aldunai tartományok közvetve vagy közvetlen egyesüljenek, óhajtani kellett az erős Németországot és ennek szövetségét, mert Austria csak az erős Németország segélyével gátolhatta meg a szláv alakulásokat. A Németországgali benső

biztos szövetség csak Magyarország külpolitikai befolyásával volt elérhető, mert az osztrák politikusokat a königgrázi kudarcz Poroszország ellen keserűséggel tölté el, Poroszország tehát, ha a hatalom kizárólag az osztrákok kezében marad, nem számíthatott arra, hogy Austria ellenében a francziákkal nem szövetkeznek, ellenben a magyar befolyás bizalmi alapot nyújtott, bizalom nélkül pedig nincs szövetség. A nyert külpolitikai befolyás tehát Magyarországot biztosította arról, hogy a szent szövetség pásztori korszaka nem ujul meg, hogy az ország kincsét haszontalan német ábrándokra nem pazarolják, hogy Austria-Magyarország régi tekintélyét visszaszerzi és keleten érdekei tiszteltétől fognak. A külpolitikai részvét által Magyarország a politikai színpadon három század óta tagadott diplomatikai államiságát visszanyerte, külpolitikailag tartományi helyzete megszűnt.

5. Előny az osztrák nemzetek őszinte szövetsége. Magyarország a 16. században is, még akkor is, midőn a hűbéres tartományok elszakadtak, Európa első hatalmasságai közé tartozott, mert Oroszország még pályás gyermek volt, Németország számos apró herczegségekre szakadt, ezen apró herczegségek a császári koronán folytonosan veszekedtek, a kis területű herczegekből választott császároktul a herczegek, városok és lovag urak nem féltek, semminemű nagyobb politikában nem támogatták, mert nem akarták családi hatalmát hódítással nevelni. Németország tehát nemleges hatalom volt, mely határait megvédte, de Európa politikájába nem avatkozott. Francziaország egy nagy re-

szét a hatalmas Burgundi herceg bírta, Bretagnet saját hercege -uralta, Avignon Navarra külön fejedelmét uralta, Franciaország már ekkor kétségkívül a leggazdagabb európai nagy ország volt, de területre csak kevéssel haladta Magyarországot. Spanyolország több önálló részekre oszlott, Olaszország apró fejedelmektől hemzsegett. A hadsereget ez időben a nemesség tette, Magyarországnak számos, bátor, gazdag nemessége volt, tekintélyes erőt állítottak ki a jászok, kunok, székelyek, Ulászló tehetetlen királya ugyan foltos csizmában járt, a mészárosnál sem birt hitellel, a nemesség, papság azomban gazdag, a polgárok és nép vagyonosak voltak. A politikai viszonyok azóta azomban tetemesen Magyarország hátrányára alakultak. Oroszország óriási hatalommá növekedett, Franciaország egyesült és hódított. Olaszország egyesült, Németország a hatalmas porosz király vezérlete alatt hadászatiilag egyesült, a három nagy állam, a három nagyhatalom mindegyike ma 1 millió katonát tart. Magyarországnak területe azomban maradt a régi, lakossága a többihez arányitva keveset növekedett, az ország a rossz kormányzat, az idegen nyomás következtében elszegényedett. A democratia a nemzetiségi eszmét megteremtette, a nemzetiség tetszős ürügye alatt a nagyhatalmak kisebb rokonaikat óhajtották egyesíteni, az élődi kis fejedelmek a szomszéd országok hason fajú népeit csábítgafák, három éhes szomszédunk: Montenegró, Szerbia és Románia, Horvátországra, a Bánátra, Erdélyre leselkedtek. Magyarországnak tehát, hogy megélhessen, 500,000 katonát kellett volna tartani, ezzel is csak

nemleges védelmi állást foglalhatott volna. Ki tehát magát és a nemzetet ámítani nem akarta, be kellett és be kell látnia, hogy az európai 6'7-iki viszonyok közt önmagát fenn nem tarthatja. A rajongó szakadárak ez ellen Poroszország példájára hivatkoznak, mely Magyarországgal egyenlő területtel bírt és nem csak fenntartá magát, de a kétszer nagyobb Austria hadseregét néhány nap alatt tönkre tette; ez kétségtelen tény, csakhogy Poroszország királyai seregük felszerelésére a kincseket 52 esztendeje gyűjtögették, az olaszokkal szövetségbe, vereség esetére Napoleon és Oroszország segélyére számíthattak, mert Napoleon nem akarta a német egységet, Oroszország Austria nagysága által keleti vágyait látta veszélyezve. A mi kincseink ellenben századok óta Austriába vándoroltak, senki szövetségére nem számíhattunk. Csak Austria helyzete volt velünk egyenlő, Austria épen úgy mint mi, képtelen saját lábán megállni, mert népessége, területe másodrendű, lakosainak egy része kifelé vágyik, mindenhol szomszédunk, Austria tehát egyedüli lehető szövetségesünk, és midőn Deák Ferencz ezen szövetséget a kiegyezéssel megkötötte, bölcsen cselekedett.

6. A kiegyezés hatodik előnye volt az önuralom. A közigazgatás, az igazságszolgáltatás, a közoktatás a kor igényeinek, a sokban változott viszonyoknak nem felelt meg, a provisorium a magyarságot nem támadta már ugyan meg, de előmozdítására semmit sem tett, anyagi viszonyaink fejlesztése vasutakat, csatornákat követelt, a személybiztonság némely vidéken

a legnyomorultabb helyzetben volt, az alföldön nyíltan, rendszeresen raboltak, ezen bajokon csakis az önkormányzat segíthetett. Az általános értelmiség visszamaradt, a hitel gyenge lábon állt, a földmivelés ingott, a földbirtok értéke és jövedelmi képessége, a hiányos közlekedés, a hitel hiánya miatt nem emelkedett, a magyar kereskedelmet Bécs uralta. Mindezen bajokon csak az önuralom segíthetett; hogy általánosan nem segített, ennek nem a kiegyezés az oka, nem az elvállalt terhek nagysága, de a kormány tehetetlensége, mely a mocsárbul nem tudott kiemelkedni, és az országgyűlések romlottsága, melyeknek tagjai saját érdekeiket a közérdek fölé emelték, a kormány előtt meghajoltak, sem önállás-, sem magasabb nemzetgazdászati ösmerctckkcl nem bírtak.

A kiegyezésnek tehát kétségkívüli előnyei, de számos, tagadhatóan hiányai voltak.

1. A magyar hadsereget a kiegyezés határozottan feladta, vagyis a 48-iki álláspontot részben megvilágosította, részben módosította. A nemzeti hadsereg pedig a szabadság egyik fő biztosítója, az Önállás jogos követelménye. A magyar sereg szintén ugyan megmaradt, nem lett osztrák hadsereg, mert a kiegyezés az osztrák hadsereget is megszüntette, de része lett az a császári-királyi hadseregnek, ezen császári-királyi hadsereget a közös hadügyminister kormányozza, felelős ugyan a delegációknak, vagyis, miután a delegációk az országgyűlés megbízottjai, közvetve felelős mindkét szövetséges államnak, de a tiszt és közkatona nem felelős sem a magasabb rendeletre elkövetett al-

kormány- és törvénysértésért, mert esküje az alkotmányt, a hazát nem ösmcri, de feltétlen engedelmességre kötelezi a király-császár és az általa megállapított fegyelmi rendszabályok iránt, ha a szolgálat ideje alatt a katonai hatóság jogszerűen, igazságtalanul sérti, elégtételért, védelemért sem a kormány-, sem az országgyűléshez nem folyamodhat} k, mert a katonaság az ország hatalmi köre alul ki van véve. A magyar katonának nemzetisége szolgálata ideje alatt fel van függesztve, mert a szolgálati nyelv német, a katonai szabályok szerint pedig köteles ezen szabályoknak feltétlenül engedelmessékedni; Magyarországnak nincs katonasága, mert zászlóját nem a magyar király, de az osztrák császár czimere díszíti. A katona nincs a hazához kötve, mert a magyar Austriába elhelyezhető; nincs nemzeti jellege a tisztikarnak, mert a magyar ezredekbe német, a németbe magyar tisztnek nevezhető, a tiszt nem ezredeikbeni érdem vagy szolgálati elsőbbség szerint léptetnek elő, de előlépnek az egész hadseregben, ennél fogva németbe magyar, magyarba német tisztnek neveztetnek, elannyira nem nemzeti a magyar sereg, hogy a magyar nemzetiséget a gyalogságnál csakis a magyar nadrág képviseli. A magyarországi hadparancsnoknak nem kell magyarnak lenni, nem függ a magyar ministertől, a katonák polgári kihágások- és bűntényeknél is ki vannak az ország hatósága alul véve, vegyes kihágásoknál a vizsgálatot együttesen teljesítik a polgári hatóságokkal, a vizsgálatot azonban rendesen évekig húzzák, a hadsereg állása tehát ellenkezik az önállás eszméjével, a kivé-

telesség sérti a polgárok jogait, az idegen hadsereg folytonosan fenyegeti az alkotmányt, az államcsínyek kész eszköze.

2. Sérelemes a közös költségek aránya, mely szerint ez Magyarország részére 30, osztrák részre 70 százalékban állapított, a pénzkérdés csakis az igazság és méltányosság, nem pedig a politika kérdése volt; e téren tehát mértékül csakis a vagyonárán y szolgálhattott alapul, mert Magyarország Auszriától nem csak jogokat nem nyert, de sőt inkább az osztrák alkotmányosság kikötése által Auszriának oly jogokat biztosított, melyeket Austria magában eddig sem tökéletesíteni, de még fenntartani sem tudott. A 70 és 30 arány a két állam vagyonát nem képviseli, mert Magyarország az Összvagyonnak 18 százalékát sem képviseli. Vagyonmérték-alapul ugyanis az adóalapot vették fel, ez azonban az osztrák vagyont nem képviselte, mert az államkötelezvények, takarékpénztári, tőzsdeforgalom, a bank, földhitelintézet tőkéje adót nem fizetett, a váltókat az adózás alul kivonták, ez pedig roppant vagyont képviselt, mert a 73-iki krach után a fennmaradt osztrák papiros-értéket 4500 millióban tüntették fel, miből, ha a magyar papirosokat, a megadóztatott értéket levonjuk is, legalább 3000 millió kimaradt a számításbul Austria javára, tehát kimaradt annyi, a mennyit ez időben az összes magyarországi földbirtok nem ért. A fold-, szesz-, czukor-, söradót sem lehetett egyenlő értékalapul felvenni, mert mindezek egyenlő alapon osztattak ugyan ki, mert az első és minden osztályú föld egyenlő mennyiségű adót fizetett, de a két or-

számban sem egyenlő értékkel nem bírt, sem egyenlően nem jövedelmezett, mert Austriában egy első osztályú hold földért átlagban fizettek 18 forint haszonbért, elkelt 200 forintért, Magyarországon fizettek 12 forintot, elkelt 150 forintért, tehát az egyenlően megadóztatott föld Magyarországon kevesebbet ért 25 százalékkal. A két ország területét kétségkívül megbecsülteni alig lehetett, mert ez sok időt igényel és az osztrák mint magyar becslő hazai érdekből igyekezett volna az értéket csekélyebbnek tüntetni fel, de ez felesleges is volt, mert az értékarányt ki lehetett volna tüntetni az önkéntes eladásokból, az árverésekből, a haszonbéri szerződésekből, mindhárom csalhatlan bizonyíték és Magyarország már ebben akkor is bővelkedett, mert az ez idő körül eladott herczeg Eszterházy és Grassalkovics birtok 500,000 holdat tett, a bérbe adott 900,000 holdat, és ezenkívül is sok birtok eladott, ezen eladások és bérletek után tehát nehézség nélkül be lehetett volna a különbséget bizonyítani. Különbözött az egyenlően megadóztatott szesz-, ezukor-, sörgyárak értéke is, mert Austriában a szesz drágább volt, miután Austria igen kevés. Magyarország nagyon sok bort termelt, a szesz és sör ennél fogva keresettebb cikk volt, a magyar szesz és sor felett az osztrák előnnyel bírt, mert a fuvar sokba került, több volt az osztrák haszna, mert ő 6, a magyar 12 perzentos pénzzel dolgozott, többet jövedelmezett a gyárakkal összekötött marhahizlalás, mert Magyarország kövérhuspiacza Becs, minden hízott marha darabjánál a fuvarbér-költség, husapadás legalább 10 forintot tett.

3. Terhes és igazságtalan az adósság kamatainak felosztása, mert mint az előbbi pontban hozzávetőleg felszámítottam, ez valódi arány szerint Magyarországot alig terhelhette volna. Millió után a gazdag osztráknak ajándékozott a szegény Magyarország milliót. Es ez annyival inkább nagy hiba volt, mert míg a költség-arány csak 10 évre kötelezett, az adósság-arány örök időkre állapítottatott meg. Ezen tehát a legkedvezőbb viszonyok közt sem lehet segíteni. Nem helyeselhető az adósságok közösségének fenntartása sem, mert miután az adósságok fel nem osztattak, minden adósság együttesen kötelezi Magyarországot, midőn, ha megosztatnak, mindenik állam az adósságok átalakítását hitelezőivel megkísérthette volna, ez esetben Magyarország rögtön megadóztathatta volna adóssága kamatait, mi a conversiót nagyban elősegíti, és miután ekkor még Magyarországnak erős hitele volt, a minister 69—71-ig, midőn a pénz Európában hemzsegett, hitelezőit rábírhatta volna arra, hogy részint a kamat megadóztatásául megijesztve, részint a biztonságiul csalogatva, régi kötvényeiket 4 perczentes papiros-járadékokkal cseréljék fel. A conversio-művelet nem új találmány, ösmerte ezt mindenki, ki Európa pénzügyi műveleteit figyelemmel kísérte, mert ezt a francziák már többször nagy sikerrel eszközölték, de a törvényben is meg van említve, hogy tehát ennek daczára a felosztást nem eszközölték, ez gondatlanság és hanyagság, az osztrákok iránt túlságos alázatosság volt. Az adósság fel nem osztását azon léha okoskodással védték: az államadósságokat nem lehetett fel-

osztani, mert a birodalmat egyetemlegesen terhelte, mert a kamat, az érték, a fizetés minősége különbözött, az első valótlan, mert azt nem a birodalom, de a császárok kötötték, az államadósság nem zálogkölcson, ezért tehát bátran fel lehetett osztani, nem akadályozta a kötésekkel lefizetett összeg mennyisége sem, mert minden államkötvény annyit ér, amennyit érte adnak; ezen alapon tehát meg lehetett volna a kötvények értékét állapítani és fel lehetett volna osztani, a méltányosság szerint Austriának hagyva főleg azon kötvényeket, melyek osztrák alattvalók birtokában vannak. Az államadósságokat azonban nem csak fel nem osztották, de még a kiszámított 28 és 72 aránnyal meg nem elégedve, évi 2 százalékot, vagyis a közös költségi hányaddal együtt 4 millió forintot ajándékoztak, mely, mint látni fogjuk, még 3 millióval növekedett és pedig a kormány által elfogadott alapon. A kormánynak, ha már a közösséget elfogadta, a kamatok Bécsbeni fizetését felajánlotta, ki kellett volna kötni, hogy az osztrák kormány a magyar kormány beleegyezése nélkül meg nem adóztathatja s ha közmegegyezéssel megadóztatják, az elfogadott 30 millió utáni adóösszeg Magyarország javára leszámittatik; az udvarias magyar pénzügyminister azonban az osztrák-magyar házasság mézesheteit élte, örömmámorában ezt vagy elfelejtette, vagy ravasz öreg férjét megsérteni nem akarta, ez aztán azt eredményezte, hogy az osztrák pénzügyminister nemsokára az államkamatokra 10 perzent adót vetett ki és a mi 30 milliónk után 3 milliót bezsebel, vagyis ma tényleg az osztrákok

nem 70, de csakis 60 százalékot fizetnek, és mi ezért nem orrolhatunk, ennek betudását nem követhetjük, mert a bölcs kormány és országgyűlés magát örök időkre kerek 30 százalék fizetésére kötelezte.

4. Káros és könnyelmű a kereskedelmi szerződés XI. pontja, mely a szesz-, sör- és czu kor-adóra egyenlő adóalapot fogad el, e három iparág Magyarországon nem csak mint iparág érdemelt és követel figyelmet ma is, de mint a termelés segédeszköze, mint a föld terményeinek egyedüli értékesítője, a földbirtoknak igen fontos tényezője. A szesz Magyarországon főleg burgonyából és kukoricából készül. Mindkettő oly helyeken terem, hol a talaj az értékesebb búza-, dohány-, re peze termelésre alkalmatlan, hol a trágyázás mellőzhetlen, a fa értéktelen, melyek a központtal, a vevő-piaczoktól távol vannak, a kézimunka olcsó, a vidék népes, vagyis a krumpli terem a felföldön, a tengeri Erdély főterménye, és pedig mindkettő hasznos termény, mert a burgonya meghoz 20—22, a kukorica 5 métermázsát, a krumpli azonban helyben értéktelen, mert a legszegényebb sem veszi, nehezen szállítható, értéke mázsánként nem több 1 forintnál, míg a vevő-helyekre kerül, fuvarja belekerül 80 krba, de általában biztos forgalommal sem bír, mert a krumpli mindenütt divattermény, és a szegény ember is elegendőt termel saját szükségére, csakis a szesztermelésre van utalva; az erdélyi kukoricapedig Pestig értéke felét elveszti, mert az állomási és vasúti fuvar Pestig belekerül 1 frt 50 krajczárba; a szesztermelés a két tárgy

értékesítése kedvéért nagy lendületet nyert az 50-es években, mert mértékletes adót fizetett, a 60-as években azonban megállót, sőt nagyban visszament, mert kétszeres adóval terheltek, a versenyt az osztrák szeszgyárakkal a magyar már az általam elősorolt indokoknál fogva nem állhatta és állhatja ki ma sem, a magyar egyenlő adó viszonyok mellett hasonlag nem versenyezhet az osztrákkal, mert az osztrák répa több cukortartalommal bír, Austriában nagyobb mennyiséget ad, a munkabér felényi, ennél fogva olcsóbban megszereshető, a hizott marha Austriában drágább, — az árpa, miből a sör készül, Magyarországnak egyik leghasznosabb terménye, az ország évenként 4 millió mázsát szállít külföldre, ezen termény azonban a fuvar által sokat vészít, az ország érdeke értékesítését parancsolta, a nagy adó azonban ezt is megölte, mert a legfőbb hasznot ennél is a hizlalás adja, ezt is tehát csak méltányos adórendszer mellett lehetett volna emelni; a földművelés- és kereskedelmi minister Gorove kétségkívül ösmerte az angol hires sorházat, hol a gyászos emlékű Ilaynaut megverték, ösmerte a francia cognacot, az Ízletes párisi czukorkákat, nem foglalkozott azonban a magyar gazdaság, a czukortermelés nyomoraival, sajátunk védelme az osztrák papát felboszantja, mert a kedves öreg zsebeit nagyon féltette, a pohos örmény nem akarta magát a fürge Lónyayval megelőztetni, egész készséggel oda dobta tehát e három fontos iparágat az egyenlő adó elfogadása által.

A politikai szükség parancsolt-e a kiegyezést? Várhatott-e a nemzet kedvezőbb politikai alakulásokra?

A nemzetek erejének fő és nélkülözhetlen feltétele a faj egysége, a függetlenség, önállóság, szabadság eszméjéhez! általános ragaszkodás, az anyagi jólét; a mely nemzetnél e három kellék megvan, azt az önkényi ármányai meg nem szakíthatják, a szenvedés le nem hangolja, sőt tüzezi, az anyagi áldozat el nem kedvetleníti, a bitorló az országot a szurony hatalmával elnyomhatja, a nagy adóval fosztogathatja, feldarabolhatja, de ez örökké nem tarthat, mert a fegyver ele hosszas használat által eltömpül, a bitorló nagyravágyása ellenségeket támaszt, a kedvező véletlen az elnyomottaknak alkalmat nyújt a menekülésre, az erőszak által szétszaggatottakat egyesítésére. Csalhatlan példája ennek Olaszország, melyet a kül-erőszak századok óta uralt, darabokra szaggatta, végtére az olasz rongyok egyikének akadt három nagy embere: egy lovagias, eszes, lelkes, bátor királyka Victor Ernánuel, egy genialis, valódi hazafi miniszter Cavour, egy önzetlen merész hazafi Garibaldi; a három nagy férfi felhasználta Napoleon hiúságát, Poroszország érdekeit, Austria ügyetlen és tehetetlen politikáját, az olasz nemzet fajra egy és gazdag nemzet volt, a szétvált tagokat összeforrasztotta. Magyarországon azonban 67-ben mind a három főkéllék hiányzott, Magyarország önállósága és függetlenségéért csakis a magyar faj és a németiség fele lelkesült, a tótok őszintén ragaszkodtak hozzánk, de a tót lakosság műveletlen, engedelmes, türelmes, békülékeny tenné-

szetű, gyenge ellenállási hajlammal bírt, a nemességet a régi hagyományoknál fogva követte, forradalom eseteére tehát reá semmi esetre sem számíthatunk, az erkölcsi ellentállásra csak azon rövid ideig, míg ezt rövid időn kimeríthető anyagi viszonyai megengedték, az oláh és szerb műveletlen, az ellentállás főtényezője: a vagyonos nemesség, mindkettőnél hiányzik, főleg a papság és ügyvédek vezették és vezetik, az osztrákokat gyűlölték, mert jutalmul azt nyerték, a mit mi büntetésül: az önkényt, a mellőzést, az anyagi romlást, őszinte barátaink voltak tehát 67-ben, valószínűleg azomban sem a három színű önkény német aranyainak, sem az önkény dörgő hatalmának ellent nem állottak volna és ha Magyarország a török-kérdés lefolyása előtt meg nem alakulván, Austria tehetetlensége miatt orosz fennhatóság alatt Szerbia, Montenegro, Románia megerősödik, a csábító testvéreket tárt karokkal fogadják. A határország sem horvát, sem szerb, sem román nem volt, de a császár személyéhez ragaszkodott. A horvátoknak tetszett a fehér lap, az osztrák birodalmi tanácsba nem vágytak, de az izgatók nagy Horvátországról álmodoztak, a török események lezajlásáig hideg barátaink és ez után, ha ez így szerint alakul, ellenségeinkké váltak volna, 67-ben azomban már a magyar elem, az értelmiség is bomladozott. A főpapság nem mérlegelte a kiegyezés minőségét, de általában a kiegyezés után áhitozott. A főnemességnél, melynek némi tagjai még 1863-ban Kossuthnál udvaroltak és a leköszönt kormányzót az illetéktelen kormányzói czim-mel tisztelték meg, alig maradt meg néhány fiatal az

igen is mérsékelt ellenzéknel, a császári hagyományok feltámadtak; az önállás eszméje mellett csakis a középosztály és a tősgyökeres magyar nép maradt meg állhatatosan, de ez sem tömören, mert a felvidék határozottan a kiegyezés mellett nyilatkozott. Az önállás- és függetlenségnek valódi vezére nem volt, mert Tisza Kálmán és Ghiczey Kálmán titokban a kiegyezést óhajtották, nyíltan egy hajszál választá el őket Deák Ferencz javaslatától; Madarász sem vezéri képesség-, sem népszerűséggel nem bírt, a sajtó a „Magyar Újságé” kivételével a Deák javaslatánál tovább is kész volt elnyargalni. Ha tehát Deák nemcsak a jogfolytonosságot, de még vívmányokat, illetőleg teljes korlátlan alkotmányt és önállást, tehát magyar hadsereget is követel, két eljárás volt képzelhető: a király feloszlatja az országgyűlést, és vagy az ideiglenes kormányzatot állítja vissza, vagy új választást rendel el; az első, tekintve a király éles esztét, nem volt képzelhető, de igen is a második. A király a feloszlató leiratban kifejti, hogy Magyarországot elismeri, kész volt a nemzettel kiegyezni, de ez megtört az országgyűlés konokságán, hivatkozik a magyar nemzet lojalitására, a megváltozott helyzetre, melynélfogva többé az alkotmányos birodalommal érintkezés nem mellőzhető; az új választásoknál az önállás mellett harcolt volna a középosztály, az adósságokkal terhelt középosztály ellenében tömörül a kormány, a hivatalnoki befolyás, 25 gazdag püspök, 15 gazdag káptalan, 60 four, kiknek legszegényebbike 80 ezer forint évi jövedelemmel rendelkezik, 45 állam-bérlő, egy csomó gazdag zsidó, a hivatalra, vasúti con-

cessiókra vágyók hadserege. Komolyan megfontolva, ezek ellenében a népszerű Deák még Kossuthtal szövetkezve sem győzhetett volna. A hatalom tehát a Deák kezelőül a Bar tál-féle conservatively kezébe megy át, kik bizonyosan olcsón, mondhatni nagyon olcsón kiegyeznek, illetőleg feladják az ország önállását és alapjogait.

A kiegyezés ellenei azt mondják: a császárság ingott, várunk kellett volna az európai fejleményekre. Kétségkívül, mint már hosszasan előadtam, a császárság meg volt ingatva, de részünkről észszerűen kedvezőbb fejleményekre nem várhattunk. Eddig Magyarországot pénzzel csak két állam segítette, az olasz és porosz, és az első hadi segélyre is vállalkozik, ha viszonyai megengedik; segített pedig az olasz azért, mert Magyarország által remélte Vclenczét megszerezni és Olaszországot biztosítani, czólja a prágai béke által teljesedett és Németországban nálunknál sokkal hatalmasabb szövetségest nyert, megszűnve tehát a pártolás indoka, Olaszország tetteges szövetségére nem számíthattunk, Bismarck még a háború közben kijelentette, hogy kész Magyarországot 48-ra felsegíteni, de Austriát nem akarja megbuktatni, Austriát tehát csak azon esetben támadta volna meg, ha Austria ellene Németországban izgat, vagy a francia- vagy oroszszal szövetkezve megtámadni készül, azonnal megtámadta volna az elégedetlen Magyarországbán. Ezenkívül Austria támadásra még legalább 5 évig azért sem gondolhatott, mert hadseregét a porosz sereg mintájára alakította át, új hadgyakorlati rendszert, újnemű puskákat hozott be, a sereg be-

gyakorlása tehát sok időt kívánt, Olaszország elvesztése, a német birodalombuli kilépése által a francziák és Austria közti súrlódási okok és ürügyek megszűntek, Magyarországért Napoleon soha semmit sem tett, a francia-osztrák összeütközésre tehát józanon számítani nem lehetett, az osztrák-orosz Összeütközésről álmodni sem lehetett a török háborúig, sőt ezen esetben is a magyar kiegyezés nélkül alig, mert ez esetben a megosztott Austria nem mer tettelegesen fellépni. A forradalmi szellem egész Európában elcsendesedett, Franciaországot császára fékezte, Olaszország elcsendesedett, mert a mit kívánhatott mindent megnyert, Európa legszabadabb nemzete lett, clannyira, hogy a köztársaság által jólét-, sőt szabadságban csak veszthetett volna, az amerikai köztársaság elnöke nem volt szerényebb, a polgárok szabadságát jobban nem tisztelte, mint a lovagias, bátor, kedélyes, eszes olasz király. Németországban a szabadságban nem fürödtek ugyan, de az okosabbak belátták, hogy a német egység fontosabb a szabadságnál, mert az egység a szabadságra biztos reményt nyújtott, egység nélkül az alkotmányosság tarthatlan, de különben a nagy államférfi Bismarckkal nem lehetett komázni, mert figyelmét semmi sem kerülte el és vas markával a keletkezhető mozgalom legszerényebb csiráit is szétmorzsolta. Magyarország tehát külsegélyre évtizedekig sem számíthatott.

A kiegyezést tehát ajánlotta a bel- és külhelyzet, parancsolták ezt az ország anyagi érdekei, a magyarság érdeke és a török viszonyok. Magyarország anyagi fővagyont földje képezte, a talaj ugyati jó, de nem volt

oly kitűnő, mint a milyennek képzeltük, a rendetlen szeszélyes időjárás gyakran a legjobb reményeket tönkretette, a termelés fenntartása ipart, nagyszerű beruházásokat igényelt, a hitel és pénz az előbbi kötetekben elősorolt okoknál fogva hiányzott, az ország sokat termelt, a legjobb belfogyasztó: az iparos- és gyárososztály, gyengén volt képviselve, ezen hiányt, valamint a hitelt és pénztökét csakis az önuralom segítségével lehetett volna megszerezni, az ország Austria terményeit magas árakon kényszerült megvenni, a közlekedés eszközei a forgalomnak nem feleltek meg, a birtokos osztály az uzsora körmei közt vergődött, a birtokos osztály jóléte az ország magyar államiságával össze volt fűzve, mert nagy része magyar volt, az értelmiség ezen osztályban összpontosult, az ország anyagi érdeke tehát az önkormányzat mihamarabbi átvételét ajánlotta, mert a nagy bajokon csak a felelős magyar kormányzat segíthetett. A lelkesedés a magyarság fölényét, a megtámadt nemzeti jelleget visszaszerezte, magyar ruhát hordtünk, magyarul beszélt minden értelmes, művelt ember, a magyarság azomban hatalmasan csillogott már 1791-ben, de mert az országot Bécsből kormányozták, a lelkesedés 10 év alatt elpárolgott és a 30—47. korszakban saját fiai, a főrendek és főpapok tartóztatták vissza fejlődését, a magyar nyelv és nemzeti érzület diadalát csak a magyar kormány tarthatta fenn, ezért is szükséges volt tehát az alkotmányos uralom felállítása. A török bonyodalmak, mint már előbb fejtegetém, Magyarországot közvetlenül érdekelték, nem tűrhettük, hogy hátunkban magyarelles, a nem-

zetiségeket izgató államok alakuljanak, a roskatag Austria a beháboru által elgyengülve, ezt a legjobb akarattal sem akadályozhatta volna meg, de ha Magyarország csudás véletlen által 67-ben teljesen Önálló országgá alakul, magyar király vagy köztársasági elnök alatt, maga egyedül nem akadályozhatja meg, mert tekintve a nemzetiségeket, a horvátok felébreszthető ábrándjait, a szerbek és oláhok felizgatható fajérzelmeit, 200,000-nél több katonát a roskatag Törökország segélyére nem küldhetett volna, ezzel pedig sem a vonaglót lábra nem állíthatja, sem Oroszországnak törvényeket nem szabhat. Magyarország tehát e kérdésben csakis Austriával szövetkezve léphetett fel sikerrel, érdeke tehát nem Austria olrombolását, de megerősítését, a szövetségi alaponi újra alkotását ajánlotta, ez pedig csak a kiegyezés által volt elérhető.

V. A 48-i k i alapot, a 49-iki eseményeket, a 67-ikikülhejlyzetet, a változott osztrák viszonyokat tekintve, lehetett voln a-e jobb egyességet kötni?

48-ban a közös viszonyokat, melyek ellen a nemes Magyarország tiltakozott, harczolt, vagyonát, életét feláldozta, a nép Magyarországa elfogadta a pénzügyek kivételével, de ezt is csak azért nem fogadta el, mert ezen kérdés eldöntése hosszabb időt, komoly számítást igényelt, a nemes urak pedig lovagias érzelmektől vezéreltetve, siettek a hatalmat tettleg a nép kezeibe letenni. A 48-iki törvények létesítése, mint azt az V. kötetben megvilágítottam, nem ment simán, mert a

dinastia félt a magyar felelős kormánytul, a szabad-
elvű párt programjának alaptételét képezte az or-
szág történelmi, soha fel nem adott joga, a magyar
önálló hadsereg. A magyarok belátták, hogy a kül-
szín daczára a győzelem nem épen biztos, mert az
ellenzék katonasága vagy háromezer kardos jurátus-,
néhány íróbul áll, kik a puskát sem tudták meg-
tölteni, és pár ezer pesti botos proletárba!; Aus-
triában csakis a lelkes becsi fiatalságra számíthattak,
a dinastia ellenben 300,000 fegyveresről rendelkezett,
de félt a forradalmi szellemtől, egyik fél sem tartotta
tehát a győzelmet biztosnak, megkezdődtek tehát a
titkos alkudozások, ezek tárgyalásáruul biztos tudomá-
sunk nincs és nem lehet, inert az alkut Magyarország
részéről István főberezeg nádor vezette és a tárgyaláso-
kat nem dobolta ki, Batthyány és társai tudhattak ebből
legtöbbet, de ők már elhaltak, Kossuth Lajos ha tudta
is azokat, ma nem mondhatná el, mert ő 48-at szán-
dékosan tévesen magyarázta és egész más térére lépett.
Bárhogy történt is azomban, az kétségbe vonhatlan
tény, hogy a magyar országgyűlés a közös viszonyokat
elfogadta, törvénybe iktatta. Ezen reactionarius enged-
ményt két indok menti: a nemzetőrségbe vetett remény,
a felelős kormány mindenhatóságába helyezett vérmes
bizalom, a magyar katonaság ekkor 60,000-bül állt,
száma örök időkre meghatározva nem volt, tehát az
országgyűlés le is szállíthatta, a nemzetőrséget 300,000
emberre számíthatták, kétségkívuul ha ezt felfegyverzik,
begyakorolják, felöltöztetik, alkalmas tisztekkel ellátják,
ha Kossuth és az értelmiség lángoló lelkesedését a száz-

ezekbe bele tudják önteni, a 60,000 rendes katonáiul nem lehetett volna tartani. A felelős kormány hasonlólag a nemzetnek nagy erőt adott, mert általa szellemi és anyagi erejét kifejtheti, a nemzetiségek összeforrasztását eszközölheti, ezen két indok tehát némileg menti a 48-iki magyar kormányférfiak könnyelműségét.

Ezen indokok azonban csak történelmi értékkel bírnak, a törvényt elmagyarázni nem szabad és nem lehet, a közös ügyeket a 48-iki törvények elfogadták, kezelésükről kellett tehát gondoskodni, erre három lehető mód volt:

1. A 48-iki rendezetlenség.

2. Hadsereg, pénzügyek, külpolitika részben külön választása, különleges kezelés és ellenőrzés.

3. Közös kezelés, közös ellenőrzés.

A 48-iki rendszer, vagyis inkább rendszertelenség fenntartható nem volt sem hadügyi, sem külügyi tekintetben. Nem külügyi tekintetben, mert a 48-iki törvények a képzelt magyar külügyi, illetőleg ő Felsége személye körüli ministert felelőssé teszik ugyan, de jogot, hatáskört nem adnak, mert nem csak követeket, consulokat, de még követség! írnokot vagy kapust sem nevezhetett ki, a diplomaták utasításait nem tőle vették, jelentéseiket nem neki küldték, de utasítottak az osztrák ministertől, érintkeztek az osztrák miniszterrel, a magyar alattvaló teljesen védtelen volt külföldön, mert az osztrák diplomata Magyarországiul nem függött, ha tehát a panaszos ügyét el nem intézte, ezért a magyar külügyér által kérdőre nem vonatható, az államközi szerződéseket nem a magyar

és osztrák, de kizárólag az osztrák kötötte, sajátlag tehát a magyar külügyér csak azon esetben volt meghalgtandó, ha az osztrák külügyér a magyar országgyűlés hatalmi köréhez tartozó pénzbeli kötelezettségeket vállalt volna el. Magyarország tehát a 48-iki törvény által a külügyekbül majdnem teljesen ki volt zárva. A magyar hadügyministert hasonlólag a király személye melletti ezermester képviselte, hatásköre azonban szűkre volt szabva, mert csakis a tiszteket és személyzetet nevezte és a magyar hadseregnek a határon kívüli alkalmazását rendelte el. A fegyelmi, vezényleti, gyakorlati, felszerelési, egészségi ügyek hatalmi köréhez nem tartoztak, tiszteket is a gyalogságnál csak ezredesig nevezett, mert a magyar hadseregnél különleges magyar tábornokok nem voltak. A főhadparancsnokságok alá nem tartoztak, a tiszteket sem el nem mozdíthatta, sem ellenük keresetet nem indíthatott; a Magyarországnban szállásoló idegen ezredek felett nem rendelkezett, a magyar katonaság felett a tiszti kinevezések kivételével az ország határán túl hatalma megszűnt, az idegen, sőt a magyar katonaság is falukat perzselhetett, embereket ölhetett, és ezért sem a minister, sem az ország elégtételt nem adhatott. A várak, erődítések rendelkezése alá nem tartoztak. A minister hatalmi köre tehát csak azt biztosította, hogy a magyar hadseregnél idegenek nem alkalmaztatnak a minister beleegyezése nélkül, a bentlévő magyar hadsereg külföldre nem vitetik. A minister felelőssége tehát, tekintve köre csekélységét, a felelősségnek csak árnyéka volt, a hadügyek nagy részéről az osztrák,

tehát idegen minister felelősség nélkül rendelkezett. De ettől eltekintve, azért sem volt meghagyható, mert ezen szabálytalan kezelési mód okvetlen folytonos súrlódásokat idézett volna elő, mert ha a magyar minister kötelességszerűleg az osztrák tiszteket a magyar tisztkarból kizárja, ezt őrről ták volna az osztrák hadügyminister és osztrák tisztek, ha visszatorlásul magyar tábornokokat nem nevez, ezért is jogosan haragudtunk mi, a két sereg tisztjei egymást mostohatestvéreknek nézik, ha a főhadparancsnok a fegyelmet a magyar tisztkar ellenében szigorúan alkalmazza, részrehajlással vádolja a közvélemény, az idegen országos főhadparancsnok, a hadtest-, ezred-parancsnokok nem függve a magyar kormánytul, ellenkeztek volna a kormánynyal és hatóságokkal, visszatorlásul a megyék, a hatóságok az idegen katonaságnak kellemetlenségeket csinálnak, a sajtó az idegeneket szidja. A sereg felszerelése nagy előny, minden ember keze maga felé hajlik, az idegen hadügyminister tehát minden lehető elvesz a magyaroktul, az országgyűlésnek, a sajtónak ez ellen fel kellett volna szólalni, elégtételt nem nyerünk semmiben sem, mert a tisztí kinevezés kivételével minden a nekünk nem felelős közegektől függött volna, az elégtétlenség nemcsak fennmarad, de még jobban elmérgesedik, ezt senki sem kívánta, mert mindenki vágyott a népek őszinte szövetsége után.

A legigazságosabb, legjogosabb lett volna a hadsereg, a pénzügyek külön választása, ez megtörténhetik a közös védelem veszélyeztetése nélkül, mert a két állam a szükséglethez mérve kötelezhette volna magát

egy meghatározott számú hadsereg tartására és a megtámadott fél részére küldésére, mellőzhetlen támadás esetében a háborút a két miniszter]’um közösen elhatározhatta volna; a hadvezénylet mindkét államban ugyanegy személyt, a császárt és királyt illetvén, a közös fejedelem nevezte volna a közös hadvezért, közös érintkezési nyelvül el lehetett volna fogadni a németet, miután ezt minden művelt magyar tiszt úgylis beszélte, a magyart ellenben az osztrák nemzetiségek sem nem beszélték, sem nem értették. A pénz- és kereskedelmi ügyekre a közösség teljesen felesleges volt, mert az államadóságok, mint már említém, minden nehézség nélkül elkülöníthetők voltak, aránylagos hitellel mindkét állam bírt, szükség esetében tehát szükségletét mindenik külön fedezhette volna. Csakis a külpolitika igényelte a közös kezelést, a közös ellenőrzést, mert szövetséges államok külön képviselőt nem tarthatnak.

A magyar hadsereg önálását maga Deák Ferencz is, a legjobb magyar hazafi, a szabadelvű alkotmányosság legerősebb híve, kétségkívül óhajtotta, de ez már, tekintve az előzményeket, gyökeres és nagy-szerű vívmány lett volna, mert a 48-iki kormány a nemzetőrség ábrándjátul elragadtatva, az Önálló hadseregről lemondott, a közös hadsereget elfogadta, tényleg Magyarországnak FII. Károly óta önálló rendes hadserege nem volt. Ez tehát valóságos vívmány lett volna, a nagy vívmányokra pedig 67. nem volt kedvező, mert az ország nem volt maga ura, az osztrákok nem támogatták, a nagy államokban nem a nemzetek, de a királyok uralkodtak, 48. az önálló hadsere-

get feladta, ezen új vívmányhoz tehát a magyar király hozzájárulása kivántatott. A király pedig a közös hadsereghez feltétlenül ragaszkodott, mert azt hitte, hogy a hadsereg kettészakítása által a seregekben az egységes szellem megszűnik és a két külön alapú hadsereggel a hadi műveletek egységes vezetése, a siker egyik főkelléke lehetetlen, de nem adta volna meg főleg bizalomhiánybul, és kénytelenek vagyunk bevallani, a 48-iki előzmények által ez már némileg indokolva volt, mert az országgyűlés és kormány (valószínűleg sejtve a reakció szervezését) a 48-iki törvényeket elmagyarázta és hatáskörén túlment, az olaszok ellen megszavazta ugyan az ujonczokat, de azt ahhoz kötötte, ha az országban a béke helyreáll, és kikötötte az olaszoknak adandó alkotmányt, midőn Batthyány Innsbruckban kiegyezett, nem kötött ki semmit; az első jogos követelmény volt, a második azonban nem, mert Olaszország Austriához és nem Magyarországhoz tartozott, az olasz viszonyokba tehát Magyarország jogilag be nem avatkozhatott; később Frankfurtba a német parlamenthez követet küldött, mit szintén nem tehetett, mert 48. szerint az ország nem csak különleges, de általában semmi követküldési joggal nem bírt. A király tehát attul tartva, hogy most vagy később a Kossuth-párt Magyarországon többségre emelkedve, a különálló hadsereget a 49-iki eszmék valószínűsítésére fogja felhasználni, az önálló hadsereget határozottan ellenezte.

Miután tehát a 48-iki mód rossz, az önálló hadsereg felállítása lehetetlen volt, a harmadik módot, a

közös kezelést, a közös ellenőrzést kellett elfogadni, vagyis a közös ministeriumot, a közös ellenőrzési közeget kellett alkotni. A közös kezelés jogfeladás, de egyszersmind jogelőny, mert a szövetséges társ beavatkozik ugyan a mi ügyeinkbe, de mi is beavatkozunk az ő ügyeibe, a jogfeladást tehát kiegyenlíti a jogelőny, ez csakis a számra, gyengébbre csak akkor hátrány, ha az ellenőrzést gyakorló közegben a kisebb rész lakossági számarány szerint képviseltetik, mert ez esetben a többség a kisebbséget leszavazhatja és reá érdekeivel ellenkező, anyagi tehetségét túlságosan sújtó terheket róhat.

Elméletileg a közös ministert az országgyűlések közvetlen is feleletre vonhatják, gyakorlatilag azonban ez lehetetlen lett volna, mert a felelősségre vont min istenen a büntetést csak saját hatósága hajthatja végre, ha tehát az elitét minister osztrák, a magyarok, ha pedig magyar, a büntetést az osztrákok nem hajthatták volna végre, a minister tehát egyszerű tárczavesztéssel menekül. Az elvileg kétségkívül leghelyesebb országgyűlési ellenőrzés számos nehézségekkel van összekötve, mert a közös m misternek tárczája tárgyalásakor jelen kell lenni, és miután egy ember egy időben két helyt jelen nem lehet, a tárgyalás csak egymás után lehetett volna megtartható, ha az egyik országgyűlés a másik jogait korlátozni akarta volna, a tárgyalást hónapokig annyira elhúzhatta volna, hogy a másinak nem maradt volna ideje a közös budget kellő letárgyalására, hogy ez mennyire lehetséges, mutatja a 72-iki magyar országgyűlési botrány, midőn a

kis ellenzék égy jelentéktelen törvényjavaslat általános tárgyalását a miniszerelnök elleni dühből hetekig elhúzta. De még a rendes menet mellett is az országgyűlési tárgyalások hosszadalmasak lettek volna, mert ha egyik országgyűlés valamely részletet elvet, ha az egészet elvben elfogadta volna is, azt a másikkal kellett volna közölni, ha általában a két országgyűlés ellenkező nézetei mellett megmarad, a király vagy császár kénytelen lett volna egyik vagy másik országgyűlést felosztatni, ezen felosztás azon országban, melynek országgyűlését a király felosztatja, idegenséget szült volna a király iránt, és végre, ha az új országgyűlés nézetei mellett megmarad, akkor a másikat kellett volna felosztatni. A hadügyeknél, a külpolitikában azomban vannak oly esetek, midőn a késlekedés válságot idézhet elő, ilyen a fegyverzet átalakítása, a mozgósítás lehetővé tétele, midőn az államot békevágyai daczára a másik állam meg akarja támadni, vagy az államnak tekintélyes erőt kell kifejteni, hogy ezáltal a terjeszkedni kívánó állam nagyravágyását lehűtse, a közösség fenntartása mellett tehát oly intézményt kellett megalkotni, mely egyrészt az ország önállóságát fenntartsa, másrészt a miniszer! felelősséget gyakorlatilag érvényesítse, a gyors intézkedést eszközölhesse. Ezt csakis az egyenlő jogokkal bíró delegatív intézményvel lehetett elérni.

A delegatio a két országgyűlés kifolyása, a közös minisztereket tényleg felelősségre vonhatja, nem közös országgyűlés, de a két állam kitűnőségei érintkezésére a legkedvezőbb alkalom; kétségkívül a közös szavazás,

mely ki nem egyezés esetében alkalmaztatik, a delegációt közös parlament színében tünteti fel, és némi tekintetben az is, ezt azonban csakis úgy lehetett volna elkerülni, ha ezen esetekben a vitás kérdés korlátlan bírójává a közös fejedelmet teszik, ez a közös szavazásnál veszedelmesebb lett volna, mert ez a különben is nagyhatalmú király-császárt rendkívüli hatalommal ruházta fel. ha a király választott bíró lesz, akkor sem a király vagy császár, de a közös fejedelem, a császár-király dönt.

A delegatiót az ellenzék mindkét része átkos intézménynek, a nemzeti jogok kijátszásának hirdette, a közjogi ellenzék még ma is annak tartja és tanácskozásaiban ma sem vesz részt. Kétségtől nem vívmány ez, nem is lehet tetőzetnek tekinteni, de csakis kiindulási pont, kiegészítő eszköz addig, inig a korona a nemzeti hadseregek felállításának megnyerhető lesz. Az alkotmányosság-, az önállással ellenkező intézménynek nem tekinthető, mert a delegatiót az országgyűlés többsége választja, ezen többség pedig mindig az ország többségét vagyis az országot képviseli. Kétségtől nem a 416 képviselő tanácskozik és határoz itt, de váljon ki az országgyűlések belső szervezetét, a pártok működését, a képviselők egyéniségét ösmeri, mondhatja-e azt, hogy a jogilag egyenlő képviselők az ország ügyeire egyenlően befolyanak? Ezt határozottan tagadnunk kell, a faldák Falstaffjai, a folyosók bramarbásainak szavazata a szavazati vederben épen annyit számol, mint a Tisza Kálmáné, Apponyié, Irányié, csakhogy ezen népszerűségek nagy része távolléte által tündöklük, bölcsesé-

gét a laza hírlapokból meríti, nincs harmadik ez, ki a törvényjavaslatokat elolvassa, midőn a törvényjavaslatokat a pártkörökben felolvassák, kártyáznak, midőn az országgyűlésen tanácskoznak, a faldában falatozik, vagy a folyosón szivarozik, vagy a hölgyek-, futtatások- és városi mendemondákról társalog, midőn a nagyfejű elnök csenget, szavaz pártvezérei javaslataira. A törvényeket, a politikát a ministerek csinálják a többség értelmiségével, tehát valódiilag vagy 30 ember, de ez anyagi körünkben máshol is így megy. A delegációba a többség bevásztja a maga embereit, tehát gyakorlatilag véve a delegációban is az ország határoz. A delegáció határozataiért nem felelős a delegatio és delegatus, valamint nem felelős a törvények- és kormányzatért az országgyűlés és képviselő, de mindkettőért alkotmányos értelemben felelős a kormány, mert a kormány vezeti az ország politikáját, a delegatio működése ezen politika részletét képezi, az ellenzék, az ország a kormányt tehát delegationalis politikájáért épen úgy megtámadhatja és megbuktathatja, mint kormányzati politikájáért, mert ez a kormány-politika kiegészítő részét képezi, és ha megbuktatta, változik a delegatio szellemé is, mert ez csak egy évré választatván, a győztes a delegációba saját barátait küldi.

A delegációnak azom van vannak hiányai és oly hatásköre, melyek szükség nélkül magát az alkotmányos gyökeres alapjogokat támadják meg, és pedig a delegatio a sereg új fegyverzetét, várerődítéseket, új építéseket, nagyszerű külpolitikai költségeket szavaz meg,

ez a két állam fő joga: az adómegszavazás jogába vág, a seregnék rögtönzött felfegyverzése, a várépítés időt kíván, a külpolitika milliókkal! ellátása nem feltétlen szükséges, e téren tehát a czélszerűséget a joggal ki kellene egyeztetni, vagyis czélszerűségí tekintetből a delegatiót fel kellene hatalmazni arra, hogy fegyverbevásárlások, megrendelések, várőrödítések, építések, erődített táborok, külpolitikai, mozgósítási, hajóépítéseknel a delegatio felhatalmaztatik a tervezett költségvetés $\frac{1}{4}$ részének megszavazására, a háromnegyed azomban a két törvényhozás elé terjesztendő és általa elhatározandó, ez által fedezve lenne az előleges szükséglet, mert ezen munkálatok és tárgyak előállítására több hónapot igényel, az országgyűlések pedig e felett hetek alatt határozhatnak, az országgyűlések általi visszautasítás pedig nem képzelhető, mert a VT. törvényczikk szerint a közös költségvetés csakis az osztrák és magyar ministerium jóváhagyásával terjeszthető a delegatio elé, tehát ez nemcsak a közös minister, de a ministeriumok javaslata és előterjesztése, ezen ministéri úrnők pedig a többségeket vezetik.

Alkotmányosság tekintetéből pedig el kellene határozni, hogy a magyar és osztrák miniszerelnökök a delegatio által elfogadott $\frac{1}{4}$ -ért is felelősek és ez gyakorlatilag jogosan követelhető, mert a javaslat csak az ő jóváhagyásukkal terjeszthető a delegatio elé, ki valamit jóvá hagy, az saját cselekményévé is válik és cselekményéért minden minister felelős.

Ha a delegationalis intézmény ilyképen módosítatnék, elvesztené sértő fullánkját és az alkotmány és

szövetség méltó megtámadhatlan támaszává válnék. A ministeriumoknál is a paritást alkalmazni kellene olyképen, hogy a három minister közül egynek, ha kettő német, magyarnak, ha kettő magyar, egynek osztráknak kell lenni, a magyarok-, mellé osztrák, az osztrák mellé magyar államtitkár nevezendő, a ministeriumok hivatalnokai felében magyarok-, felében osztrákokba! alakítandók, had-, vár-, hadtestparancsnokoknak a birodalomba osztrákok, Magyarországra magyarok neveztessenek. Ezen módosítások a 67. törvénynek sem szellemével, sem elveivel nem ellenkeznek, sem a királyságot, sem a szövetséges Austria valódi érdekeit nem sértik, és ha ezek elfogadtatnak, a kiegyezés feltétlenül jobb és czélszerűbb lesz, a 48-iki közösügyi rendezés, illetőleg zavaros rendetlenségénél.

Általában a kiegyezés a szükség műve, hiányai a helyzet kényszerűsége miatt csúsztak be, kétségkívül az ország semmivel sem volt rosszabb helyzetben az egyezkedő feleknél, de elodázását az ország érdekei nem kívánták, mert ha az ország ki nem egyezik, ha az álkormányosság rohamát kiállja, Austria valószínűleg összeomlik, ez ázom ban kielégíthette volna ugyan a boszuérzetet, de Magyarországra nem lehetett volna hasznos, mert ekkor kénytelen lett volna a Kossuth és az emigratio által tervezett dunai confederatiót elfogadni, vagyis le kellett volna mondani feltétlenül Horvátország- és Határőrvidékről, feltételesen Erdélyről, tehát a jelenlegi Magyarország harmadárul, ez drága boszu, gyenge függetlenség lett volna.

II. FEJEZEL.

A kiegyezés utáni hangulat. — A kormánypárt, az ellenzék elemei. — A. kormány feladatai: az államadósság átalakítása, hitelviszonyok rendezése, a külközlckedés, az adórendszer arányosítása, az államvagyon rendezése, a jogi viszonyok, a megyék, a felsőház rendezése.

A kiegyezés utáni hangulat, az ország kívánalmai.

A kiegyezést az ország nagy része helyeselte, a higadtabbak nyugalom után vágytak, a valódi önállás és függetlenségi vágy lelohadt, a forradalmi ábrándokat a diadal kivihetetlensége lehűtötte, a küzdelmet, a szolgálókat a nagy tömeg meguntta, a független belkormányzat a hivatal kapuit megnyitotta, a közjog hiányát az egyéni érdek kielégítése kárpótolta. Az ország az anyagi romlás lejtőjén állt, a kiegyezés a nemzetnek eszközt adott az anyagi fejlődés eszközzésére, az országos romlás megszüntetésére. A németesítést a közszellem legyőzte, de a hatalom az ellenség kezében lévén, a magyarosodás kellően nem haladhatott, félni lehetett, hogy az oláhok, a románok, a rácok, a szerbek karjaiba rohannak, a szlávok egy részét az orosz propaganda megnyeri; a magyarság biztosan csakis a magyar önálló kormány alatt terjeszkedhetett. Sokaknak tetszett a kiegyezés, mert a közművelődés fejlesztését lehetővé tette és erre az országnak nagy szüksége volt, mert a közértelmiség a mai polgárait világban az állami lét egyik főtenyezője; a tudományos művelődés az országban teljesen el volt hanyagolva, a pesti egyetemen és a katolikus iskolákban kegyenczek és szolgák tanítottak, a szám-, orvostan, a természettudományok kivételével mindent elferdítve és hanyagon adtak elő; az iskola ugyan tudósokat és bölcséket nem nevel, mert ehhez sok idő és tanul-

many kívántatik, ez adja meg azomban az irányt és alapot. A népnevelés érdeke hasonlólag nagyon kívánta az önálló kormányzatot, mert eddig a népnevelést csakis a protestánsok gondozták, a katolikusoknál a világiak a nevelésbe nem folyhattak be, mert az iskolák kizárólag a papoktól függtek, a főpapság családokat alapított, az alsó papság gazdag jövedelmeit élvezte, a népneveléssel kevés kivétellel egyik sem gondolt, sőt általában a világossággal ellenszenvezett, mert tőle gazdag javadalmait féltette. Az oláhok és szerbek szegények voltak, a nevelés ügyére nem áldozhattak. Általában az elhanyagolt nevelés nagy áldozatot, szoros függést, szigorú felügyeletet igényel, vagyis a nép nevelést csakis önálló független kormány virágoztathatja. A közönség örült az önkormányzatnak, mert a fennálló közlekedési eszközök mellett a termelvények ára sem biztos, sem tűrhető nem lehetett, ezen csak az önálló kormány által eszélyesen vezetett csatornák és vasutak segíthettek; örültek, mert azt hitték, hogy a magyar kormány okosabb és becsületesebb lesz az osztráknál, az érvágó igazságtalan osztrák adórendszert megváltoztatja. Reményltek, hogy a magyar kormány a hivatalnokok ezreit, a nagy hadsereget le fogja szállítani. Örültek, mert a magyar bankot a kormány nyíltan fel nem adván, reményltek, hogy a bank rövid időn fel fog állítani. A káros kereskedelmi szerződést a tömeg nem ismerte, de különben is a gyenge közönség azt hívte, hogy Magyarország Európa gabonátárháza és ha Fiumét Pesttel összekötjük, a francziák, angolok, olaszok, németek viaskodni fognak búzánk, repcénk és többi terményeinkért. És mindezt a búza-

ábrádon kívül jogosan is hihették, mert a magyar kormány, ha kormányképeséggel bír és komolyan tud gondolkozni, az ország bajai nagy részén segíthetett volna. Sokan a kiegyezést alapnak, kiindulási pontnak tartották és azt hívták, hogy a nemzet ez alapra támaszkodva, a feladott jogokat idővel vissza fogja szerezni. A kiegyezést népszerűvé tette Deák Ferencz és a ministerek egyénisége is; Deákot a nagy közönség bölcsnek, kitűnő államférfi-, nagy hazafinak tartotta; a ministereket kitűnőségek-, edzett hazafiaknak képzelték, sokan tehát a haza bölcse, az ország kitűnőségei által készített egy ességet a bölcsesség köve-, a jóllét szarujának tartották.

Az öröm azonban nem volt általános, a nagy közönség főleg jelszavak után indul, kevés szánja el magát a törvények elolvasására, megelégszenek a czimekkel, a független magyar a törvényeket mindég a szabadság érdekében magyarázta el, sokan ezenfelül visszagondoltak azon időkre, midőn Magyarország nagy európai hatalom, a király az ország első nemese volt, sokan nem bírták elfelejteni a hosszas rém- és kényuralmat; sokan a 48-iki törvényeket sem tartották elegendő biztosítéknak, többeket a végzet az ellenzék táborába vitt 61-ben, némelyek 49-iki gyengeségüket 66-iki erős hazafiságukkal kívánták elfelejteni, végre az ellenzékiség ős magyar jelleg, mindezeknél fogva tehát sokan a 66-iki egyességet jogfeladásnak tekintették, a kiegyezési mű ellen tehát erős, országos ellenzék alakult, nemcsak az urak közt, de a népben is. Ezen ellenzék megalakult izgatás, ámítás, vesztegetés nélkül. Sok Deák-párti képviselőt mint 48-as jelöltet választottak meg, a képviselők tehát a kerületeket sok

helyütt nem képviselték, sok helyt a Deák-párti képviselő csak kis többséggel győzött, inig az ellenzékiek nagy részét vagy egyhangúlag, vagy óriási többséggel választották meg.

A többséghez tartozott Erdély kivétel nélkül, a kárpáti, bánáti megyék, az idegen ajkú városok, a dunántúli vidék kiváló része, általában minden idegen faj és a magyarság kisebb része; az ellenzékiet képezték a magyar alföldi földműves-városok, a tiszta magyar falusi kerületek; a vegyes megyék- és vegyes kerületekben a szlávok, oláhok, a németek egy része Deák-párti, ellenben a magyarság ellenzéki volt. A választásokat és közvéleményt nagyban befolyásolták a papok és főurak pénzzel, vallással, a közép osztály a tisztviselői karral; Pest-megye alispánja Nyáry, a középosztály, a tisztviselők kivétel nélkül ellenzéki volt, Biharban a közép osztály, a tisztviselők ellenzékiek voltak Tisza Kálmán alatt, ezen két nagy megyét tehát két képviselő kivételével ellenzékiek képviselték, ellenben Bács, Nyitra, hol a tisztviselői kar Deák-párti volt, tisztán egyezkedőket küldött. A katolikus fő- és alpapság, a főurak 4—5 kivételével az egyességi párthoz tartoztak és a Deák-pártot pénzzel és befolyásukkal támogatták, hová tehát hatalmuk kiterjedt, kiegyezési közvéleményt alakítottak, a román és szerb papság a kiegyezéshez csatlakozott, az alsó papság azonban semleges állást foglalt el. A nemesség vallás, faj, családi hagyományok, megyék szerint oszlott meg. A kárpáti, bánáti, bácskai, dunántúli nemesség, a fertálymágnások kis kivétellel egyességpártiak voltak, ellenben a pesti, gömöri, hevesi, bihari, szabolcsi, szatmári,

általában a kálvinista nemesség a 48-iki zászlóhoz hű maradt. Az ügyvédek, a Bacli-Schmerling-huszárok dicsőíték a kiegyezést, a nem magyar városok vezetését magukhoz rántották, az egyezés hymnusa elfelejteté multjokat és a képviselőházba segítette. A polgárság a kiegyezés által biztosítva látván érdekeit, a kiegyezést örömmel fogadta; a polgárság azonban Magyarorszáiban gyenge tényezőt képezett, politikai tekintetben kevés, egyesek kivételével a népnél értelmesebb nem volt, a számtant és elemi tudományokat kivéve nem tanult és semmit sem olvasott, a zsidó hazafisága a Wertheim-ládára terjedt, minden politikát pártolt, mely az uzsorát és kereskedelmet felkarolta, minden kormányért rajongott, míg tőle egyéni előnyt várhatott; a zsidó már gyermekkorában útnak indult, a kis üzérekből lettek a milliomosok, nem maradt tehát ideje a tanulásra; a polgárság tehát nem ösmerte sem 48-at, sem a kiegyezést, de vakon elhitte a hírlapok és ügyvédek meséit, elfogadta volna, még ha rosszabb is, mert a zsidónál a politika is üzlet, a polgár a nyugalmat nagyon kedveli. A nép a kiegyezésben rejlő biztosítékokat nem látta, ellenben azt észrevette, hogy a zászló, a katona nem lesz magyar, a király Bécsből parancsol, az ország több száz millió adósságot elvállalt, a sokallott adó tehát kevesebb nem lesz. Ezen indokoknál fogva tehát a magyarság fele az ellenzéki zászlóhoz hű maradt, és pedig bor és vesztegetés nélkül, ösztön- és meggyőződésből. A kiegyezés elleni ellenszenvet nevelte Kossuth Lajos támadása. Kossuth belátva, hogy azok, akikben bízott, ámitották, a szenvedély- és gyűlölettől megvakítva, a ki-

egyezeit erősen megtámadta, neve pedig a népnél nagy varázsszal bírt. A tótok, németek a kiegyezést elfogadták, a szerbek és oláhok közönyös állást foglaltak el.

A hangulat tehát a kormányra kedvező volt, az országgyűlésen engedelmes nagy többséggel rendelkezett, a közjogi kiegyezés azonban a jóllétnek, az ország újjá alkotásának csak egy részét képezte, a kormánynak nagy és fontos feladatokat kelle megoldani.

1-ső feladata volt az elvállalt államadósság leszállítása. Az ország Austria adósságába! sok száz millióra menő állam adósságot vállalt, és pedig, mint már elébb bebizonyítottam, sokkal többet, mint amennyi jogosan, méltányosan és aránylag terhelte. Ezen adósság az országot közvetlen és közvetve egyenlően terhelte, mert az ország nem saját lakosainak, de idegeneknek tartozott, ezen tartozások fejében tehát a készpénzkészlet egy része idegen földre vándorolt, az idegen tőkepenzesek az országnak adót nem fizettek, a pénztőke, a forgalmi pénz tehát már e miatt sem szaporodott, a kamatok nagy részét ezüstben kellett fizetni, tehát a fizetés mennyisége sem volt állandó, általában tőlünk nem függő viszonyok- és eshetőségektől függött. Ezen terhek azonban új, okoszerű kölcsönök által leszállíthatók voltak, és pedig 67-ben 20 perccenttel, mert Austria hitelét a politikai események megingatták, a kötvények értéke 70—80 közt változott, ellenben Magyarország gazdag ország hírében állt, kormányát és országgyűlési képességét nagyra becsülték. Ha Magyarország ez időben járadékkölcsönt köt, 450 millióval kifizethette volna adósságát, miáltal az agio

ide számításával évenként majd 9 millió tehertől megmenekül és felszabadul az egyik közösségiül.

2. Égető szükségét képezett a hitelviszonyok rendezése, az uzsora megszüntetése. A földbirtok az előszámolt okoknál fogva eladósodott, a földhitelintézet a szükségletet nem fedezte, a birtok egészséges forgalma hiányzott, a pénz a zsidó tőkepenzeseknél halmozódott fel, a takarékpénztárak és áttatok a keresztény tőke is a zsidó tőkepenzesek kezébe került; a pénzről tehát egy osztály rendelkezett, ez a helyzetet felhasználta és a földbirtokos osztályt irtalmatlanul nyúzta. A birtokos osztály magán nem segíthetett, mert az egész osztály pénzkórságban szenvedett, ha hitelszövetkezeteket állít is, ez által sem nyer külföldről pénzt, mert a bécsi újságírók és tőzsérek, a magyar zsidók a magyarországi törvénykezést, a hitelviszonyokat, a gazdálkodást rémségesen festették le; a földbirtokos osztályt tehát az elmerüléstül csak az ország menthette volna meg, ha országos pótföldhitelbankot alapít, vagy az országos kezdeményezés mellett alakuló földhitelszövetkezet hitelért a jótállást elvállalja. A magyar földbirtok az országos pártolást méltán és jogosan követelhetette, mert a magyar földbirtok az ország összes vagyonának legalább háromnegyed részét képezte, a földbirtokot 2 millió család, tehát a lakosság 80 százaléka bírta, az ipar kizárólag ezen osztálytól függött, mert ezen osztály vásárolta a gyárterményeket, a kézmű-készítményeket a többi osztályoktól, a kereskedő, a gyáros és iparos reggelit sem volt képes keresni. A földbirtokos osztály tehát az országos segílyt száma- és anyagi súlyánál fogva követelhetette és várhatta, mert a magyar

állam létele a magyar birtokos osztályllyal össze volt növe, a török és német ellen Magyarországot a nemesség és volt jobbágjai, a földbirtokos paraszt védték meg; az alkotmány, a szabadság, az önállás mellett 336 év óta a mostani birtokosok és őseik harczoltak és vérzetek, az utolsó erkölcsi küzdelemben az ügyvédek letették az esküt az összbirodalom épségére, hűséget fogadtak a császárnak, a papság a protestánsok kivételével a kényuralom előtt meghajlott, a katolikus papok a felügyeletük alatti iskolákban sötét szabadságellenes tanokat hirdettek, az értelmes proletariátus tódult a hivatalokba, az írók nagy része sárga-fekete tintával irt, a nemesség és főrendek ellenben néhány korcs vagy koldus kivételével szembe szálltak a hatalommal, a népet ellenállásra buzdították. A magyar nyelv a nemesség udvarházai-, a kálvinista papok vityillóiban maradt fenn, a nyelv mellett a nemesség küzdött a császárok, főurak, főpapok ellen, a magyar nyelv úttörői a nemességből kerültek ki, a múzeumot, akadémiát, színházat a nemesség alapította, a pánszlávizmust a lutheránusok közt a középnemesség fékezte. Az ország területének kétharmadát a magyar nemesség és főpapság bírta. Ez volt a birtokos osztály dicsteljes múltja, de a jövőt tekintve is, a magyar állam a semmisség örvényébe saját bukása veszélye nélkül nem rúghatta, mert Magyarország létfeltétele Európa minden más állama létfeltételétől lényegesen különbözik. Franciaország-, Anglia- sőt Németországban a pénz- és ipartőke nagyobb értéket képvisel a földtőkénél, tehát kevesebb figyelmet érdemel; Magyarország fő vagyona a föld; ezen államokban a polgári osztály gazdag, művelt,

értelmes, a birtokos osztály helyét tehát képes az államügyek-, a hivatalokban pótolni; nálunk a polgárság még pólyában van, az irodalmár demagógok bölcseségüket a Conversations-Lexiconokbi.il merítik, az ország valódi történelmét, lakosait nem ismerik, mert némely divatröpiratot bemagoltak németü 1, beszélnek esetleg francziául, vagy angolul gagyognak, a világműveltség csillagainak képzelik magukat; a valódi politikai műveltség azonban még ma is főleg a nemesi osztálynál található. Francia-, Angol-, Németországban mindenki egy nyelvet beszél, mindegy tehát, ha a pomerániai Würtembergben, a badeni Westfaliában, a hannoveri Szászországban vásárol birtokot, mert mindenik német, tehát nemzetellenes irányt követni, terjeszteni nem fog; nálunk a magyarság 68-ban volt 8 millió, a tótok vonzódnak az oroszokhoz, a németek a németekhez, az oláhok a románokhoz; a magyar szellemet az idegen fajoknál a középbirtokos nemesség tartotta fenn, fenntartotta vagyona, értelmisége által, a régi hagyományok, a protestánsoknál ezenkívül a vallási kötelékeknel fogva is; az idegen fajok mindenik régi családja a magyarság egy oszlopátképezi; ezen oszlopok ha kidőlnek, viszonyaink közt nem pótolhatók, mert, ha Görgey helyébe Mánássy, Salamon helyett Csáky, Szmrecsányi helyett Zmeskál, Kubinyi után Szentiványi, Geczy helyett Radvánszky, Eszterházy után Huszár, Szúnyog helyett Csáky, Baross helyett Máj tény i, Balassa után Forgách jön s a t. ez nem baj, mert a magyar utód a magyar elődöt helyettesíti, a nép kegyeletét megnyeri; midőn azonban egy egész osztály inog, helyét nem társai, de idegenek, zsidó uzsorások foglalják el; az idegen vagy gazdag zsidó kül-

földön vagy Pesten lakik, nem érdekli magát a magyarságért, az idegen vagy zsidó tisztet tart, a nép bámulja gazdagságát, ha megszorul, kezét csókol, borát megiszszza, de nem viseltetik iránta sem tisztelet-, sem kegyelettel, minden kidült oszloppal a magyarság elveszt egy falut, vagy annyit, mennyivel a kidölt oszlop birt. A magyar kormányt a jövevény, míg a kormány erős, pártolja, midőn azonban inog, elhagyja és szövetkezik az ellenséggel; a kormány a kidölt oszlopok befolyását a pesti cultur-demagogok-, a főispánok-, a tanfelügyelőkkel nem pótolhatja, mert a nép a pesti, előtte ismeretlen nagyságokra semmit sem ad, a megyei hatalmasságok előtt, midőn velők érintkezik, meghajlik, titokban azonban ragaszkodik azon izgatókhöz, kikkel többször és bizalmasan érintkezhet. Mindezeknél fogva, józanon felfogva, Magyarországra a nemesség birtoka fenntartása létkérdés lévén, a birtokos osztály a kormánytul várta és követelhette, hogy a kormány számára hitelt alkosson és a bakástul mentse meg.

3. Magyarorszáiban a népesség csekély és szegény lévén, mag-, gyapjú-, vas-, hús-, bor-, szesz-terményeit az országban nem értékesíthette, az ország tehát kivitelre volt utalva, a fogyasztó országok egy részével olcsón, gyorsan csak a Dunán érintkezhettünk, a dunai közlekedés is az esztendő egy részében el volt zárva, az országutakon a közlekedés drága és bizonytalan volt, a kivitel tehát a természeti nehézségeknél fogva meg volt akadályozva, Szeged ugyan Béccsel vasúttal össze volt kötve, de Bécs Németországgal egyenesen nem kötött össze, a fuvar Berlinbe tehát már ennél fogva sokba került, Francia-

ország-, Anglia-, Olaszország-, e három nagy fogyasztó országgal egyenesen nem közlekedhettünk, de a belső közlekedés is gyarló volt, mert az alföldön a kőanyag hiánya miatt kőutakat nem lehetett építeni, az alföld fuvaranyagja, a termelés mennyiségéhez mérve csekély volt, a vitel a sáros utakon novemberiül májusig fennakadt, nagyban a legjobb időben, augusztus-szeptemberben nagyobb távolságra nem lehetett szállítani, mert augusztusban a nép részben a magáét, részben az urak termését nyomtatta, szeptemberben és októberben szántott, a több napot igénylő fuvarokra tehát drága pénzen sem vállalkozott, a termés tehát a magtárak- és vermekben hevert és midőn legkeresettebb volt, a világpiaczon nem jelenhetett meg, a belkereskedelem is csak vontatva döcögött, mert a kereskedő a szállítás pontosságára nem számíthatván, csakis a magtáraiban heverő vagy a Dunához közel levő terményekre szerződhetett. A demagógok által ostobáknak hirdetett nemes urak a közlekedés hiányaibul eredő károkat belátták már 1715-ben és csatornák kiépítése szükségét jelezték, sőt mint az V-ik kötetben előadtam, 1836-ban már az országgyűlés a vasúti vonalakat is elhatározta, ezen tervezet azomban, önálló kormány nem lévén. végre nem hajtathatott. A vasutrendszer megállapításával egyidejűleg a kormánynak gondolkozni kellett a kőutaknak a vasutakhozi alkalmazásáról, mert a hosszú vasúti vonalakkal parallel országutak a vasutak által feleslegessé váltak, az ország érdeke tehát főleg azt kívánta, hogy a vasúttól távol fekvő községek kőutak által köttessenek össze a vasúti állomásokkal, a vasutaknál az országos érdek a nyerstermények lehető legolcsóbb fuvarbérét

követelte, mert a nyerstermény, csekély értékénél fogva, nagy f π varbért nem bír el és Magyarország Oroszországgal és Amerikával csak azon esetben versenyezhet, ha a fuvarbér Pestről vagy Szegedről Londonba vagy Marseillbe nem drágább, mint Amerika- vagy Déloroszországbul; elkerülhetlen szükséges volt a Tiszának a Dunával, a Dunának Károlyfehérvárig a Dráva-és Szávával egyenes csatornával! összekötése, mert a vízi fuvarbér sokkal olcsóbb lévén a vasútinál, csak ez által számíthattunk volna előnyös versenyre. A jó közlekedési rendszer a nemzetre életkérdés volt, az ország tehát a magyar kormány túl a közlekedési rendszer komoly megfontolását és gyors életbeléptetését jogosan várhatta és pedig annyival inkább, mert e tekintetben Magyarország szabad kézzel birt, Európa pénzbőségben úszott, a tőkepénzesek kapkodtak a vasúti vállalatok, biztosított csatornák után, az országos utakat a dívó országos munkaerő fedezte, a jó közlekedési rendszer megalapításához, mint a következők mutatta, csakis az ész és jóakarat hiányzott.

4. Az adórendszer méltánytalan és igazságtalan volt, azt minden józan eszű ember tudta, hogy a magas adóssági és közös költségű quota és az ország számos mellőzhetlen értelmi befektetései miatt az adót leszállítani nem lehet, de jogosan várta mindenki, hogy a kormány a földadót a valódi jövedelmi alapra fogja fektetni és az egyensúlyt a föld és pénztőke közt helyre fogja állítani, ezt a méltányosság és földbirtok értéke egyenlően kívánta. Az osztrák adórendszer teljesen igazságtalan volt, mert a földadó alapjául a tiszta jövedelem szolgált, de a földet terhelő adósság kamatait nem vonták le, mert ki 3000

forint földjövedelemmel bírt és 1000 forint kamatot fizetett, az egész 3000 forint után adóztatták meg, ez képzelt erőszakos megadóztatás volt, mert az adósság kamatját a földbirtokos földje jövedelméből fizette, sőt a betáblázott hitelező a birtoknak a betáblázott összegig félig tulajdonosa is volt, mert a birtokot követelése erejéig elárvereztethette; a kamat épen oly kiadás, mint a kezelési költség, mert a birtokos a kamatokat földje jövedelméből fizette, a tiszta jövedelmet csakis a bevételi maradvány képezi, ki tehát 1000 forintot kényszerült kamatba fizetni, az valósággal csakis 2000 forint után volt megadóztatható, az osztrák rendszer azonban ezt nem vette figyelembe, de megadóztatta a föld egész jövedelmét és megadóztatta a hitelezőt kamataiért, tehát egy r ók árul két bört nyúzott. Igazságtalan volt a föld- és pénztőke megadóztatása, mert a föld fizetett $29\frac{0}{100}$ százalékot, a pénztőke pedig csak 10 százalékot, már pedig 1 forint jövedelem mindég 1 forint, akár a terményből jön be, akár a tőke után fizetik, sőt a kamat ez időben már biztosabb jövedelem volt a föld jövedelménél, mert az adós a kamatot előre fizette, tehát az 1855. január 1-sej én kikölcsonzott tőke után a felét levonta január 1-én, a másik felét kapta július 1-én, ellenben a földbirtokos júniusig, midőn a gyapjubevétel megindult, birtokára mindég előlegezett, birtoka általában csakis októberben jövedelmezett, a pénztőkét semmi csapás sem sújthatta, az adós kénytelen volt a kamatokat pontosan fizetni, késedelem esetére a tőketulajdonos a kamatok kamatját is kiköthette, ellenben ha a birtokost elemi csapások sújtották, a birtok nemcsak nem jövedelmezett, de a birtokra még

költeni kellett. A pénztőke doktorai a pénztőke mellett kettőt hoztak fel: a pénz bizonytalan, ellenben a föld örök értékkel bír; a tőkére vetett adót mindég a földbirtokos fizeti. Egyik ellenvetés sem áll. A pénztőke 1865-ben a devalvatiótul nem félhetett, mert a bankjegyeket nem az állam, de az osztrák bank bocsáj tóttá ki, ezen bankjegyek arany, ezüst és ezekkel egyenértékű váltók által biztosítottak, tehát a devalvatio értéküket nem ronthatta meg, a tisztas hitelre kiadott pénzek betábláztattak és pedig többnyire kétszeres biztosítékra, az uzsorás váltókat fedezték a termés, szerelvények, de különben is az uzsora oly nagy volt, hogy az uzsorás három év alatt a tőkét beszedte, általában 100 eset közül alig volt egy, melyben az uzsorás pénzéhez nem jutott. Téves állítás az, hogy az adót ha a tőkére vetik ki, azt az adós fizeti; a hitelező kétféle: tisztességes vagy uzsorás; a tisztességes pénzt becsületesen és biztosan kívánja elhelyezni, midőn tehát a tisztas kamat 6 perczent, elhelyezi 6-ra, ha hét, veszetet; ha a kamatért a törvény a hitelezőt adóztatja, ez az adósra nem gyakorol nyomást, akár kicsi az adó akár nagy, mert a kamatnak az adós általi fizettetése a törvény kijátszása, vagyis csalás. Magyarországból ettől azért sem lehetett tartani, mert a tisztas tőke főleg alapítványoké, intézeteké, árváké volt, az uzsorás nem róhatta volna az adós nyakára, mert az uzsorás a különböző válfajok szerint adósátul 12—36 százalékot vett; a 12-es nem lelkiismeretesség- és emberségből nem vett 12-nél többet, de azért nem, mert jó hitelű gazda többet nem adott, a 12—36-os hasonlólag azért nem sajtolt többet ki, mert adósai többre nem ajánlkoztak; midőn a 10 perczent

adót behozták, az uzsorás az adóstul soha sem kérte az adót és az adóval az uzsora mellett nem érvelt, de a váltókat eldugta és csakis igen kis összegtől fizetett, de ha valósággal is megveszik az adót és 20 perczentre fel-emelik, még akkor sem szünteti be a 12 perczentes sem az uzsoraüzletet, mert pl. G után vettétvén ki az adó, 12 frt jövedelem után 1 írt 20-at vagyis P/s rész százalékot fizet, vagyis marad $10^{4/5}$, mit Európában sehol semminemű befektetés nem hozott, ha a magyar kormány a pénztőke adóját 10 százalékkal feljebb emeli, ez által 300 millió forintnál, melynél a magyar földesurakat több uzsora-adósság* nyomta, a többletből le lehetett volna a földbirtokrul 3 milliót venni, vagyis ez esetben a földadó leszállhatott volna majd 2% százalékkal, ez egymaga kétségkívül nem menti meg a földbirtokot, de legalább megkönnyítette volna.

5. Ez időben már minden gondolkozó egyén belátta, hogy a mely ország csak a nyerstermelésre van szorítva és minden gyártmányt külföldről vesz, kénytelen elszegényedni, belátta hogy a földet, termő ereje csökkenése nélkül folytonosan zsarolni nem lehet, tehát a régi magtermelő gazdaságot iparral kell összekötni. Magyarország azomban a gazdasági ipar több nemeiben Austriával szemben hátrányos helyzetben állt, a posztóiparnál Austriával nem versenyezhetett, mert Austriában a kamatláb 6, Magyarországon 12 volt, az osztrák hadsereget osztrák posztóval ruházták, a magyar posztóipar tehát egy hatalmas fogyasztóul meg volt fosztva, a cukorgyárak az osztrákkal egyenlő magas adó mellett nem versenyezhetek, mert Austria földje jobb és több czukorrépat termel,

a répa olcsóbb, mert a kézimunka 50 százalékkal olcsóbb, tehát sokkal olcsóbban eladható a magyarországi répánál, a pénztőke hasonlóan 15 perccel olcsóbb a magyar tőkénél, a moslák többet jövedelmez, mert a hús Ausztriában drágább; a szesz- és söriparnál a magyar gazda egyenlő hátrányos helyzetben volt, mert Austria nagyon kevés bort termel, a nép sört ivott, míg Magyarországon sok bor termelt, ennél fogva az osztrák tartományokban a sör és pálinka drágább volt, termelvényeiket helyben értékesítették, míg Magyarország nagy részt kivitelre volt utalva, kivinni csak finomított szesz lehetett, a rectificáló gyárak nagy befektetést és olcsó pénzt igényeltek, nálunk a pénz kevés és drága volt, a moslák Ausztriában jobban értékcsült, mert a nép gazdagabb lévén, több és drágább húst fogyasztott, a magyar hízott marhának Bécsbe szállítása az értékbeli sokat levont, a husmennyiség a hosszas szállítás alatt apadt. Vámokat Magyarország és Austria közt még ekkor felállítani nem lehetett, mert a magyar nyerstermékek legbiztosabb vevője volt az osztrák birodalom, a fumei kikötő és vasút még nem épült ki, ennél fogva terményeinket csak Ausztrián keresztül szállíhattuk ki, ha Magyarország Austria ellenében vámokat állít fel, Austria hasonlóan vámokat állított volna s mert a francia-angol gyártmány nagy mennyiségben csak Ausztrián keresztül jöhetett Magyarországra, a vámháború által azt nyerjük, hogy a gyártmányokat drágán veszszük és nyersterméneinkért a vámot mi fizetjük meg, mert Austria területén a kivitelre nagy vámot vetve, mások nyersterméneinket nem vették volna meg és kényszerültünk volna

azokat olcsó áron Austriának eladni. Az önálló vámterületet tehát az ország nem kívánta, de várta és reményiette, hogy a kormány magyar bankot állít fel és közvetítésével lehetővé teszi a nagyobb gyárak felállítását, hogy a 300,000 magyar katonát magyar gyártmánybul szerelteti fel, várta hogy a szesz-, sör-, czukorgyárak nem az eddigi egyenlőség! alapon, de a tiszta jövedelem arányában fognak megadóztatni.

6. Magyarország állam vagyona nagy kincset képviselt. A föld, erdő, uradalmi, vas- és kőszénbányái, gyárai 230 millió értékkel bírtak, a föld 500,000, az erdő 4 millió holdat tett, az italmérési jog 1.500,000 forintot jövedelmezett, az államuradalmak részint csalfán kezeltettek, részint jó borra valóért vagy hazaárulás! jutalomdíjul igen olcsón adattak haszonbérbe; báró Fiáth császári biztos egy 20,000 holdas birtokot kapott bérbe, a bérlet kitelt a királyi haszonvételek jövedelméből, az egész uradalom tehát ingyenbe maradt; a Bánátban egy igen jó és nagy uradalom holdját két forintért bérelték ki, a bérlő azonban 18 év óta már haszonbért nem fizetett, a kincstár perelt, a bérlő a jövedelmet élvezte. A hűtlen és hanyag kezelés következtében a több millió bevétel felment a kiadásokra és maradt tiszta jövedelemnek a regále-jövedelem. Ha a pénzügyminister ezen uradalmakat több évekre, 20—30 évre bérbe adja, betelepíti vagy eladja, az uradalmakbul az adón kívül évi 10 millió jövedelmet, tehát $8\frac{1}{2}$ millió többletet bevehetett volna, önérzetes minister és kormány minden bérletet megszüntethetett volna, mert a törvénytelen kormány szerződésai jogérvénynyel nem bírtak és alig volt bérlő, ki a szer-

ződésnek eleget tett, tehát már ennél fogva is mégsem mi-sittethettek. Az erdélyi erdőségek csak ipar által voltak értékesíthetők, a kormány a gyárakat tökéletesen soha sem kezelheti, mert ezek csak szigorú és szakértő kezelés mellett jövedelmeznek. A kormányhivatalnok kétségkívül a reá bízottakat hűségesen kezelheti, de nem önálló, tervei, szerződése a bureaucraticus rendszer természeténél fogva sok kézen forognak meg, a kedvező alkaimat nem ragadhatja meg, nem terjeszkedhetik túl a megállapított rendszeren, nem kockáztathat még akkor sem, midőn a kockázat majdnem bizonyos nagy nyereséggel biztat. Az ország tehát méltán várhatta és reménylhetette, hogy a kormány a kor kívánalmaihoz alkalmazkodik és az ország értéke és jövedelmei emelésére mindent el fog követni. Tíz millió évi többlet minden államban fontos tétel, különösen sokat segíthetett volna ez elhanyagolt hazánkban, ha az ország ezt megnyeri, sok hasznos befektetéseket megtehetett volna, melyek vagy elmaradtak, vagy drága pénzen alkalmazták.

7. A jogi viszonyok rendezése égető szükségét képezett; az országban római értekezlet csak felületesen intézkedett, polgári törvénykönyvünk nem volt, a büntető törvénykönyv szükségét az ország már régen belátta, az eskütszékek után minden szabad és okos ember vágyott, az uzsora az országot naponta szegényítette, a szálló-dézsma, a királyi haszonvételek megváltását a közérdek kívánta, a bírói önkény súlyosan nehezedett az országra, mindezek gyors megoldása a kormány feladatát képezte.

8. A vallásegynlőséget a törvény kimondta, de a forradalom miatt nem léphetett életbe. A protestánsokat

ugyan a vakbuzgó főpapok többé nem zaklathatták, a válóperek azonban lassan haladtak, a protestáns egyház a felsőházban nem képviseltetett. A zsidók 500,000-re szaporodtak és még a polgárjogokat teljesen nem élvezték, a kényuralom alatt a zsidók Magyarországot a boldogság földjének tartva, különösen Gallicziából évenként tömegestül rohantak az országba, miután tehát a bennszülöttektől a polgári jogot megtagadni nem lehetett, a bennszülöttekre a polgárjogokat ki kellett terjeszteni, de másrészt a bevándorlást honosítási törvény által kellett volna szabályozni és mérsékleni. A zsidók kétségkívül az ország lakosainak nagy károkat okoztak, mert féktelen uzorájokkal a birtokos osztályt megrontották, vesztegetéseikkel a bírák és hivatalnokok erkölceit meggyengíték, a népet korhelységre csábították, de a kereskedelmet ők közvetíték, a törvénynek engedelmeskedtek, az adót fizették; az uzsora ijesztő magasságát nemcsak a zsidók önzése, de részben a rossz törvények, a rossz kormányzat idézte elő, általában ügyes, szorgalmas, takarékos faj volt, az ország lakosainak 4 százalékát képezték, egy részük magyarul beszélt, az ország kincse a zsidóságnál volt összehalmozva, egy része századok óta az országban lakott, az 1836. törvény által lakási, sőt birtokvételi jogot is nyert. Mindezeknél fogva a méltányosság polgárosításukat követelte; másrésztől azonban intézkedni kellett, hogy ezen önző, idegen faj söpredéke, mely semmi vagyonnal sem bírt, a tudatlan nép bárgyúságából gazdagodott, mely mint jövevény velünk nem rokonszenvezett, czrenként az országban ne települjön meg. A kormánynak a polgárosítás- és honosításnál intézkedni

kellett, hogy anyakönyveiket, illetőleg a szülöttek bejegyzését szabályosan teljesítsék, iskoláik- és templomaikban a felebaráti szeretet-, a közerkölcscsel ellenkező tanokat ne tanítsanak és a magyar államnak minden tekintetben alárendeltessenek.

9. A megyék hatáskörét össze kellett a felelős kormányval egyeztetni, a megyéket egyenlően és ujonan kellett szervezni, szabályozni kellett a községek és jegyzők hatáskörét. Az 1848: 16. törvény a megyéről ideiglenesen rendelkezett, a nemes egyéneknél, a nép községi képviselői által választotta a megyei állandó bizottmány! tagokat, ez a népre kiterjesztett jogegyenlőség! elvekkkel ellenkezett, mert egy nemes vagy honoratior annyi szavazattal bírt, mint 500 vagy ezer honpolgár; hol a köznemesség nagyon számos volt, az állandó bizottságot az értelmetlen tömeg választotta. Szabályozni kellett a főispánok jogkörét is, mert az 1848: 17. törvény-cikk a tisztválasztásnál a főispánt a megyei bizottsággal egyenlő joggal ruházta fel, tehát sokkal több joggal, mint amennyivel a főispán régi törvényeink szerint bírt. A XVI. törvény Magyarországon egyedül a magyar nyelvet jelentette ki tanácskozási nyelvnek, kétségkívül a jegyzőkönyv csak magyarul szerkesztethetett, a fő- vagy alispán a határozatot csak magyarul mondhatta ki, miután azonban az ország lakosainak fele magyarul nem beszélt, de a megyegyűlés- és bizottmányba képviselőket küldött, azt kívánni nem lehetett, hogy a magyar nyelvet nem tudó gyűlési vagy bizottmány! tag saját nyelven ne nyilatkozhasseék, mert ez által polgári jogaik teljesen kijátszatnak, a tót, oláh megyékben valóságos öli-

garchia alakul. A községi jegyzők a közélet valóságos tényezőivé váltak, a jegyzőtől azonban minősítvény nem kivántatott, rosszul fizették, a község elmozdíthatta. a felelősség a bírákat terhelte; a jegyzői kar tehát leginkább munkakerülő, tudatlan emberekből alakult, a falu kolomposaival czimboráskodott, az uzsorás korcsmárossal kebelbarátságban élt, a rend a községekben elporlott, az árvákat pusztították, a népet csalták, az adót helytelenül és hűtlenül kezelték, a szolgabírák inasaivá aljasultak, a jó jegyző kivételt képezett.

10. A felsőház szervezése elodázhatlan szükségét képezett. A felsőház hosszú létele alatt soha sem teljesítette kötelességét, jogi alappal, erkölcsi erő- és tekintélyvel nem bírt. A magyar közjog alapját az egyenlőség képezte, a nemesség egyenlőségét minden magyar király esküvel biztosította, miután ez alaptörvény volt, a grófi és bárói czimek után senki sem vágyott és azt csakis igen kivételes esetekben adományozták, az osztrák ház uralmáig magyar herczeg csakis Ujlaky, a bosnyák király, Corvin János, Mátyás király fia, grófok Hunyady László és Mátyás, Zápolya István és János voltak, mert a Szentgyörgyiek német, Újváriak német, a Frangepánok olasz grófok voltak; ország báróinak neveztettek a zászlós urak, comesek, a mai értelemben grófoknak neveztettek a főispánok, haláluk után azonban a czim megszűnt és fiaiknál, ha főispánok nem voltak, a grófi czim megszűnt; a grófi és bárói czimeket csakis a Habsburg-ház hozta divatba, de a Habsburg-ház alatt is ez csak czim volt, egyetlen királyi czim- vagy birtokadomány sem ruházta fel a bárót vagy grófot a különleges törvényhozási jog-

gal. A Habsburg-ház alatt a nemesség részint követei által, részint személyesen jelent meg az országgyűlésen, személyesen a főispánok és a király meghívottjai, a meghívottak és választottak, a főpapok közösen tanácskoztak. A megyék követei a meghívottak ellen azért nem tiltakoztak, mert a magyar közjog szerint az országgyűlésen minden nemes személyesen megjelenhetett, ha tiltakoznak, ezen gyökeres jogrul lemondtak volna, mit nem akartak. A főrendiház valósággal 1608-ban alakult, e törvény azonban a főrendiház tagjainak csakis az ország báróit, a főpapokat, a főispánokat (magnates) ösmeri el; I. Lipót alatt hozatott a második törvény a főrendiház üléséről, ez elősorolja az 1608-ban említetteket és megszaporította a királyi tanácsosokkal: et coeteri consilii liegii, — ezen királyi tanácsosok voltak a grófok és bárók; — III. Károly uralma óta a grófok és bárók az uralkodóház kényuralmi politikáját folytonosan, feltétlenül támogatták, ennél fogva divattá vált a grófokat és bárókat meghívni, bár nálunk is némely szegényebb és jelentéktelen indigenát nem hívtak meg, Erdélyben ellenben, hol a kálvinista grófok- és bárókban nem bíztak, csakis a megbízhatókat hívták meg és meghívtak némely nemeseket is. A felsőháznak tehát törvényes alapja nem volt, a király, a grófok és bárók közül törvénysértés nélkül bárkit kihagyhatott. A felsőházat reformálni kellett, mert a 66-iki felsőház erkölcsi súlylyal nem bírt, 1530. óta 1848-ig tehát 218 esztendeig az absolutismust, a sötétséget, türelmetlenséget pártolta, 17!) 1-ben az alkotmányosság azért nem vívott ki a kedvező európai helyzet daczára nagyobb sikert, mert a főurak rövid ellenzékeskedés után a

császári politikához pártoltak; 91-től 44-ig a magyar nyelv ellenében ellenséges állást foglalt el, 40-szer visszaküldte a magyar nyelvet biztosító javaslatokat, 48-ban megijedt, meghódolt, de egyszersmind visszavonult, a felsőházban a pesti országgyűlésen alig díszelgett néhány főúr, Debreezenben már a határozatképességet 20-ra kellett leszállítani és e húsz közül 12 főispán volt, pedig a főurak kötelességüket teljesítve, ezen válságos időkben nagy szolgálatokat tehetek volna, mert egyrészt a koronát jelenlétükkel meggyőzik, hogy a 48-iki harcz nem párt-, de önvédelmi háború, másrészt a forradalmárokat mérséklék, e helyett elhagyták a királyt, el a nemzetet, és külföldre menekülve vagy kastélyaikba vonulva, közönnyel nézték a nagy harcot. 49. után már a főrendeket hazafiatlanság-, szolgálással vádolni nem lehet, de igen is páratlan álmoság- és közönnyel, pedig a főrendek a haza területének egy harmadát bírták, ezen közöny egyrészt az országnak sok anyagi kárt okozott, mert ha hivatásuk magaslatára emelkednek, a diadalmaskodó erkölcstelenséget megakadályozzák, másrészt ha a közönséget meggyőzik, hogy nem lélektelen, felezifázott kiaszott múmiák, a jogpártot a demagógia ellen megalapíthatták volna. Reformálni kellett volna a felsőházat azért is, mert a felsőház 700 tagnál többre szaporodott, ily nagy számú testület képtelen tanácskozni, egy része külföldi indigenákból állt, már pedig idegen alattvaló, ki sem a viszonyokat, sem a tanácskozás és törvény nyelvét nem ismeri, kinek érdekei Magyarország érdekeivel összeütközhetnek, jó törvényeket nem hozhat; a felsőház egy része a főispánok-, a kormánytól függött, tehát önállással nem bírt, a kormány

a 70 főispán, a 60 püspök által bármikor, bármi czélokra többséget alkothatott, a 700 tag közül legalább 300 elszegényedett, tehát vagyoni helyzeténél fogva a tanácskozásban csak úgyis akkor vehetett volna részt, ha a kormány hivatalokba alkalmazza, vagy magas napdíjakkal tartja. Sajátlag a reformot már 48-ban Pozsonyban meg kellett volna hozni, nagy fejtörést ez nem igényelt, mert a felsőházi intézmény egész Európában már régen dívott, 48-ban a főrendek képzelt jogaik megszorítását könnyebben vették volna akkor, midőn a 800,000 nemes kiváltságaim! lemondott, midőn egész Európában a democratia győzött, az aristocraticus kiváltságok fennmaradása kevés esélylyel bírt és a főurak gyászos multj oknál fogva politikai tekintélylyel nem bírtak, az uralkodó családra nem támaszkodhattak, mert ez saját hatalma fenntartásával volt elfoglalva. 66. a reformra már kedvezőtlenebb volt ugyan, mert a főrendek a forradalomtul nem félhettek, de a békés viszonyok daczára a főrendek merev álláspontot nem foglalhattak volna el, mert a királynál népszerűséggel nem bírtak, a kormány a papság- és főispánokkal feltétlenül rendelkezett, a főurak gróf Andrásyt szerették, Deák Ferenczet feltétlenül tisztelték, a közügyekben csak kevés független four vett részt, a többség felett tehát Deák Ferencz és gróf Andrásy Gyula rendelkeztek. A felsőház megszilárdítását a kereskedelmi egység után az ország érdeke is követelte, mert ezen egység által Magyarország 10 évre tisztán földművelő országgá sülyedt, a föld érdekei védelmére a főurak voltak hivatva, mert a földterület egy harmadát a főurak bírták, a középosztály már ekkor erősen ingadozott, a

demagógok, a tőzsérek, a birtokot egész Európában ostromolták, ezen tervszerű roham ellen a birtokos osztályt csakis egy erős felsőház védhette volna meg. Kétségkívül a felsőház ez időben gyenge értelmi erővel rendelkezett, ha azonban biztos alapot nyer, ha életben maradásáért nem kellett volna a kormány előtt hajlongani, ha a tehetetlen tagok a felsőházból kizáratnak, a főispánok kirekesztetnek, valószínűleg a független aristokraták kötelességérzet- és saját érdekükből az ország ügyeiért jobban érdeklődtek volna, az eddigi közöny legalább részben megszűnik, annyival is inkább, mert már ekkor minden four beszélt magyarul, többeknél a hatalom iránti feltétlen hódolat megszűnt. A főrendek egy része hasonlóan az anyagi bukás szélén állt, az okosabbak belátták, hogy a demagógia, a tőzsérek ellen 700 egyén sikeresen nem küzdhet meg, ennél fogva a középosztályhoz közeledtek. A főrendiház megalapítása tehát országos szükség volt, a reform elodázása az országot megrontotta.

III. FEJEZET.

A kormány hibáinak és mulasztásainak főoka. — Mi hozta be a corruptiót? — Kossuth beavatkozása. — Váczi választás. — A vácziakhoz intézett válasza

Mindezen feladatok megoldása azonban, mint látni fogjuk, elmaradt, minek oka nagyrészt a kormány ferde alakulásában keresendő. Deák Ferencz, a párt vezére, mondhatjuk ura, a kormányban nem vett részt. Deák önkéntes kimaradása ferde, az alkotmányos szokásokkal ellenkező helyzetet idézett elő, mert a kormányt a többség támogatta ugyan, de a kormány azért a többségben feltétlenül nem bizhatott, mert ez Deákot ismerte diktátorának, Deák tehát a kormányt bármikor elfújhatta volna. Deák a kormányon kívül állván, a kormány cselekményeiért még erkölcsi felelősséggel sem tartozott, mert a végrehajtásban, a kormányzatban nem vett részt. Viszont a kormányt politikájáért erkölcsileg kérdésre vonni nem lehetett, mert a többséget nem ő, de Deák Ferencz vezette, a kormány a magyar politikának csak tiszteletbeli vezére volt. A kétféjű sas kormánya volt ez, melynek egyik fejét maga Deák, a másikat az összes magyar kormány képezte. Deák Ferencznek a kormányba) be nem lépése az ügyekre károsan hatott, mert egyes cselekményeknél a ministerek Deák Ferencz palástja alá bújtak, képviselőknek, főuraknak kényszerültek az ország kárára jutalmakat osztogatni, a felelőség nagy részt a pártvezért terhelve, sok ügyekben pazaron, könnyelműen intézkedtek. A miniszterelnök egyes miniszterek szakmakörébe nem avatkozott, mindenik miniszter nagy követelésekkel állott elő, hivatal személyeze-

töket szaporították, az erkölcstelen zsákmányolás a vasutak-, az államkölcsonöknél, az államvagyon-, üzletek-, államépitéseknél megkezdödött. A kormány Deák Ferencz jóváhagyását kétségkívíül minden törvényjavaslatnál, tehát minden vasút- és kölcsonnél, minden nagyobb szerzödés-, terhes befektetésnél kikérte, de ezen egyéni előterjesztéseknél a minister a javaslatnak mindég fényoldalát tünteté elő, a javaslatokat *egy* harmadik, érdektelen fél nem bírálta meg, a valódi indokokat a minister eltitkolta, nem mondá, hogy a Pál vasutját meg kell szavazni, mert már Gyula, Menyhért vasutat kaptak, nem mondá, hogy miért adták át U.-nak a hídepítést, midön F. ugyannerre 700,000 forinttal olcsóbb ajánlatot adott be, nem mondta, hogy S. B. fő vállalkozókkal nagylelküig kell eljárni, mert ezen idegenek titkos társai P. Cs., W. F. képviselöknek, nem mondá, hogy W. nagy vasúti vállalkozó mellé F. és társait tették biztosokká és ezek szemeire közhír szerint W. ur ezresekböl csinált szemtapaszokat, nem mondták, hogy a fa- és sószállitás, köszénbérlet több emberek nevein szerepel, de gazdájuk egy képviselő, nem világosították fel, hogy ha az ország szélén vagy közepén egy 200 kilométeres vasutat építenek, hogy ezen vasút megélhessen, hogy a terményforgalom fel ne akadjon, 1000 kilométert kell még építeni, hogyha egy vidéknek egy rossz vasutat engedélyeznek, más vidéknek sem lehet a hasonló rossz vasút engedélyezését megtagadni; Deák nem tudta, hogy a magyar engedményesek a vasutakbul csak hitvány borralalót húznak, a vasutaknak valódi urai pedig az idegen bankok és tőzsérck, nem tudta, hogy a hírlapírök az idegenek zsold-

jában állnak és minden betű meg van fizetve, Deák a szerződésekből csak azt látta, hogy a biztosítási kamatpótlékok az engedményezett idő leteltekor beszámíttatnak, azt azo inban nem gyanította, hogy igen sok vasútnál már a tőke 30 év alatt kitelik és az ország pénze talán 40 évig is haszontalanul hever. Deák nem tudta, hogy ez a sok rossz vasút 15 millió évi hiányt fog eredményezni; hogy a különböző ajánlatok mesterségesen rutul kijátszatnak, a képviselők és főrendek többsége a bizalommal visszaél, ennélfogva a baj orvosolhatlan, örökös betegséggé válik. Deák nem tudta, hogy a hivatalok csak azért szaporíttatnak, hogy a minisztereket megnyergelt burokraták gyermekei, a miniszterek kegyenczei, a képviselők, a kortesek és gyermekeik, az újságírók, a demagóg tapsonezok alkalmaztassanak. Deák a hatalom körén kívül élvén, nem ösmerte a világpolitikát, mely a közös sereg leszállítását kiszámíthatlan időkig lehetetlenné tette; nem ösmerte az államjavak czélszerűtlen kezelését, az államkölesönök önös előállítási módozatát, mely drágaságukat emelte. Mindez, ha Deák miniszter, nem történhetik, mert a miniszter és pártvezér állása lényegesen különbözők, a pártvezér csak az országnak felelős az elfogadott törvényjavaslatok elveiért, ellenben a miniszter felelős az országnak és királynak, felelős nemcsak az elvek, de a végrehajtás- és azok következményeiért, felelős a kormányzat szelleméért, felelős közegeiért. A minisztereknek ismerni kell a részleteket, adatokat, ellenben a pártvezér a javaslatokat csak nagy vonásokban ismeri, a részleges tanulmányozásra nincs ideje, mert látogatósokat fogad, a körben időz, az országgyűlésen a kor-

mányt a véletlen rohamok ellen védenie kell, az osztályokba! nem hiányozhat, a ministerekkel tanácskozni kell, a pénzügyi és közlekedési javaslatok tanulmányozására nincs ideje, mert ezeket a pénzügyi és közlekedési bizottságok hosszabb ideig tárgyalják. A pártvezér a kormány politikáját még a pártkörben sem támadhatja meg, mert ez pártbomlást idézne elő, önértetes kormány vagy minister a pártvezér támadása esetében leköszön, mini^ztervágyó (aspiráns) van elég, jeles minister azonban nagyon kevés. Ellenben, ha Deák tárcczával vagy tárca nélkül minister lesz, a főfelelősség, mint a cím nélküli, de valóságos ministerelnököt, okvetlen őtet terheli, ennek tudatában, miután Deák Eerencz igen becsületes és lelkiismeretes ember volt, igyekezett volna magát mindenről tájékozni és bár a pénzügyekhez nem értett, éles eszével a részletekből belátta volna, hogy a vasutak tekintélyes részét a piszkos önérték kielégítésére építik, hogy a magyar vasutak, tekintve az anyag és tér olcsóságát, a legdrágábbak; meggyőződött volna, hogy gróf Mikó Tmre becsületes, műveit four, de a közlekedésről fogalma nincs, Lónyay takarékosági rendszerét érvényesíti; ha Deák minister, a jobb akaratú ministerek Deákra támaszkodva, a tolakodó érdekezéseket eltávolíthatják volna, az önzetlen, a becsületes hazafiak a titkos fondorlatokra Deákot figyelmeztethetik és ezt Deák meggátolhatja, mert Deák egymaga a király és haza előtt több súlylyal birt, mint az összes ministerium, és míg a párt nélküli ministereknek káros engedmények árán is híveket kellett szerezni, Deák ezt nem szükségelte, mert Deákot a nagy többség vakon,

lelkesedéssel követte és az ellenzék is tisztelte. Deáknak, miután dolgozni nem szeretett, nem kellett volna tárczát vállalni, mert főfeladatát az ellenőrzést tárcza nélkül jobban teljesítheti; sajnos, hogy Deák erre nem gondolt, s mert a kormánytul távol volt, a politikai morál csakhamar csődbe esett és ez által a kiegyezés előnyeit elvesztettük és az anyagi bukás örvénye felé való nyargalás megkezdődött.

A kormány kineveztetése után a szervezést azonnal megkezdte, illetőleg a kormányzatot által vette. Az átalakulás semmi nehézséggel sem járt, mert az osztrákok többet nyertek, mint amennyit reménylhettek, nem volt tehát okuk a magyar kormány elé nehézségeket gördíteni. Főispánoknak pártjok népszerű embereit nevezték, a megyék nagy részében többségük volt, tehát ezek sem alkalmatlankodtak. A ministerek azonban mindjárt kezdetben a szervezésnél nagy hibát követtek el, a két legfontosabb ministeriumban: a pénzügyek- és közlekedésnél megtartották a régi rendszert, az összes hivatalnoki kart. Az osztrák bureaucratia lassan, nehézkesen mozgott, szerette a kenőcsöt, minden félt, ki szokásaihoz nem alkalmazkodott, az állam ellenségének tekintett, ennek következtében az ispántul kezdve minden hivatalnok uraskodott, az államvagyon példásan keveset, több ág semmit sem jövedelmezett, a bérlők, vállalkozók rohamosan gazdagodtak, az állammal érintkező feleket hosszas huzavona után lehetőleg megkopasztották; ha valamely csalásra fátyolt vetni nem lehetett, biztost küldtek, a biztos a nyomozást addig húzta, míg a bűnös nemcsak minden vagyonát családjára átjásztotta, de szerencsésen meg

is halálozott. Ezt mindenki tudta, százados rendszerré vált már ez, e rendszert csakis új elemek behozatalával lehetett és kellett volna megváltoztatni, a tömeges nyugalmazás azomban pár százezer forintba került volna; a minister urak, kik az egyességnél az osztrákoknak száz milliókat ajándékoztak, sokaltak 200,000 forint nyugdíjt, meghagyták az egész hivatalnoki személyzetet; a hivatalnokokkal megmaradt a rendszer, mely a változtatást lehetlenné tette, mert az egész személyzet igyekezett a sűrű ködöt fenntartani, melyen a legügyesebb minister sem láthatott át és ez a nemzetnek évenként több millióba került, különösen kái*os volt ez a tömeges vasút-építések előestéjén.

A diadalmas kormány poharába először is Kossuth Lajos öntött ürmöt a váczai választókhoz irt lemondó levelében, mely a „Magyar Újságában augusztus 28-áu közöl tetett. Az első alkotmányos ministerium kedvezőnek találta az alkalmat a kiegyezés komoly ellenzéke, a szélsőbal megijesztésére; a demagog igazságügyminister Horvát Boldizsár meg akarta mutatni, hogy a demagógok annyi udvaronczképességgel bírnak, mint a régi aulicusok, a demagógok célja a hatalom élvezete és nem a jog védelme, és midőn a törvények feláldozása hasznos, a demagógok a democrata társaikat nem kímélik, vagyis demagógok lefelé, szolgák és bukfenczek felfelé, még akkor is, midőn ezt sem a korona érdeke, sem a király nem követelik, elrendelték tehát Böszörményi és Kossuth perbe fogását. Kossuth ezen nyilatkozata által ismét a tevékenység terére lépett, belátta végre, hogy eszméit Magyarországon csakis a szélsőbal képviseli (habár az

utolsó időben gyengén képviselte) belátta, hogy az általa képviselt függetlenségi eszme végkép elporlik, ha a szélsőket nagy népszerűségével nem támogatja; a 49-esek megválasztották azért, hogy a választás által Kossuthnak a nyilatkozatra alkalmat nyújtsanak és ezen indokból a pártfő kiáltvány-természetű választát a párt közlönye-, a „Magyar Ujság“-ba is bevette Böszörményi szerkesztő és képviselő; a kiadótulajdonos kapott a cikket, mert a békés, közönyös hangulatot nem ismerve, azt hívé, hogy Kossuth nyilatkozata előfizetői számát megháromszorozza. A nagy hullámokat előidéztet választ következőleg hangzott:

Rudnay József úrnak, mint a váczi kerület választási elnökének, Váczon.

Tisztelt Elnök Úr!

Tartozó tisztelettel vettem a választási jegyzőkönyvet, melynek átküldésével tudtomra adni méltóztatott, hogy a váczi kerület országgyűlési képviselőjévé közakarattal megválasztattam.

És megilletődéssel olvastam a hozzá mellékelt szívélyes felhívó levelet, mely által annak 597 aláírói a jóakaratnak csekély személyemet érdemen túl megtisztelő kifejezéseivel szólítanak fel, hogy a reám ruházott képviseleti tisztet vállaljam el.

Engedje elnök ur önt, s ön által a haza jó- és balszerencséjében mindig határozott hazafias szellemű váczi választókat, becses bizalmukért őszinte hálaérzetemről azon kijelentéssel biztosítanom, hogy tekintetbe véve a fennforgó körülményeket, lehetetlen volt a

váczi választás tényéből, polgári törekvéseim irányát illetőleg a múltra nézve megnyugtatót, ajövőre nézve bátorítást s a végsikerre nézve biztató reményt nem merítenem.

A vaczi kerület érdemes választói nemcsak politikai múltamat ismerték, midőn választásukkal megtiszteltének és ismerték az irányt és elveket, melyeknek életem szentelve van, hanem ismerték különösen azt is, hogy minő meggyőződéssel vagyok a fontosságban minden egyebet túlhaladó napi kérdés felől, értem az úgynevezett közösügyi egyezkedést. Mert nagy nyilvánosságot nyert hazánkban ama nyílt levél, melyet ez ügyben Deák Ferencihez intéztem. Tudták tehát, hogy én a jelen országgyűlés többsége által immár, fájdalom+ törvény erejére emelt közösügyi munkálatot nemcsak határozottan rosszalom, de sőt ha a részletekben is gyakorlati foganatba vétetik s a nemzet belenyugvásával érvényesíttetik, a nemzeti öngyilkolással határosnak ítélem.

Másrészt a vaczi kerület alkotmányos érzelmű választói igen jól ismerik azon elemi igazságot is, miként a képviseleti rendszernek alapját és lényegét azon kétségbevonhatlan elv képezi, hogy a választók oly szándokkal választanak országgyűlési képviselőt, miszerint az ország dolgainak intézése körül saját politikai irányuknak s vezérelveinek szerezzenek érvényt és befolyást, úgy a törvényhozásban, mint általa az ország kormányzatában.

Ezek így lévén, a vaczi választásnak értelme csakis az lehet: hogy azért esett választásuk csekély szemé-

lyemre, mert a közös ügyek kérdésében nyíltan kifejezett nézeteimmel választóim egyetértének s általában közéletem politikai irányában és elveiben saját politikai irányukat és elveiket ismerik fel.

Ez az, a minék lelkemből örvendek. Úgy érzem magam, a midőn e sorokat írom, mintha a vigasztalásnak egy fénysugara tört volna be hazafiúi bánatom éjjelébe.

Mert habár az országgyűlés többsége által követett politika nagy veszély felé s tömérdek bajba és szenvedésekbe sodorja is hazánkat, ez azomban végkép halálossá mégis csak az által válhatnék, ha a nemzet magatartása annak szolgálna bizonyítványául, hogy ezen politika valóban a nemzet akaratát képviseli.

S mert ez lehetetlen, hogy így legyen, azért tartom én rendkívül fontosnak, hogy a nemzet közéletében minél sűrűbben nyilvánuljanak oly jelenségek, melyek tanúságot teendők Európa előtt, hogy a jogfeláldozási készség, mely az alkotmány visszaállításának csálóka hangoztatásával pillanatnyilag túlsúlyra vergődött, nem bír állandó talappal a nemzetnek sem véleményében, sem érzelmeiben.

Ez hazánk érdekeire nézve igen kedvező befolyást gyakorolhat még külföldön is.

A jelenségek között, melyek ez irányban nyilvánulni kezdenek, bizonyosan nem utolsó fontossággal bír a vácsi választás, minthogy az annyit mindenesetre bizonyít, hogy az a híresztelt meglegedés az osztrák birodalommal összeforrással éppen nem oly általános Magyarországon s a politikai irány, melylyel csekély

nevem azonosítva van, még sincs annyira száműzve a nép szívéből, mint azt a bécsi lapok által „jó osztrákmagyaroknak” nevezett oldalról színlelik, vagy elhíttetni iparkodnak.

A váczi választás tagadhatatlanul egy igen határozott értelmű nyilatkozványa a nép józan ösztöneiben rejlő ellenárnak, mely előbb-utóbb a felszínen is érezhetővé s hiszem, döntővé válik.

Köszönöm a váczi kerület független jellemű választóinak, hogy ily határozott alakban kívántak kifejezést adni ragaszkodásuknak azon politikai irányhoz és elvekhez, melyeknek életem szentelve van.

Hogy vájjon ezen elvek országgyűlésen! képviselőtének kötelessége én reám, vagy más valakire fog-e hárulni? ez igen alárendelt tekintet; kivált ha meggondoljuk, hogy minő tér az, melyre a már elfogadott határozatok után, ezen országgyűlésen a képviselők befolyása szorítva van.

Ha ezen tér nem olyan volna, a minőre lépni tiltanak elveim, tilt lelki ismeretem s tilt az európai viszonyoknak is számbavételével komolyan átgondolt polgári kötelesség érzete: büszkeségemnek tartanám magamat a váczi kerület országgyűlési képviselőjének nevezhetni.

Hanem hogy én olyan Magyarországra térjek vissza, mely magát az osztrák birodalommal politikailag összeolvasztotta s az ország pénzüvelési rendelkezést idegen avatkozásnak, annak elköltését s az ország haderejével! rendelkezést az osztrák birodalmi minisztériumnak alája vetette; hogy én ily viszonyok közt haza menjek s haza menjek a végett, hogy mint képviselő

részt vegyek a költséghányad megszavazásában, mely hazánk kizsartolt népeinek véres verejtékéből az osztrák minisztérium számára be fog hajtani (mert hiszen már csak ezen hatóság maradt fel az országgyűlés számára a közösügyi alku körül), hogy én ily körülmények között s ily célból menjek haza, ez nemcsak célszerűtlen volna, hanem teljes erkölcsi lehetetlenség is, mert hiszen ekként cselekedve nemcsak a többet, de még az 1848-iki törvényeket is megtagadnám, melyeknek őszinte kiegyezkedési szándékkal megalkotásában nem csekély részem vala.

Nem is tartom szükségesnek ez elhatározásomat bővebben indokolni, kivált azok után, miket a jászládányi kerület megkeresésére írott s eddig — bár a mint látom csonkítva — nyilvánosságra is jutott válauszomban elmondottam.

E helyett inkább engedelmet kérek tisztelt elnök úrtól, hogy a helyzet felderítése végett a közügyek iránt némely észrevételeimet közölhessem.

*

**

Én úgy látom, hogy azokra, amik Magyarországon történtek, két dolog igen nagy befolyással volt.

Egyik: az oroszról! félelem, mely mesterségesen terjesztetett, s egyeseken felhasználott.

Másik: a nagy szavak hangoztatásával s látványos czerimóniákkal előidézett fogalom-zavar, melynek folytán sokan a jelen állapotot az 1848-iki alkotmány visszaállításának hitték, s azért azt, ami állami függetlenségünk napjának alkonya, „egy szebb jövendő hajnala” gyanánt üdvözölték.

Hallottuk nyíltan felállítatni a doctrinát, hogy azért szükséges a közösügyi jogfeláldozások árán is kiegyezkedni a bécsi hatalommal, mert csak az osztrák birodalommal^ szorosabb egyesülés biztosíthatja hazánkat az orosz ellen.

Es a nemzet megijedett és sietett az osztrák-sas szárnyai alá bújni.

Ne higgyen a nemzet ez ámitásnak. A félelem mindig rossz tanácsadó. Ez esetben pedig már épen a döreséggel határos. Mert a tény az: hogy az osztrák birodalmali összeolvadás nemcsak hogy nem biztosítja hazánkat az orosz ellen, hanem épen ez az összeolvadás, vagy real-unio, vagy szorosabb egyesülés, vagy akárminek nevezzük, éppen ez az, a mi az orosz invasiót nyakunkra hozza.

ügy van vele a nemzet, mint ama kis madár, mely a crocodilustóli félelmében a crocodilusnak szájába repül.

Ez a szorosabb egyesülés az osztrákkal, nemcsak nem villámhárító, de sőt villámvonzó. S azonkívül nemcsak hogy nem tesz minket erősebbekké a védelemre, de sőt gyöngékké s tehetetlenekké teszen, mert a maga által provocált kültámadás veszélyét a belső szétbomlás kilátásával complicálja.

Figyelmet kérek az orosz agitációk tény éré, melyek nagyon sűrűdnek, minthogy termékeny mezőt készített számukra az osztrák birodalom mali szorosabb egyesülés.

Hallom nem hiányoznak kapacitátorok, kik azzal nógatják a magyar madarat a crocodilus torkába, hogy ilyen meg amolyan szövetség segítségével Austria

helyre fogja állítani Lengyelországot és ez majd biztos védőfal leend hazánknak az orosz ellen.

Senki nálamnál nem óhajthatja forróbban, hogy a lengyel nemzetnek a rajta elkövetett irtózatos bűnért Európa igazságot szolgáltatson; követeli ezt az örök igazság s az európai szabadság közérdeke, és megérdemli ezt a lengyel nemzet bámulatos erélye, melyet sem az idő, sem a szenvedés nem képes megtörni. Irtják mint az erdőt; és a dülő fák virágporából s a földbeszakadt gyökérszálakból új erdő nő, szilárdabb, mint valaha. Magasztos látvány! Le kell előtte borulnunk, bárha magunkra gondolva elpirulunk is önkénytelenül.

Hanem én azt mondom a nemzetnek: ne higgyen az ámtításoknak. Ha Lengyelország ily combinatiók kíséretében visszaállítatnék is (ha visszaállítatnék), nem szolgálhatna védőfalul Magyarországnak — mert a mikorra Lengyelország így visszaállíthatatnék, Magyarország jutandott Lengyelország jelen sorsára s nem lesz mit védőfaloznunk.

Ennyit röviden ama félelemre, mely a közösügyi egyezkedés elfogadásánál oly átok terhes befolyást gyakorolt.

A mi pedig az alkotmány körüli fogalomzavart illeti: nem győzök eléggé bámulni, hogy akadhat ember az országban, a ki csak egy pillanatig is képes magát azzal mystificálni, hogy az alkotmány vissza van állítva Magyarországon.

A ki a had- és pénzügyre és általában az országkormányzati politikára nézve összehasonlítja az 1848-iki

törvényes állapotot a mostanival, teljes lehetetlen nem látnia, hogy a közjogi helyzet, melyét a közösügyi egyezkedés teremtett, nemcsak hogy nem visszaállítása s még csak nem is módosítása az 1848-iki alkotmány-nak; hanem annak egyenes negatívja, sőt annak való-ságos eltörlése.

Általában azon közjogi helyzetben, melyet a mostani országgyűlés teremtett, nem is lehet alkotmányról szólani. Institutiókról igen, de constitutiórul nem. Administratiórul igen, de országkormányzatról nem. Leg-kevésbé parlamentáris kormányzatról. Mert a feladott államtributumok nélkül sem ország nincs, sem parlament nem lehet. Csak osztrák birodalmi magyar tartomány van s csak tartományi gyűlés lehet»

Ezen állapotnak ellene kiált a jog, az igazság, az ősi hagyomány religiója, a történelem törvénye, a nemzet génusza, a szellemi ösztön, az anyagi érdek és az önfentartás kötelessége.

Es pedig ellene kiált nemcsak Magyarországon, hanem az osztrák birodalomhoz tartozó nemzetek nagy részénél is.

Mert nemcsak Magyarország államjogi személyi-sege sequestráltatik, az osztrák birodalmi nemzetek személyisége is sequestráltatik ama fantasticus új állam-eszme számára, melyet Cislajthániának kereszteltek.

Elégedés nélkül nincs kiengesztelődés. Pedig ve-szélyesen téved az uralkodóház, ha azt gondolja, hogy ily állapottal lehetséges oly igazi tartós elégedést elő-idézni, a minőre szüksége van, hogy hatalmas lehessen, sőt hogy magát csak biztosnak is érezhesse.

A könnyen magyarázható illúziók mámora hamar elszáll a ruinosus valóság fagyos ujjainak nyomása alatt; és tapasztalni fogja a bécsi udvar, hogy e nagyon rossz számítása experimentatio által az elégedés pohara helyett Pandora átkos szelenczéjét ürítette ki Magyarországra is, a birodalomra is; — ki senkit nem elégített, meg senkit nem nyugtatott, hanem támasztott magának ellenségeket benn és künn, jobbra és balra, mindenfelől, és veszélyeket idézett elő, nagyobbakat mint valaha ért, — veszélyeket, melyekkel szemben még a barátság, még a szövetségek is csak a bukás kútforrásai lehetnek.

Mondhatja elnök ur! hogy ismert elveim mellett nem épen hivatásom nagyon aggódni a felett, hogy a bécsi udvar magát veszélybe dönti. Elismerem. De igenis hivatásomnak tartom inteni nemzetemet, ne hagyja magát oly útra töröltetni, melyen a bécsi udvar bukásába Magyarország is beletemetetik. Ne ajánlkozzék Magyarország máglyának, melyen a történelem kérlelhetlen logicája az osztrák sast elégeti.

Es ön loyális ellen vagyok. Engedjen nekem a hatalom egy tartalék-gondolat nélküli szabad szót.

Igaz: — én nem újságot mondok, mert hirdetem azt ezernyi ezrek hallattára, két világrészben éveken át, — Igaz, én az osztrák ház uralmát hazám függetlenségével s önállásával incompatibilisnek hiszem.

De hát czáfoljon meg engem a bécsi udvar. Övé az ország és a hatalom. Győzze meg nemzetemet, hogy nincs igazam. Állítsa helyre az 1848-iki alkotmányt csonkitlanul, és tartsa meg hűségesen.

Ekkor a magyar nemzet elégedettnek érzendi magát, bármi legyen is az én véleményem.

Higye el, jobban — szerencsésebben fog gondoskodni saját javáról és hatalmáról ezáltal, mint minden által, a mit birodalomegységi rögeszméjének hízelgő tanácsosai javasolhatnak.

Hanem arról is legyen meggyőződ ve a bécsi udvar, hogy ama történelmi problémát, mely a bécsi politika s a magyar nemzet önfentartási ösztöne közt 350 év óta vitattatok, ily experimentatiókkal, mint ez a közös-ügyi transactio, megoldani lehetetlen.

Fontolja meg a hatalom e szavakat, mert bennök a nemzet geniususa s a történelem logicája szól. A loyalis ellen szava bizony érdemel annyi megfontolást, mint a hízelgő barátoké.

*

* *

Valóban különös fátum, hogy azt, a mi a valódi hatalom egyetlen lehetséges kútforrása: a népek clégedését, a bécsi udvar annyi átalkodottsággal feláldozza egy képtelen inpracticus rögeszmének.

Századok óta követi különféle formák alatt a birodalmi egységre törekvés politikáját.

Századok óta tapasztalja, hogy nem megyen. Mégis ragaszkodik hozzá. Azt gondolja, csak a formát nem találta el, és fájdalom, mindig akadnak hízelgő tanácsadói, kik új meg új formákat suggerálnak neki, a lehetetlenség experimentatiójának folytatására.

Nem mehet semmi forma alatt; nem fog menni a dualisticus forma alatt sem, mint nem menne trialisticus, foederal isticus, vagy akárminő forma alatt; mert

az eszmének, a mellett, hogy inhaerens bűne az igazságtalanság, még azon orvosolhatlan hibája is van, hogy lehetetlent akar.

Egy létező nemzetnek politikai egységét a faj-, nyelv-, valláskülömbőség nem teszi lehetetlenné. Legvilágosabb példa erre a politikai organ isatio két ellentétes véglete: az orosz birodalom és a republicanus Észak-Amerika.

De kifejlett s külön személyiségük teljes Öntudatával bíró nemzeteket egy állammá összeolvasztani lehetetlen.

Felejtí a bécsi udvar, hogy nem a nyugoti római birodalom szétbomlására következett chaoticus századokat éljük.

Aztán — Istennek a történelem minden betűjéből kimennydörgő szava kiáltja, hogy a mely uralkodó biztos és hatalmas akar lenni, népeit elégedettek ké kell tennie.

A bécsi udvar pedig fület dugva Isten szava előtt, biztonsága s hatalma forrását még mindig csak a hadseregben s annak a nemzetek különböző goniusait violentáló hadszervezeti s vezénynyelvi egységében keresi, mely őt Solferinóhoz és Sadovához vezette.

Kutatja az okot mindenhol, csak ott nem a hol fekszik.

Hadseregek, organismusok, — nem mechanismusok. Erkölcsi rugókra van szükségük. Csak lelkesedett serreggel lehet győzni, már pedig a birodalmi egység absurd eszméje, akár absolutistikus formában nyilatkozzék, akár alkotmányos színű köpönyegbe drapirozza

magát, akár reichsrathban, akár delegatiókban legyen személyesítve, lelkesedést teremteni bizony soha sem fog_T legkevésbé most, midőn az önczélra jogositottság érzete annyira kifejlett a népekben, miszerint a disciplinának semmi vaspálczája sem képes megakadályozni, hogy a szuronyok is gondolkozzanak.

Sem a magyar koronának, sem az osztrák birodalomnak népei nem szolgálalkü barbár népek, melyeket lánczon vezetni lehetne. Nincs itt és nem lehet a trón biztonságára s hatalmasságára más mód, mint tiszteletben tartani a népek jogait, — kielégíteni legitim aspiratióit, és szabad kezet engedni nekik, hogy magukat önczélloknak tekintve, boldogságukat saját módjuk szerint eszközölhessek.

Es ennek practicum a az adott helyzetben? — országolni, de hagyni a népeket, hogy maguk kormányozzák magukat. Nem administratiót értek, hanem kormányzatot a szó teljes értelmében.

Önkormányzat nemcsak Magyarországnak az 1848-iki törvények értelmében, hanem önkormányzat az osztrák birodalom minden külön nemzeteinek is, a mi 1848-iki törvényeink hasonlatára.

Ebben van a biztonság s a hatalom titka. Minden más rendszert vagy kinevet az élet, vagy megtöri.

A personalis unió eszméjét, ha nem léteznék, a bécsi udvarnak fel kellene találnia. Nemcsak nem kellene azt bántania a magyar korona irányában, — hol a kétoldalú kötések ellenére hozzányúlni véték; — hanem a birodalom nemzeteire is ki kellene azt terjesztenie.

A bécsi udvar más utón jár+

Ha az volt célja, hogy magát jobbra, balra, mindenfelé elégedetlenséggel vegye körül, — azt elérte mesterileg.

S még mást is elér. Azt, hogy a háborúban, melyekre a követett rendszer okvetlenül vezetni fog, maga készít ellenségei számára oly támaszpontokat, melyekre a belső szétbomlasztás emeltyűit hatalmasan reá fektethetik.

Legyen neki az ő hite szerint.

Hanem a nemzet nézzen maga körül és ébredjen fel az önfenntartás ösztönének bölcseségére.

Legfőbb szükségnek tartom ez idő szerint, hogy a fennforgó nagy politikai kérdések iránt a nemzet véleménye félreismerhetlenül nyilatkozzék.

Azoknak a jobbra-balra küldött bizalmi nyilatkozatoknak nincs határozott értelmük s azért nem is nyomnak semmit.

Nézetem szerint az égető speciális napi kérdéseket kell a megyékben, kerületekben, városokban és népgyűlésekben discussio tárgyává tenni s azok iránt kell a közvéleménynek határozott alakban nyilatkozni. Csak így remélheti a nemzet, hogy magatartása befolyással lehet a viszonyok alakulásánál, úgy benn a hazában, mint külföldön is.

1. Ezen égető kérdések között én legégetőbbnek látom a háború veszélyét, mely hazánk felett lebeg, akár a német kérdés, akár a keleti miatt, akár (a mi több, mint valószínű) a kettőnek egymással complicálása folytán.

Én ugyan meg vagyok győződve, hogy ez a közösügyi egyezkedés — ha csak a nemzet erélyes magatartása annak élet el nem tompítja — előbb-utóbb háborút hoz szegény hazánkra, még pedig olyat, melyben nemzetünkre úgy a győzelem, mint a megveretés egyiránt halálos veszélyel jár.

Ha foganatba megyen a magyar országgyűlésnek (soha eléggé nem roszalható) lemondása azon magas attribútumokról, melyekkel az udvari politikát fékezhetné, tökéletesen bizonyos, hogy a bécsi udvar németországból kizáratásában nem fog megnyugodni; — a keleti kérdésbe pedig, a mint az a világra kerül, oly irányban fog avatkozni, melynek már csak pusztá kilátása is ellenségeinkké teszi a keleti népeket s őket és velők hazánkban! fajrokonaikat s még a kurvátokat is az orosz karjaiba fogja hajtani.

De én életkérdésnek tartom, hogy a magyar nemzet ne csak ne identificálja magát azon politikával, mely ily háborúra vezet, de sőt mérlegbe vesse közvéleményét teljes erővel, miszerint a háború akadályozva legyen; — mert oly helyzetbe juttatta hazánkat az országgyűlési többség, hogy ha a bécsi udvar most hamar háborúba hagyja magát kevertetni, a legközelebbi sz. István napkor már nem lesz Magyarország+

Teljes elismeréssel méltánylom aényt, hogy a magyar időszaki sajtó egyhangúlag ellene nyilatkozik minden oly szövetségnek, melynek célja s iránya az lehetne, hogy a magyar nemzet vére és pénze a német kérdésbe avatkozásra pazarol tassék.

Hanem a veszély oly nagy, s következményeire

nézve épen hazánkra nézve annyira fenyegető, hogy ennek ellenében az időszakai sajtó dicséretes magatartását elegendő óvszernek nem tarthatom.

És tekintve a működésben levő hatalmas befolyásokat, fajunk keleties indolentiája igen rémiiletos jelenségének tartanám, ha nemzetünk amúgy töröködén megnyugodnék Allah oltalmában, vagy abban, hogy úgy is megteszi a ministerium, amit tenni kell (szegény+ nagyon keveset tehet!), vagy abban, hogy beldolgainak rendezetlensége s financiális zavarjai úgyis visszatartandják a bécsi udvart a háborútól. Tavai sem voltak sem beldolgai rendezettebbek, sem Amandái virágzóbbak, mégis belekeverte magát a német (elsőbbségi vágyak miatt a háborúba.

Itt élet-halál kérdés forog fenn. Ébredjenek fel a municipiumok hivatásuknak, kötelességüknek érzetére. Hangozzék országliosszant a megyék termében a honmegmentésnek szabad szava, mint hangzott sokszor a múltakban. Mondja ki a nemzet meggyéről-megyére, kerületről-kerületre, városról-városra határozatokban, felírásokban a kormányhoz, kérelmekben az országgyűléshez, hogy a magyar nemzet örömmel üdvözli a nagy német nemzetiséget az egységes nemzetté törekvés útján, s hogy annak megzavarására magát eszközül nem fogja felhasználtatni, s hogy előre tiltakozik minden lépés ellen, mely egy csepp magyar vért s a magyar nép véres verejtékének csak egyetlen egy fillérért is ily czélra akarná igénybe venni.

Hangozzék a municipiumokon végig a honmegmentésnek szabad szava. Mondják ki országszerte, hogy

a magyar nemzet a keleti kérdést olyannak tekinti, melyet elintézni a török kormány s a török birodalom népeire tartozik, s hogy bár hálás elismeréssel van a porta nagylelkűsége iránt, melyet 18 év előtt a magyar menekvők irányában tanúsított, de valamint egyrésről határozottan visszautasít minden terjeszkedési politikát, úgy előre tiltakozik minden avatkozást szándék ellen, mely keleti szomszédaink szabadsági törekvéseik ellen lehetne irányozva.

Ezt tartom én most a legégetőbb szükségnek. Vajha felemelkednék nemzetünk a fenyegető veszély színvonalára. Vajha ne hangoznék el száműzött hű fiának intése, mint a pusztában kiáltó szava.

2. Ezzel kapcsolatban szükségesnek látom, mind a béke politikájának biztosítéka szempontjából, mind a nemzet anyagi végromlásának eltávoztatása végett, hogy a municipiumok a jelenlegi adók elviselhetetlenségét constatirozva — a hadsereg megkevesítését s vele az adók tetemes leszállítását sürgezzék az országgyűléshez intézendő kérelmekben. — Tény, hogy a hatalom a legszigorúbban alkalmazott adóexecutiók mellett annyira nem volt képes a mostani adókat behajtani, hogy az adóhátralékok, ha nem csal emlékezetem, közel 28 millió forintra, mindenesetre tömérdek milliókra mentek, ámbár maga a bécsi finánczminister is bevallotta, hogy a kivetett adókkal már a nemzeti vagyon tőkéje van megtámadva, ami anyagi tekintetben a lehető legkétségbeejtőbb állapot, melynek folytatását a világon senki iránti kíméletességből nem lehet, nem szabad túrni 1

Valóban bámulatos! hogy szemben ezen kiáltó nyomorral, az országgyűlés többsége még idegen status-adósságok elvállalására is Ígérkezett. Ha mégis e nagylelkűség árán az 1848-iki alkotmánynak s vele hazánk törvényes függetlenségének helyreállítása volt volna megvásárolva+ de hogy a függetlenségért az osztrák birodalmi ministeriumtól függés törvényesítését — s a nemzet pénzével minden idegen avatkozástól ment rendelkezés joga helyett a közös delegatiókat kapja nemzetünk cserébe s ráadásul még idegen adósságokat is vállaljon az adók által már vagyona tőkéjében megtámadott nemzet, ez az önfenntartási köteletség feledésének oly példája, amihez hasonlót hiába keresnénk az emberi aberratiók történelmében.

De hát hallassa a nemzet, hallassa hangosan nyomorának panaszszavát s adjon az országot végig rezgő szavával támaszt az országgyűlésnek, hogy a közösügyi hányad s adósságfizetési gén erosi tás meghatározása körüli a nemzetről a romlást elháríthassa.

3. Szükségesnek tartom, hogy a hevesi eseten fel nem akadva mondják ki a megyék s egyéb municipiumok az országgyűléshez intézendő kérelmekben, hogy a közösügyi törvény azon intézkedései, melyek az 1790: 10-ik alaptörvény nyel ellenkeznek, a nemzetben mély és méltó megütközést okoztak; s hogy az ország önállásának s egész kormányzati rendszerében minden idegen avatkozástól ment függetlenségének helyreállítása nélkül megnyugvás és elégedés nem eszközölhető. Ne complicálják e nyilatkozatokat a megyék eljárására vonatkozó külön kérdésekkel; és szóljanak tisztelettel,

mint az országgyűlés irányában szólani illik, de ne szólanak határozottan, mint kötelesség.

4. Általában pedig nem ismerek semmi fontosabbat ez idő szerint, mint hogy a nemzet a megyei institúcióhoz egész törvényes kiterjedésben, a municipalis hatósághoz s az önkormányzati jogokhoz nagyban, kicsinyben, mindig és minden körül örök éber figyelemmel s megtörhetlen erélylyel ragaszkodják. Ragaszkodják az életmentés ösztönének azon erélyével, melylyel a hajótörést szenvedett ragaszkodik a mentő csónakhoz s még a deszkadarabhoz is, mint menekülésének utolsó eszközéhez.

Legyen hű a nemzet önmagához; — még mindent meg lehet menteni. Veszve csak azon nemzet lehet, amely lemondott önmagáról.

*
* &

Ezen megjegyzésekre kívántam a jelen alkalmat felhasználni. Hosszadalmasságomat menteni fogja, remélem, a fennforgó érdekek fontossága.

Engedje tisztelt elnök ur s engedjék tisztelt választóim hinnem, miként az, hogy a reám esett választást ezúttal el nem fogadhatám, nem fog irántami jóindulatukban csökkenést okozni.

Fogadják szívesen hálás köszönetemet és engedjék, hogy magamat jóakaratukba s becses emlékezetükbe mély tisztelettel ajánlhassam.

Kelt Turinban, aug. 20-án, 1867.

Kossuth Lajos s. k.

IV. FEJEZET.

Kossuth vádjainak alaptalansága. — A kormány Hevesbe királyi biztost küld. — Böszörményit a kormány perbe fogja. — Tisza a kormány vád alá helyzését indítványozza. — A kormány győzelme. — A zsidók jogegyenlőségéről! törvény. — Az első költségvetés.

Kossuth válasza vádakat tartalmaz, de a vádakat nem indokolja; 48-on mereng, de a 48-iki törvényt nem idézi, az orosz háborút rémképül állítja és ezen háborút a közös egyességből származtatja le, a király személyét, uralmi jogát nem támadja meg, a törvény a kiegyezés érvényét elismeri, megváltoztatására törvényes módokat ajánl; az egész eleven virágcsokor, mely első látásra tetszik, 24 óra alatt azomban elhervad, mert csak állít, vádol és nem bizonyít.

Legerősebb részei a következők:

1. A közügyi munkálatok érvényesítését a nemzeti öngyilkossággal határosnak ítélem.

2. Nem mehetek haza, hogy mint képviselő részt vegyek a költségházyad megszavazásában, mely hazánk kiszarolt népeinek véres verejtékéből az osztrák ininisterium számára be fog hajtatni.

3. Ki 48-at a jelenlegivel összehasonlítja, annak be kell látni, hogy a jelenlegi 48-nak nem visszaállítása, nemcsak negatiója, de valóságos eltörlése.

4. A feladott államtributumok nélkül nincs sem parlament, sem ország.

5. En az osztrák ház uralmát hazám függetlenségével s önállásával incompatibilisnek hiszem.

Kétségkívül erős szavak, de bűnös izgatásnak nem tekinthetők, mert bűnös, törvényellenes izgatás az, midőn az illető iratában vagy beszédében a közönséget

az intézmény erőszakos megsemmisítésére, a személy elkergetésére vagy megsértésére hívja fel; Kossuth tehát a feltétlen véleménynyilvánítás jogánál fogva kimondhatta azt, hogy az osztrák-ház uralmát Magyarország függetlenségével, önállóságával összeférhetetlennek tartja, mert ez nem izgatás, izgatássá csak akkor fajult volna, ha a nemzetet a király iránti hűség megtörésére, a *pragmatica sanctio* által a Habsburg-Lothringenháznak biztosított örökösödési rend, a XII. törvény által kikötött szövetség erőszakos felbontására hívja fel, ezt azonban teljesen mellőzte. A Böszörményi perbefogatása által tehát a kormány az egyéni vélemény-szabadságot támadta meg, nem menti ezt a politikai kényszerhelyzet sem, mert az országban teljes nyugalom uralkodott, az új alakulást sem a megyei, sem a népgyűléseken nem támadták meg, az ország és birodalom háborút nem folytatott, tehát a kormány általában belzavaroktól nem tarthatott. Ezen törvénysértésért a felelősség első sorban az igazságügyért terheli, mert a felelős igazságügyér első és főkötelessége: a polgárok legdrágább kincse, az egyéni szabadság védelme; a többi miniszterek nagy urak, Eötvös és Lónyay nagy műveltségű egyének voltak, az ügyvédi vizsgát letették, de a fiatalabb ezelőtt 24 évvel, a jogot tehát amelyik tudta is elfelejtette. Az igazságügyminiszter előtt két példa állt: a becsületes Németh királyi ügyészé, kinek Ferencz király az 1823-iki megyei ellenzéki férfiak perbe fogatását megparancsolta, a becsületes hazafi azonban kijelentette, hogy erre törvény nincs, ennélfogva senkit sem perel be; a másik Bach

osztrák miniszteré, ki a torlaszokról lépett a miniszteri székbe és parancs nélkül minden democrata barátját üldözte. A magyar demagóg az osztrák demagóg példáját követte.

A Kossuth leveléért nem lett volna szabad pert indítani, de az irodalom útján meg kellett volna czáfolni, mert több tétele nem való; az indokolt czáfolat ezeket hódított volna, míg a törvénytelen eljárás ezeket keserített el és mert Kossuth állítását meg nem czáfolták, a nagy közönség elhitte és az új szervezetet elítélte. Böszörményi képviselő' lévén, kiadatását kérték.

Böszörményinek a ház általi kiadatása sok időt vett igénybe, időközben Eger városa a váczai levelet tárgyalta, Kossuthnak ezen levélben kifejezett elveit helyeselte és hozzá bizalmi iratot intézett, a kormány, miután Eger városa Hevesmegyének részét képezte, Hevesmegyének megparancsolta, hogy a város törvénytelen határozatát semmisítse meg. Hevesmegye közönsége nem tartotta a város határozatát törvénytelennek, a kormány az egérből elefántot csinálva, királyi biztost küldött Hevesbe. Ez felesleges hatalmi tüntetés volt, mere ha a határozatot törvénytelennek tartotta és a régi rendszerrel (mely semmi törvényes alappal nem birt) magát azonosította, elég lett volna, ha Eger városa és Hevesmegye határozatát megsemmisíti. A királyi biztos küldését semmi sem indokolta, és ha már küldött, a törvény logikája azt követelte, hogy nemcsak Böszörményit és Heckenastot, de mindazokat, kik ezt az egri gyűlésen támogatták és saját

véleményüknek nyilatkoztatták, perbe fogassa, mert ha ez törvénysértés volt, akkor a törvénysértő társakat is meg kellett büntetni, ha nem volt törvénysértés, ez esetben sem Böszörményit, sem Heckenastot nem lehetett volna perbe fogni. Az egyik hevesi képviselő nyilatkozatra hívta fel a belügyministert: igazolja, miért küldött Hevesmegyére királyi biztost? miért függesztette fel a megyebizottság gyűléseit bizonytalan időre? A másik hevesmegyei követ felszólítá, mikor szándékozik a királyi biztost visszahívni. A minister október 30-án felelt. A minister erre a tényállást előadta és kijelenté, hogy a királyi biztos feladatát teljesítvén, a gyűlések felfüggesztését beszünteti és a királyi biztos a megyét elhagyja, gyenge vita után a ház a minister nyilatkozatát tudomásul vette. A szélsőbal, a mi-
 11 isterium eljárása helyeseltetvén, másnap indítványt adott be, melyben a hevesi eljárásért a ministerium vád alá helyezését javasolta, Tisza ellenben csakis a kormány eljárása rosszalását indítványozta; a két indítvány közt lényeges volt a különbség. A szélsőbal elégtételt kívánt a törvény, a megyék elméleti joga megsértéséért és az indokolatlan királyi biztosság megszüntetését ezé]őzta, Tisza pedig ezen ürügy alatt a kormányt akarta megbuktatni. A hevesi kérdés azonban nem volt oly éles, mint ezt előtűntették, mert midőn a királyi biztost kiküldték, a megyének, ha a biztosküldés által jogait sértve érezte, mielőtt a kalpagos ur a terembe belépett és süvegét feltette, tiltakozni kellett volna a biztosküldés jogtalansága ellen, az országgyűléshez panaszát be kellett volna terjeszteni,

ehhez volt idő is elég, mert a királyi biztos nem maga nyitotta meg a gyűlést, de két órai időt engedett a tanácskozáásra, sőt a megye azt a feloszlítás után is megtehetette volna, mert a megyegyűlés érvénye nem a megye gyűlésterméhez van kötve, de ha a megye területén bárhol összejön, jogérvényesen határoz. 1823-ban, midőn az ujonczokat és adót királyi biztosokkal hajtották be és a megyegyűléseket a kormánybiztosok feloszlatták, katonai erővel szétverték, Nógrádmegye a köztemetőben tartotta meg a gyűlést, tiltakozott és felírt a törvénytelenység ellen. Hevesmegyében azonban időközben a kormánypárt többségre emelkedett és midőn mi a gyűlésben a régi végzéshez! ragaszkodást, a tiltakozást, az országgyűléshez! felírást javaslottuk, kisebbségben maradtunk, a királyi biztos csakis bukásunk után jelent meg, a megye tehát a kormánybiztosi intézmény érvényét elismerte, sőt hallgatag az e tárgyban hozott végzést is megmásolta. A megye az eljárást elfogadván, panaszos, sértett fél nem volt, ennél fogva a kormányt eljárásáért megbüntetni nem lehetett, a vád alá helyezés, sőt a rosszalás is tehát csak tüntetés volt.

Tiszának és Ghiczynek azonban a hevesi ügy a támadásra kedvező tért nyújtott és alkalmas fegyvert adott a ministerek népszerűsége gyengítésére. Mind Tisza, mind Ghiczy titokban a kiegyezést óhajtották, ezért tehát a kormányt a még függőben levő adósság, hányad, kereskedelmi szerződés kérdéseiben komolyan meg nem támadhatták, mert ezek a kiegyezés feltételeit képezték; a megyéket a nemesség a megye véd-

bástyáinak tartotta, ki 48-ban már a megyei életről némi tudomással bírt, a megyékhez kegyelettel ragaszkodott, elannyira, hogy maga Eötvös, a centralisát!o feltétlen hive, a nemesség ellensége, czélszerűnek látta magát mentetetni, azt hitték tehát, hogy a megye ősi pánccéljába öltözve, sok renegát megtér, sok a külszíniül elvakítva, a csataterőről visszavonni. A hevesi kérdés örve alatt tehát mindenről beszéltek, a tárgyrul azomban legkevesebbet; a hevesi vita, illetőleg a felelősség, a rosszalási indítvány, Magyarország 18 éves vitái közt a legfényesebbek közé tartozik, egy egész hétig tartott, 110-en nem mertek a kormány mellett, meggyőződésük ellen szavazni, a kormány hívei száma 195-re apadt, ellene szavazott 79, 4 minister és az elnök nem szavaztak; fényes bizonyítéka ez a megye-intézmény népszerűségének és a politikai romlottság hajnalának, ezen urakat az Önérdek a kormányhoz fűzte, de eljárásában kedvencz ősi intézményük megtámadását látták, a konc csábított, a lel kiismerd azomban a csábítással szembe szállt, az ész ily semleges állást ajánlott, hiszen Heves maga megadta magát; a képviselő urak tehát 110-en visszavonultak, ha a tábla-bíró urak az ellenzékkel szavaznak, a kormánynak még akkor is 6 többsége marad, tehát tarthatta volna magát, de a csekély többség által a nemzet a kormányt szigorú alkotmányos érzületére figyelmezteti, mi az elbizakodott kormányra nem lett volna felesleges és az országgyűlés iránt a nemzet tiszteletét és bizalmát megerősíti. Böszörményi kiadatása már csak elv- és nem hatalmi kérdés volt, tehát már simábban

ment, kétségkívül törvényes bírától alkotmányos elvek szerint elvonni senkit sem szabad, a képviselőség nem büntelenségi kiváltság, a képviselőház azonban az egyéni jog öre, azon esetekben tehát, midőn a törvény hatáskörrel ruházza fel, köteles a törvénytelenséget és erőszakot meggátolni. Böszörményi kiadatása ily eset volt. Böszörményi első sorban nem volt perbe fogható, mert az 1848: XVIII. 33. azt mondja: „Minden cikkekért, melyek valamely lapban megjelennek, ha a szerző felelősségre nem vonattathatók, a nyilatkozatban kijelölt felelős személyek is felelet-teherrel tartoznak. “ A váci lemondási levélben Kossuth nemcsak alá volt írva, de utólagosan a képviselőházhoz intézett levelében határozottan kijelentette, hogy ezen levelet Böszörményinek a „Magyar Ujság^bani kiadás végett ő küldte. A szerző tehát tudva volt, alkotmányértéért vagy bármely más bűn- és vétségért, melyet valaki az ország törvényei ellen elkövet, felelős, és pedig ha az országban nem lakik, azon állam közvetítésével, melyben lakik, a magyar bíróság elé idéztetik és ha meg nem jelenik, elmarasztalják. Felelős azonban nemcsak a honpolgár, de az idegen is, mert az ország törvényeit, az egyesek jogait idegen sem sértheti meg és ha megsértette, azon ország törvényei szerint kereset alá vonandó és elítélendő, amely országban lakik.

Kossuth Lajos a szerzőséget beösmerte, tartózkodási helyét tudta a kormány, mert ezt a képviselőházhoz írt levelében megjelölte, magyar nemes és polgár volt, mert Magyarország törvényei a polgárjogot nem

kötötték az országban! lakáshoz; a magyar nemes polgári jogait az aranybulla szerint csak törvényes ítélet által veszthette el, az aranybullát, vagyis II. András törvényeit, magyar király (5 felsége Ferencz József a királyi hitlevél 1. pontjában és koronázási esküjében határozottan, világosan, különlegesen megerősítette; Kossuth Lajos 48. és 49-iki cselekményeiért magyar bíróság elé nem idéztetett, tehát a száműzetés ellene törvényes bírói ítélet által kimondva nem volt, ennél fogva idegennek vagy száműzöttnek törvényesen magán- és közjogilag nem tekintethetett. Az előbb idézett sajtótörvények szerint tehát Kossuth Lajos lett volna beidézendő, annyival inkább, mert magyar jogi axióma az: „quis quis verborum suorum est optimus interpret⁴⁴, vagyis: „saját szavainak mindenki legjobb magyarázója⁴⁴. Nem Böszörményt és Heckenastot kellett és lehetett volna tehát perbe fogni, de magát Kossuth Lajost; jogilag az alkotmány, az egyéni jog, a sajtószabadság durva megsértése nélkül Böszörményi és Heckenast csak akkor lettek volna perbe foghatók, ha Kossuth a sajtóbíróság által elítéltetik és az olasz kormány az elitét Kossuthot Magyarországnak ki nem adja. Az országgyűlés köréhez tartozott annak megítélése: a képviselőház tagja elleni eljárás indokolt-e? vagy zaklatás és törvénysértés-e? Ezt tehette és tennie kellett volna a vád tárgyalása és megbírálása nélkül; midőn tehát az önkénynek kaput tárt, menthetlen silányságot követett el.

A kormány kétségkívül Kossuth nyílt támadását közönnnyel nem nézhette, mert Kossuth nagy népsze-

rúséggel birt, bár eszméi már bűverejükből sokat vesz-
 tettek, mert a „Magyar Újságának a váczai levél előtt
 1700 előfizetője volt, a váczai levél utáni októberi ne-
 gyedben azonban 500-al esett. A kormánynak tehát az
 egység ellen dobott keztyűt fel kellett venni; az
 alkotmányos kormánynak azonban első sorban a szí-
 gorú törvényesség, az ész fegyverével kell harcolni,
 midőn kényszer nélkül az absolutismus fegyvereihez, a
 börtön-, a kötél-, a golyóhoz nyúl, azonosítja magát az
 Önkényvel, elveszti léte alapját, a jogot, a közbizal-
 mat és tiszteletet; a martyrok vére és példája szüli
 a forradalmat, az erőszak elnyomja a pillanatnyi kitö-
 rést, de megteremti és neveli a titkos, konok ellen-
 szegülést. A kormánynak tehát nem hatalmát kellett
 volna fitogtatni, de le kellett volna a közel múltak lep-
 lét rántani, 1 millió példányban szétszított röpiratban
 be kellett volna bizonyítani a lényegtelen, sok tekin-
 tetben előnyös különbséget, meg kellett volna vilá-
 gítani, hogy a Couzával kötött szövetségben mennyire
 volt kész Kossuth Magyarország területi épséget, a
 magyar nyelv diplomatieai felsőségét feláldozni, be
 kellett volna bizonyítani az osztrák szövetség előnyét
 az aldunai szövetség felett, le kellett volna leplezni a
 Magyarországra kedvezőtlen külpolitikai viszonyokat,
 kegyelmet kellett volna adni Kossuthnak, hogy a
 lanyha hangulatból, a rajongók politikai tehetetlenségé-
 rül meggyőződjön. Ez többet használt volna a hal-
 dokló Böszörményi üldözésénél, ki miatt a magyar
 kormány a hatalom párnáin nyugodtan pihenhetett,
 mert nagy népszerűséggel, teremtő erővel nem bírván,

a lanyha hangulatot fel nem villanyozhatta, de maga Kossuth a lángelméje szónok sem bírta volna 1867-ben tenni, mört a lelkesedést fokozni igen, de teremteni nem lehet, a szabadeszmék az emberekkel születnek, a szikra a hideg kősziklát nem gyűjthatja meg, az anyagiság az ábrándokat nem érti, csak a nyugalmat kedveli, mert az ábrándok az anyagi jólétet veszélyeztetik, az 1867-iki korszak pedig az anyagiság számító korszaka volt. A nagy közönség szerette a hazát, a szabadságot, de magát jobban szerette; tisztelte, becsülte az elszánt puritán jellemeket, de a hatalom embereit követte, az önkényt, az idegen uralmat utálta, megelégedett azonban a mérsékelt önuralommal, a szövetséges függetlenséggel, a bizonyos mérsékelt jólétet, feltételes függetlenséget nem volt hajlandó kockáztatni a régi hagyományokért, a nagy áldozatokkal kivívható fényes, de bizonytalan jövőért. Tekintve a korszak jellegét, a kormány eszes politikával határozottan nagyobb sikert vív ki, az erőszak által azonban sokakat elkeserített és bizalmatlanná tett.

Ez év és a törvényhozás nevezetes eseményei közé tartozik a zsidók jogegyenlőségéről törvény. A zsidóság az osztrák kormány alatt hatalommá fejlődött. A zsidók kétségkívül a birtokososztályt kegyetlenül szívták és pusztították, a népet nemcsak zsebelték, de erkölceit is megrontották, idegen fajt képeztek, melynek csak istene, de valódi hazája nem volt, mely templóban, családjában, üzletében, nem fajnyelvén, mert a Dávid nyelvét már csak némely műveltebb rabbinusa ösmerte, de németül beszélt; általában rideg üzlet-

emberek, a haza érdekei iránt közönyös faj volt, de 500,000 lelket számolt, ember és Magyarország lakosa volt, a jogegyenlőséget tehát tőlük elvonni nem lehetett, menthetlenül hibáztak azomban Deák Ferencz és Andrassy, hogy a zsidó-emancipatióval egyidejűleg a honosítási törvényt meg nem hozták és a hitelviszonyok rendezéséről nem gondoskodtak, mert a bentlakókat, kik egy gazdag, szorgalmas, értelmes, mozgékony osztályt képeztek, a kereskedelem főtényezői voltak, igyekezni kellett Magyarországnak megnyerni, de egyidejűleg a hitelviszonyok rendezése által a kereszténységnek módot kellett volna nyújtani, hogy a zsidók nyomása alul szabadulhassanak, az egyensúly a pénztóke, a földbirtok, a munka, a tőke közt helyreállításáig; meg kellett volna akadályozni az idegen poloskáknak bevonulását, mert Magyarország nem Palestina, nem Botanibay, nem paradicsom, magunk is csak szükén, fáradsággal élhattünk, volt ez országban eddig is elég szemét, a honosítási törvény által tehát a gallicziai és orosz sepredék bevonulását meg kellett volna gátolni. A zsidók mellőzhetlen és halaszthatlan egyenjogosítása által az ország nyert és veszített is; nyert, mert a zsidók földbirtokot vásároltak, szaporodván a vevők száma, a földbirtok értéke is emelkedett; veszített azomban erkölcsileg, mert a földbirtok egy része az eddigi magyar birtokos osztály kezéről közönyös cosmopolita elem kezébe ment át és ez erkölcsileg az országra igen nagy veszteség volt, mert Magyarországnak a magyar állam eszméjét főleg a birtokososztály képviselte, Magyarország magyarsága,

függetlensége-, önállásáért ezen osztály harczolt karddal, észszel és pénzzel; a birtokososztályt főleg a középosztály vezette, ezen osztály hagyományai, vére, nevelése, társadalmánál fogva tökéletesen magyar volt, a nép, a kisbirtokosok hozzá kegyelettel ragaszkodtak, ezek egy részének helyét, birtokait a zsidók vásárolván meg, zsidó foglalta el; a zsidó külön faj, melyet a nemzethez sem a múlt, sem a jelen kötelékei nem fűznek, a zsidónál a birtok csak a pénztőke ideiglenes elhelyezésének egy módja, ha birtoka rosszul jövedelmez, eladja, ha az ország inog, távozik, mert ő nem magyar, nem német, nem francia, de zsidó, nála a haza kötelékét a vallás köteléke pótolja, ő társakat minden országban talál, a haza hiányát tehát nem érzi; kiváló életmódja, mondhatjuk eleme a pénz- és kereskedelmi üzlet, ezt a polgárisait világ minden országában gyakorolhatja. A zsidó- és kereszténynél a haza- és vallásruli fogalom teljesen különbözik, a kereszténynél első a haza, második a vallás, a zsidónál első a vallás, azután jön a haza. A zsidónak hitelve is a keresztényektüli különzést ajánlja, tehát már ennélfogva is közönyös a haza és embertársai érdekei iránt. A zsidónál a szokás, nevelés, üzlet által, sőt véralkatánál fogva is az önzés uralgó szenvedély, az áldozatokkal ellenszenvez, a hazafiság pedig folytonos áldozatokat kíván, az adót fizeti, mert ha nem fizet, hátralék-kamattal kell megtoldani, minden kormányt pártol míg hatalmas, mihelyt azonban megbukott vagy az országot hódító foglalja el, letérdel a hódító előtt; miután a földet vagy pénztőkét az ország romjai el

nem temetik és ő mindenekelőtt zsidó, Magyarország önállása nem érdekű, irodalmát, nemzeti intézményeit nem pártolja. Mindez így marad, míg a zsidó vallás nemzeti jellegét, különző szokásait fenntartja, le nem veti; az országra politikai veszteség, hogy a régi lelkes, tevékeny, áldozó hazafiak helyét politikai jégcsapok foglalták el.

Lónyay pénzügy minister pénzügyi bizottság alakítását indítványozta, ezen indítvány igen helyes és célszerű volt, mert az állam mozgató kerekét a pénzügyek képezik, rossz rendszer, rossz kezelés mellett a leg-erősebb állam is kimerül, tehetetlenné lesz. A magyar országgyűlésen eddig a pénzügyi törvényjavaslatokat is az osztályok tárgyalták, erre az osztályok képtelenek, mert az országos pénzügy nagy erdő, melyben csak szakember tájékozhatja magát; a nemzetgazdász és pénzügy fáradtságos, háladatlan, hosszú tanulmányozást igénylő szakma, melyre igen kevés politikus vállalkozik, a költségvetés komoly vitát, érett megfontolást igényel, az országgyűlésen alig van 20 egyén, ki ezzel foglalkozik, az osztályokban ezen 20 egyén feloszlott, a nagy közönség az egyes szakemberek fejtegetéseit unalommal hallgatta és leszavazta, ellenben a pénzügyi bizottságban szakember állt szakemberrel szemben, ennél fogva komoly, alapos eszmecsere keletkezett, a pénzügyi bizottságok folytonosan működő tagjai a nagy erdő rejtekeit (hol bizony sokszor betyárok is tartózkodtak) felösmerték; a pártok tagjaik által a pénzügyek állásáról biztos tudomást szereztek, a minister bizalmas körben elmondhatta a titkos indokokat, miket

az állam kára nélkül dobra ütni nem lehetett. A minster komoly, hazafias terveinek a bizottság tagjaiban erős országgyűlési pártfogókat nyert, kik az ügy védelmét megkönnyítették; a bizottság a helyzettel megismerkedve, az országgyűlést a pénzügyi elvek és rendszer rosszaságára vagy hiányaira figyelmeztethette. Az országgyűlés Lónyay indítványát elfogadta, az intézvény azonban feladatát nem teljesítette, a magánérdekek találgája, a pártfondorlatok műhelye lett és még eddig egy egészséges eszme sem került ki belőle, azonban ezt nem a bizottság czélszerűtlensége, de az emberek, a kor gyengesége, a magyar államférfiak tehetetlensége okozta.

1868. kiváló cselekményét az első költségvetés képezte, várva vártuk a nagy zajjal liarsonázott csodagyermek születését; a begy egeret szült.

Magyarország Scimerling alatt:

	1860.	1861.	1862.	1863.	1864.	1865.
Telekadó	18.687,809	24.819,600	19.512,000	21.141,000	20.232,000	21.608,315
Házadó	2.690,000	2.594,000	3.074,000	3.345,000	3.865,000	3.682,000
Személy- ész keres.	2.111,000	3,788,000	6.307,000	4.602,000	4.998,000	3.950,000
Király bér						317,000

Közzvetett t adók:

Fogyaszt.	11.871,000	9 387,000	12.007,000	11.435,000	9.620,000	13.129,000
Só	13.523,000	14.206,000	14.401,000	11.904,000	11.710,000	10.740,000
Dohány	14.015,000	11.977,000	12.581,000	13.196,000	13.224,0;	012.365,000
Bélyeg	3.524,000	1.547,000	2.550,000	3.477,000	3.663,000	3.365,000
Díjak és illeték	5.169,000	2.572,000	6.831,000	6.268,000	6.940,000	5.762,000
Lottó	1.211,000	967,000	1.104,000	1 136,000	1.184,000	1.181,000
Posta	177,000	736,000	695,000	872,000	44,000	302,000
Vám	234,000	130,000	203,000	205,000	581,000	670,000

Ebből Horvátország összes adója 6 év alatt :

Telekadó . . .	9.000,000	Fogyasztás . . .	894,000
Házadó . . .	1.425,000	Só	5.740,000
Személyadó . .	1.520,000	Dohány . . .	8.800,000
Jövedelmi adó	1.200,000	Bélyeg . . .	1.465,000
Királybér . .	34,000	Illeték . . .	1.791,000
	<u>13.179,000</u>	Lottó . . .	777,000
	19.887,000	Posta hiány	
	<u>33.066,000</u>	Vám . . .	<u>420,000</u>
			19.887,000

Tett tehát Horvátország 1 évi átlag-jövedelme	5.526,200
Magyarország 6 évi jöved. Horvátországgal	455.804,000
Egy évi átlag	75.980,000
Miből Magyarországé	70.941,000
Horvátországé	5.576,000

1868-iki bevételek :

1. Telekadó	34.850,000
2. Házbéradó	3.077,000
3. Házosztályadó	2.900,000
4. Személy- és kereseti adó	7.400,000
5. Jövedelmi adó, miből vallományok szerint 3.808,000 frt hátralék	6.500,000
6. Királybéri hátralék	17,000
7. Szeszadó	5.500,000
8. Boradó	1.923,000
9. Söradó	1.000,000
10. Husadó	<u>1.580,000</u>
	Átvitel 64.747,000

*) Az 5. tételből levonandó 134,000 frt költség.

	Áthozot	64.747,000
11. Czukoradó		720,000
12. Só brutto 10.200,000, kiadás	832,000,	
tisztá jövedelem		9.368,000
13. Dohány brut. 22.528,445, kiad.	13.537,000,	
tisztá jövedelem		8.891,000
14. Lotto brutto 2.520,218, kiadás	1.269,000,	
tisztá jövedelem		931,000
15. Bélyeg brutto 3.387,000, kiadás	48,500,	
tisztá jövedelem		3.338,500
16. Jogilletékek és díjjak brutto	5.860,000,	
kiadás 9,300, tisztá jövedelem . . .		5.850,700
17. Ut- és hidvám brutto 129,000, kiadás		
2,200, tisztá bevét		126,800
18. Fémjelzés		9,000
19. Államjóságok brutto 3.809,859, kiadás		
1.743,843, tisztá bevét		2.066,000
20. Államépületek		27,000
21. Államerdőségek brutto 1.776,693, kiadás		
1.382,692, maradvány		387,000
22. Szállományok		54,000
23. Bányászat és pénzverde brutto 5.875,170,		
kiadás 5.510,370, felesleg, mit tisztán		
az agio adott		325,000
	Összeg	<u>96.841,000</u>

I. Rendes szükséglet.

1. Legfelsőbb udvartartás	1.100,000
2. Királyi cabinet-iroda	<u>36,400</u>
	Átvitel
	1.136,400

	Áthozat	1.136,400
3. Közösügyi kiadások		22.048,000
4. Államadóssági járadék		32.425,000
5. Országgyűlés		940,000
6. Ministerelnökség		102,200
7. Ő Felsége személye körüli ministerium		84,300
8. Belügyministerium		8.919,000
9. Pénzügy		7.381,000
10. Közlekedés		2.968,500
1. Kereskedelem		509,500
2. Vallás		1.074,000
3. Igazságügy		2.885,000
4. Honvédelem		506,000
5. Horvátország		1.723,000
6. Földtelhermentesítési kamat és törlesztés		14.683,000
	Összeg	99.386,000
	Bevétel	96.841,000
	Hiany	2.545,000

II. Rendkívüli szükséglet.

1. Közös ügyek	8.058,800	
2. Belügy	657,000	
3. Pénzügy	3.246,000	
4. Közlekedés	1.559,000	
5. Kereskedelem	501,000	
6. Igazság	210,000	
7. Horvátország	200,000	
8. Vasutépítés	16.550,000	
	Összeg	30.981,800

III. Rendkívüli fedezet.

	Ministeri	Valódi
1. Közös aktívák	8.058,800	
2. Államjavak eladásából . .	90,000	90,000
3. Urbér-kötvények, bordézsma- váltás	570,000	570,000
4. Adóhátralékból	6.372,000	
5. Bérhátralék	1.245,000	
6. Pénzverés	900,000	900,000
7. Liquidatio alatti követelésből	300,000	
8. Vasúti kölcsön	30.000,000	16.550,000
Összeg	47.535,800	18.110,000
Kiadás		30.891,800
	Hiány	12.781,000
	Rendes hiány	2.545,000
	Összeg	15.326,000

Az első tétel valódi bevételnek nem volt elfogadható, mert azt a közös had ügy ér markolta és meg is tartotta.

4. Az adóhátralék tőkévé vált, nem a magyar uralom, de régi évek maradványa volt.

5. A bérhátralék nem volt folyó bevét, de több évek maradványa, befizetésére számítani nem lehetett.

7. Csak reménybeli bevét.

8. A vasúti kölcsön nem jövedelem, de adósság, melyet az ország határozottan vasútépítésbe kívánt elhelyezni; ezen Összezből tehát jövedelemnek csak az tekinthető, mely a vasutak építésére előirányoztatott a rendkívüli kiadásokban.

1867. végén fennmaradt hátralékok.

1. Egyenes adó	21.777,000
2. Fogyasztási adó	1.463,700
3. Illetékek	10.588,000
4. Bélyeg	400
5. Ut- és hidvám	30,500
6. Dohány	312,900
7. Határvám	9,900
8. Sorsjáték	5,400
9. Haszonbéri hátralék az áll. uradalmaknál	9.823,780

Összeg 44.011,580

A magyar pénzügyminister és országgyűlés elfogadta azon adórendszer azon mennyiségben, melyet a minister az 1861-iki országgyűlésen erősen megtámadott, mely ellen az 1861-iki országgyűlésen 50 képviselő sir almidalt zengett, melyet az ország fizetni képtelen, mely általános elszegényedésre, országos bukásra vezet. Az osztrák ministereket csalóknak, butáknak bélyegezték és a pénzügy minister, az országgyűlés megtartotta az alapot, meg a személyzetet, egyedül és kizárólag csak a ministerek személyében, a pecsétben történt változás; sőt, hogy teljes legyen a hasonlat, hogy a paritás árnyékot ne szenvedjen, megmaradt még a deficit is, mit ugyan a ravasz minister többletnek mutatott fel, s ezt a hajlékony pénzügyi bizottság, mely első felléptével is szolgálkönyelműséget constatált és a buta országgyűlési többség elfogadták, és pedig a deficit épen azon arányban maradt meg, mint az osztrák birodalomban. A földadó az osztrák kimutatásban kevesebbnek tűnik fel mint a

magyarban, valósággal azomban csak fél százalékkal emelkedett, tehát néhány százezerrel, és pedig ezt is csak azért emelték, mert az elegáns minister szegényes dolognak tartotta a törtszámok szereplését a gazdag Magyarország* költségvetésében, sokkal többnek az avatatlank előtt azért látszik, mert az 1865-iki kimutatás mellőzte az úrbéri pótlékot, mely a direct 16 százalékos földadón felül a jövedelemnek még 13 százalékát vette igénybe. Az adózásra a minister! előterjesztés nyomán következő alapelvek, illetőleg adókulcs állapotot meg:

1. Földadó fizettetik a catastralis jövedelem alapján 1 forint tiszta jövedelem után Magyarországon 21)₇₆ százalék, Erdélyben 22%.

2. Jövedelemadó fejében, mely három osztályra oszlik, és pedig: az I. osztály 10%; ez alá tartozott:

- a) kilenced és hegyvám,
- b) királyi kisebb haszonvételek,
- c) haszonbérleti bérlemény nyeresége,
- d) nyereséges részvénytársulatok jövedelme,
- e) bányászati, gyári, kézmű- és iparüzlet, kereskedelmi, művészi, tanügyi, orvosi, sebészi, ügyvédi, mérnöki, ügynöki, személy- és áruszállítási vagy bármi más hasznos foglalkozásból származó jövedelem.

Az adó minimuma haszonbérletnél a bérösszeg 2 $\frac{1}{2}$, az ügyvédek-, orvosok-, mérnökök-, sebészek-, tanítók-, bábáknál lakbérük 12—20, kereskedőknél üzleti helyiségük bérével együtt 20—25, falusi mesterember négy segéddel 6, minden segéd után 2 forint.

II. osztály 1—5%. Köz- és magántisztviselők, szolgák, tiszttek, cselédök és béltviszonyban állók, életbizto-

sítási járadékok, az akadémia tagjainak fizetése. Egyházi személyek, testületek jövedelme, amennyiben még meg nem adóztattak.

TTI. osztály. Minden kamatjövedelem és életjáradék 10%, az államadósság azonban adómentes; az úrbéri kárptólásiul $7\frac{1}{2}$, a másodikban 100 forinton alul adómentes.

3. Dohány. Minden hold után 1 forint, a saját szükségletre engedélyezett termelésnél 1 Q öl után 20 kr.

4. Szeszadó-egyesség engedtetik, alapja minden szeszfok után 6 krajczárral számítandó, ha egyesség nem léte-sülhet, az erjesztés! kádak ürmérete szerint minden osz-trák akó után 38 krajczár.

5. A bor- és húsrá a régi szabályok teljesen érvény-ben hagyatnak.

6., 7. A sör és cukor adója marad a régi.

8. Házadó. Budapesten tiszta házjövedelmet kép-visel a nyers betét 85, máshol 70 százaléka, adóba fize-tendő a tiszta 24, egyebütt 20 százalék.

9. Illetékek. Örökösödéseknél értékalapul a földadó 70-szeres értéke tekintetik, nem számittatik azonban a földteher mentesítési adó, házaknál Pesten az 50-szeres, más városokban a 60-szoros érték. Zálogbirtok megörö-kítésénél csak a fél érték vétetik fel. Szülők, gyerme-kek és azok gyermekei örökösödési illetéke $1\frac{1}{3}$, illeték-mentes szülők, gyermekek, házastárs közt 100 forint.

10. Személy-kereseti adóra a régi eljárás megerő-sítettett.

V. FEJEZET.

Magyarország mennyirül rendelkezhetett. — A költségvetés fontossága. — Az adórendszer hiányai. — A titkos deficit. — A véderőrüli törvényjavaslat hiányai. — Mily jogokkal bírt az ország eddig a had ügyek terén.

A költségvetésből az ország meggyőződhetett, hogy a kezelési költség levonása után csakis 98.400,000 forinttal rendelkezik és ebből a közös költségek, az államháztartás, honvédelem igénybe vesznek 80.840,000 forintot, marad tehát a kormányzatra 18.400,000 forint, vagyis a nagy adó mellett is szükségletét alig bírja fedezni, az értelmiségi, igazságügyi befektetéseket pedig csakis kölcsönből fedezi; meggyőződhetett, hogy a többség kormánya az európai béke közepette pénzügyeit nemcsak nem rendezte és a deficitet nemcsak meg nem szüntette, de sőt inkább az alkotmányosság pecsétjével szentesítette. Meggyőződhetett, hogy azon férfiak, kik 1861-ben, sőt 1866-ban is a fennálló rendszert rossznak, a terheket elviselhetlennek nyilvánították és mégis ugyanazon rendszert, ugyanazon adót egy évi kormányzat után elfogadták, vagy folytonosan hazudtak, vagy nagyobb eszmék, egészséges, gyökeres javítások eszközlésére képtelenek. Az ország a deficit mesterséges elpalástolásából meggyőződhetett, hogy azon kormány, mely 15 millió hiányt többlet színében tüntet fel, erkölcsi súlylyal nem bír és amely többség ezt észre nem veszi, az vagy vak, vagy vak akar lenni, a vakok és nyeglék vezetése az országot idővel a szegénység, a tehetetlenség örvényébe rántja.

A költségvetésnek az államjavak, bányák, erdőségekről szóló gyászrovata az ország előtt kétségkívül meg

világította az c téren elkövetett szemtelen csalást, a kormány léhaságát. Az állam földbirtoka, tett 500,000 holdat, c föld Magyarország legtermékenyebb földjei közé tartozott, jövedelmezett tisztán 2.066,000 forintot a királyi haszonvételekkel együtt, mik maguk 1.500,000 forintot fizettek, tehát a földbirtok tisztán 566,000 forintot, vagyis holdankint (1600 O öllel) 1 frt 12 krajczárt, és pedig a béri ók hátralékban voltak 9 millióval, vagyis átlagban 4 évi bérrel akkor, midón magánosoknak ily földekért 6—10 forint bért fizettek; ha. a, minister érelyesen lép fel, ezen bérleteket kevés kivétellel azonnal megszüntethette vagy átalakíthatta, volna, mert a szerződések bitorló kormány kötötte, a kitételeket nem teljesítették, mert tartozásuk megfizetésére képtelenek voltak. A magyar állam erdő-ura, dal ma tett 4 millió holdat, jövedelmezett pedig 387,000 forintot, jövedelmezett tehát átlagban $9\frac{1}{2}$ krt; valóban nevetséges jövedelem, mert hol a fa nem értékesíthető is, 1 catastralis hold legelő jövedelme is legalább 40 krajczár; kétségkívül az erdélyi uradalmak fajövedelme akkor majdnem semmit sem ért, de a marmarosi fenyves-erdők, a felföldi erdőségek nagy jövedelmi képességgel bírtak, elannyira, hogy az összes erdők átlagban legalább 1 forint jövedelmi képességgel bírtak, de nem jövedelmeztek, mert a nagy hasznon az uraskodó ispánok, tisztartók, igazgatók a vállalkozókkal osztoztak, az államot szemtelenül csalták. A bányászat és pénzverde jövedelmezett 325,000 forintot, ezt is csak az agio adta és ha esetleg az agio nem 20 perczent, az állam még rá is fizet; kétségkívül az aranybányák fénykora, már a 16. században

elmúlt, az államnak azomban gazdag vasbányái, kimeríthetetlen kőszéntelepei, nagyszerű vasművei voltak, vasbányája több volt, mint az összes magyarországi bányabirtokosoknak, bányáit és vasműveit, kőszéntelepeit 30 millióért eladhatta volna, de nem jövedelmeztek, mert kezelési rendszere az 1840-iki rég meghaladott állásponton maradt, tisztjei uralkodtak, henyéltek, burocratiával a gyáripar kezelése lehetetlen, mert e téren gyorsan, gyakran koczkáztatva kell intézkedni, a kezelés csak percentuatio mellett célszerű, mely a tulajdonos és kezelő személyzet érdekeit összeköti és a, kezelőknek a jólétre család nélkül alkalmat nyújt. E három nagy jövedelni ág elhanyagolása, a, milliókra ménéi évi veszteség nem az egy éves Lónyay pénzügy minister bűne, csakis annyiban és azért hibás, hogy a bajokat rögtön lel nem ismerte, szakemberekkel nem érintkezett és Ausrias istállójának kitisztítását vaskézzel meg nem kezdte.

A deficit megállapításánál és eltitkolásánál a költségvetés, illetőleg a pénzügyi kormányzatnak sokkal nagyobb hibája, sőt bűne volt a régi rendszer elfogadása, a különböző adónemek és ugyanegy adónem közti aránytalanság fenntartása.

A költségvetés ma nemcsak számtani művelet, de egyszersmind a termelés emelésének és értékesítésének eszköze, vagyis amennyit közvetlen az ország a polgár jövedelmi forrásaikul merit, azt az államnak pártfogása által kárpótolnia kell; a teherviselés a jogegyenlőségen alapulván, nem szabad egy adóágot a másik adóág kímélésével túlterhelni, mert ez a túlterhelt adóág gyengeségét idézi elő' és ezen gyengeség, miután a termelési

ágak ma szervesen össze vannak kötve, nemcsak magát a túl terheltet gyengíti, de kihat a többi ágakra is. Az adófizetésre a viszonylagos arányosságon ki vili úgy kell intézni, hogy az adózó lehetőleg akkor fizessen, midőn készpénzhez jut, ennél fogva adóját ne legyen kénytelen tőkéből fizetni. Ma az adózásnak egész Európában két neme van: az egyenes és közvetett adózás. Az osztrák monarchia megalakulása óta, bár a leghatalmasabb államok közé tartozott, bár a természet áldásaival elárasztotta, bár fejedelmei nem pazaroltak, folytonos pénzhiánnyal küzdött, mert nagy sereg hivatalnokokat tartott, kik a császárt támogatták ugyan, de folytonosan csalták, a folytonos hiány fedezetére tehát az adónak minden nemeit alkalmazták, csakis két adó maradt el eddig csudaképen: a czikória- és gyufa-adó; a magyar pénzügy-minister tehát az adónemekben észlelhette több adónemek káros következményeit, első sorban tehát az osztrák adórendszert kellett volna megváltoztatni. Minden adók közt legerhesebb és legnehezebben meghatározható a földadó, mert a földbirtok ugyanegy talajú határban különböző termelőképességgel bír, az őserejü fekete földön, ha sok eső esik, a búza megdül és laza lesz, nagy forróságban a mag, a levegő nem járhatván, elsoványodik, inig a soványabb fekete földön a sok eső nem árt, a forróságot is jobban elbírja, az erős föld kevés esővel dús termést ad, míg kevés esővel a közepszerű föld már nagyon közepszerűen terem; ugyanegy minőségű, a vasutak-, a főpiacoktól egyenlő távolságban fekvő helyeken az érték különböző, mert ha nagy község határában vagy közvetlen közelében fekszik, nagyobb lévén a fuvarerő, biz-

tosabban és olcsóbban szállíthat, — mert nagyobb a fuvarverseny, — mint oly birtokos, ki pusztaságokkal vagy néhány telepekkel van kerítve, vagy szomszédjai gazdag parasztok, kiket saját gazdaságuk is elfoglal, a fuvarrá tehát, a helyzetet uralva, csak ritkán és drágán vállalkoznak. A földbirtok termelése-, illetőleg jövedelmezésénél legerősebb tényező a gazdátul nem függő időjárás; rossz időjárás mellett semmi sem terem, a gazda kénytelen hitel!) ül élni, egy rosszat a legjobb év sem pótolja ki, midőn a termés jó, az árak nevetségesen elsilányulnak. Pénz nélkül gazdálkodni nem lehet; az aszály, rozsdá, férgek, marhavész ellen nincs óvszer, az árakat nem a magyar termelő szabályozza, a gazdaság és főleg a magyar gazdaság koczka-üzlet; a gazda 8 hónapig folytonosan előlegez, a jövedelem csakis júniusban kezdődik. A föld jövedelme tehát biztosan meg nem határozható, a lektoriiicsebb, mert cgfy részét előleg-czi, a magyár a k ül viszony oktul függ.

Az egyenes adónemek közt a ház-, a személykereseti adózók, a tőkepénzesek helyzete a földbirtokosénál mindenütt kedvezőbb, mert a ház-, a kamatjövedelem mindenütt nemcsak biztos, de negyed- vagy félévenként előre fizetik, sem az aszály tönkre nem teheti, sem a jégeső le nem veri, a kamatot biztosítja a betáblázás; ha esetleg az adós a kamatot nem fizetheti, a biztos kötelezvényre az intézetek, sőt magánosok is hiteleznek, elannyira, hogy a tőkepénzes, ha megszorul, nemcsak nagy kár nélkül, de 24 óra alatt magán segít; a pénztőke a földtőkénél azért is előnyösebb, mert mennyisége ki nem puhatolható, csakis a törvényes kamat után fizet adót,

pedig nálunk a váltóforgalmi tőke már nem 6-ot, de 12—40 százalékot jövedelmezett. A személykereseti adózó liasonlag előlegesen és folytonosan élvezi jövedelmét, a kereskedő nemcsak saját tőkén, de hitelén is nyereszkezik, egész pénztőkéje forog, az adót tehát minden időben áldozat nélkül fizetheti. A só-, hús-, bor-, sör-, dohány-, liszt-fogyasztási adók azo inban minden egyenes adónál kellemesebbek és biztosabbak, mert minden ember akkor fizet, midőn tulajdonát értékesíti; a dohány nem étel-szükség, de élvezet vagy fényűzés, tehát az illető részéről önkéntes áldozat, nem nagy, de kis mennyiségben fizettetik; a só nélkülözhetlen, de olcsó életszükség, annyira olcsó, hogy azt a legszegényebb ember sem érzi meg. A közvetett adók a legigazságosabban oszlanak lel, mert a gazdag ember nemcsak egyénileg többet fogyaszt, de számos cselédet is tart, közvetve ezek adóját is ő fizeti.

A közvetett adók fölényét ennél fogva már minden nemzetgazda, minden okos kormány elősmerte, a földbirtok kíméletét mindenik vezérelvül tűzte ki, a fősulyt tehát mindenütt a közvetett adókra fektették, csak Austria különözte el magát; Austria pénzügyi kezelését azonban már régóta az egész világ nevette, ministereit kontároknak tekintették, csak a bölcs magyar kormány ösmerte el szellemi felsőségükét. Az okos kormányok tehát a földadót leszállították és egy részét a föld által fizetett közvetett adóvá alakították át, így Poroszország malomadót hozott be, Angliában megtartották a perzenteket és adóösszeget, de az adót a múlt századi jövedelmi becs szerint állapították meg; a porosz egyenes

föld- és közvetett malomadó összesen a magyarországi földadónak felét sem tette. A malomadót kétségkívül a föld fizeti, de fizeti akkor, midőn terményét értékesíti. A földadót kétségkívül eltörülni nem lehetett, mert ez a legbiztosabb államjövendelmi alap, de részben épen úgy, mint a bölcs Bismarck tette, közvetett adóvá kellett volna átalakítani. A földbirtok pedig sehol annyi figyelmet és kíméletet nem érdemel, mint Magyarországon, mert Angliában a földbirtokos osztály bukása csak aristocraticus kérdés, ha a pár ezer angol four megbukik, helyét ismét angolok és talán értelmesebb angolok foglalják el; ha Poroszországban megbukik, a junkerek kezéből átmegy a német polgárok kezébe, változik a név és hatalom, de az új elem épen oly hazafias, egészséges nemzeti elem lesz, mint a régi, mert Németországot németek, Angliát angolok lakják, hazája nagyságáért, jólétéért mindenik egyenlően lelkesedik, a pénz és értelmiség az egész nemzet közt fel van oszolva. Magyarországon azonban a pénz zsidók, tehát idegen faj kezében van, az ország külön fajú nemzetiségekből áll, kik általában kegyelettel viseltettek és viseltetnek ma is régi uraik, a magyar nemesség iránt, és pedig nemcsak a nevek, a vagyon iránti kegyeleti)ül, de azért, mert tudták azt, hogy apáiknak kegyes uraik voltak, hogy saját érdekeiket a nép érdekeivel összekötötték, hogy saját érdekeikért a hazát el nem adták és midőn a jármot becsülettel hordani nem lehetett, midőn a kényuralom a haza fennállását fenyegette, kardot rántottak a haza, a jog, a nép érdekében. Ha a nemesség (mert még czimerét nem vették el) vagy egyesei a terhes adó, a részrehajló törvények következ-

tében megbukik, vagy egyesei kidőlnék, vagyonukat kétségkívül a zsidók foglalják el, mert ezek uralják az árveréseket, ezek pedig nem magyarok és a nép őket, még ha jót akarnának is, nem fogja követni, mert a nép, ha szüksége van rá, az aranybornyunak kezét csókol, de magában megveti és lenézi. De nem fogja követni az újsütetű demagógokat sem, mert a népnek helyes érzéke van, ennél fogva sejti, hogy az ismerettáruk üres tudósait csak az irigység és uralmi vágy vezeti, az alkalmi nagy hangú férfiak minden hatalom előtt meghajlanak, pánczéljok, sisakjok papiros, golyójuk hagyma, kardjok fa és kellő megvilágítás mellett testi, lelki minőségökre madárvázak, hajlongó inasok. A földbirtok figyelmet érdemel nemcsak mert a nemesség földbirtokos, de főleg azért is, mert a birtok 2 millió család kezében van; ezen két millió család a kereskedelem fővevője, ennek pénzből él az iparos, a munkás, ha tehát ezen osztály meggyengül, tehetetlenné válnak a többi osztályok is; a birtokos osztály tehát mint termelő és fogyasztó, kíméletet, sőt pártfogást igényel.

A budget igazságtalan, mert 29₇₆ százalékot vet a földbirtokra, a pesti házakra 24-et, a vidékiekre 20-at, a pénztőkére 10-et, a földtehermentesítési kötvényekre 7-et. Ügyvédek, orvosok, mérnökök lakbérük átlaga 16, kereskedőknél 22 százalékot szab, vagyis az elsőkre 2₃ százalékot, az utolsókra 3 százalékot, míg a mesteremberre 4 százalékot ró. Az ügyvédek-, orvosok-, mérnökökre ugyan az adó határozott százalékokban megszabva nem volt, de a vidéki városokban köztudomás szerint 200—400 forint közt változott, vagyis tett az átlag 300 forintot,

fizetett tehát 48 forintot, a leggyengébb megkeresett 1500, a szerencsésebb, ügyesebb 3000 forintot, tett tehát az átlag 2250 forintot, vagyis ezek fizettek átlagban 2 és $\frac{3}{10}$ százalékot, tehát majdnem felényit, mint a mesteremberek, nagyobb rész szállása felét felesége nevére vette ki, tehát 1 $\frac{1}{10}$ százaléknál is kevesebbet fizetett. Az adó nem érték, de jövedelem után vették, az igazsággal ellenkezik tehát, hogy 300 holdas (1-ső osztályú) birtokos 2250 ft jövedelem után fizessen 595, a 2250 forintos háziúr 540 forintot, a 37,500 ftos tőkepénzes 225, a 2250 Irt jövedelmű ügyvéd stb. 48, a hasonló jövedelmű kereskedő 100 forintot, mert végtére mindegyik 2250 ft jövedelmet húz; a tőkepénzes adója azért is aránytalanul csekély volt, mert a váltók nyilvántartása az akkori viszonyok közt a lehetetlenségek közé tartozott, a tőkepénzes uzorás tőkéje nagyobb részét eltitkolta, adóalapul csak 6 perczen tét vettek fel, ezen időben a lisztesebb tőke kamatja 8—12 közt változott, tehát jövedelmi mértékül az átlagot véve, 37,500 forint jövedelmezett 3095 forintot, de az illető a felét eltagadta, vagyis fizetett 111 forint 50 krt, tehát valósággal 3 és $\frac{1}{10}$ százalékot; ezt mindenki tudta, nem lehet az üzlet embere-, Lónyay Menyhértről feltételezni, hogy épen ő nem birt róla tudomással. Egy pár százalék különbség a legokosabban, legszigorúbban kormányzott országban is van és lehet, mert az ügyvédnek, az üzlet emberének a törvény kijátszása mestersége és a csalást csak a föld- és háznál lehet kikerülni, mert ezeket nem lehet eldugni; a kormány által azonban ily aránytalan adórendszer megállapítása vagy páratlan tudatlanság, vagy szemtelen protectio.

Az aranybornyu bálványozói, az értelmi proletariátus demagog hívei, a pénztőke, az ügyvédek és társaik kényeztetését következő álokoskodással védik:

A tőkét kímélni kell, mert különben az országbul kivonul, a tőke adót az adós fizeti, a pénztőke bizonytalan.

Az értelmiséget kímélni kell, mert különben az emberek ezen díszes pályára nem vállalkoznak, az ügyvéd stb. jövedelme bizonytalan.

A pénztőke megtartása, sőt szaporítása valóban államérdek, mert saját bel értékét ül eltekintve, az ingatlanok a pénztőke segítségével jövedelmeznek és amely államban a pénztőke nagy, a jólét is általános; kétségkívül a pénztőke mozgó természetű, idegen földön csak biztos haszon mellett helyezkedik el, ha üldözik, elvonul. Magyarországon azonban a tőke a legkedvezőbb helyzetnek örvendett, mert kétszer annyit jövedelmezett, mint Angliában, az uzsorás pedig tőkét 5 év alatt megkettőztette; a pénztőkét a méltányosság, az egyenletes eljárás nem sérti, adót a tőke mindenütt fizet, a gazdagabb országokban ugyan rendszeresen kevesebbet, de ezen államokban az ingatlanok is kevesebbet fizetnek, üldözésnek csak az ingatlan adóját haladó adóztatás tekinthető. Angliában a kamatláb kezdődött 2-ön és végződött 8 százalékon, Francia-és Németországban 4—8-ig volt elhelyezhető, nálunk 6—12-ig, sőt a biztosítatlan uzsora 100-ra is felemelkedett, ha tehát nálunk az adót az állam a jövedelem 20 százalékára emeli is, a tőkepenz helyzete még ezen esetben is legkedvezőbb marad egész Európában, mert ezen emelés dacára kamatoz 5—11-ig. Nem igaz

az, hogy a kamatadót az adós fizeti, a pénz árucikk, a kölcsönök megkötésekor mind a két fél elmegy a lehetőség legszélső határáig; 6 perczentet ezen ifiéiben a becsületes hitelezők nem azért követeltek, mert többet venni bűnnek tartották, de azért, mert 6-nál többet sem a földbirtok, sem más biztos kétségtelen üzlet nem jövedelmezett, mert belátták, hogy amely birtokos, tekintve a viszonyokat, ennél többet ajánl, annak állása bizonytalan, a rendes kamatfizetésre számítani nem lehet; az adós a 6 perczentnél többet nem adott, mert anyagi állása kockáztatása nélkül többet nem adhatott és ha ily áron kölcsönt nem szerezhetett, ha a kölcsönt beruházásra tervezte, felhagyott a beruházással, ha régi adósságot kellett fizetni, eladta birtoka egy részét, ha a család felállítására kívánta, vagy e 1 adta át a 1 adót, vagy szerződött a jövő termésre. Az adó és a törvényes rendelkezések ezen annyira, nem változtattak, hogy midőn az absolutismus a kamatot 5 százalékra leszállította és 10 perczent adóval róta, meg, senki sem mondta fel a tőkét és nem kötötte ki az adónak az adós általi fizetését; mit a törvény nem tiltott és ha az ország az adót 10 perczettel felemeli is, a hitelező helyzete 6 perczent kamat és 20-as jövedelmi adó mellett kedvezőbb, mint 5 perczen tes kamat és 10 százalék jövedelmi adóval, mert 5 perczettel 100 forint az adó leszámítása után jövedelmezett 4 írt 50 krt, 6 és huszszal pedig 4 írt 80 krt, vagyis sokkal többet, mint bárhol a polgárisul! Európában. Nem igaz az, hogy a pénztőke a földtőkénél értéktelebb, mert a pénz ez időben négynekű volt: arany, ezüst, bankjegy, államjegy; az arany és ezüst európai

forgalmi értékével egyenlő valódi értékkel bírt, a bankjegyérték ezüsttel kétségtelenül volt biztosítva, magánintézet fedezetét az állam el nem veheti, az államjegyek Magyarországra eső részét a magyar államjavak bőségesen biztosították, a pénz tehát a földnél a jelenben nem értéktelenebb, sőt kedvesebb tulajdon, mert ez biztosan és előre jövedelmez, az egyenlő adót azért is játszva el bírja, mert a pénztőke megadóztatása a legnehezebb, a váltóbul százezrek zsebre dughatók, a kereskedelmi nyeresémet mesterségesen kicsinyíteni lehet, csakis a betáblázott kötvények és beperelt váltók el nem titkolhatók, vagyis az osztrák rendszer mellett legalább 50 százalék nem fizetett adót. Az ügyvédek, orvosok, mérnökök védelme is álokoskodás; mindenki saját előnyéért tanul és egy szegény, igénytelen társadalmi állású polgárra nagy előny, ha 1500—3000 írt évi jövedelmet megkeres és társadalmi állást nyer; ezek jövedelme a földnél biztosabb, mert per és beteg mindig van, a birtokosoknak sem sülvé száll a galamb a szájába, de megfárad és sokszor többet fárad érte, mint a toll és nyelv embere, a gazdára az adó épen oly kellemetlen, mint a toll embereire, aki semmiből 1500—2000 frt vagy sokkal több jövedelemre emelkedik, ezen előny- és kényelemért duzzogás nélkül feláldozhatja jövedelme egy ötödét, mert az egészséget az állam védnökségének köszönheti, a négyötöd is már kedvező állást biztosít.

A méltányosság, az eszély, a józan nemzetgazdaság azt követelte, hogy ezen adók 20 százalékra emeltessenek, a föld- és házadó 20-ra szállíttassák le, ez esetben a személy- és kereseti adó emelkedik 13.900,000, a ház-

béradó alászáll 500,000, a földadó 11.600,000 írttal, ezáltal tehát nemcsak az igazságtalan adó száll alá, de még az államjövedelem is emelkedik 1.800,000 írttal, miáltal tehát nemcsak az igazságtalan teher könnyebbül, de a deficit is apad.

Nagy bűne volt ezen költség vetésnek az úgy an egy adónemek közti aránytalanság. A földadó egy alapon volt ugyan minden birtokra meghatározva, a catasteri bizottságok azonban a tekintély és pénz által megvesztegetve, igazságtalanul osztályoztak; átlagban a parasztok ugyanegy minőségű földtül fizettek 2 írt 40 krt, a középbirtokosok 1 frt 50 krt, a főurak és főpapok 50 krtul 1 forintig. Ezt mindenki tudta, mert az adómennyiség nyilvános volt, a telekkönyvek a birtok területét mutatták, tehát legtöbbet fizettek azok, kiket az adó leginkább terhelt, legkevesebbet, kik legtöbb valóságos felesleggel bírtak, nem az adó kiszabásánál alakult pedig ezen visszaélés, de részben és főleg az osztályozásnál, részben pedig azért, hogy az adó-ideiglen nem ös merve a magyar gyepék nagy értékét, a gyeptöréseket 20 évre a legelő rovatába sorozta. Igazságtalan volt az Erdélyre alkalmazott kulcs, mely szerint Erdélyre csak 22 százalékot szabtak, Erdélynek gyengébb földje volt a magyar alföldnél, de semmivel sem rosszabb a felföldnél, távolabb feküdt a világcipiacoktól, mindezt azonban tekintetbe vették az osztályozásnál, ennél fogva földje alsó osztályokba Boroztatott, a 7 perczent különbözletet tehát semmi sem igazolta, a 7 perczent a többség politikai ajándéka volt. Igazságtalan volt a pesti és vidéki házadó közti 4 perczent különbőség, mert mindkettő jöve-

delem után fizetett, sőt inkább a vidéki háziúr helyzete kedvezőbb volt, mert vidéken minden anyag kevesebbe került, a családfenntartás olcsóbb a pestinél, de küllőmben ez mind mellékes körülmény, 1 firt jövedelem épen oly 1 firt Pesten, mint Ilyefalván, tehát egyenlő adóalap. A földbirtok közti egyenlőséget rögtönözve helyre nem lehetett volna állítani, de elvben ki kellett volna mondani, hogy az állam meggyőződve az adó egyenlőtlen felosztásáról, az egyenlőséget helyre fogja állítani és ki 1867. óta igazságtalanul terheltetett, a sértett félnek visszafizeti, ki azonban kevesebbet fizetett, az a hiányt az államnak kárpótolja. És ez gyorsan keresztül lett volna vihető, mert a jövedelem nem volt sem túlságos, sem alacsony, sok helyt helyesen is végrehajtatott, tehát csakis adófel ül vizsgálati bizottságokat kellett volna felállítani és megengedni a felszólamlást az államnak és egyeseknek azon feltétel alatt, hogy az alapos ok nélkül reclamálók tartoznak a költséget fizetni, valamint azok is, kiknek birtoka a törvény kijátszásával becsültetett, ez esetben azok, kiknek birtoka helyesen becsültetett, nem reclamálnak, új vizsgálat alá tehát több mint a, terület harmada nem jött volna.

A fátyolozott hiányt el lehetett és el kellett volna kerülni. Ezen hiány tett 15.300,000 forintot, ha a földbirtok-, személy kereseti, jövedelmi, házadó közt az egyenlőség helyreállítatik, maradt volna. 14 millió; ezt meg lehetett volna szüntetni részben a kezelő személyzet alászállításával, részben és pedig legalább felére lehetett volna szállítani az állambirtokok haszonbérbe adása, az erdők czélszerű kezelése, az érezbányák, vasművek, kő-

szénbányák eladása által, a hiánynak a fogyasztás közti felosztása által. Az állambirtok tett 500,000 holdat, ezert ezen időben átlag megadtak volna 4 millió haszonbért, ha az egész haszonbérbe adatik, 4 igazgató és néhány ügyvész a kezelésre elegendő lett volna, ez 200,000-et, az adó 500,000-et igényelt, mit levonva marad tisztán 3.300,000; a regále 1.800,000-et, vagyis 5.100,000-et jövedelmezett, levonva 2066-ot, tehát marad nyeresé-
nyül 3.000,000

A bányák eladhatók voltak 30 millióért, en-

nek kamatja 1.800,000, ebből levonva
325-öt 1.655,000

Az erdők tettek 4 millió holdat, ezek mind-

járt első évben beadhattak volna 50-ct..... 2.000,000

Összeg 6.655,000

Czélszerű takarékoság által csak 1.345,000

forintra számítva 1.345,000

Összeg 8.000,000

A magyar kormányt különlegesen illető min-

dennemű hátralékok tettek 44 milliót,

ennek 6-os kamatja 2.640,000

A közös activákat ez időben 37 millióra szá-

mitották, ennek 5% kamatja 1.850,000,

miből Magyarországra esik 555,000

Összeg 11.195,000

Maradt volna tehát még hiány

2.805,000

Ezen hiányt részben pótolni lehetett volna a katonaváltság behozatalával, ez — tekintve a zsidók gazdagságát és puszkapor-ellenszenvét — legalább behozott volna

egy milliót, fedezendő lett volna tehát még 1 >800,000 forint.

Ezen hiányt legczélszerűbb lett volna a föld-, személykereseti, házbér-, sör-, has-, czukor-, dohány-, só-, bélyegilleték-adók közt felosztani (illetőleg a dohány és só árát ezzel emelni), esett volna pedig minden adó-forint után 2 százalék, minek megszüntetésére azonban a szivarnak darabonként fél krajczárrali emelése is elegendő lett volna.

A költség vetésnek igen nagy hibája, hogy képzelt, a valóságban nem létező tételeket adóztat meg; a földadó határozottan a föld tiszta jövedelmére volt kivetve, a föld jövedelme csakis, mi a föld terhein felül marad, a bekeblezett adósság oly teher, mint bármi más kezelési költség, mert a jelzálogos hitelező lezároltatja kamatai és tőkéje erejéig a termést, sőt bármily kis részét képviselte is az értéknek, a tőke vagy esedékes kamat rövid per utján elárvereltethette magát az egész birtokot; kézzel fogható számtani igazság az, hogy ha Péternek 1000 holdja 7000 forint jövedelemre volt becsülve és Pálé ugyanannyira, ha Péter Stinkelesznek 50,000 forinttal tartozván, neki 3000 forint kamatot fizetett, Pálnak pedig semmi adóssága sem volt, Péternek a valódi jövel me csak 4000-et, Pálé 7000-et tett, Pétert és Pált tehát egyenlően megadóztatni nem lehetett, és pedig annyival inkább nem, mert Stinkelesz 3000 forint kamataért, mely Péter birtokára volt betáblázva, az államnak jövedelmi adót fizetett, már pedig sem egy rókáról két bőrt nyúzni nem szabad, sem a képzelt jövedelemért tisztességes állam polgárait meg nem adóztathatja, a törvénykönyv a színlett követelést csalásnak nevezi.

A rász, kontár költségvetésnek méltó párja volt a pénzügyi eljárás is; a pénz ügy minister az egyes adótörvényeket a költségvetés benyújtása előtt egyenkint betejesztette és megszavaztatta, a képviselőház tehát az ország jövedelmei összegéről nem tájékozhatta magát, de feszélyezve, erőszakolva volt a tanácskozás már az által is, hogy a kiadások nem lévén az országgyűlés elé terjeszttve, nem tudta mennyit tesz az ország valódi szükséglete. Általában a költségvetés és viták, a pénzügyminister és kormány tehetetlensége- és álnokságának, a képviselőház éretlenségének szomorú képét tüntették fel. Az első pénzügyi javaslat egy édes és bódító tárgyul: a cukor és szeszes italok adója visszafizetéséről szól. A költségvetést a pénzügyminister ápril 16-án hosszú, eszme nélküli beszéddel nyújtotta be, beszéde két nagy valótlanságot tartalmaz, a költségvetést úgy tünteti fel, mint pénzügyi egyensulylyal bírót, reformokrul beszél, melyre 1 év óta nem gondolt, az engedelmes ház a pénzügyi törvényeknek, illetőleg a jövedelmi tételeknek előleges tárgyalását elfogadta. Az egyes törvényjavaslatok vitáját némi előleges vita előzte meg, mi azomban a komoly viták torzképe volt, mert magasabb pénzügyi és nemzetgazdászati eszméket sem a képviselők, sem a ministerek nem hangoztattak, a rendszert elfogadta mindenik, nem mondta meg egyik sem, hogyan lehetne a tervezett leszállítás vagy elvetés által támadt űrt pótolni. Gróf Zichy Ferdinánd nem helyesli a rendszert, a ministernek kötelessége lett volna reformjavaslatokat betejeszteni, volt ehhez ideje is; a reformoknál nem kell és nem szabad a saját tapasztalatokra várni, mert ha ezt tcszszük, a mel-

lozhetlen reform sokáig elliuzódhatik. Lónyay a reform szükségét elősmeri, a pénzügyi bizottságot ezért indítványozta, ennek a reform is feladata. Tisza nem helyesli ugyan a beterjesztett javaslatokat, de az országot kormányozni kell, tehát elfogadja. Legerősebb füst emelkedett a dohánynál, a nagy pipájú de kevés dohányu kezdetleges politikus urak a dohány-egyedáruságot nagy hévvel megtámadták, az ez által megszűnendő milliók mimódoni helyettesítéséről bölcsen hallgattak, Tisza jövőre kívánta eltöröltetni, valószínűleg azért, hogy a népszerű támadási tárgy megmaradjon, s mert maga is látta az egycdáruság czélszerűségét. A földadó nagysága ellen röviden, táblabírói modorban többen felszólaltak. Nyáry 1870. deczember vénére kívánta a földadó leszállítására! a reformokat a kormány által beterjesztetni. Lónyay elősmerte, hogy a földadó némely helyeken terhes és kijelenté, hogy a kormány valószínűleg már rövid idő múlva a földadó leszállítását fogja javasolni. Általában ezen törvényjavaslatoknál a támadás igen gyenge volt, magasabb nemzetgazdászati eszméket senki sem hangoztatott, a dohány- és só-monopoliumot támadták meg legerősebben, melyhez mindenki birtokaránylag járul, senkire sem terhes, mert a dohány fény üzési cikk, melyet mindenki nélkülözhet, a só nagyon olcsó, nagy mennyiségben csak a gazdagok használják, a kettő majd 20 milliót jövedelmezett, ha tehát nem léteznék, okvetlenül be kellett volna hozni. A földadó súlya ellen szónokoltak, de senki sem magyarázta meg, miért súlyos a földadó, nem fejtették ki, hogy a magyar földbirtokososztály adóján kívül mily nagy mérvben járul a többi

adónemekhez, nem világíták meg, hogy a földbirtokos osztály fennállása a magyar állam fennállásának létfeltétele, az ellenzék ellenkezett, mert az adó terhét a nép érezte, a dohánymonopolium eltörlése, a sóár leszállítása a választókra hatott, az ez elleni szónoklatok a népnek tetszettek, a kormány képtelenségét nem idézték elő, a kormányképes ellenzéknek, mellőztetvén, a kormány javaslatait meg kellett támadni.

A pénzügyi törvényjavaslatokat rögtön követte a védő rendezéséről törvényjavaslat vitája.

A véderőri törvényjavaslat nem volt önálló mű, de csak a közös ügyi egy ességnek alkalmazása és kifolyása. A kormányt és többséget tehát a szerződés, saját műve, feltétlenül kötötte, ennél fogva azt sem meg nem változtathatta, sem semminemű módosítást el nem fogadhatott, mert ez az osztrákokkal kötött szövetség-, a királylyal kötött szerződésnek egyik alapfeltételét, jogi és logical következményét képezte, a balközép lényeges módosítását nem követelhetette, mert alapját, a hadügyek közösségét elösmerte, fenntartotta ugyan a magyar hadsereg eszméjét, de azt javaslatában korlátlanul a király alá rendelte, a balközép ellenzéke tehát csakis politikai tüntetés volt; a szélső bal a 48-iki alapra helyezkedett, törpe kisebbséget képezett, ennél fogva ellenzéke csakis tiltakozás jellegével bírt, miután 48. a sereg közösségét elfogadta, a törvényjavaslatot el nem vethette, csakis 48. szerinti módosítását követelhetette. Az európai hadügyi szervezet teljesen átalakult, a hadseregek óriásilag növekedtek. Oroszország hadserege 1.237,000 rendes és 229,000 rendetlen, de 1.460,000 liarczozbul állt, roppant nagy határai vé-

delme, a belrend fenntartása azomban sokkal nagyobb haderőt igényelt, mint a három nagyhatalom. Poroszország 1.229,000 katonáruul rendelkezett, Franciaország (papiroson) 1.350,000 harcossal bírt. Austriának serege mind a három hatalmasság seregénél egy harmaddal kevesebb volt, mert sem honvédsége, sem mozgó nemzetőrsege, sem rendetlen csapatai nem voltak, az eddigi rendszere rossznak bizonyult, fegyverzete sem a porosz-, sem a francziáéval nem mérkőzhetett, a katonaság szelleme meglazult, a tisztikar önbizalmát a folytonos vereségek, a rossz fegyverzet miatt elvesztette, az egész hadsereget teliat újonnan kellett alakítani. Magyar-osztrákország fejedelme a hódítás babéraitul, a német-uralmi vágyakruul, olaszországi jogaira! lemondott, békét akart, békét óhajtott birodalmának minden polgára, de a leggyengébb lévén, a hatalmaknak a lefegyverzést nem parancsolhatta. Európa külszíne békés volt, de ki a politikát figyelemmel kísérte, ki a falu tornyánál tovább látott, tudta azt: hogy Poroszország Németországot egyesíteni akarja; hogy Napoleon uralma ingadozik, ennélfogva a francziák vakítására háborút kell kezdeni; hogy Oroszország Törökország felfalására folytonosan készül. A politikában a jog semmi, a hatalom minden, a gyengeség folytonos áldozat, s ha valamely hatalom gyenge, bármily békésen viseli is magát, a hatalmasak közös zsákmánya, mindezeknél fogva a sereget szervezni és a legnagyobb áldozattal is a hatalom nagyhatalmi magasztára kell emelni és még jogi áldozatok árán is szervezni kell. Ez volt a magyar kormány férfiaknál a közjogilag halvány véderőtörvényjavaslat egyik fő indoka, meg-

alkudtak a politikai helyzettel, melynek megváltoztatására elég erővel nem bírtak, megmentették azt, mit a király erős egyéni meggyőződésével szemben megmenthettek.

A véderőtörvény a védelmi erőt három részre osztotta:

1. A rendes császári királyi hadseregre.
2. A honvédségre vagyis magyar hadseregre.
3. Az országos népfelkelésre.

A magyar rendes katonaság tehát nem magyar hadsereg, csakis hadcsapat, mely a közösnek nevezett császári királyi hadseregnek kiegészítő részét képezte, a vezénylet és vezérlés a király jogaihoz tartozik. Vezényeleti nyelvül nem mondatott ki a német, az országok erről nem rendelkeztek, a nyelv egységét nem határozták meg, a dívó nyelv fenntartása, megváltoztatása, módosítása tehát a király rendelkezésére hagyatott. Ez tehát kötés tárgya nem lévén, megváltoztatása a hadsereg magyar részére, vagyis a XII: 11. szerint a magyar hadsereg részére a magyar királyiul és a magyar országgyűléstől függ.

A véderőről szóló törvény nem mondja ki ugyan, hogy a magyar újonczok a magyar ezredbe, zászlóaljba soroztassanak, de a régi törvények azon rendeletét, mely szerint a magyar katona csakis magyar ezredbe sorozandó, érintetlenül hagyta, ennél fogva a magyar újoncz a véderőtörvény és kiegészés szerint sem sorozható idegen ezredbe. Tiszteknek azonban idegenek is alkalmazhatók.

A 800,000-ben megállapított létszám, a magyar és osztrák hadseregnek a magyar és osztrák ministertől

függetlenítése, a király- és császárnak úgy Magyarország mint Austria ellenében óriási, az alkotmányosságot fenyegető hatalmat adott, mert a hadsereg a legmagasabb hadi számra lévén emelve, a császár és király a nemzetet mellőzheti. Igaz ugyan, hogy ez 10 év múlva a király és országgyűlés közös megegyezésével meg változtatható, 10 év azonban a nemzetek életében nagy idő. Kétségkívül, miután a magyar és osztrák állam katonai szövetséget kötött, meg kellett a kölcsönös katonai illetéket határozott időre és határozott mennyiségben állapítani, mert különben megtörténi letett volna, hogy az osztrák érdekért folytatott háborúban Magyarország, a magyar érdekű háborúban Austria nem nevelte volna a szükségletnek megfelelőleg hadseregét, a közös fejedelem a segély mennyiségében biztos nem lévén, célszerű politikát nem folytathatott volna, nem tudhatván mennyi erőül rendelkezhetik. A sereg nagy számát nem a fejedelem hódító katonásdi szenvedélye kívánta, de parancsolták ezt a világpolitikai viszonyok, a dívó hadi szervezet és harczmodor. 49-ig kevesebb rendes hadsereget kívánt, mert sem az ágyú, sem a puska nem hordott annyira, mint ma, a csatákat főleg a szuronyroham döntötte el, ez nem gyakorlatot, de főleg bátorságot igényelt, a bátor magyar három hónap alatt kész katona lett; ma azonban a puska, az ágyú messzire hord, a puska-golyó hatalmasabb a szuronymál, mert inig a rohamos csapat az ellenséget megközelítheti, a jó lövő ellenség a rohamosok felét már lelötte; hajdan az ágyú nem talált oly távolrul, mint ma, a csapatok kirendelt helyeiken megállották, ma ha a tábormok gondatlan, a

messzire hordó ágyú tartalékát lövi össze; a katonának tehát ma a terület minden előnyeit fel kell használni, gyakran mozognia kell, nemcsak a vezénylő tábornoknak, de még a kapitánynak is gondolkozni kell, a katonaság teliat ma több edzést, gyakorlatot igényel, ma az ujoncz csakis ágyutöltelék. A sereg nagy számát, a szolgálat idejét tehát a hadászati és politikai viszonyoknál fogva kevesebbe megállapítani nem lehetett az állam biztonsága és politikai súlya veszélyeztetése nélkül, ez tehát a politikai kényszernek tett ideiglenes áldozat volt, a világgényszer ellen szónokolni igen, de győzni nem lehet.

A katona-váltásgot ezen törvény világosan ugyan nem, de elvileg megszüntette, ez pénzügyi hiba volt, mert a katonaságtól csak az váltja meg magát, ki a házáért nem lelkesedik, ki a fáradalmaktul irtózik, kinek a katonaszolgálat nagy anyagi áldozat, mindhárom tehát rossz katona, az ily egyén besorozása a hadseregre nem előny, mert az ily egyén kötelességét mindig ellenszenvvel teljesíti; míg ellenben az eddig dívott 1500 frttal az állam szép jövedelmi forrással birt, mert sok oly alkatú ifjú is megváltotta magát, akinek képessége kétséges volt. Czélszerűtlen volt ez azért is, mert a tisztességes váltás eltöröltetvén, a közönség csalás-, vesztegetéshez folyamodott. Vesztegető-intézet alakult Pesten a gazdagabbak számára, 1500 frtéért a legerősebb Herkules is megmenekült, a vidéken a zsidók és parasztok 300 frté is felmentettek, a vesztegetés ugyan el volt tiltva, de ezen tilalmat komolyan nem vették és ha a polgári hatóság beavatkozott, a pesti felülvizsgáló bizottság mindig

a katonarvosnak adott igazat. Egy lelkiismeretes alispán megsokalta a csalást, 150 egyént felebbezett a központi felülvizsgáló hatósághoz, a bizottság kivétel nélkül helyeselte az orvos eljárását, az alispánt 280 írtban elmarasztották, ezután az alispán is elnémította lelkiismeretét és nem zavarta a csalók működését. Az ország tehát elesett egy nagy jövedelmi forrástul és a kinek pénze volt, a törvényt kijátszotta.

A 800,000 katonából Magyar országra 329,632 katonára esett, a honvédség 80,000 = 409,000. Miután azonban a tényleges szolgálat csak három évig tart, sajátlag 98,000 ember vonatott el családjátul, vagyis a tényleges szolgálatban álló sereg 98,000-ból áll, állt pedig a régi magyar sereg 60,000 emberből, tehát 60 perccenttel nagyobbodott, mint 48. előtt, azóta pedig az európai viszonyok lényegesen változtak, mert a középszerű Poroszországból nagy Németország lett, a török birodalom elgyengült és nem számított, Oroszország hadseregét megkétszerezte. Ha Magyarország önálló, ily sőt nagyobb sereget kellett volna tartania, a tiszti vázta az esetben is fenn kell tartani, mert a mai hadászati viszonyoknál fogva a tiszteket nem lehet sem az akadémiákul, sem az eke mellül, de még az altisztekből sem nevezni, mert a tiszteket ma folytonosan tanulni és gyakorolni kell magát, hogy teljes képzettséggel bírjon. Kétségkívül a magyar sereg sokba kerül, de nem azért, mert közös, de azért, mert a politikai viszonyok bonyolultak és aki a véderő leszállítását ígéri, az vagy tudatlan vagy ámitó; így marad még ez félszázadig, vagy talán tovább is, mert Németország teljes egysége sok

időt kivan, Törökország eltemetése évekig eltarthat. A Romanow-háznak, ha Törökországban csatát vesz, háborús politikát kell vinni, mert csak az oroszok nagyra-vágyó rajongása őrizheti meg részben a szabadelvűek-, részben a nihilistáktul. De külöm ben is a politika olyan, mint az áprilisi időjárás, a legszebb idővel kelünk és vihariján ebédelünk vagy viszont, egy fejedelem nagyra-vágyóba, egy kegyencz vagy népszerű minister ostobasága kész az egész világot felforgatni, nagyravágyó fejedelem, ostoba minister pedig volt, van és lesz. Ezenkívül fenyegető felhő a socialismus, a pénz- és munkatóke közti harc idő kérdése, mert a pénztőke kény urai a birtokost, de főleg a munkást kímélet nélkül sajtolják, a nép naponta szegényedik, de élni akar, c két elem közti véres harc kikerülhetlen, a zsarolt nép türelmetlen, a pénz-zsákok telhetetlenek, a kormányok részint elfogultak, részint a pénzembereinek teremtményei, ezen kérdés tehát békésen nem fog megoldatni, a kormányok az önelégté-telt, a szenvedélyek tettleges harczát nem nézhetik össze-tett kézzel, kénytelenek lesznek tehát a rendet fegyver-rel fenntartani. A proletariátus még csak titokban forrong, de kitörése csakis idő kérdése és soká fog tartani, mert a pénz bárói telhetetlenek, a nép jólét után vágyik, a nyomor naponta növekszik, ha tehát a világpo-litika a kedvező fejlemények következtében teljesen bé-késsé alakul is, fel fogja váltani a socialis-kérdés és harc, melynél a nagyszámú katonaság nem lesz mellőzhető, mert ezen harc anarchiává fejlődhetnek, a fejletlenség, a szenvedélyek uralma pedig a társadalom, az országok sírja.

Előnyös ezen törvényben az önkéntes-rendszer, mert a szorgalma és tudománya után élő fiatalságra, a vagyonosabb birtokosra a három évi szolgálat nagy teher, mert iskoláját nem végezheti, gazdaságát elhanyagolja, az önkéntes azomban egy évi szolgálat után haza bocsájtatik, tisztí vizsgát tehet, tehát a közlegénység feszélyes kötelékéből kimenekül, a szolgálati egy év alatt nem sokat mulaszt és rendhez szokik, megtanul németül, mit eddig a fiatalság erősen mellőzött.

A honvédség a hadsereg második részét képezte, ez már kiválólag magyar sereg, mert a magyar honvédmínistertül függ, nyelve magyar, az országbul csak az országgyűlés beleegyezésével kiküldhető, ezen sereg megalakítása alapjául szolgál az önálló magyar hadseregnek, hatalmat adott a ministeriumnak a támadható belmozgalmak megfékezésére. A sereg kezdetben 80,000-ben állapított meg, száma azomban nem volt kikötve, saporítása tehát az ország- és királyiul függ, tüzérsége, műszaki csapatai nincsenek, ezek felállítását azomban sem ezen törvény, sem a XII. törvénycikk nem tiltja.

A védelem harmadik részét a népfelkelés képezi. A népfelkelésről! törvény azomban csak bohózat, mert önkéntesekből, a pénzügyőrökből, csendőrökből áll. Miután azomban az ország fiatalsága 32 éves koráig katona és honvéd s a népfelkelés nem kötelező, a népfelkelésre senki sem fog vállalkozni, mert veszély esetében a korsztyályokat is kilebb terjesztik, a lelkes rész nem megy a győlevész csoportokba, de lesz honvéd, az idősb, a gazda honn marad; mert mindenik félti vagyonkáját, mert a nagy tömeg szegény, a megélhetés mindennapi honnlétet és mun-

kát igényel, nem fog fegyvert; mert gyakorlatlan, ennélfogva a rendes katonaságtól fél, az ágyutul remeg. 49-ben sem ért a népfelkelés semmit, pedig akkor a törvény parancsolta, kiindult kemény parancsokra, az urak vezették, de pálczával, bunkóssal, kaszával volt felfegyverezve, helyt állt míg a tarisznya ki nem fogyott, szétszéledt mihelyt lehetett, elszaladt mihelyt ellenséget látott; így van ez azomban az e^ész világon, az emberek nem hősök és nem költők, sőt a költők és izgatok is többnyire csak biztos helyről, tele gyomorral lelkesítenek, a veszélyben gyakran elbújnak, ha az ügy megbukik, a helyzet urai-val és lelkiismeretükkel megalkudnak.

A véderőrüli törvényt a puritán hazafiak, a rajongók jogfeladásnak tekintették; kétségkívül történelmi és elméleti szempontból tekintve az is, mert a régi, a szabad, önálló Magyarországnak önálló, hatalmas magyar hadserege volt ezelőtt 340 esztendővel, az önálló hadsereg minden független államot megillet, a jelen törvényt azomban háromszázados szempontból megítélni nem lehet, de megítélendő az utolsó jogi viszonyok, a legutolsó törvény után, mert amiről a nemzet lemondott, mit módosított, az közjogi erejét elvesztette, ennek javítása vívmány, ellenben jogtalan módosítása, önkényes eltörlése jogfeladás. A hadügy terén utolsó törvényünk a 48-iki törvény, ehhez kell tehát a G7-iki véderőrül szóló törvényt mérni és azon tényleges állapothoz, melyben a hadügy 48-ban volt.

I.) Magyarország védereje III. Károlyig állt:

1. A nemességből és katonáiba!, mely felett az ország rendelkezett.

2. A király és királyné zászlóaljaibul, vagyis azon zsoldos csapatokba!, melyeket a király magyar királyi jövedelmeikül az ország, illetőleg maga a király tartott és tartani köteles volt, mert az ország védelmére magát a királyi hitlevél- és esküvel kötelezte. Ezen csapatokrul a király korlátlanul rendelkezett, tiszteit az ország beavatkozása nélkül nevezte és az országon kívül is alkalmazhatta. Ezen csapatok zsoldosok voltak, midőn a hatalom a nemzet kezében volt, kiküldetésöket mindig követelte, midőn a király erősebb volt, benmaradásukat megengedte.

II.) III. Károlyiul 48-ig:

1. A nemességből.

2. Az állandó katonaságbul, melynek létszámát időről-időre az ország határozta meg, időről-időre szabad ajánlat utján kiegészítette, a király-császár a tiszteket a magyar kormány beavatkozása nélkül nevezte, a császári ház czimerét használta zászlóul, róla általában feltétlenül rendelkezett, az országgyűlés magyar, a király királyi seregnek tartotta; az utolsó században törvényeink már a császári katonaságnak az országban elhelyezését sem tiltották.

III.) 48. szerint a véderő állott:

1. A nemzetőrségből, melyről a honvédelmi minis-ter rendelkezett.

2. A népfelkelésből, mely rendezve nem volt.

3. A rendes katonaságbul, vagyis a magyar hadseregéből. Magyar hadsereg 48-ig is volt, a mennyiben a magyar katonaság számát az országgyűlés határozta meg és az ujonczokat időről időre az országgyűlés

állapította meg, a sereg tisztjeit azonban az osztrák hadügyminister nevezte ki, a katonaság a császárnak esküdött hűséget, a katonaságot a császár tetszése szerint helyezte el és alkalmazta, a vezénylet, a parancs, a hivatalos nyelv német volt. A magyar hadsereg műszaki csapatokkal nem bírt, a seregnek magyar jellege már a tisztikarnál megszűnt, mert a magyar ezredekbe honosítási minősítvény nélkül idegenek is nevezettek, a seregnél különleges magyar tábornokok nem voltak. A magyar hadsereg tehát tényleg a császári hadseregnek szerves kiegészítő részét képezte.

A 48: 6. ezt némileg megváltoztatta, rendelvén: „0 Felsége a végrehajtó hatalmat ezentúl katonai s általában minden honvédelmi tárgyokban kizárólag csak a magyar minister! um által fogja gyakorolni.”^a

A 11. §. a ministerek közt elősorolja a honvédelmi ministert is.

Ezt megelőzőleg azonban a 8. §. ezt mondja: „A magyar hadseregnek az ország határain kívüli alkalmazását, nemkülömben a katonai hivatalokra! kinevezéseket, szinte úgy ő Felsége fogja a 13. §. szerint, folyvást királyi személye körül leendő felelős magyar minister ellenjegyzése mellett elhatározni.”^a

A honvédelmi minister tehát nem volt hadügyminister, mert a tiszteket nem nevezte, a sereget nem mozgósította, tehát a hadügyminister valódi minősítvényével nem bírt, a 48-iki törvény a magyar hadsereget nem szakította ki a császári királyi hadseregből, az idegeneket a tisztikarból nem zárta ki, a császári hadseregnek az országbuli kiküldését nem rendelte el,

nem hozta be a seregnél a magyar zászlót, nyelvet és alkotmányos esküt, megmaradt tehát minden a régi állapotban, de a király katonai ügyekben is csak felelős ministeriuma által rendelkezhetett.

A védtörvény szerint:

1. A nemzetőrséget a honvédség váltotta fel, a honvédség az önálló nemzeti haderő majdnem mindazon kellékeivel bir, mivel a nemzetőrség bírt, mert a felelős honvédministertül függ, vezénylete magyar, a hazából csak rendkívüli esetben, az országgyűlés beleegyezésével mozdittatik ki. A honvédség főleg a tisztikar alkotásában különbözik, mert míg a honvédtiszteket őrnagyig a nemzetőrség választotta, ma az összes honvéd tisztikart a honvédminister nevezi. Ezen változás azomban csakis előnyös, a tisztikar választása a jelenlegi viszonyok közt tarthatatlan nevetséges intézmény lenne, a katonatisztnek ma nemcsak bátorsággal és értelmiséggel, de valódi szakképzettséggel kell bírni, ma a legműveltebb államférfinál, a legelső jogásznál, a leghíresebb orvosnál hadnagynak vagy kapitánynak alkalmasabb egy jól begyakorolt őrmester. A választás mellett a fegyelem lehetetlen, mert a nemzetőrséghez tisztnek a polgári kitűnőségeket, a gazdagokat, a szájás ügyvédeket választják meg, ezek mint politikai és társadalmi tényezők, a társadalmi és közéletben megszokják társaik, a hatóságok, a kormány bírálatát, ezt a katonasághoz magukkal viszik; a katonaságnál pedig a vak, a néma, engedelmesség a siker egyik főfeltétele. A nemzetőrségnél hiányzik a katona másik nélkülözhetlen minőségénye: a gyakorlat, a testi

edzettség; a nemzetőrséget sem testileg megedzeni, sem begyakorolni nem lehet, mert részben testalkata, részben koránál fogva nagyobb testi fáradság elviselésére képtelen, részben oly egyénekből áll, kik gazdaságuk, üzleteik, ügyleteik, hivataluk által naponta el vannak foglalva, hosszas gyakorlatokra tehát az egyén és ország anyagi érdekei kára nélkül be nem rendelhető, de különösen a lovasság képezése majdnem lehetetlen, mert a lovasságnál nemcsak a lovat, de a lovat is be kell gyakorolni; a jól begyakorlott számos lovasság a mi viszonyaink közt mellőzhetlen, mert az egyedüli ellenség, melylyel előbb-később meg kell mérkőznünk, az orosz; az orosznak számos és jó lovassága van és hogy Austria ellenében túlsúlyt nyerjen, a magyar-osztrák birodalmat Magyarország rónáin fogja megtámadni, mert itt számos lovasságát sokkal inkább kifejtheti, mint a hegyes, erdős Austriában. A honvédség ellenben a legjobb katonai anyaggal bír, mert részben kiszolgált, részben erőteljes fiatalságbul áll, melyre a katonáskodás nem teher, a kiszolgált huszár kész lovas, alkalmas, kész altiszti anyaggal bír, az anyagi érdekek, a családi élet megzavarása nélkül összevonható, tényleg 100,000 honvéd többet ér 400,000 nemzetőrnél.

Magyarság tekintetében a honvédség jobb tényező a nemzetőrségnél, a nemzetőrség sok tekintetben fajjelleggel birt, mert némely megyékben tisztán egy fajú és nyelvű nép lakik és a magyarság csakis szigetecskéket képez. Trencsén, Árva, Turócz, Liptó, Zólyom, Szepes, Sáros tisztán tót megyék, Erdély nagy része oláh me-

gyékből állott, csak a kevés ur, a csekély értelmiség volt magyar, a kevert népességi! megyékben a különböző nemzetiségek külön területeken laktak, a századok község szerint alakultak és a nemzetörség természeténél fogva nem voltak összekeverhetők, elannyira nem, hogy azon vegyes megyékben, hol a lakosság túlnyomólag magyar, mint Pest-, Bihar-, Heves-, Borsodmegyében, tisztán tót és oláh nemzetőri századok is voltak, és pedig Biharban számosak. A honvédség ellenben nem község, de kerület szerint alakul, Magyarországon nincs oly kerület, melyben magyarok ne lennének, az értelmiség az egész országban magyar, az altisztek tehát ezekből neveztettek, vagy az idegen faja, de magyarul beszélő más nyelvű nemzetiségekből, de ezek már magyaroknak tekintendők, és pedig a magyarokba! kell nevezetni nem azért, mert a törvény a magyarokat kiváltságolja, de kell azért, mert a vezénylet nyelve magyar. Három kerület főhelye magyar, kettő félmagyar, tehát a magyarság a köznéptől is ragad rájuk. A lakosság $\frac{8}{14}$ -ed része magyar lévén, a keverékben már a magyar elem számra is túlnyomó, a honvédség tehát sokkal olvasztóbb intézmény, mint a nemzetörség.

A honvédséget a túlzók nem szeretik, mert a tisztikar szellemét németnek tekintik, az elnémetesedéstől féltik. Ez balhit, mi leginkább a honvédtiszteknek a közös tisztekkel! barátkozásából, német társalgásukba! származik, egyik sem bizonyítja azomban a rossz szellemet, az osztrák hadsereg nem az, ami volt, az osztrák sereg meghalt, a mai hadsereg nem zsoldos sereg többé, de osztrák-magyar hadsereg; az osztrák csapatok is függ-

nek tőlünk, mert az ő ügyeikről is döntőleg intézkedik a magyar országgyűlés a delegatio által, az osztrák hadsereg nem különleges osztrák ministertől függ, de a közös osztrák-magyar ministertől, ki épen úgy felelős a magyar, mint az osztrák delegációnak. Az osztrák tisztek tehát a magyarnak pajtasai, fegyver társai, a balsors, a politikai végzet összekötött bennünket, az eszély, a társadalmi illem tehát szívélyességet, baráti viszonyt ajánl. A német nyelv tudása műveltségi kellék, mit még ma sem nélkülözhet értelmes ember, mert irodalmunk épenséggel nincs oly magaslaton, hogy más nyelvet nélkülözhetnének, megrovást, sőt megvetést csak azon magyar érdemel, ki magyarul nem tud, ilyen tiszt azo inban alig lehet, mert még az osztrák tiszteknek is meg van rendelve a magyar nyelv tanulása; a német társalgás nem bűn, de nevetséges gyengeség, mert ma már nem is divat, társaságban, közhelyeken ma már a nagyurak is magyarul beszélnek, Magyarországon a német nyelv csak a zsidóknál maradt meg, a német társalgás tehát a zsidók majmolása.

2. A kényszer-népfelkelést az önkéntes népfelkelés váltotta fel; az első kiczifrázott bohózat, a másik rongyos madárijesztő, az első a sajnálatra nem érdemes, a második oly semmi, mely bírálatra sem méltó.

3. A honvédség nem magyar hadsereg, de a közös hadseregnek kiegészítő része, tehát az, ami azelőtt volt, mert a 48-iki törvény sem rendelt magyar hadügyministert, nem adott sem magyar zászlót, sem magyar vezényletet. Nem tiltotta el az idegen seregeknek magyarországon elhelyezését, sem a magyarnak Ausztriában

tartását, ezt nem menti a régi törvényekre való hivatkozás sem, mert mint munkám előbbi kötetében korzokonként kifejtettem, ezek mind alkalmi, időleges rendelkezések voltak. A tiszteket az ő Felsege személye körüli minister ellenjegyzésével a király nevezte, úgyszintén a magyar katonaságnak az ország határain kívüli alkalmazását, csak ezen kétrendű intézkedés tartozott a magyar minister köréhez, csak ezért volt felelős az országnak; ezen minister a magyar kormány tagja volt és a ministerelnök előterjesztésére neveztetett a király által. A védtörvény szerint a közös hadügyminister kezel mindent, mi a hadügyre tartozik, lehet magyar is, mert osztrák minősége az egyességben kikötve nincs, a közös hadügyminister a magyar delegációnak minden cselekményéért felelős, és pedig nemcsak a magyar hadsereg-, de az osztrák hadseregrüli intézkedéseikért, ezenkívül költségvetéséért felelős a magyar ministerium a magyar országgyűlésnek is a XII: 40. szerint, mely ezt mondja:

„A közös költségvetés megállapítása leend a bizottságok feladata.

Ezen költségvetést a közös ministerium mind a két külön felelős ministerium befolyásával fogja készíteni, s úgy adja azt át mindenik bizottságnak külön.“

A magyar kormány jóváhagyása ugyan egész világosan kifejezve nincs, de a befolyás politikailag, közjogilag beleegyezést jelent, a hadügyi költségvetés tehát a magyar ministerium cselekménye is, mert jóváhagyásával készül, a hadi budget elvei- és indokaiért felelős is, vagyis felelős mindenért, mi költséget igényel. A pénz pedig a hadügyeknél is lényeges tényező, mert a fegyverzetet, ágyú-

kát, öltözéket csakis pénzzel lehetett beszerezni, pénz kell az erődítésekhez, pénz kell a mozgósításhoz, áthelyezésekhez, a tisztek szaporítása, fizetése emeléséhez, a rendes zsoldhoz, ruházathoz, vagyis a fegyelmi ügy, a kinevezések kivételével, a közös hadügy minister a magyar kormány beleegyezése nélkül semmiről sem rendelkezhetik és mindezen ügyekért a magyar kormány az országgyűlésnek felelős és ha a többséget nem bírja vagy elveszti, azokért is megbuktatható, minden egyéb ügyekért pedig felelős a delegációnak, mely az országgyűlés kifolyása. 48-ban az adót és ujonczokat az országgyűlés szavazta meg, 67-ben az ujonczokat az országgyűlés, az adót a delejratio szavazta meg, e tekintetben tehát 67. a 48-iki jogállás- és gyakorlaton nem változtatott, mert a delegatio az országgyűlés kifolyása.

Mindent összevonva tehát 67. 48-tul következőkben különbözött:

48-ban a király személye melletti Bécsben lakó minister nevezte vakon a magyar sereg tisztjeit, a tőle nem függő ezredesek ajánlatára, kik tőle a kinevezés után többé nem függtek; az ő beleegyezésével lehetett a magyar sereget külföldre küldeni, a hadügyekről a királycsászár csakis felelős magyar ministeriuma által rendelkezhetett, a hadseregről azonban, miután a sereg cs. k. hadsereg volt, miután hadügyministerünk nem volt, tényleg a császári királyi hadügyministertől függött, ki azonban a magyar ministeriumot nem mellőzhette.

67. szerint a tiszteket ugyan nem a magyar minister nevezi, de nem is osztrák, hanem közös, Bécsben lakó minister, ki nemcsak a tisztek kinevezéséért, de

minden cselekményéért felelős a magyar delegációnak; ezen minister nem adhat ki egy fillért a magyar ministerium jóváhagyása nélkül, a pénzügyi részért pedig felelős a közös minister és az összes magyar kormány.

48-ban az ország rendelkezett a fegyelmeden, majdnem fegyvertelen nemzetőrsegről, ma van 200,000 tökéletesen felfegyverzett, jól begyakorolt magyar honvédségünk, ma a hadügyekért felelős a közös minister és a magyar minister! um. Válgjon ha 48-ban 80,000 honvédünk van, meg merte volna-e a reactio Magyarországot támadni? Kétségkívül nem, mert 80,000 honvéddel három hét alatt le verjék a reactiót, két hónap alatt Jellasicht nemcsak Horvátországbul, de a határvidékről is kikergetjük. Ha erősek vagyunk, nem lesz forradalom, mert az országot a forradalom karjaiba az önvédelem vezette, az önvédelem kényszere pedig nem születik meg, mert a reactio belszövetségeseitül megfosztva, nem mert volna támadni, nem, mert ha a belellenséggel élet-halálharczot nem kell vívnunk, a békés érületü országgyűlés és ország a dinastia jogos védelmét nem tagadta volna meg.

Komolyan, szenvedély nélkül megmérve a 48-iki hadügyi helyzetet, a jelenlegi helyzet közt kevés a különbség. Kétségkívül a jelenlegi helyzet nem kielégítő, mert sem nekünk, sem az osztrákoknak nincs nemzeti önálló hadserege, ez pedig a nemzeti ön állás mellözhetlen kelléke, erre kell tehát minden önérzetes nemzetnek és polgárnak törekedni, de ha 67. nem adta is meg az önállást, a honvédségi intézmény erre biztos kiindulási pontot alkotott; a lefolyt 18 év meggyőzte felséges királyunkat, hogy a nemzet kezébe adott fegyver a trónt

nem fenyegeti, hogy Magyarország szakadár vágákat nem táplál. Midőn tehát gróf Andrássy Gyula a honvédség magyar szervezetét és kifejtését kivívta, hervadhatlan babérokot szerzett és a leendő önálló magyar hadseregnek alapját, lehetőségét alkotta meg. 67-ben a hadügyi szervezet az ország többségének nem tetszett, mert fájt az önállásruli ideiglenes lemondás, a királyt csak a szomorú tények után Ítéltük meg, nem ösmértük sem éles eszét, sem loyaltását, sem a magyar nemzet és alkotmány iránti őszinte jóakarátát, azt hittük tehát, hogy a kiegyezés nem őszinte, a bécsi várpalotában a reactio, a germanizálás szelleme még mindég kísért, a 18 éves uralom azomban bebizonýtotta az ellenkezőt és ma minden komoly hazafinak be kell örömmel ösmerni, hogy mi, a kétkedők, tévedtünk és a hívőknek volt igaza.

VI. FEJEZET.

Böszörményi elítéltetése. — A forradalmár emigránsok haza jönnek. — Klapka, Perczel a kormányhoz csatlakoznak. — Horváth Bódi fondorlata Kossuth száműzésére. — A kormány meghátrál. — A gyáva horvát egyesség. — A régi Magyarország szemben a régi horvát tartomány nyak — Az egyesség hiányai. — A nemzetiségi törvény javaslat. — Miletics Szvetozár törvényjavaslata. — A nemzetiségi képviselők törvényjavaslata. — A pánszlávok kívánalmai. — A 69-iki költségvetési vita. — Az ellenzék a delegatióbul kilép. — Horváth Boldizsár a katonai bíróságokról reactionarius javaslatot ad be. — Deák Ferencz visszavéteti.

68-ban fejeztetett be Böszörményi pöre. Böszörményi eleinte védelmezni akarta magát, későbbben azonban a védelemről letett. Böszörményi rajongó, de becsületes, tiszta keblű hazafi volt, Kossuthot véghetetlenül tisztelte, a 49-iki hagyományokhoz szilárdul ragaszkodott, ösmerve a hangulatot, tudta azt, hogy az igazságügyminister minden áron el akarja ítéltetni, azt hitte, hogy habár ügye igazságos, a kiegyezési mámorban a demagog m misternek sikerülni fog konczleső pajtásai- kul oly eskütszéket alakítani, mely Hunyadi Jánost vagy Ilákóczy Ferenczet is elítéli; mint jó hazafi, az alkotmányos Magyarországot nem akarta a réactio világában bemutatni, másrészt tudta, hogy ha védi magát, a kormány a távollevő Kossuthot is kíméletlenül meg fogja támadni, nem akart a Kossuth iránti tiszteletből a nagy hazafi gyengéinek szellőztetésére alkalmat nyújtani, ennél fogva nem jelent meg, természetesen az eskütszék a meg nem jelenőt elítélte. Böszörményi már ekkor veszedelmes beteg volt, sorvadása nagy mérveket öltött, fenn járt ugyan, de az orvosok betegségét aggasztónak jelezték, a kormány kegyelmi kérvényét várva várta, a becsületes hazafi azonban a gyávaságot nem ismerte, megkezdte fogságát, de nem tölthette ki, mert néhány hónap múlva a börtönben elhalt. Irányi Horváthot mint Böszörményi hóhérárt tüntette fel, embertelen eljárással vádolta, ezen vád

igazságtalan, börtöne nem volt fényes, de kényelmes, szabadon jártunk hozzá, nem volt bezárva, tisztességes őrizet mellett megengedték a kocsizást, a városerdő használatát, az olvasás- és élelmezésben nem feszélyezték. Kossuth a szélső balhoz közeledett, bejött előbb Simonyi Ernő, utánna Irányi, lassanként a többi száműzettek is beszivárogtak, Klapka a kormánypárthoz csatlakozott l'erezel!el, a forradalmár l'erezel hosszú beszédben dicsőítette magát, megtámadta Kossuthot és ajánlotta a közös hadsereget. Irányit Kossuth helytartónak küldte be, ily alakban mutatta be magát, a „Magyar Újságé szerkesztését átvette, a pártot és olvasó közönséget azonban doctrinair modora nem hódítá meg. Ez évben Madarász Vilmos és Asztalos demokrata hadjáratot kezdtek az alföldön, amerikai modoruk azonban a kormánynak nem tetszett, mindkettőt elzáratták és hűtlenség! perbe fogták; mindkettő közönséges kalandor volt, erőszak nélkül is elhamvadtak volna, úgy látszik azonban, a kormány a széllal béllelt hólyagtul vagy megijedt vagy tüntetni akart és nem elégedve meg a két demokratával, még 30 demokrata polgárt elítéltetett 2—3 évre. Eélegyházán a katonaság a szétoszlást megtagadó nép közé lőtt, egy ember elesett.

A Kossuth-cmltus az alföldön nagyban mutatkozott, a követválasztásoknál, hol a kormány pénze és befolyása ellenében senki sem vállalkozott, fel léptették Kossuthot és győzött; a kormányt Kossuth levelei, választási diadalai feszélyezték, nagyobbnak, veszedelmesebbnek hitték Kossuthot, mint valósággal volt,

féltek, hogy haza térve, csillogó szónoklatával a hiszékeny közönséget elragadja. A választások közeledtek, a párt főemberei Kossuthtal kerületeiket féltették, attul tartottak, hogy sok kerületben jelöltül lép fel, zászlója alatt a párt megalakul, a leköszönő helyett jelöltjét megválasztják. Kossuth az osztrák-magyar kormány hatalmi körén túl esett, az olasz kormány, király és nép kedvelte, de ha nem lett volna is népszerű, a fiatal Olaszország még az öreg Angliánál is, szabadabb volt, az osztrák bilincsek nyomai még látszottak, az osztrákot gyűlölték, Olaszországban tehát a kormány Kossuthnak még kellemetlenséget sem csinálhatott. Kossuthot a vérkormány számúzta, ezen számúzetést a kormány érvényesnek nem tekinthette, mert alakilag törvénytelen volt, a miniscrelnök képét hasonló alapon akaszták fel 49-ben, az országgyűlés ezen ítéleteket törvénytelennek mondta, megszüntetésüket követelte. Kossuth európai népszerűséggel bírt, Magyarország ügyében a külföldön lelkesen és becsületesen fáradozott, a fátyolvetok kormánya és pártja, mely a muszkavezetőknek, Bach bérenczeinek, Haynau segédeinek nagyszerű nyugdíjt szavazott meg, egyedül Kossuthot a 49-iki eseményekért perbe nem foghatta, módot kel le tehát találni Kossuth végleges élném itására. A régi magyar háztartásban az ármány fizetett mestere a fiskális volt, ezen hagyományos szokásnál fogva, s mert a demagog a democratának legnagyobb ellensége, a reactiót legszebben tudja kiszínezni; a kormány Horváthot bízta meg Kossuth kifüstölésével, a találékony Boldizsár úr nem hiába bírt

két oklevéllel, leleményes esze csakhamar kitalálta a mérget, mely Borgia módjára jel nélkül öl. Eszközül a honosítási törvényt ajánlotta; honosítási törvényünk nem volt, a galíciai zsidók nagyszámú bevonulása sokaknak nem tetszett, a honosítási törvény tehát korszerű is volt. A törvényjavaslat az országba! 15 évig távol levőnek magyar polgári jogát eltörülte, Kossuth 18 évig volt távol, tehát polgári jogát hűtlenség!, fel ségsértési per és ítélet nélkül ezen czikk nyomán elveszti, valóságos száműzött lesz minden zaj nélkül, tehát sem meg nem választhatják, sem a képviselő séget el nem fogadhatja. A Kossuth-ellenes irány álcázására ezen javaslat III: 31. §-a ugyan az új honosítást megengedi, de Kossuthnak lehetetlenné tette az I: 17. §., mely a honosítandót következő esküre kötelezi: „En N. N. a magyar szent korona alattvalójának felvétetvén, úgy a törvényes királynak, mint az alkotmánynak hűséget, a törvénynek pedig engedelmességet fogadok és honpolgári kötelességeimet szentül teljesíteni kötelezem.“

Az eskü a honosításnál felesleges, mert a honosított a honosítás által az ország polgárává válik és minden más állam kötelékérül lemond, az ország törvényeit vallási fogadalom nélkül is köteles tisztelni, mert a törvény a törvény sértőt különleges fogadalom nélkül is megbünteti. Az eskünek csak a törvény végrehajtásánál van helye, ha a király, az országgyűlés, a kormány, a hatóság az egyént a törvény végrehajtásával bízta meg, vagy általában fizetés- és hivatallal, méltósággal látja el; ezen esetben is azomban csakis

az elvállalt hivatalkörre, és pedig a hivatal tartamáig kötelező ez eskü. Az alattvalói eskü csak régi időben volt indokolt, midőn a terület urának a fejedelmet, a nemességet pedig a birtok feltételes haszonélvezőjének tekintették; Magyarországon azonban a magyar nemes, a városi polgár a fejedelemnek hűség! esküt nemesi vagy polgári minőségben soha sem tett le, mert birtokának ura volt, a törvény nemcsak az egyénnek, de a királynak is felette állt. Magyar fogalmak szerint felesleges az eskü azért is, mert a honosított a honosítás által a hon polgáraival egyenlő jogokat nyert, egyenlővé lett, tehát tőle sem többet, sem kevesebbet követelni nem lehetett, a magyar honpolgár pedig sem a királynak, sem az alkotmánynak hűséget nem esküdött, tehát a honosította! som lehetett ezt okszerűleg kívánni.

Ezen esküt bárki letohetette Kossuthon kívül, — mert Magyarország alkotmányos királyság, ennél fogva ki kötelékébe lép, hűséggel is tartozik a királynak, mint alkotmánynak; Kossuth azonban az önálló Magyarország eszméjét képviselte 20 év óta, az osztrák szövetséget öngyilkosságnak jellemezte, az osztrák dinastia uralmát Magyarország önállásával összeférhetlennek nyilvánította; ha polgári jogaival élve, kegyelmi kérvény, eskü nélkül Magyarországra bejön, a képviselő-állást elfoglalja, szolgálással, hittagadással senki sem vádolhatja; ha a törvény korlátai közt az országgyűlésen, hírlapokban a kiegyezést megtámadja, ellenségei is csak azt mondhatták volna: törpe politikus, de következetes, becsületes hazafi; ellenben ha a királynak, az alkotmánynak (melynek sarkpontját a ki-

egyezés képezte) hűséget esküszik, ha hallgat, mindenki gyáva tehetetlennek, ha megtámadja, becstelen szószegőnek tekinti; Kossuth tehát, ha ezen törvény létesül, sem Magyarországra be nem jöhet, sem pártja nem jelölheti, mert megszűnván a választóképesség, jelölni sem lehetett volna.

Nem menti ezen eljárást a politikai kényszer sem, mert az országban az izgalom, a forradalmi vágyak megszűntek, az anyagosság, a tekintély, a nyugalom csillaga uralkodott; a forradalmi szellemet fokozni, tettekhez vezérelni igen, de teremteni nem lehet, mint nem lehet esőt csinálni; Kossuth, ha az országgyűlésbe belép, lángoló, virágos, szellemes szónoklatát megtapsolják, az öreg Deák éles logikájával a kápráztató csokrot szétszedi, a Cousa-szerződést bemutatják, szándéka kivihetlenségét, a forradalmi politika veszélyét bebizonyítják és a nagy többség leszavazza. Az utczaik, a piaci politika is elveszte hatását; a fiatalság 49-ben először a hazát akarta boldogítani, a 68-iki fiatalság első sorban saját jóllétét akarta hivatalok által megalapítani, az író 48-ban a haza apostolának tartotta magát, 68-ban a hazát megalapítva hitte, a kormánytul függő gyümölcsök után csengett. A nép tisztelte Kossuthot, meghallgatja, megkoszorúzza Kossuthot, de a nagyobb rész másnap már elment volna az ellenfél tanyájára, a bor, a pálinka, a bankjegyek által meggyőzeivé, a nagyzebbű ellenfélre szavaz; ki tehát a Kossuth-nimbuszt meg akarta semmisíteni, annak Kossuthot nem száműzni, de az országba kellett volna behozni.

A demagog minister gazda nélkül számított, az ellenzék ezen fátyol-világban vaknak hitte, azomban nagyban csalódott. A szélső bal és a Tisza-párt belátta, hogy az igazságminister kancsal mézárós, nem a galicziai göndör zsidókat kívánja visszatartani, de Kossuthot akarja agyonütni; a szélső bal tehát élet-halálra készült, a Tisza-párt nem egyezhetett be ezen prókator! furfangba, mert Kossuth száműzetése meggyalázta volna 48-at is, melyet Kossuth képviselt, melyet a Tisza-párt is zászlójára tűzött, de nem hagyhatta Kossuthot azért sem, mert nevét ók is felhasználták, sőt a párt sok másodrendű tagja hozzá kegyelettel ragaszkodott; az ellenzék tehát erős vitára készült, ezen vitában a kormány kényszerült volna szándékát bevallani, meg kellett volna tagadnia 48-at, melyért az ország 20 év óta ernyedetlenül küzdött, a vitából lesz világbotrány, mert az egész világ tudta azt, hogy 48-nak egyik főalkotója Kossuth volt, buta és hálátlan színben tüntette volna fel azon férfiú száműzése, ki Magyarországot két világrészszel megismertette. A győzelem magában az országgyűlésben sem volt biztos, mert Deák Ferencz a csalásokat, a méltatlanságot nem kedvelte, nem helyeslette a Kossuth politikáját, de becsülte tiszta hazafiságát, nem vágyott Kossuthot az országgyűlésben látni, mert a szenvedélyek harcát nem kedvelte, de nem is félt tőle, mert hitte, hogy higgadt politikája Kossuth izgalmas politikájánál a házára üdvösebb, a jog és igazság embere volt, 48-at nagyra becsülte, a 48-iki eseményeket Kossuth vezette, nem akarta tehát az érdemes hazafit száműzni. Deák

a kormányt mint saját gyermekeit szerette, nem foglalt volna tehát ellene álláspontot, de nem is támogatta volna, ha Deák hallgat, a kormánypárt nagy része falura megy hűsölni, mert e pártban Kossuthnak sok régi barátja volt, kik száműzetését árulásnak tartották volna; sokan 48. személyesítője száműzetése által 48-at nem akarták volna elítélni, sokan nem akarták volna a száműzetés! határozatban! részvét által népszerűségükön ejtett csorbát ezresekkel fedezni. A kormány tehát látva a veszélyt, pihenni hagyta Boldizsár mester javaslatát, a mellőzhetlen horvát és nemzetiségi, a kedves vasúti kérdésekkel foglalkozott.

Hosszas vajúdas után végre a horvát egy esség is megért, a bizottság az ügyességet julius végén a ház elé terjesztette.

A horvát kérdés jogilag nem létezett, mert Horvátország Jellasich 48-iki lázadása előtt semmi önállással nem bírt, Horvát- és Tótország Magyarország kiegészítő részét képezték, a szlavón megyék 48-ig, mint a többi magyarországi megyék, a magyar országgyűlésre egyenkint és nem egyetemlegesen képviselőket küldtek, midőn László és Kálmán királyok Horvátországot Magyarországhoz csatolták, nem éltek a hódító jogával, de a nemességet és népet a magyar nemesség és nép kedvezményeiben részesítették, a Dráva és Száva nem képezett határt, a horvát és szlavón királyság címét czimeik közé bevették, mert a hosszú czim ez időben királyi divat volt. Időnként tartás fejében Horvátországot és Szlavóniát a trónörökösök- vagy királyi hercegeknek adták, mint máskor adták Erdélyt, vagy a Tiszán-

túli részt, de nem mint önálló tartományt. A területet főleg védelmi tekintetben a bánok alá helyezték, mint Erdélyt a vajda, a Szörényi és mackói bánságokat az illető bánok alá, a törvénykezés, adózás, általában minden a magyar országgal egyenlően kezeltetett, a nemeség személyesen, vagy követei által jelent meg a magyar országgyűlésen, időnként tartományi gyűléseket tartott a bán, mint tartott az erdélyi vajda, ezeknek hatásköre azomban főleg a nemesi hadi szolgálattal hozott országgyűlési rendelkezések alkalmára terjedt, mint minden megyei gyűlés, saját ügyeiben kérelmeket, felterjesztéseket intézhetett a királyhoz, szegényebb lévén Magyarországnál, a magyar országgyűlés az adó és só tárgyában némi kedvezményekben is részesítette. A mohácsi csata után, a bán és püspök Ferdinánd pártján lévén, Ferdinándot királynak választotta a tartományi gyűlés, midőn azomban a magyar országgyűlésen is megválasztották, ezen választásra Ferdinánd semmi súlyt nem fektetett, a magyar országgyűlés ezt csakis választási bohózatnak tekintette, megválasztotta nemcsak Magyarország, de Magyarország, Horvátország, Dalmátia, Jeruzsálem s a t. királyának és hitlevelében Magyarország területe és tartományai területi épségét biztosította, ezen választásban horvát nemesek is részt vettek, bánoknak két magyart nevezett ki: Tahyt és Batthyányi, kiknek Horvátországban ekkor még egy talpalatnyi birtokuk sem volt, ha a horvátok Horvátország önállásáról legtávolabb ábrándoztak volna, a választáson sem meg nem jelennek, sem nem tűrik, hogy független államukba két magyar neveztesék bán-

nak. A leányági örökösödési törvényt HL Károly előlegesen a horvát tartományi gyűléssel is elfogadtatta, midőn azonban a magyar országgyűlés ezt elfogadta és az örökösödési törvényben az örökösödést Magyar- és Horvátországban a leányágra ruházta és a nőág kihaltával a királyválasztás! jogot fenntartotta, sem III. Károly, sem a horvát követek nem hivatkoztak ezen választásra, nem mondta a törvény azt, hogy a nőág kihalása után a királyválasztás jogát Magyarország külön és Horvátország is külön fogják gyakorolni, de határozottan kimondta a törvény, hogy Horvátország és Szlavónia a magyar királyság részét képezik és a nőág kihaltával Magyarország választ királyt és nem külön Magyarország és külön Horvátország, nincs egyetlen törvényünk sem, mely a kurvátoknak biztosította volna, hogy bánnak, zágrábi püspöknek, főispánoknak, várkapitányoknak horvátok neveztessenek. 11. József Horvátországot Magyarországiul erőszakosan elszakította, midőn a törvényes király 11. Lipót magyar király lett, a horvátok maguk legerősebben szorgalmazták Magyarországhoz! visszacsatol tatásukat, a szlavón megyék egy szóval sem jelezték, hogy Horvátországhoz csatol tassanak. Midőn Napoleon Ferencz alatt Horvátországot elfoglalta és Napoleon bukásával Ferencz király uralma alá visszakerültek, a horvátok sem önálló államiságért, sem az Austriához csatol tatásért nem folyamodtak, de vágytak a régi magyar kötelék után.

Az illirismust, melynek a horvát szakadár vágyakat ez időben nevezték, Metternich teremtette meg és pedig mesterségesen, az irodalom megvesztegetése, a zágrábi

püspök, a bán erőszakoskodása által, de ez gyökeret nem vert, mert midőn a magyar országgyűlés a rakonczátlanok megfékezését komolyan követelve, a törvényes rend helyre állott, a szakadár párt a tartományi gyűlésen is megbukott. 48-ban midőn a képviselők választást szabályozó V. törvényczikk megalakult, Horvátországnak 18 képviselőt adott, a szlavón megyék és Eszék városa nem kérték, hogy a nekik adott 9 képviselő a 18 horváthoz csatoltassék.

48-ban Jellasich kinevezése után, a magyar kormány ügyetlensége és gondatlansága miatt Jellasich Horvátországban a katonai uralmat állította fel s a golyó és kötél daczára, midőn a horvát támadó sereg a Dráva hídjára lépett, egy egyszerű őrmester azt kérdező: „Miért akarjuk mi a magyarokat megtámadni, ők testvéreink és minket nem bántanak.⁴⁴ Erre Jellasich azt felelé: „Ok nem a magyarok, de a magyar-kormány ellen harczolnak, mely a magyar királyt elkergette, és ha ezt legyőzöm, ismét visszavonulok.⁴⁴ A kérdés mutatja, hogy a folytonos izgatás, fenyegetés daczára a horvát nép a szakadás, sőt az önállás után sem vágyott, mert ha ez után vágyik, Jellasich nem a királylyal, de a függetlenség eszméjével áll elő. Magyarország összeomlása után már természetesen nem vágytak a közös iga után, de a romokbul az Ígért önállást kívánták megalkotni. Ez ugyan nem sikerült, mert Schwarzenberg, Bach, Schmerling a szabadság eszméjéért általában nem rajongtak, ők első sorban a legkonokabb elemet, a magyart akarták a fajgyűlölet segítségével megbuktatni, miután ez részben a nemzetisé-

gek, főleg az oroszok segélyével sikerült, egyenlő igába akartak minden nemzetet szorítani és másodsorban görni an izál ni kívánták a birodalmat. A gcrmanisatio tekintetében a szlávok még veszélyesebbekké válhattak volna a magyaroknál, mert 14 milliót tettek maguk a szlávok a szerbek nélkül, az oroszokra, az aldunai elvi orosz hűbéresekre támaszkodtak, megadták tehát jutalmul a horvátoknak az adó, a kötél előtti egyenlőséget, s mert a szláv értelmi proletariátust sem helyezték hivatalokba, mert szellemüktől félték, a horvát-német mézeshetek nemcsak elmúltak, de a szegény horvát menyecskét minden tekintetben koplaltatta, rugdalta a goromba osztrák férj. A rövid Jellasich-uralom azomban az úri, a függetlenségi vágyakat megalapította, a horvát proletariátus független akart lenni már csak azért is, hogy az egyéni jólét aranyalmáit a független horvát fárul leszedhesse; kacsintgattak tehát mindenfelé. Kossuth, Klapka, Teleky hasonlóul szövetségeseket kerestek mindenfelé, Magyarországot minden áron meg akarván menteni, jogos türelmetlenségükben az osztrákgyűlölettül el vakítva, beleegyeztek Magyarország feldarabolásába is, a horvátoknak Horvátország állami függetlenségét felígérték, mit eddig még egy magyar sem ösmert e). Ezen ígélet megszilárdította az Önállási vágyat. A 61-iki országgyűlés ezen ígélet által sarokba szorítva, hogy Erdélyt, a Bánátot megmenthesse, a horvátok államiságát elösmerte, a magyarok tehát maguk fújták fel a kis Horvátország állami vágyait, az elkényeztetett horvátok nagy követelésekkel álltak elő.

A 61-iki horvát országgyűlés következő békepon-
tokat ajánlott:

1. Horvát-, Tótország és Dalmácia országgyűlése (melyhez jogilag tartoznak még a Muraköz, Fiume városa, a 8 horvát és 3 tót határőrvidéki területek, a Quarnerói szigetek) kijelenti, hogy ezen országok és Magyarország között a törvényhozás-, közigazgatás-, törvénykezésre mindennemű törvényes viszonylat megszűnt, Horvátországot azomban saját közjogán felül mindazon közjogok megilletik, melyek Magyarországot 47. végéig megillették.

2. Tekintve azomban a régi viszonyt, a kegyelmes királyi leirat felhívására kijelenti, miszerint tekintve a kölcsönös előnyt és szükségességet, kész Magyarországgal szorosabb összeköttetésbe lépni, ha Magyarország részéről ezen országnak függetlensége, önkormányzata, tényleges és reménybeli területe el fog ismertetni.

3. A közjogi egyenjogúságon alapuló kapcsolatnak bizonyos közügyek iránti közös törvényhozásra és ezek kormányzatára kell szorítkozni, melyek is kölcsönös egyesség útján lesznek meghatározandók.

4. A közigazgatás, közoktatás, vallás és törvénykezés és azokruli törvényhozás nem közös ügy.

5. Mihelyt a magyar országgyűlés ezen alapot elfogadja, Horvátország egyezkedő küldöttséget választ és küld.

Ezen határozatot Horvátország októberben, tehát a magyar országgyűlés elosztatása után hozta. Sem Magyar- sem Horvátország gyűlései egymást kölcsö-

nősön nem biztosították, a helyzet tehát közjogilag 48. óta nem változott, a 48-iki törvények hozatalában Horvátország is részt vett, tehát Horvátországot is kötelezte, Horvátország fellázadt és győzött. a lázadás azonban jogot nem ad, Magyarország tehát mihelyt hatalmát, önállását visszanyerte, Horvátországot jogosan megtámadhatja, Szlavóniát bekebelezheti, vagyis a 48-iki jogi és területi helyzetet visszaállíthatja, sőt erre háborút is csak azon esetre kellett volna indítani, ha erővel ellentáll, mert Horvátország sem önálló, sem független nem volt, mert vívmányait a magyar király elkobozta és Horvátországot önkényesen kormányozta, országgyűlése csak tartományi jogokat gyakorolt, kormánya a tartományi gyűléstől nem függött, törvényt nem hozott, az adót és katonát nem szavazta meg, a bírákat és hivatalnokokat a király nevezte, a horvát függetlenség tehát csak ábránd, valóságos délibáb volt. Közjogilag tehát Magyarországnak azon hatalomtól kellett Horvátországot visszakövetelni, amely hatalom Horvátországban Magyarország jogait bitortolta és a horvátoknak tartományi és egyéni jogait elkobozta.

Tényleg azonban Magyarország királya Horvátországnak jogokat ígért, e jogokat, bár eddigi cselekményei törvénytelenységét elösmerte, visszavonni nem akarta és az országgyűlést a horvátokkal kiegyezésre hívta fel; az ügy állását tehát gyakorlatilag véve fel, Magyarországnak az egyezkedés terére kellett lépni. Az ügyesség a hódításnál, az erőszaknál czélszerűbb, mert az erőszak tör, az egyesség pedig olvaszt. A ki-

egyezés Magyarországnak érdekében állt azért is, mert Horvát-Szlavonországot kizárólag horvátok és szerbek lakták, tehát a horvátok közt a magyarokkal rokon-szenvező elem, melyre Magyarország biztosan támaszkodhatott volna, csak a kevés számú urakból állt. A horvátok kis, de tömör testet képeztek, ha a horvátok ki nem elégítették, Horvátország a romboló, kifelé hajló nemzetiség központja, örökké égő tűzhelye marad, mely az orosz, szerb, montenegrói ármányok gócpontját képezi és Magyarországon a szlávok, szerbek el égi i lel I (Miséjét folytonosan szítja, kihatót volna ez az osztrák szláv tartományokra is, a belellenség, mely az orosz hűbéreseket szomszédjában lakik, az orosz-török háború esetében Magyarország és Austria cselekvési képességét megbénította volna. Horvátország magyarosítása nem magyar* érdek, mert ez csak erőszakkal, óriási pénzáldozatot kái volna elérhető, ha Magyarország ezt Horvátországban megkísérte, bizalmatlanságot támasztott volna a magyarországi másfajú nemzetiségekben; a méltányos kiegyezést tehát Magyarország érdeke is kívánta. Horvátországról nem mondhattunk le, mert Magyarország tekintélyes részét képezi mind lakosság, mind terület tekintetében; mi kis állam vagyunk, a lemondás által gyenge európai tekintélyünk süllyed, különben is minden állam gyáva, mely ősi területéből egy marok földet is elajándékoz; nem mondhattunk le, mert Magyarország nyerstermelő ország, terményeit kivitel által értékesítheti, Magyarországot tengeri kikötőjétől Horvátország zárja el; az erőszakos eljárást nem ajánlották a politikai viszo-

nyok, mert a seregek vezére a magyar király, ki egyszersmind horvát király is, alig feltételezhető tehát, hogy ha Magyarország a kiegyenlítés lehető határáig el nem megy, belegyezett volna a horvát háborúba.

Horvátország Magyarországnak 600 év óta részét képezte, a horvátok becsületesen harczoltak közös érdekeinkért, a 48-iki lázadás nem a nemzet, de egyes nagyravágók bűne volt, a múltak iránti kegyelet is tehát a feledést, a méltányos egyességet ajánlotta. Az egyesség azom ban a horvátoknak még jobban érdekében állt mint nekünk, Horvátországban még mindig az önkény parancsolt, a német uralom csak a magyar egyeség után szűnhetett meg, mert ha a magyar király a horvátoknak az önuralmat Magyarország beleegyezése nélkül átadja, miután Horvátország közjogilag Magyarország kiegészítő részét képezte, esküjét szegi meg és a magyar alkotmányt sérti meg, ennél fogva Horvátországnak királyi zár, vagyis német uralom alatt kellett volna maradni. Horvátország epedve vágyott a katonai határvidék után, ezt egymaga ki nem viheti, mert a bécsi katonai körök a határőrvidéki szervezetet imádták, Magyarország, ha a horvátok hátat fordítanak, nem a bekebelezés, de magyar felsőség alatti Önállás mellett működött volna és a polgárosítást nem sürgeti. Horvátország szegény földművelő ország, az önállás költségei agyonnyomják, a fiumei vasút életfeltételét képezte, ha magában marad, ezen vasutat csak nagy áldozatokkal lett volna képes felépíteni, sőt addig, míg Magyarországgal viszonya el nem dől, általában fel sem építhette volna, mert bizonytalan állású állam-

mai terhes szerződést senki sem köt. Az osztrákok támogatására nem számíthattak, mert a hatalom az osztrákoknál volt, ezeket saját szlávjaik erősen szorongatták, az osztrákok ennél fogva a szlávokat nem kedvelték, a magyarok a politika mérlegén a horvátokat igen lenyomták, a horvátok tehát elszigetelve, egyedül állottak.

Magyarország helyzete a horvát ügyben 61. óta nagyban javult. 61-ben Schmerling vezette Austria kormányát, Schmerling ellenszenvezett Magyarországgal, irigyen nézte nagyobbodását, Horvátországot ellensúlynak tekintette, Horvátországot pártolta, 67-ben Schmerling megbukott, a császár Magyarország önállóságát elösmerte, Magyarország az új politika súlypontját képezte, anyagi tekintetben az engedmények legfelső határán is túlment, az osztrákok a szlávok elleni küzdelemben a magyarok erkölcsi segélyét nem nélkülözhatték, a magyarok Bécsben népszerűek lettek, Beust miniszterelnök Magyarországgal őszintén rokonszenvezett. A horvátok a németeknek nem kellettek, mert a nagy szláv elem ellenében nehéz volt helyzetük, ellenségeik számát tehát nem kívánták szaporítani. A provisorium a horvátok anyagi erejét megrongálta, az osztrák hivatalnoksereget gyűlölték, a magyar-párt megerősödött, az udvar szolgái, kik eddig vezényszóra kiabáltak Magyarország ellen, elhallgattak, maga Strossmayer, a nagyszájú diakovári püspök elcsendesedett. A 61-iki országgyűlés azomban nagy hibát követett el, midőn Horvátország önálló államiságát elösmerte, mert ezt elősinervén, alku tárgyát csakis a szövetség feltételei képezhetők.

Az országgyűlések már 66. júniusban megválasztották küldöttségeiket, a magyar megválasztá: gróf Majlát Antalt, gróf Széchen Antalt, Szögyény Lászlót, Jankovich Lászlót, Deák Ferenczet, gróf Andrassy Gyulát, br. Eötvös Józsefet, gróf Mikó Imrét, Csengeri Antalt, Siskovich Józsefet, Somsich Pált, Ghiczy Kálmánt; a horvátok megválasztották elnöknek Strossmayer püspököt, báró Kuslant, Csepulics, Klaics, Mrazovies, Perkovics, Prica, Jtacki, Smaics, Szubotics, Subaj és Vranicsany országgyűlési tagokat. Mindenik bizottság saját nyelvén mutatá be magát, — közös elnöknek megválasztották gróf Majlátot, a jegyzőkönyvet két nyelven vezették, 12-éig magán-értekezleteket tartottak. A két bizottság összejövén, egyezkedési alapul a horvát országgyűlés 61-iki határozatát tűzte ki, melyet a magyar, miután ez Magyarország jogait megszüntnek nyilatkoztatta, Fiúmét, sőt még a Muraközt is el akarta venni, alapul el nem fogadhatott. A horvátok erre kijelenték, hogy őket utasítások kötik, ennélfogva újabb utasítások végett haza mennek.

Végre 68-ban sikerült az egyesség, és pedig a horvátok teljes diadalával, mert még Fiume felett sem határoztak, de Fiume ügyét későbbi határozatra utalták.

A bizottság következő egyességet terjesztett az országgyűlés elé:

A magyar-horvát egyesség főpontjai.

1. A koronázás és királyi hitlevél közös.
2. Horvátország a XII., XIV., XV., XVI.-ot elfogadja.

3. Magyar- és Horvátország közt közös az udvartartás.

4. Közös az ujonczmegszavazás, védrendszer, a katonaság elhelyezése, élelmezése.

5. A horvátok saját ezredeikbe soroztának.

6. Közös az adórendszer, monopóliumok, államvagyon eladása, általában minden pénzügyi intézkedés.

7. A horvát állam földbirtoka azomban Horvátország beleegyezése nélkül el nem adható.

8. Közös a pénzrendszer, bankügy, az államadóságok, az újabb adósságok kötése, a régiek convertalasa.

9. Közös a kereskedelem, vasút, távirtda, posta, hajózás, kikötők.

10. Minden közös ügyben a magyar ministerek rendelkeznek (amelyek t. i. Magyarországgal közösek).

11. Közös az iparügy, útlevél, idegenek feletti rendőrség, honosítás, mindezeket azomban a horvátok hajtják végre.

12. A horvátok elösmcrik, hogy a közös ügyek minden neméhez adóarányban tartoznának járulni, mely is következő:

Magyar 9 = 5.592,201.

Horvát 6 = 4.407,799.

Miután erre képtelenek, a horvát jövedelmekből egy bizonyos összeg Horvátország belszükségletére levonotván, csak a maradvány fordittatik a közös költségekre.

10 évre a horvát belszükségletre évenkint 2.200,000 forint fog fordittatni, vagyis ennek fedezetére a jöve-

delem 45 százaléka, a közös költségekre 55 százalék lesz fordítandó; ezen kívül a közösből kivéttetik és Horvátország rendelkezésére marad:

- a) a bor- és hus-fogyasztás;
- b) a határvám.

11. A horvát földtehermentesítést a horvátok maguk kezelik, szükség esetében Magyarország segíjezi.

12. A magyar pénzügyminister Zágrábban pénzügy igazgatóságot állít.

_{o<7oo} _o

13. A horvátok az adóbehajtásban segídeznek.

14. Ha a 45 százalék a szükségletet nem fedezi, a magyar kormány előlegez.

15. Ha 45-nél kevesebb a költség, a felesleg a közöstre fizettetik.

16. Ha a közös kiadás 55-nél kevesebb, a felesleg a Kurvátoknak adatik.

17. A 67-ig terjedő adóhátralékba! 63 százalék horvát, 37 közös.

18. A magyar országgyűlésre a horvát országgyűlés 29 követet választ, utasítás nélkül emelkedik ezen szám lakosságáránylag:

a) ha a magyar változik;

b) ha Dalmácia, a határország Horvátországhoz csatoltatik.

A főrendiházba kettőt küld, ezeken kívül meghívandók az egyházi és főrendi méltóságok, kik 48. előtt is üléssel és szavazattal bírtak.

19. A horvát képviselők díjjal a közösből fizetnek.

20. A delegatióba horvátok a képviselők arányá-

nak megfelelő számban választanak, vagyis 4 képviselő, egy főrend.

21. A magyar ministeriumba horvát, tárcza nélküli minister neveztetik, ki a ministeriumban szavazattal bír, a magyar országgyűlésnek felelős.

21. A magyar kormány horvát területen a horváttal egyetértőleg járjon el, intézkedéseiben, amennyire ezt közegeivel nem végezheti, a horvát kormány és hatóságok teljes készséggel támogatják.

21. A magyar kormány a horvát ministeriumot és horvát közegeit lehetőleg horvátokból nevezi.

22. Horvátország' önkormányzat- és törvényhozással bír:

- a) a beligazgatásban;
- b) vallás- és közoktatásban;
- c) igazságügy- és törvénykezésben.

23. A kormány élén a bán áll, kit a magyar minister ajánlatára és ellenjegyzése mellett a király nevez, a horvát országgyűlésnek felelős, hatósága akatonaitul külön választatik, horvát bán katona nem lehet, tagja a felsőháznak.

24. Horvát-Szlavonországban a kormány, országgyűlés, törvénykezés nyelve horvát.

24. Horvátország határain belül a közös közegek nyelve horvát.

25. A közös ministeriumnál horvát előterjesztések és beadványok horvát nyelven elfogadandók és ezekben a ministerium horvátul intézkedend.

26. A horvátok a közös országgyűlésen horvátul beszélhetnek, a törvények horvát eredeti szövegben kiadandók.

27. A horvátok belügyeikben saját határaik közt saját színeiket és czimeröket használják.

28. A közös ügyek jelvénye a horvát-magyar czimer.

29. Közös ügyek tárgyalásánál a magyar országházra a horvát zászló is feltüzendő.

30. A pénzekben a horvát királyi czim is alkalmazandó.

31. Magyarország Horvátország területi épségét elősmeri, sürgetni fogja Dalmácia és a horvát határőrség hozzácsatolását.

32. Horvát terület:

Fiume vármegye (Fiume városán kívül);

Zágráb, Varasd, Kőrös, Pozsega, Vcrócze, Szeréin megyék, a likkai, ottocsányi, szluini, első és második báni czredek, varasd-kőrösi, varasd-szcntgyörgyi, gradiskai, bródi, pétorváradai czredek és Dalmácia.

Ezen javaslat az országgyűlés által egészben elfogadtatott; Fiume városára ugyan kimondta, hogy magyar terület, de a két országgyűlés közt még közös intézkedést, illetőleg taeácskozást tart fenn.

Ezen törvény számos hiánynyal bír, Magyarország gyavaságának és pazarlásának, Horvátország kapzsiságának fényes bizonyítéka.

Sérelmes és lealázó az állambirtok eladásáruul szóló szakasz; ezen szakasz ugyanis közösnek mondja az államvagyont!, de már a másik pontban külön horvát államvagyont ismer el; a magyar államvagyont eladásánál a horvátokat is feljogosítja a tanácskozásbani

részvételre, a szavazásra, ellenben a horvát államvagyon már a közös országgyűlés rendelkezése alul kiveszi, mert azt rendeli, hogy a közös országgyűlés elrendelheti ugyan az eladást, de ez csak akkor érvényes, ha a horvát országgyűlés megerősíti; ez nem vagyonszövetség, nem jogegyenlőség, de Horvátországnak kiváltságolása, Magyarország fölé emelése, mi Magyarországot lealázza.

Magyarország érdekeit sértő pazar eljárás az adóügyi rendelkezés. Magyarország Horvátország önállását, elismeri, meghatározzák közösen az arányt, mely az Auszriától elvállalt adósságok kamataikul, a hadsereg és honvédség költségeiből illeti; a magyar király egy*szersmind horvát király is; Horvátország saját költségei fedezetére adót is vethet. Midőn ezt elmondják. Magyarország először is lemond a horvát hús- és borfogyasztási adórul, másodsor kötelezi magát arra, hogy Horvátországnak először 2.200,000 forintot ad a közös-bűi belsükséglcterc és csakis mi ezt fölözi, az szolgál, közös kötelezettsége fedezetére, ha nem elegendő, akkor Magyarország pótolja, ha több, akkor Magyarország Horvátországnak kifizeti; és miután ez valósággal kevesebb, mert Horvátország bruttó adója 60—66-ig átlagban csak 5.500,000 frtot tett és a közös költségekhez! járuléka 3.240,000 forint: mi fizetjük a horvát király udvartartását, a horvát ministert, a horvát országos képviselőket, mi tartunk postát, mi fizetjük a horvát vasutak kamathányait, mi tartjuk a pénzügyőröket és az összes pénzügyi személyzetet és kötelesek vagyunk lehetőleg borvátokat alkalmazni, és mindezt elvállal-

tuk akkor, midőn saját kiadásainkat is kölcsönből pótoljuk. Ezen rendelkezés erkölcsileg is káros azért, mert a horvát képviselőt Magyarország pénzügyi rendszere nem érdekli, mert bármennyi adósságot is csinál Magyarország, bármennyi katonát tart, bármily káros befektetéseket csinál, bármennyire emeli a hivatalnokok számát és fizetését, ez a horvát képviselőre közönyös, mert az ő szükséglete, védelmi költségé, adósságai kamatja fedezve van, őtet csak az adó érdekli, de valósággal az sem, mert már a földadó 68-ban oly magasra emeltetett, hogy azt ha Schmerling ülne is Buda várában, feljebb nem emelhetné, mert így sem bírja az ország; tőkepénzes pedig Horvátországban kevés van, tehát a tömeget ez sem sújthatja. A horvát képviselő tehát a magyar kormány született testőrsége, feladata saját magának, egyéni érdekeinek értékesítése és ezért még napidíjjal is az ország látja el.

Nevetséges a közös adók behajtásáról szóló §.: „Horvátország kormánya és hatóságai a közjövedelmek biztosításában és behajtásában teljes készséggel támogatják a közös pénzügyi kormányzat közegeit, s pontosan teljesítik a közös országgyűlésnek felelős pénzügyminister törvényes rendeleteit.

Az adóeljárásnak három része van: az adó kivételése, a foglalás, az árverés; az elsőt az adóközlegek végzik a kataszteri könyvek alapján, a személy kereseti, jövedelmi adót az adóhatóságok, az illetékeket az illetékkiszabási hivatalok rójják ki; az egyenes adó-kivetés nehézség nélkül megy, a jövedelem- és személykereseti adó-kivetéseknél azonban már a hatóságok

őszinte segédlete múlhatlanul szükséges, mert ezek az egyéni viszonyokat legjobban ismerik; a foglalást az adóhivatal által kinevezett végrehajtó végzi a községi elöljáróság segélyével; ezen eljárásnál már a községi elöljáróság főtényező, mert ez ismeri az adózó vagyont, az ő segélye és tekintélye nélkül a végrehajtó egy negyedóráig sem maradhatna meg a községben, mert az adóvégrehajtót még a rendes adófizető is gyűlöli, az önkény kópéjának tekinti; a lefoglalt tárgy részben a tulajdonosnál marad, részben a község házában helyezik el; ha a község elöljárósága nem örökös, a tulajdonos a kezénél maradt tárgyat eladja, a községnél elhelyezett haza viszi; ha a község elöljárósága nem felelős, az árverésnél összejátszik a tulajdonossal vagy zsidókkal, a lefoglalt tárgyat tizedrész áron más név alatt megveszi a tulajdonos vagy saját neve alatt a zsidó. Az adó rendes behajtásának tehát fő és mellőzhetlen feltétele a községi elöljáróság függése és felelőssége; Magyarországon az elöljáróság közvetve a belügyministertől függ, ez tehát a pénzügyminister felhívására a hanyag elöljárókat megbüntetheti. Horvátországban a belügyminiszter a bán, de a bán a magyar kormánynak nem tagja, a magyar országgyűlésnek nem felelős, de ha a bán loyális, erélyes kormányzó is, miután a községek közvetlen nem tőle, de a helyhatóságoktól függenek, a helyhatóságokhoz csak dörgedelmes rendeleteket küldhet, a hátralékokon, sikkasztásokon nem segíthet. Ezenfelül még a rendes adófizetők adójának befolyása is bizonytalan, mert a kis adót a községi pénztárba fizetik, a községi elöljárók, ha

akarják, visszatarthatják, elsikkaszthatják, ez esetben a pénzügyi közegeknek ismét a megyék vagy szabad városok hatóságához kell folyamodni; a megyékre a közös adó behajtása közönyös, mert az ő szükségletüket a magyar pénzügymin ister még akkor is köteles fedezni, midőn a magyar kormány 1 lorrátországbul egy fillért sem vesz be.

Pénzügyekben az erkölcsi, a lovagias kötelezettség nem számít; midőn tehát az ügyességet megkötötték, ki kellett volna mondani, hogy Horvátországban mindennemű mulasztások- és sikkasztásokért a községi előljárók, megyei tisztviselők minden vagyonukkal felelősek, a hűtelen tisztviselő a bán által felfüggesztendő és elmozdítandó, a bán ez ügyekben felelős a magyar kormánynak és magyar országgyűlésnek; ha G8-tul kezdve Horvátországnak egy évinél nagyobb hátraléka lesz, ezen hátralék a kikötött 2.200,000 forint törlesztésére átadatik. A közös ügyek kezelési rendszere a magyar-gyűlölet legbiztosabb tényezője; az adót a nép sehol sem szereti, behajtja ezt a magyar hivatalnok, a horvát népszerűsége érdekében kezeit mosva, azt mondja: sajnállak barátom, ez nem horvát, de magyar adó, a magyarok parancsolnak, nekem be kell hajtani; ugyanezt mondja a katonáruk is, az egyszerű paraszt nem tudja és nem tudhatja azt, hogy az adót a közös adósság, közös hadsereg, az árulók nyugdíja teljesen felemészti és a bárgyú magyar nemcsak egy rézkrajezárt zsebébe nem tesz, de még ő fizeti saját magáébul a horvát királyt, a horvát ministert, horvát zászlót, nem tudja, hogy az ő kukoriczája, zsírja,

fája, bora azért drágább, mert Magyarország sajátjába tartja fenn vasútját, nem tudja, hogy a közös terheket képviselte önként elvállalta, nem tudja, hogy a magyar kormány buta nagylelkűségből szemet hunyt az (5 termelési viszonyaira és ő aránylag kevesebb adót fizet, mint a magyarok. Az ügyetlen pénzügyi ügyesség tehát béke helyett elszórta az elégtelenséget magvát.

Határozatlan és hátrányos a báni kinevezésről szóló szakasz, mert a horvát bánt ugyan a magyar miniszterelnök előterjesztésére és ellenjegyzése mel lett a király nevezni ki, de nincs kimondva, hogy a bán, ha kötelességét nem teljesíti, vagy alkalmatlan, el is mozdítható. A bán tehát, ha a magyar kormány ellenkezik, a magyar miniszter által jogilag el nem mozdítható. Az alkotmányosság logikája szerint ugyan, ki valakit kinevez, ha az elmozdíthatatlanság biztosítva nincs, el is bocsájthatja; egyesség-szervezéseknél azonban nem elég a logika, mert az emberek észjárása különböző, de határozottan ki kell jelezni a jogokat és kötelezettségeket. Ezen törvényben az elmozdítás joga kimondva nem lévén, könnyen megtörténhetik, hogy mint Jellasich feltámad, az ország az új bánt el nem ismeri és a horvátok által támogatott bán Magyarországgal nyíltan és konokul szembe száll.

Az igazságszolgáltatás-, a belbiztonsági lemondás Magyarországnak nem ártott, midőn azonban lemondott, biztosítani kellett volna magát Magyarország megtámadása ellen, meg kellett volna jelölni a támadás, a sértés eseteit, meg kellett volna szabni az izgatás büntetését;

e nélkül a kebelbarátság daczára Horvátországban Magyarország ellenségei fészket rakhatnak, bármely horvát suliancz Magyarországot, kormányát, intézményeit lepiszkolhatja, a magyar hivatalnokokat sárral dobálhatja és viszont, már pedig miután közös ügyeink vannak, miután az önállást Horvátországnak megadtuk, de bizonyos ügyekben közös kormányunk van, a méltányosság, az észszerűség azt követelte és követeli, hogy a társak egymást tiszteljék és semminemű támadásnak se adjanak menhelyet. Annyival inkább szükséges ez, mert Magyarország ilyenmő támadásokat nem tűrhethén, ha visszatortlást követel és nyer, ellenfelei ezt erőszaknak, hatalmaskodásnak keresztelik, az ilyenmő elégtétel zajjal esz közölhető, ellenben ha a támadást a törvény tiltja, a rajongó vagy bérencz, ösmerve a következményeket, szenvedélyét mérsékli, a bán a tüntetést, támadást csirájában elfojthatja.

A közoktatási rendelkezést a horvátoktul elvonni nem lehetett, tekintve azomban a gyakori érintkezést, tekintve azt, hogy a magyar kormány a legjobb akarat-tal sem állíthatja ki horvát hivatalkarát horvátokbul és a horvát, ha magyarul nem tud, Horvátországban megfeneklik, tekintve azt, hogy a törvényjavaslatok magyarul szerkcszvetnek és magyarul tárgyaltainak, ennélfogva a horvát képviselő véleményét csak magyarul érvényesítheti, a horvát érdek is tehát a magyar nyelv elsajátításának lehetősége mellett szólt, ennélfogva a czéiszerűség és méltányosság azt követelte, hogy a zágrábi akadémián magyar, a pestin horvát tanszék állíttassák fel.

Valóságos szennyfolt a Fiumérul szóló szakasz:

„Mindazon terület, mely jelenleg Buccari városával és kerületével együtt Fiume vármegyéhez tartozik, Fiume város és kerülete kivételével, amely város, kikötő és kerület a magyar koronához csatolt külön testet (separatum sacrae coronae adnexum corpus) képez, s amelynek mint ilyennek külön autonómiájára s erre vonatkozó törvényhozási és kormányzati viszonyaira nézve, Magyarország országgyűlése s Horvát-, Szlavón- és Dalmátország országgyűlése s Fiume városa közt küldöttség! tárgyalások útján, közös egyetértéssel lesz megállapodás eszközendő.“

Fiume, mint az egység is mondja, a magyar koronához tartozott; ha Magyarországhoz tartozott, akkor e tárgyban semminemű közös egyetértés nem szükségeltett, mert az érintkezést a törvény szabályozta, általában Magyarországnak csak azon esetben kellett volna érintkezni a horvátokkal, ha a horvát kormány Fiume jogait, illetőleg területét vagy annak egy részét elfoglalja vagy vámokkal veszi körül, lakosai jogait Horvátországban a kereskedelem- vagy anyagi ügyekben megsérti, ez esetben is azomban nem a magyar országgyűlésnek kellett volna a horváttal érintkezni, de a magyar kormánynak a bánal, mert a személy- és birtokjog védelme nem az országgyűlések, de a kormányok feladata; a kormány és Deák megijedtek a horvátok üres zajától, féltették a kiegyezést, megalázták magukat, a horvát küldöttségnek a jövő országgyűlési tárgyalások fenntartása által diadalmenetet készítettek.

Általában Deák és a kormány rongyos hazánkat kimcrithetlen kincsbányának tekintették, azt hívek, hogy

földünk aranykalászokat terem, Magyarország Európa éléstára, e hitben a milliókat nyílt marokkal ajándékozták, a kiegyezésekhez görcsösen ragaszkodtak, a többség nem gondolkozott, nem vették tekintetbe, hogy a kiegyezés épen olyan osztrák és horvát, mint magyar érdek. Fiúmét Magyarországnak nem államférfiai szívóssága tartotta meg, de az osztatlan közvélemény, mely Fiume birtoklását Magyarország életfeltételének tartotta; ez ellen nem mertek harcolni, azért maradt meg Fiume, különben ezt is feláldozták volna.

Az 1865—69. országgyűlés harmadik fő művét a nemzetiségi törvény képezi. A nemzetiségi áramlatot a democratia, a jogegyenlőség győzelme teremtette. Európának egy nagy állama sem áll egy fajú népből, Angliában a britteket legyőzték a német szászok, a német szászokat meghódították a francia normannok, a normannok nyelvükbe szász szavakat fogadtak el, a szászok francia szavakat, a két törzsnyelvből megalakult egy közös nemzeti nyelv, az angol nyelv, megteremtett az angol nemzetiség. Franciaországban a hódító frankok elfogadták a műveltebb francziák nyelvét; a későbbben elhódított német tartományok, a francziák hatalma, fénye és erőszakának meghódoltak, a nemzetiségi vágyak és jogkivánalmak a forradalom után sem támadhattak fel, de fajjigényeit azért sem hangoztatta, mert a műveltek, a vagyonosbak francziául beszéltek és éreztek. A germánok midőn a német birodalmat megalapították, nemcsak szolgálkká tették a szlávokat, de öldösték és pusztították, a szláv faj tehát csakis a mostani porosz tartományokban maradt fenn, hol még még ma is a nemesség tekintélyes

része szláv hangzású nevekkal bir, a szlávok azomban politikai befolyással nem bírtak, mert a nemesség, az udvarok, tehát a valódi hatalom német volt, a hatalom a németesítésre mindent elkövetett, lassankint tehát tökéletesen elnémetesedtek, midőn a democratia győzött, szláv követelésekkel nem állhattak elő, mert elnémetesedtek. A németek szlávirtó politikájának a csehek vitézsége ellentállt, a magyarok azomban a szláv birodalom egy részét meghódítván, a szlávok a két hatalmas nemzet, a német és magyar közt fenn nem állhatván, a német birodalom fennhatóságát clösmerték, de királyaikat maguk választották, a szláv nemzetiség tehát fennmaradt. A mohácsi csatában elesett utolsó szláv eredetű II. Lajos magyar király halála után Habsburg Ferdinándot, az elhalt király nőtestvérének férjét választották királyuknak, Ferdinánd és utódai Csehországot már Bécsbül kormányozták, a szlávok elnémetesítését, szabadságuk eltiprását tűzték czélul, hosszas nyílt és alattomos küzdelem után végre II. Ferdinánd a cseh nemességet a fehérhegyi csatában leverve, Csehország önállása megszűnt, a cseh királyság csak geográfiai fogalommá sülyedt, a Habsburg-ház ezen időtől fogva minden erőszakos és sima eszközöket felhasználta a jogarja alatti népek elnémetesítésére, teljesen czélt azomban nem érhetett, mert a német elem kevés volt, ennél fogva, bár igen haladt, 48-ban Galliczián kívül az osztrák örökös tartományok szláv népe 7 milliót, a német 8-at tett, a gallicziaikkal együtt pedig a szláv 4 millió többséget képezett, az osztrák birodalomban tehát a nemzetiségi eszme jogalappal és számsúlylyal bírt, az aldunai tartományok kisszámú, különböző fajú népsé-

gekből álltak, egygyé nem olvadtak a fajkülömbőség miatt, Magyarország nagy hatalmának egyesülve sem állhatták ellen, Magyarország fenhatóságát tehát elősmerték, a magyar nemzet és királyai a politikai köteléket elegendőnek tarták, beolvasztási kísérleteket tehát még Mátyás alatt, már közvetlen a magyar király által uralt Boszniában sem tettek, a nemzetiségek tehát az Aldunánál teljes épségben fennmaradtak. A török Oláhországot, Szerbiát, Moldvát, Boszniát lassankint meghódította, a török azomban hűbéresekkül fogadta, nemzetiségüket nemcsak a hűbéri államokban, de közvetlen területén sem akarta beolvasztani a bolgárokat, görögöket és szerbeket. Oroszország Törökországot fel akarta falni, jogosan idegen állam ügyeibe nem avatkozhatott, felkarolta tehát a nemzetiségi álláspontot, a helyzetet, a nemzetiségeket a török uralommal összeférheti ennek nyilvánítá, a szerbek, oláhok, montenegróiakban terjeszkedési vágyakat támasztott. Az aldunai kérdés nem volt sajátlag nemze tiségi kérdés, mert Törökország- az oláhnak, szerbnek nemzetiségét elősmerte, de volt függetlenségi kérdés, mely a régi történelmi jogon alapult.

Magyarországban, midőn a magyarok az országot meghódították, szlávok és oláhok laktak, — a magyar nemzet sem kényur, sem türelmetlen nem volt, a hódított népeket tehát meghagyta, sőt beolvasztani sem akarta, a királyok hatalmok és az ipar érdekében németeket telepítettek, későbbben beszállongtak a szerbek, számukat a magyar elem ellensúlyozására, I. Lipót és Ifi. Károly nagy mérvben szaporította, sőt a szerbeket nemzetnek czimezte, mit az ország el nem ösmert. A kirá-

lyok és a nemzet az idegen fajok beolvasztására soha semmit sem tettek, mert a különböző fajok a magyarok fölényét elősmerték, hozzánk őszintén simultak, mert a nemzetet ezen időben a nemesség tette, ez pedig kizárólag magyar volt, de a magyar királyok alatt a magyarosítást nagy mérvben alig is lehetett eszközölni, miután ezen vas időben az iskolák, a beolvasztás legfőbb tényezői hiányoztak, később a Habsburg-házi királyok, mint ezt munkám előbbi köteteiben előadtam, a magyar ellenében nemcsak mindent elkövettek, de herczeg Metternich a nemzetiségi izgatókat folytonosan pártolta. 1867-ben tehát 7*2 millió magyarral szemben 7 millió idegen fajú lakosság volt Magyarországon, tehát az idegen fajú nemzetiségek létezését tagadni nem lehetett.

A nemzetiségi ügy nem világpolitikai ügy, mert ebben hranciaország, Németország, Anglia, sőt ma már Olaszország sincs érdekelve, mert ezen államoknak határai a világpolitika által szabályozva vannak, melyen túl az egyensúly veszélyeztetése nélkül nem terjeszkedhetnek, csak Oroszországnak vannak vágyai, ezen vágyakkal azonban a nagyhatalmak ellenszeuveznek, ez tehát a vegyes nemzetiségű országokra nem veszedelmes. A nagyra felfújt nemzetiségi ügy tehát nem világpolitikai, de kétségkívül igen fontos és kényes belügy. Élő politikai nemzetet jogátul és czimétül megfosztani nem lehet, mert ez gyalázat, mit ember és nemzet egy iránt nem tűr és nem tűrhet, a nemzetiségek mint külön önálló nemzetek csak a politikai és történelmi nemzet bukása, feloszlása után alakulhatnak, a nemzetek élete nem ábránd, nem bohózat, de rideg való, nemzetté csak azon faj vagy

lakosság alakulhat, mely önmaga meg tudja magát védeni, ez országot századok óta Magyarországnak hívták és hívják, politikai léteiről tehát semmi viszonyok közt le nem mondhat, de ez jogosan nem is követelhető, mert az ország többsége magyar, értelmisége magyar, a terület nagy része magyar kézen van. Nemzetek szövetségévé nem alakulhat, mert egy királya van, a többi nemzetiségek egyenkint kétheti háborút sem bírnának kiállani, a magyar nemzetiségek nemzetté kikiáltása tehát még ábrándnak is neveltséges. A polgároknak azomban a nemzetiségökkel összekötött több olyan jogaik vannak, melyeket tisztelni kell és jogsértés nélkül tőlök megvonni nem lehet. Minden polgár jogosult saját nyelvét a községekben, megy egy ülésen, polgári és bűnvádi ügyekben használni, mindennemű vizsgálatok, kihallgatások a vádlott nyelvéen tartandók, az Ítéletek a felek saját nyelvéen is szerkesztendők, a törvények minden divó nyelvre lefordítandók, minden okmány saját nyelven szerkesztendő, a népiskolákban a gyermekek saját nyelvükön tanítandók, a vallási ügyekbe az állam be nem avatkozhat, a községi iskolákat, papokat az állam nem lélek-, nem adó-aránylag, de a hiány, a polgárok tehetetlenségéhez mérve segíeyezendő, a hivataloknál méltányos tekintettel kell lenni a nemzetiségekre, az akadémiákon, egyetemeken nemzetiségi tanszéket kell felállítani, tekintettel kell lenni a vidékek közlekedési eszközeire. Ha az állam ezeket megadja, megadta mindazt, mit a polgárok kívánhatnak, mit az állam egysége veszélyeztetése nélkül megadhat, a polgárok pedig az állam gyengítése nélkül többet nem követelhetnek.

A nemzetiségi ügy nagy változásokon ment keresztül. 1861-ben a szerbek és szláv izgatók még területekről álmodoztak, a szláv izgatók azonban a mérlegben semmit sem nyomtak, mert a nép az egész felföldön magyar érzelmű volt. Az oláhokat, a szerbeket a szerb kormány sugalmazta, néhány haszontalan ügyvéd és pap vezette. Az oláhok legtisztesebben viselték magukat, a nemzetiségi izgatók az országgyűlés elé három javaslatot adtak be, az elsőt Miletics, a karloviczi szerb congressus határozatát, mely Magyarországot fel akarta darabolni. A szlávoknak nem volt Dobránszkyn kívül más képviselőjük, tehát a turócz-szentmártoni zugszűlés még 1861-ben fogalmazta követeléseiket és ezt küldték be az országgyűléshez, ez is tót területet akart. A harmadik volt a 24 nemzetiségi képviselő törvényjavaslata, melyhez a congressus határozatát elejtván, Miletics is csatlakozott, ezen javaslat, tekintve azt, hogy az alkudozó félnek, hogy kevesebbet érhesen el, többet kell kívánni, komoly, sőt mérsékelt ajánlat volt, mert területet nem követelt, de e helyett nemzetiségi megyéket és választó-területeket kívánt. A nemzetiségi képviselők tisztességesen viselték magukat a tanácskozásokban és türelemmel vártak. Helyzetük azonban kedvezőtlen volt, mert az országgyűlés többsége és kormánya, mind Austriának, mind Horvátországnak nagy engedményeket adtak, ennek elfedésére nagy és dühös magyarokra kellett magukat az ország előtt játszani, a nemzetiségeket veszedelmes, ármányos színben kellett feltüntetni, midőn egy jámbor nemzetiségi képviselő felszólalt, azt azonnal közös erővel nagy gorombán letorkolták, szavait félre magyarázták, ezen

divat megörökölt és most is tart. Kedvez/ítlen volt helyzetük, mert a derék magyar Csernovics Péter, a jeles fiatal Mochonyi Sándor kivételével képviselőik vagy ellenünk liarczoltak, vagy az osztrákok alatt szolgáltak. Miletics lapjában folytonosan izgatott, magyarul nem tudott, beszédeit más által lefordította és szorul szóra betanulta, előadása, tehát kellemetlen volt, de bárkik lettek volna, bármint beszélnek, nem tetszettek volna, mert bűnbakul szemel tettek ki.

Az 1861 karloviczl szerb congressns határozata.
(Mint saját indítványát betérjesztette Miletics 1867. január 21-en.)

1. Szerb vajdaság alakíttassák:

1. Szeréin megyébül,

2. alsó Bács megyébül,

3. a Bánságból (Temesvárnak csak külvárosait követelték),

4. a pétervárad, német, szerb bánsági ezredek, titeli zászlóalj bnl.

II. A szerb vajdaság önálló beligazgató ssal bir. Közvétlenül a magyar kormánytól, a Szerámséget illetőleg a horvát kormánytól függ.

A közigazgatás élén a választott szerb vajda áll, választott szerb tanácssal.

I II. A szerb vajda a szerb congressns által szabadon választatok, a választási módozatot a szerb congressns határozza meg, a vajdát ő Felsége erősíti meg, fél évnél tovább betöltetlen nem maradhat, csak bebizonyított vétéséért elmozdítható, nyugalomba csak a congressus bele-

egyezésével helyezhető, a magyar felsőház tagja, az állam fizeti.

IV. A szerb vajdaság autonómiáját területi gyűlésén gyakorolja, melynek hatásköre:

1. A köztörvénnyel nem ellenkező szabályrendeletet hoz, melyeket ő Felsége erősít meg.
2. A törvényeket kihirdeti.
3. Ellenőrzi a vajdaság politikai ügyeit.
4. A vajdaságra eső közadót kiveti, behajtja, átszolgáltatja.
5. A terület költségeit megállapítja és kiveti.
6. A vajdaságra eső ujonczilletéket kiveti.
7. Határoz a vajdaság bel ügyeiben.
8. A területi gyűlést ő Felsége beleegyezésével a szerb patriarcha szervezi.

V. A szerb vajdaság a Bánátot és Bács megyét illetőleg Magyarországgal, Szóromét illetőleg Horvátországgal a törvényeket közösen hozza, a magyar országgyűlésen collective lesz képviselve, képviselőit a területi szerb gyűlés választja. Szeréin megye képviseltetését a horvát országgyűlés szabályozza.

VI. A szerb vajdaság közigazgatási, törvénykezési, a felsőbb hatóságokkal! érintkezési nyelve szerb.

Hason állású hatóságokkal a viszonzosság elve alkalmazandó.

A községekkel a hatóság saját nyelvükön érintkezem!.

Ügykezelési nyelvét minden község maga határozza meg?.

©

A kérvények és panaszok a dívó nyelven beadandók.

VII. Külön főispányok nem neveztetnek.

Az alsóbb közigazgatást és bíróságokat a szerb gyűlés ő Felségével határozza meg.

VIII. A vajdaság részére külön feltörvényszék alakítatik, és pedig szerbekből.

IX. Harmadfokú bíróság Bács- és Bánátra a pesti, Szerémre a horvát feltörvényszék.

X. Ezen bíróságokhoz szerbek alkalmazandók döntő szavazattal.

XI. Szerb patriarcha a karloviczi érsek, a magyar felsőházban a primás után ül.

XII. A szerb vajdaságnak saját czimere és zászlója van.

XIII. A vajdaság védszentje szent Sebök.

XIV. Ha a határörvidék eltöröltetik, beosztatik a vajdaságba, ez esetben a szerb képviselők és bírák száma a magyar- és horvátországi feltörvényszékeken aránylag szaporítandó.

XV. Az egyházi, nevelési, alapítványi ügyekről a királyi felügyelet fenntartása mellett a szerb nemzet intézkedend.

XVI. Ezen szerződés elfogadtatván, örökre kötelező.

XVII. A király a szerb vajdaság nagyvajdája.

Ezen javaslatot Miletics, maga maradván, elejtette és csatlakozott a 24 román és szerb képviselő javaslatához Dobránszky Adolffal.

A pánszlávok kívánalmai.

A pánszlávok képviselőt nem bírtak Dobránszkykyn kívül küldeni, kívánalmaikat Turócz-Szentmártonban fogalmazták még 1861. június 7-én, főleg katolikus és lutheránus papokból és ügyvédekből álltak, egy magyar

is azomban hozzájuk keveredett: Pongrácz Sándor vágbesztercei plébános és esperes, köztök voltak Hurbán elcsapott pap ezredes, Daxner, Francis kötélről menekült 48-iki reactionarius forradalmárok.

I. A szláv nemzeti egyediség a koronázási diplomában ösmertessék el.

II. Egy körvonalazott szláv nemzeti terület alakíttassák a felföldön.

1. A szláv területen a hivatalos és közoktatási nyelv szláv legyen. Alakíttassák szláv felső- és váltó-törvénytörvény-szék, a semmitőszék- és kormánynál szlávok is alkalmaztassanak.

2. A magyar nyelvet diplomatikai nyelvnek elösmerik.

3. Az 1791: 16., 1792: 7., 1805: 4., 1836: 3., 1840: 6., 1844: 2., 1848: 3., 16. littera e. eltörrendő.

4. Az országgyűlés a törvényeket hiteles tót szövegben is adja ki.

5. A pesti egyetemen szláv nyelvi és irodalmi tan-szék, a szláv területen országos költségen szláv jogi aka-démia állíttassák.

6. Irodalmi és nemzeti társulatokat alakíthassanak.

7. Az idegen területen levő szlávok, a szláv területen lévő idegenek saját nyelvet használhassák a községekben.

8. A felső táblánál a szlávok is képviseltessenek.

IV. A szláv nemzetiségek érdeke azonos a többi nemzetiségek érdekeivel.

Ezen emlékiratban, megjegyzendő, hogy bár minden felvidéki lakost tótnak keresztelnek, a felvidéki főurakat azomban már nem tekintik tótnak, pedig itt laktak a

gr. Forgáchok, Pálffyak, Csákyak, egy Apponyi, Desasse, Balassa, Czebian, Andrásy, Révayak, Péchyek, Dessewffyek, Sztár ayak, Klobusiczky, Szirmayak bírtak, a Prónayak, ezen családok által tehát az úgynevezett tót arisztocratia bőven volt képviselve, helyökre azomban agylátszik a tót fiskálisok vágytak.

A nemzetiségi képviselők törvényjavaslata.

1. Magyarorszáiban a területi épség, az államegyiség korlátái közt a magyarok, románok, szlovákok, oroszok, szerbek, németek, egyenjogú országos nemzeteknek ösmertetnek el. A magyar zászló mellett minden nemzet saját zászlóját használhatja.

2. Az egyes nemzetiségek képviselése lélekszám szerint meghatározandó, a vármegyék és választókerületek lehetőleg nemzetiségek szerint alakítandók.

3. A megye, kerület, község nyelve a, többség nyelve, a gyűlések tagjai azomban saját nyelvökön is beszélhetnek.

4. Minden nemzetiség aránylag legyen képviselve a felsőháznál, a központi, megyei, törvényszéki hivatalokban.

Az országos nyelv a többség nyelve, ez leend a törvényhozás, a kormány hivatalos nyelve, egyes osztályok határozatai a más nemzetiségű polgárok ügyeiben saját nyelvökön szerkesztendők. Az országgyűlésen minden képviselő' saját nyelvén beszélhet.

5. Az ország törvényei, a kormány rendeletéi, az országos és nemzeti nyelvek szerint közlendők.

G. A megyék, kerületek, városok, fel és le saját

nyelvükön közlekednek és (az 5. pont kivételével) saját nyelvükön fogadnak mindennemű határozatokat és megbízásokat, saját nyelvükön közlekednek az egyenlő nyelvű hatóságokkal, ellenkező esetben a kormány nyelvét csatolják a magukéhoz. Ugyanez áll a községekre és előjáróikra.

7. A felek ügyeikben saját nyelvüket használják, a törvényszékek és hatóságok a felek nyelvén tárgyalnak, Ítélnek, határoznak.

8. A nemzeti oktatás az állam által arányosan segély eztessek. A vallási oktatás a nemzeti congressuson szabályozandó.

9. A felső és népiskolák tanítási nyelve a nemzeti nyelv. A tanintézetek egyenlők, a kormány nyelvén és minden hatósággal saját nyelvükön érintkeznek.

10. Az országos egyetemnél nyelvi, irodalmi és jogi tanszékek állítassanak minden nemzetiség számára, más szakok számára is a magántanítás és a vizsgának a használt nyelvem letétele megengedett. Az állami közép- és felső iskoláknál a tanulók többségének nemzeti nyelve lesz a tanítási nyelv; a mely nemzetiségnek aránylagos tanintézete nincs, ilyenek országos költségen felállítandók.

11. Az 1., 2. §. az alkotmány alkatrészét képezik.

12. Ezen törvény a 2. §. kikerekítési rendelete előtt is életbe lép.

Beadatott tehát a nemzetiségi kérdésben két javaslat, a központi és a nemzetiségi törvényjavaslat; a vita megkezdése után Deák Fercncz harmadik javaslatot adott be,

melyet a többség tárgyalási alapul fogadott el. A viták higgadtan folytak, a nemzetiségi 26 képviselő kivételével a képviselőház Deák javaslatát pártolta, a szláv képviselők közül csak Dobránszky védte a nemzetiségi javaslatot, a szászok saját nemzeti kiváltságaikat hangoztatták, egyik javaslat mellett sem szavaztak, a szélső bal hallgatott, de e kérdésben — először és utóljára — Deákkal szavazott. A nemzetiségek, az általános tárgy álásnál indítványuk elvettétvén, kijelentették a nemzetiségi vitátuli visszavonulásukat, ez rossz politika volt, mert azt hiteté el, hogy a nemzetek diplomatikai elősmertetése, a megyék és kerületek nemzetiség szerinti alakítása és kikerekítése által, az ország feldarabolására törekednek.

Magyarország már egy és fél éve birt felelős kormánynyal, a kormány az összes igen nagy kormányzati személyzetet, a régi pénzügyi rendszert átvette, reformokra! nem gondolkozott, a törvény évi költségvetést, évi számadásokat rendelt és az országgyűlés még szeptemberben sem vette tárgyalás alá a 68-iki költségvetést; 69-re pedig a kormány rendszeres költségvetést nem terjesztett a ház elé. A kormány első sorban a törvény öre, mert a többség megbízottja, tehát az ország vezére; a költségvetés elkészítése, midőn az adórendszer nem változik, egy hónapi munkát sem igényel, a miniszternek csekély fáradságába kerül, mert minden ministerium kiadásait és bevételeit a ministerium minden szakosztálya a lefolyt hat hónap és a múlt óv eredményei szerint állítja össze és irányozza elő, a szakosztályok munkálatait egy tanácsos az államtitkárral állítja össze, a miniszter a budgettel különlegesen csakis akkor foglalkozik, midőn

új állások vagy fizetésemelések ajánl tatnak, csakis a pénzügyministerium költségvetése látszik nehezebbnek, mert hatásköre sokkal nagyobb mint valamennyi miniszteré, de ha ez nagyobb, személyzete is hasonlíthatatlanul számosabb mint a többi ministeriumoké; előirányzata elkészítésénél tehát csak a minister! és államtitkári felülvizsgálat igényel több időt, de ez sem valami nagy munka, mert a sok tanácsos közt akadnak jelesek, kik az államtitkárnál több tehetséggel bírnak, ennél fogva némely szakok előirányzatának megvizsgálására biztosan alkalmazhatók; a ministerek részéről tehát a nagy munkával! mentség, csakis ámtítás és szédelgés volt. Deák vezérsége mellett a kormányt az országgyűlési tanácskozások sem igen foglalták el, az osztályokrul az elnökök Deákot tudósították, Deák jelen volt minden értekezleten, minden országos ülésen, harczolt érveivel, logikájával, tekintélyével; a ministerek a kiegyezésen kívül együttesen nem szólaltak fel, de mindenik csak saját szakmájánál, a politika sem vette tehát nagyon igénybe, a kormányzat nem volt kezdet, csak a régi rendszer folytatása háromszinü lobogó alatt, a hivatal-kar, a bírák régi edzett osztrák bureaucrat ákbul álltak, kiket nem ők vezettek, de áltatok vezettettek. Az ellenzék zöme 60 éves hidegvérrel támadt, a szélsőbal némely tagja dorongolt csak, Madarász azomban modora és hangzatos szavai által a tiszteletet eljátszotta, Simonyi még ujoncz volt, a szélsőbal 14 vezérbül állt, a nemzetiségek elszigetelt ellenzéket képeztek, a közönség külügynököknek tekintette. A minister uraknak tehát a költségvetés elkészítésére bőségesen volt idejük; de az ünnepélyes tár-

gyalásra is volt elég idő, még ha október 15-én megkezdik is, mert a tárgyalásokat ki lehetett volna délutánra is terjeszteni, a délutáni tanácskozás a magyar országgyűlésre nem volt terhes, mert a képviselők egy negyede mindig hiányzott, a 300 képviselő V₁-ede szólt az ügyekhez, a többi a folyosón sétált vagy a faldában pusztított, ezen urak drága egészségét a szavazás fáradtsága tehát meg nem rontja, ha pedig az olvasóterembe és faldába kártyaasztalokat állítanak fel, a délutáni tanácskozás még multságukat sem zavarja, a harmincz tényező pedig a haza javáért kötelességérzetből teljesítette volna kötelességét: a felsőház kizárólag szavazógép volt, ő tehát nemcsak elegendő, de még felesleges idővel is rendelkezett. A költségvetés nem egyszerű számtani művelet, de az ország anyagi jólétének legfontosabb eszköze, mert az ország a költségvetésben rendelkezik az anyagi és értelmi erők fejlesztéséről, az ország védelméről, a belrendről, ez által állítja fel az egyensúlyt az országos tényezők közt, a költségvetésből győződhet inog . hiányaira!, ebből bírálhatja meg a kormány képességét, jóakarátát, becsületességét, a kormányzati rendszer célszerűségét és hiányait; a költségvetésnél támadhatja meg az ellenzék a kormány politikáját és fejtheti ki rendszeresen saját tömör kormányzati elvét és rendszerét. A költségvetés tehát a törvényhozás legfontosabb cselekménye.

A költségvetés tárgyalása három fő alkatrészből áll:

1. Az általános vitából, melyben a képviselő az elveket és rendszert, a kormány képességét támadja vagy védi, megmondja mily rendszert óhajt, miért nincs vagy

van megelégedve a kormányzattal, mily reformokat kíván; ha a többség a költségvetést elveti, a kormánynak alkotmányos elvek szerint távozni kell.

2. A részletes vitából, melyet hasonlólag általános előz meg, mely a szakminister rostája; ha a többség elveti a minister költségvetését, ha elveti kormányzatát és elvei iránt bizalmatlanságot fejez ki, tovább tisztességgel tárczáját nem viheti; ez azonban kivételes eset, csakis akkor történik, midőn a kormányban és pártban fondorkodnak, a miniszerelnök politikai okokból nem meri az illető ministort lemondásra felszólítani, az egyes minister tárczáját nem teszi kormánykérdéssé. A részletes vitánál érvényesülhet a takarékosági politika a felesleges költségek törlése által, ez készíti elő az egyensúlyt; a részletes vitánál becsületes képviselő érvényesítheti függetlenségét és hazafiságát, mert a rendelkezési alap kivételével, a részleteknél, miután ez nem rendszer, nem kormánykérdés, mindenki politikai kötelékei megsértése nélkül követheti meggyőződését, mert a felesleges törlése vagy szükséges tétel beiktatása, a rendszer javítása. A költségvetést a képviselőház csak akkor ítélni meg, ha egyidejűleg a kiadások elébe terjesztetnek, ez esetben, ha a hiányrul meggyőződik, levonásokat tesz és tehet a kezelési sőt más önálló kiadásokban is, az elodázhatókat elhalasztja, a fényűzést törli vagy mérsékli. A kiadások észszerűleg előbb tárgyalandók, mert a mellőzhetlen kiadásokat bárhonnán ki kell teremteni, de másrésről az eszély azt parancsolja, hogy az állam ingyenélőket, csalókat ne tápláljon és minden-

ben a lehető legnagyobb takarékossgal járjon el. A könnyelmű, pazar, bárgyú országgyűlés, mely az ország millióit könnyelműen dobálta, a közösügyi egység megszülése által kimerült, a rendes költségvetésre és általa az ország ügyei megösmerésére nem vágyott; Deákot gyermekei, a felelős ministerek szemlélete el-kábitotta és lemondott a valódi költségvetés, a pénzügyek komoly tárgyalásáru; szeptember 20-iki indítványában 1868-ra a részletes tárgyalást mellőztetni ajánlván, 1869-re az együttes kimutatást, az általános vitát mellőzvé, lemondott a komoly vitáru és a ministereknek korlátlan fölhatalmazást adott és ezen lemondást a ház közlekedéssel elfogadta. Urasan nyargalva ment a tárgyalás, mellőztetett az általános vita, a bizalmi kérdés.

Tett a rendes kiadás	151,867.090	}	185,508.290
A rendkívüli	33,641.200		
A rendes bevétel	147,539.600	}	172,780.806
A rendkívüli	25,241.206		
	Hiány		12,727.484

Ezen hiány következőleg rendeltetett fedeztetni:

a) Az északi vaspálya által az államnak adott költsévényekből	2,418.900	}	
1867-iki adó-hátralékok	1,908.599		
b) A díjak, bélyegek, illeték-hátralékok fedezete mellett kibocsájt. kincstári kamatozó jegyek .	8,400.000	}	12,727.499

Ezen költségvetés sem volt azonban valódi, mert a vasúti kölcsön kamatait mellőzi, már pedig ebből 30 millió részint vasutak, részint a deficit fedezetére fordított, ez semmit sem jövedelmezett, mert még a vasutak a forgalomnak nem adtak át, tehát csak az elköltött 30 millió kamata -agióval együtt tett 2,500.000 forintot, vagyis a valódi deficit 15,227.499, valósággal még valamivel a múlt évinél több; nevelési célokra 710,000 forintot szavaztak meg, ez nagy haladás volt, mert az embernevelés közeledett a lónevelés költségeihez. Az államföldbirtok a regálékon felül 400,000, az erdőségek 500,000 forintot jövedelmeztek; az 1868-ikinál azért látszik a bevétel és kiadás nagyobbnak, mert 1868-ra a pénzügyminister fél tiszta budgetet terjesztett be, a kiadásokét levonta, a 1869-ikiben pedig már ezt mellőzte.

Az 1869-iki költségvetés tehát tökéletes mása volt az 1868-ikinak, ugyanannyi volt majdnem hiánya, a hiányt csak részben vallotta be, a fedezetét képzelt bevételekre utalta, a hiány erőszakos eltitkolása káros befolyást gyakorolt a közvéleményre. Az ország nem Ösmervén a hiányt, merészen lovagolt a tehetetlenség Örvénye felé, könnyelműen pazarolt haszontalanságokra.

A Tisza-ellenzék tagjaiban a többség többeket a delegatióba beválasztott, a választottak azonban azon ürügy alatt, hogy a delegationalis intézmény megsértett, leköszöntek, a valódi ok azonban nem a sértés volt, nem az illetőknek a delegatio elleni ellenszenvé, de részben az ellenzéki kerületeknek delegatióellenes

közhangulata, részben a szélsőbalnak Kossuth-tali egyesülése, a szélsőbal most már a Tisza-párttal határozottan szakított, a Tisza-pártot a kiegyezés álczás barátai színében tüntette fel, a Tisza-párt tehát a delegatióbuli kilépés által a hiszékeny nép előtt azt akarta bizonyítani, hogy a tudatlanok által képzelt 48-hoz még ragaszkodik és ezen tüntetés sok helyt sikerült is. Ezen lemondást elméletileg jogi szempontból helyeselni nem lehet, mert a delegatio törvénynyé vált, a törvényt tisztelni kell, a törvény megváltoztatását csak törvény útján szabad és lehet eszközölni. A politika azom ban ármányos mesterség, a nép és vezetői közti érintkezés sokban hasonlít a kéjencz udvarlásához; míg czélt nem ér a kéjencz, a kedves nőnek házasságot, örök hűséget ígér, midőn azomban a virágot letörte, ígéreteit mindenképen magyarázza. Erős ellenszenvet gerjesztett Horváth Boldizsárnak a katonai bíróságok behozataláról törvényjavaslata, ez 20—30 évig majdnem minden polgárt katonai bíróság alá helyezett volna, az ellenzék erősen megtámadta, az öreg Deák megsokalta a nagy szolgaságot és a demagog minister remekét visszavette.

Túlságos szolgaságot jelez a közös nyugdíjakról szóló törvény, mely a közös nyugdíjakból huszonhárom százalékot elvállalt. Ezen teher bennünket egyáltalában nem illetett, mert Magyarország önállását nem csak a régi alaptörvények és az uralkodó házzal kötött régibb szerződések, de maga a király is elősmerte, Magyarország saját adójából fizette hadseregét és hivatalnokait, Magyarországot tehát sem a hadsereg, sem a közös hivatalnokok, sőt általában még saját hivatalnokai nyugdíja

sem kötelezte az 1848-iki törvényben megállapított nyugdíjakon kívül már azért sem, mert Magyarország soha nyugdíjtörvényt nem hozott. Nem lehetett ezt a méltányosság alapján sem követelni, mert a viszonyok Magyarország és Austria közt teljesen különböztek, Austriában ugyanis mindenkit az állam fizetett, Magyarországon ellenben a közigazgatás, közlekedés, közbiztonság és nagyrészen az igazságszolgáltatás költségeit is a megyék és városok fizették, a magyar hadseregben csak huszár tábornok volt, ellenben a gyalog tábornokok már osztrák tábornokoknak tekintettek, a magyar tisztek egy része magyar honvédek lettek, kötéllel és béklyóval elégítették ki, a többiek osztrák tisztekké alakultak, Austria érdekeit szolgálták, Austriának kellett tehát őket fizetni is. Nem indokolja ezt az sem, hogy Austria a nyugdíjalapot elkeltvén, ezen kötelezettség adóssági alakot öltött és e czímen Magyarország mint közös adóssági tőkéhez köteles járulni, ez Magyarországra nézve nem áll, mert az egyességben határozottan ki van mondva, mennyi meghatározott milliókkal járul évenként a kamatokhoz, ki van mondva, hogy ez soha sem egy fillérrel több, sem egy fillérrel kevesebb nem lehet, ez világosan minden újabb alkut és követelést kizárt. Ez tehát Magyarország részéről csakis ajándék volt; a nagyur a szegénynek, a hatalmas állam a tehetetlennek ajándékozhat, mert magát meg nem rontja, a szegényt, a tehetetlent meg boldogítja és lekötelezi; ha azomban a szegény ajándékozza a gazdagot, a gyenge a hatalmast, ez által magának árt, mert feleslegessel nem bírva, a szükséges-, a mellőzhetlentül

fosztja meg magát, a gazdag az ajándékot megköszöni, de a nagyzó koldust kineveti. Az osztrákok gazdagok, mi szegények voltunk, mert sem saját szükségletünket nem bírtuk fizetni, sem a kölcsönt Magyarországbul kiállítani nem tudtuk. De sértette ez a nemzet önértetét is, mert az egyenrangú és hatalmú ellenfélnek meg lehet bocsájtani, az eszközt, a korbácsot azonban megcsókolni, aranykeretbe foglalni nem szabad, mert ez egyén- és államnál egyiránt gyávaság, ezen nyugdíjazottak pedig a mi korbácsaink, a reactio 17 éves inasai voltak, ezeknek kényelmet szereztünk, míg a vitéz honvédség maradványai az országban koldultak, az idegen korbácsot megcsókoltuk, a nemes kardot eldobtuk.

Nyáry Pál összeférhetlenségi javaslatot nyújtott be, mely a kormányhivatalnokok, bírák képviselővé választhatását eltörli. Az eszme kétségkívül helyes, mert a képviselőnek függetlennek kell lenni a kormánytól, függetlenül kell rendelkezni idejéről, az országnak nem szabad oly hivatalnokokat és bírákat tűrni, kik kötelességüket teljesíteni képtelenek, mert a hivatal ma nem méltóság, de kötelesség, nem tápintézet, de mellőzhetlen napi foglalkozás. Kétségkívül! tény az, hogy a ki valakitől fizetést húz, előmenelt vár, az annak lekötözöttje, a kormánynak a hivatalnoktól a politikában is engedelmességet kell követelni, mert a kormányrul feltételezni kell, hogy nem csak kormányozni kíván, de elveit is érvényesíteni akarja, nem tűrheti tehát, hogy alárendeltjei elvei ellen küzdjenek. Kétségkívüli tény az is, hogy egy ember egy időben két helyen nem le-

het, ha a hivatalozobában ül, ez időben nem teljesítheti képviselői kötelességeit, viszont ha az ország házában foglalkozik, nem végezheti hivatalát. Az indítvány azonban rosszul volt fogalmazva és szűk körben forgott, mert ezen kérvényben nem azt kell kimondani, hogy a bíró vagy hivatalnok meg nem választható, mert ez az egyéni jogot sérti, és ha valaki összeférhetlen helyzetet foglal el, erről, ha a képviselőiséget többre becsüli, lemondhat, mert nem azért meg nem választható, mert a hivatal erkölcsi hiány, de azért, mert a kettős hivatal az államra káros, úgy kellett volna tehát fogalmazni, hogy ha a hivatalnok vagy bíró képviselővé választatik, köteles hivataláról leköszönni, ha képviselő akar maradni; nem volt kifejtve, mert a megyei hivatalnok, a tanár, lelkész szintén ez alá tartozik, mert kettős kötelességet egy időben nem? teljesíthet; ide tartoznak az állami bérlők, az állammal anyagi összeköttetésben álló vállalkozók, vasúti és kormánybiztosok és minden magánhivatalnokok. Mindezt néhány sorral ki lehetett volna pótolni, Deák Ferencz az eszme jogosságát és czélszerűségét elösmerte, de arra utalt, hogy ez igen fontos lévén, bővebb megfontolást igényel, tekintve tehát azt, hogy az országgyűlés csak két nappal rendelkezik, el nem intézhető. Az ellenzék nem erősködött és Nyáry állása is kényes volt, mert ő maga pestmegyei alispán y és három társa pestmegyei tisztviselők voltak, úgy látszik, hogy az indítvány csak kormányellenes választási röppentyű volt, mert ha a szándék komoly, miután az eszme már rég megért, már egy esztendővel előbb felhozták volna. Eltemették tehát

több évre, csak Nyáryra volt kellemetlen, mert Pest-megyében alkalmazták, Nyáry mint országgyűlési indítványozó, a megyénél nem ellenezhette, és le kellett mondania az alispányságrul.

VII. FEJEZET.

Horváth Boldizsár perrend-guillotinja.

Austriában a német doctorok az uzoratórvényt eltiltották, a demagog igazságügyér tehát, ki az osztrákokat az igazságügy mestereinek tartotta, részint azért, hogy az osztrákok iránti alázatát újólá kimutassa, főleg azért, hogy a nemesség ellen, melyet gyűölt, halálos dőfést intézzen, az uzoratórvény eltörlését indítványozta, a bölcs ház ellenmondás nélkül elfogadta, pedig a képviselő urak közül alig volt 30, ki legalább 10 percent barátságos kamatot ne fizetett volna, a nyeglék azomban gazdag, rendezett viszonyuakra játszották magukat, nem elleneztek, a butákkal elhitették, hogy ha uzoratórvény nem lesz, a kamatláb 8 percentre leszáll, a gyávák és haszonlesők, vasúti biztosságokra és vállalatoknál! zsíros konczokra leselkedtek, mindez az uzorásoktól függött, gyenge, képzelt önérdékektől elvakítva, a demagog minister trójai lovát örömmel húzták be a magyar földbirtok várába. Kétségkívíül a pénz áruczikk, elméletileg véve, az állam tulajdona értékesítésében senkit sem akadályozhat, az uzorás az adóst, a kölcsönre nem kényszeríti, a társadalom egyik osztályának a másik felett kiváltságot adni nem lehet, de elméletileg véve, a méreg minden neme is tulajdon, a dőghus tulajdon, a choleras ruha tulajdon, a hölgy és férfi testének minden része tulajdona, a kövezet, az utca minden városi lakosnak, a hang minden embernek tulajdona, a taknyos ló, a játékbarlang tulajdon;

de azért mérget, choleras ruhát, döghust nem szabad árulni, az ember testét tetszése szerint nem értékesítheti, az utcán, templomban a zajongás tilos, a taknyos lovat nem szabad használni, a szerencsejáték tilos, — vagyis az államnak mindenki érdeke felett őrködni kell, és mindent el kell tiltani, mi egyik polgárnak a másik felett jogtalan, erkölcstelen előnyt ád. A keresztyén vallás egy időben még a rendes kamatot is kárhoztatta és a törvény szent István óta az uzsorát bűnös cselekménynek tekintette, a kamatszabályozás tehát százados jog, melyet az állam a gyengék védelmére az erősek ellenében használt; a meghatározott kamatláb a pénztulajdon értékesítését nem akadályozza, mert a tőkepénzes pénzt más hova is elhelyezheti, valamint ő az adóst a kölcsönre nem kényszeríti, úgy az adós sem kényszerítheti a hitelezőt a kölcsönadásra, tehát a kamat meghatározása a tulajdonjogot nem sérti, csak feltételesen korlátozza. Ha Magyarországon 1868-ig uzsorátörvény nem létezik, azt 1868-ban be kellett volna hozni, mert az országban a pénz kevés volt, a hitel hiányzott, az uzsorások a föld birtokost rendkívül szivattyúzták, a kamatláb 12—60 közt lebegett, az államkölcsönök, állampapirosok 8 százalékos jövedelmeztek, az adó nagy volt, az állam a földbirtokost nem segítette, a kereslet és kínálat közt az egyensúly hiányozván, az uzsorának nőni kellett, mi valósággal igen nagy mérvben be is következett, mert e törvény után 7-en kezdődött és 1200-ig emelkedett a betáblázott kamat.

A földbirtok teljes megbuktatására behozta az új perrendet, ez ugyan csak másolat, mert a szabadelvű-

ség zászlósa nem bírt eszmékkal, lefordította tehát az osztrák perrendet, mely viszonyainkkal ellenkezett és legjobb eszköz volt a demagógia céljaira.

Ezen törvény részrehajló, igazságtalan, esztelen. Igazságtalan ezen törvényben a bíróköldésrűli 58. §., mert ez nem csak azon esetekben rendeli el a rendes bíró- vagy bíróságnak helyettesítését, melyben mint egyén, rokon, mint gyám és gondnok érdekelve van, mint szakértő, tanú, előadó működött, az ellenfelek egyikével ellenséges vagy peres viszonyban áll, de megengedi a miniszternek más fontos okoknál is a bíróköldést.

Ezen szakasz a törvény, a jog megsértése, mert nem jelzi mi a fontos ok, de az ok mérlegelését kizárólag az igazságminiszterre bízza, a miniszter által gyakorlott delegáció már maga a minisztert a törvény fölé helyezi, mert kénye szerint nevezheti a delegátust. Kétségtől, ha a törvényszék vagy elnöke érdekelt, nem ítélni, de ezen esetben a helyettesítést nem szabad a miniszterre bízni, mert ő nem felelős bíró, de ki kellene mondani, hogy a helyettesítés a dunai kerületekbe a tiszaiakból, a tiszaiakba a dunaiakból eszközöltessék, és pedig a bírák nevei vettessenek egy serlegbe és a helyettesek nevei a felek és közönség jelenlétében hozassanak ki a serlegből.

A „más okbuP bíró vagy bíróság köldésének az igazságügyminiszterre átuházása a minisztert bárdal ruházta fel; mert a miniszter pénzért, barátságért, boszu- és önkényből az ügyet, az ok szabatosan meghatározva nem lévén, rendes bíróságától elveheti, a bíraskodást egészben tőle, vagy a párttól, a perlekedő

féltil függő vagy megvesztegethető törvényszékre ruházhatja át. Elméletileg ugyan nem szabad sem a törvényszék, sem a bíró megvesztegethetőségét, alázatát feltételezni, az élet azonban az elméletet megczáfolja, mert a bíró sem különös, a tomegbül kimagasló erény-példány, de nálunk, mint máshol, meghajlik a pénz, a hatalom előtt; a bírák és bíróságok elmebeli képessége, műveltsége különböző, a helybeli bíró, ki a pert nem csak az ügyvéd sokszor megvett, sokszor homályos perirataibul ismeri, de arrul saját, gyakran egyéni ösmeretekkel bír, a felek jellemét;, a családi és társadalmi viszonyokat ösmeri, ha érdekelve nincs, mindig alkalmasabb a minister által kinevezett bíró- vagy bíróságnál. A minister megtámadható és felelős minden cselekményéért, a felelősség azonban ez esetben ábránd, mert a minister az ítéletért nem felelős, a bírókra alkalmazott nyomás be nem bizonyítható, a törvény a bíróküldés eseteit nem határozza meg, a ministert tehát a bíróküldésért sikeresen megtámadni nem lehet. Valóban csodálkozni kell, hogy a fiskális, a szabadságérzetet fitogtató ministernek, Deák Ferencz a jogbarát, ily nagy jogot hogy áldozhatott fel.

Hátrányos a II. czim 68. §., ez a kereset kijavítását csak az ellenbeszéd előterjesztéseig engedi meg, — ezen törvény, ha a fél saját magát képviselhetné, ha az ügyvéd hibája-, árulásáért anyagilag keresetre vonathatnék, helyes lenne, mert a felperesnek a keresetlevélre van elég ideje, kötelessége keresetét illőleg felszerelni. Igazságtalan azonban ezen törvény a jelenlegi perviszonyok közt, mert a perlekedő fél törvény

szerint személyesen nem perlekedhetek, a keresetlevelet nem maga, de az ügyvéd szerkeszti, a törvényt nem tudó fél a hiányokruul csak az ellenbeszédből győződhetik meg, mert valódiilag az ellenfél a kereset gyengéit ebben tárja fel, ezen törvény tehát a tudatlan vagy hanyag, tehát mindkét esetben bűnös ügyvéd helyett sújtja az ártatlan felperest. A törvénynek mindenesetre, amennyire lehet, akadályozni kell a per mesterséges húzását, az okszerűség tehát azt parancsolja, hogy ha a fél hiányruul értesül, a félnek joga legyen más ügyvédet vallani és a hibát kiigazíttatni, az ügyvéd pedig az okozott hiányért pénzbírságban marasztaltassék el.

A közönségre óriási terhet ró, az ügyvédeknek jogtalan kiváltságot ad a III. fejezet 85. §-ának 6. pontja, mely rendes perekben a feleket kizárólag ügyvéd általi képviseletre szorítja, mert a törvénytudományak nem egyedüli mértéke az ügyvédi oklevél; a törvénytudomány az iskolán kívül olvasás által is elsajátítható; ki a törvényt nem tudja, védelme előadása-, fogalmazására elegendő értelmi képességei nem bír, az törvény nélkül is ügyvédhez folyamodik; az adóssági perekben, melyek a perek nagy részét képezik, a törvénytudomány teljesen felesleges, mert a perek kizárólag a kölcsön mennyisége, a kölcsön felvétele, a fizetési határidők körül forognak; azt minden adós tudja, mennyi összeget vett kölcsön, mikori fizetésre kötelezte magát. Az ügyvéd általi köteles képviselet különösen a szegényebb osztályt terheli, mert 100 forintos keresetnél az ügyvédi költség legalább 60 forint, az ügyvéd általi képviseletés a

pereket meghosszabbítja, mert az al- és felperes ügyvédek csak azért is halasztásokat adnak, hogy számlájok szaporodjon, az ügyvéd az értelmetlen félt hiú ígéretekkel biztatja, a port minden fokon keresztül viszi; ellenben ha az önvédelem megengedtetnék, a felek személyesen érintkezvén, az okos és lelkiismeretes bíró 10 eset közül 8-at kiegyeztetne. Az ügyvédi kar az értelmiség egyik tényezőjét képezi, az államnak tehát a 7000 ügyvédet lehetőleg támogatni kell, de nem szabad százvezrek kára- és megrontásával védeni, de érdekeit a többség, a tömeg érdekével össze kell egyeztetni. Az ország érdeke azt követeli, hogy a teher mennél kevesebb legyen, mert a terhek mesterséges nemei a tömeget szegénynyé, ennél fogva adóképtelenné teszik; az ügyvédi kar már 1868-ban számos volt, sok ügyvéd tisztesen, a tömeg veszedelme nélkül meg nem élhet. A törvényhozás és kormány tehát igazságosan és méltányosan úgy járt volna el, ha egyrészt az ügyvédek számát meghatározza, ez által megakadályozza az intelligens proletariátus növekedését, ha a tehetetlen kezdők egyrészt hivatalokba alkalmazza és a túlszámos ügyvédi kar természetes lepadásáig az új ügyvédeknek kimondja, hogy ügyvéd csak az lehet, ki sajátjából 600 forint évi jövedelmet kimutatni képes, mert kinek Magyarországon 600 frt jövedelme van, az sajátjából kevés pótlékkal megélhet; másrészt az Önvédelmet a perek minden nemeiben meg kellett volna engedni. A vagyon-minősítvény kétségkívül jogmegszorítás; az állam azomban ez által eléri azt, hogy a kontárok és szédelgők ezen kü-

lőmben tisztos osztálybul kimaradnak, az értelmi proletárság kevesbitését pedig az állam érdeke is parancsolja, mert ez a legveszedelmesebb elem. De a jogot tekintve, midőn a polgárok jogai megszorítását a kérelhetlen szükség és állami eszély parancsolja, a jogmegszorításnak mindig azon nemét kell választani, mely a kisebb rész jogait korlátozza, vagyis míg az ajánlott minősítés pár száz ügyvédségre készülő ifjú pályáját korlátozza, a köteles védelmi kiváltság 7000 család jóllétét emelte mesterségesen, ennek ellenében az önvédelem felfüggesztése százezereket fosztott meg természetes jogaiktól, az önvédelem megadása százezereket részesítene jóllétben, midőn tehát 7000 áll százezerek ellenében, az állambölcsesség, a jog és méltányosság a 25-szörös tömeg érdeke mellett harczol. Sajnos, hogy az országgyűlés a birtokos-osztálylyal ellen-szenvező ügyvéd igazságügyiminister sofismái által el hagyta magát áltatni és a birtokos-osztály sírja meg-ásásában közreműködött. Ezen igazságtalan törvény az ügyvédi karnak is csak ideiglenesen használt, valódilig azomban ártott, mert az első évek gazdag aratása által elcsábítva, az ügyvédi kar száma folytonosan és rohamosan növekedett, ma a sok közt a nagy haszon fel-ozolván, a nagyobb rész tengődik, a szerencse ked-veltjei, a nevezetességek kivételével csak szűkén élős-ködik.

Helytelen a 11. fejezet 116. §-a, mely a megjele-nést 8, 15, 30 napra tűzi ki, mert a törvény nem a kézbesítés, de a kitűzési naptul számította a tárgyalási napot, az elküldés magánál a bíróságnál a teendőök

halmaza miatt napokig elhevert, a falusi jegyző elutazott, az alperes csak utolsó nap tért meg, az idézés tehát kézbesítették utolsó nap, már ez esetben a védelem legtöbbnyire lehetetlen, mert az ügyvédek városban laknak, a faluk, járásbíróóságok székhelyétől jó útban 2—3, rosszban 6 óra távolságra is fekszenek, ha tehát a téli hónapokban 7-ed napra, 5 órakor kapja az alperes a megidézést, csakis az idézés reggelén indulhat meg fél hétre, mert ekkor világosodik, beér rossz útban 11 órakor, tehát a véghatáridő 10 órakor eltelve, perét elveszti, hozzájárul ehhez az is, hogy a járásbíróóságok nagyobb része kis városokban van, hol legfőleg csak két ügyvéd élőkodik, az egyik a felperesi, ha másik esetleg végrehajtáson borotvál vagy a törvényszéknél fondorkodik, az alperesnek máshova kell ügyvédért szaladozni, néha 3 nap alatt sem képes pervezetőt szerezni. A védelem lehetetlen tehát igen sokszor rendes viszonyok közt is, ha pedig a felperes a járásbíróági személyzetet megvesztegeti, az alperes elmarasztalása 10 eset közül 9-szer megtörténik, mert a kiadó 7-én teszi a postára, megérkezik az újsággal 8-án délután; 16 óra alatt ügyvédet nem lehet szerezni. Az igazság és méltányosság, a jog elleni merénylet tehát ezen torvényezik. A határnapot kétségkívül előre meg kell határozni, a járásbíróóság elfoglaltatása miatt nem szabad azonban az alperest lebunkózni, ennél fogva az eddigi 8 és 15 napos idézéseket a védelem lehetősége biztosítására meg kell kétszerezni.

Igazságtalan a 173. §., mely a kereskedelmi könyveket az állítólagos adószak ellenében fél bizonyító erő-

vei *ruházza* fel, ha a megrendelést a kereskedő igazolja. Ez a csalásnak tág és biztos tért nyit, mert sokszor a mit az illető ma megrendelt, holnap vagy később visszarendelheti, miután azomban a törvény már a megrendelést is bizonyítéknak tekinti, a kereskedő a könyvbe beírja, szépen megtartja és a megrendelést visszavonót bepereli és megveszi rajta a ki nem szolgáltatott cikk árát, ha a pokoltuli félelem, mi ma teljesen olgyengíült, vissza nem tartóztatja. Igazságtalan ezen eljárás, mert a megrendelő a megrendelt tárgyak árának a folyó árát tekinti, a törvény ezt nem mondja, ha tehát az uzsorás fűszerkereskedő a törvényadta előnnyel vissza akar élni, midőn a cukor kilójának folyó ára 48 kr, beszámítja 56 krba, mi is egy évi várakozásnál 17, félnél 34, negyedévinél 68 százalék. A megrendelés, sőt a szállítmány vételének átlagban! elősmerése nem valódi jögalap, mert a megrendelő a megrendelést megbánhatta és visszarendelhetette; mert a szállítmányruli vétellevelet az aláíró vakon a szállítmány megvizsgálása előtt veszi át. Az igazság tehát azt követeli, hogy a kereskedő csalási útja elvágassék, mi csak úgy érhető el, ha a vevő vagy megrendelő, az egyenkint megnevezett szállítmány átvételét sajátkezüleg elfogadja, ha megrendel-) levelében a küldőt vagy korlátlan árakra hatalmazza fel, vagy a tárgyak árát előre egyenkint jelzi.

Igazságtalan az idézést szabályozó 265. mert miután a meg nem jelenés peresztéssel Bujtatott, az alperest oly helyzetbe kellett volna tenni, hogy az idézést biztosan idejében megkapja. A kifüggesztés a félt

az idézés kézbesítéséről nem biztosította, mert ha távol volt, a törvényes eljárás felösmerésére alkalmas egyén az alperesnél nem lakott, vagy az eltávozott tartózkodási helyét nem ösmerte, az alperest nem tudósíthatta, az alperes védtelen maradt. Felhasználták ezt különösen akkor, midőn az alperesnek a megyében két birtoka, ezen két lakháza volt, maga gazdálkodott, tehát a másik birtokon is megfordult, ezen esetben a falusi gaz jegyzőt a felperes ügyvéde lekötelezte, ez az idézést 7-ik nap délután a valódílág nem lakott házra kifüggesztette, a meg nem jelenhető alperest elmarasztották. Igazságtalan a 401. §., mely megengedi a felperesnek, hogy ha a végrehajtató a lefoglalt ingóságokat a tulajdonosnál veszélyeztetve látja, azokat elvitethesse; igazságosan csak érdektelen fél bírálhatja meg a veszélyt, a foglaló érdekelt fél, a lefoglalt tárgy csak biztosíték, a sikkasztás ellenében kezesség a büntető törvény, a veszélyt jogosan és méltányosan csakis a pártatlan bíró Ítélni meg. Ezen törvény a zsarolásoknak kaput tárt, mert az átvitel a végrehajtató fél hitelét teljesen lerontotta; a szorongatott fél tehát hittele fentartására kiegyezett az ügyvéddel, a jól megfizetett ügyvéd engedett, a felperes pedig tényleg semmit sem nyert; igazságtalan azért is, mert a lefoglalt tárgy az árverésig a végrehajtódnak tulajdonát képezte, tehát az árverésig jogosan is használhatta, az átvitel által a tulajdonost használati jogátul megfosztotta.

Igazságtalan a 403. szakasz, mely a 300 forintot meghaladó követeléseknél 15—30 napig terjedő árve-

rési határnapot tűz ki és a 407., mely a végrehajtható! a hitelbeni vásárlás jogával ruházza fel és felhatalmazza, hogy idegeneknek a hitelben! vásárlást megengedhesse. Az árverés feladata a legfoglalt tárgy illendő értékesítése, nagyobb értékű egyes tárgyak vagy az összes lefoglaltaknál csakis úgy eszközölhető, ha a tárgyakat a távol lakó vevők előlegesen megvizsgálhatják, ha készpénzüik folyóvá tételére idő engedtetik; 15 nap erre teljesen elégtelen, mert miután a hírlapok is e] vannak foglalva, a hirdetés csak 5-dik nap, néha később jelenik meg; távoli helyekről, miután a vasúti közlekedések nem folytonosak, miután az árverezendő tárgyak nem az állomások mellett vannak elhelyezve, az utazás két napot is igényel. A megnézés! jövés és menés igénybe vesz 4 napot, a megnézés 1, az árverési utazás két, tehát összesen 7 napot, marad tehát az illető rendelkezésére 3 nap, ez a pénz folyóvá tételére elégtelen, mert már csak 10,000 forintot senki sem hord magánál, sőt a nem bankár nem is tartja magánál, de az élénk kereskedelmi idényen kívül a takarékpénztárakba helyezi el, a takarékpénztárak nagy része 1000 forintot haladó összeget csak előleges felmondás mellett bizonyos időre fizetnek ki; kis városokban, hol a zsidók parancsolnak, a takarékpénztárak szombaton és vasárnap zárva vannak. De még a közellakó közönségre sem elegendő a 15 nap, mert az árveréseken vesz a közép- és kiskereskedő, a gazda, bérlő; ezek pénze termények-, marhában van elhelyezve, ezek értékesítésére 10, sőt 15 nap sem elegendő, de meg üzleti, gazdasági dolgaival

is annyira el van foglalva, hogy 10 nap alatt veszteség nélkül a helyszínén meg nem jelenhet; ennél fogva közönség hiányában az árverésen a tárgyak negyed-, sőt néha még ennél is olcsóbb áron kelnek el. Igazságtalan a felperesnek a hitelben vétel engedélyezésére adott felhatalmazás, ez számos kijátszás- és csalásra adott alkalmat; árverő a kedvezőtlen időviszonyok miatt nem volt, a felperes ügyvédje fuvaros kocsisának adott 2 forint borraalót, az árverésre felhatalmazta, az ezeket érő tárgyakat a felperes forintokért megtartotta, illetőleg a törvény segélyével elrabolta; miután az árverés vevők versenye, az igazság azt követeli, hogy a vevők megjelenésére elegendő határidő és ha valódi árverelő nincs, új árverés tűzessék ki.

Igazságtalan az ingatlanok végrehajtásánál a 424. §-ban megállapított százszoros adóérték-becs, mert az a valódi értéket nem képviseli, mert a földadóra az épületek, a gazdasági beltelkek, kutak, növények, pinézék be véve nincsenek, ugyanegy talajnál a falu, ország, vasuthoz közelség az árakat neveli» Δ méltányosság tehát azt követeli, hogy a minimális árnak meghagyatván az adóérték, a birtok szakértők által becsültessék meg és a valódi becsérték szolgáljon kiáltási árul. A birtokos elpusztítására szolgál a 436. mely két árverést, és pedig a 10,100 forintot meghaladó értéknél három hónapot állapít meg. Az árverés célja a birtok illő értékesítése, ehhez Magyarországon, tekintve a gazdasági, talaj- és pénz viszonyokat, idő kell. A három hónap nem elég, mert a

határidő nem a hivatalos lapbani megjelenés, de a határidő kitűzése napjától számítatik; gyakran megtörtént, hogy az árverési hirdetmény az újságban az árverési határnapnál csak három nappal előbb jelent meg; ha a birtok az adó alapján olcsón volt becsülve, az uzsorás hitelező a bíróságot megvesztegette, az árverési hirdetményt szándékosan későn tették az újságba; az uzsorás a gyenge becsárt megadta, a tulajdonos elpusztult; viszont némely esetben az adós játszotta ki hitelezőit, port indított maga ellen álhitelező által, gyorsan lejáratva, a birtokot az árverésen czinkos társa czége alatt megvette, ő a birtokban bent maradt, a hitelezők rongyokat kaptak, ez rendszeren a becsületes hitelezőket sújtotta, mert ezek a birtok valódi értékét ösmerve, néha a törvényes értéken felül kölcsönöztek, néha a betáblázást is mellőzték. Sokak előtt, tekintve a jelenlegi magas adót, hihetetlennek látszhatik, hogy a birtok többet érjen az adóértéknél, pedig soknál úgy volt és van ma is, mert a ravaszabbak, midőn az adót először megállapították, megvesztegették vagy elámitották a catasteri biztosokat, az első osztályú földet másodikba Boroztatták; ennél fogva, amely földet 150 forintra fizettek, 75 forint bírói becsértékkal bírt. Az országban még akkor kevés vasút volt, ezen indok bul a Becs- és Pesttől távol eső birtokok, ha termékenységek kikiáltva nem volt, a fuvarviszonyok következtében másodikba estek. Az osztrákok saját szempontjokbul ítélték meg a gyeptöréseket, ez Ausztriában rendszeren sovány, nálunk a legjobb föld; a rendelet nem ösmerve a talajt

és viszonyokat, legelő-rovatba helyezte, vagyis értékük tett 25—30 frtot, a valódi érték ötödét. A catter behozatalakor a közlekedési eszközök hiánya miatt csak azon erdők bírtak értékkel, melyek a vasgyárak közvetlen szomszédjában, nagyvárosok és a Duna mellett feküdtek, vagy fenyesek voltak; 1868-ban azonban már a vasutak következtében értékük felemelkedett, mert a vasút talpfának sokat felhasznált; ily helyeken az erdő ára 13 év alatt három-, sőt négyszeresen is emelkedett.

Az épületek a provisorium szerint földbirtoknál nem képviseltek értéket, pedig jól felszerelt birtoknál a gazdasági épületek 1000 holdnál holdankint 20, kétezer holdnál 10 forintot képviseltek, vagyis a perrendtartás, az adót véve alapul, minden holdnál 20 perczent értéket mellőzött.

A gyümölcskertek kivált városokban és közvetlen szomszédjukban holdankint 100 forintot is jövedelmeztek, a provisorium ezeket nemzetgazdasági szempontból csekély adóval terhelte, valósággal azonban sokkal többet értek.

Igazságtalan a 446. §-ban megállapított cselédbérmennyiség, mert a bukó, végrehajtásokkal üldözött birtokos terményei le lévén foglalva és olcsó áron adván el, cselédjeit néha egész évig sem fizetheti, és pedig a cseléd a termelés, ennél fogva az adós kielégítésének egyik fő tényezője, méltányos lett volna tehát az egész évi cselédhátralék elsősege, de ez nem volt az osztrák perrendben, melyet a nagy jogász miniszter lemásolt.

Ezen veszedelmes törvény a bölcsek házában vita nélkül keresztül ment, mert a 69-iki képviselők nagy államférfiakra játszották magukat, a maroccai politika nagyobb vonzerővel bírt, mint a szegény ország belügye. Jogismeretekkel a képviselőházban nagyon kevesen bírtak, azon nemzedék, mely a szolgabíróságon kezdte és 20 évi szolgálat után alispányságon végezte, mely minden törvényt mint követ tanulmányozott, majdnem kiveszett, divattá vált a régi jogeszmék megvetése és a magyar viszonyokra csak részben és módjával alkalmazható modern eszmék majmolása, a búza-, repce-politika, a törvényhozók ítélő tehetségét elhomályosította, minden gazda azt hitte, hogy a német, franczia, angol törni fogja magát a magyar búzáért, az idegen fogja a szállítást Vámospircstül Londonig megfizetni, 16 forintot adnak minden köből búzáért, a magyar kormány esőcsináló erővel is bír, a hires magyar föld évenként és magyar holdankint 10 méter-mázsza búzát fog adni, könnyű lesz ezzel a bűdös zsidó uzsorás drága kölcsönét kifizetni.

A képviselő urak a régieket elfelejtették, az osztrák perrendet ellenszenv- és tunyaságbul nem olvasták, a 61-iki, az ország vszonyait felkaroló országbírói értekezletet, mert ezt főleg bírák és eszes politikusok készítették, az ügyvédek legyalázták, új jogi paradicsom után vágytak. A kormányba jogi ismerettel egy minister sem bírt, Horváth Boldizsár kivételével. Deák Ferencz, ki nemcsak a köz-, de a magánjogot is értette, 17 év óta Pesten lakott, az ország anyagi viszonyait nem Ösmerte, kedvenceiben feltétlenül bízott, Horváth

édes szavaival megnyerte, Deák nem tudta azt, hogy az ügyvédek a birtok érdekei ellen az uzsorás zsidókkal szövöttek, hogy ezen polipok az egész országot felkarolták, nem képzelhette, hogy a főleg földbirtokos nemesekből álló országgyűlésben, ha a panaszok igazak, senki fel nem szólal, azt kellett tehát hinnie, hogy a földbirtok nyomora képzelt, egyes földbirtokosok panasza, csak a pazarok ostoba zaja. Az ellenzékben jogismerettel kettő bírt, Ghiezy Kálmán és Nyáry Pál. Ghiezy a pénzügyekre adta magát, fukar, vagyonos birtokos volt, a földbirtok nyomorát nem ösmerte, Nyáryt már a csizma szorította, hiúsága azonban nem engedte a felszólalást, mert ellenségei feltárták volna váltógazdaságát. Mindkettő öreg, gyermektelen ember volt, Nyáry a nagy politikusra játszotta magát, mihez nem értett, mivel az országnak nem használhatott, és mellőzte azt, miben kitűnőség volt, mi által használhatott volna, mert tökéletes jogász, jó gazda volt, az ország viszonyait teljesen ösmerte. A vöslai egyességet, melyben Lónyay a bankot a kormány tudta- és beleegyezésével feladta, a kormány és Deák a közlegények előtt titkolták, 360 képviselő nem tudta, azt hitték, hogy a nemzeti bank 1869-ben megalakul és ez minden ember adósságát kifizeti. Éhez járult még a régi táblabírói szokás, a nagy rész jogügyekben a fiscal isok eszével gondolkozott, kik hajdan az urak hívei és barátai voltak, ezen urak a világ forgását nem vették észre, nem tudták azt, hogy a modern ügyvédek saját érdekeiket az urakéval elkülönítették és ellenségeikkel a zsidókkal szövöttek, Horváth Bódi ugyanazon zászló

lobogtatta, mely alatt ők születtek és győztek, Boldizsár ur a németet épen úgy szidta mint ők, nem képzelték, hogy mindez ámitás, Horváth Bódi mézes szavai-, hangzatos szónoklatával a balgákat elámítottá, nyugodtan tevék le tehát sorsukat kezeibe, elfogadták a javaslatot olvasatlan és a demagog minister két törvényjavaslatával a birtokos osztálynak és általa az országnak annyit ártott mint Krausz és utódai 12 év alatt.

VIII. FEJEZET.

A közoktatási törvény (kivonat). — Különféle törvények. — A vasutakról.

Fontos és czélszerű a közoktatásruli törvény; ezen törvény a felekezetek kezében meghagyja a közoktatás ügyét, csakis ott rendel közös iskolákat, hol a hitfelekezetek saját erejükből iskoláikat fenntartani vagy újakat felállítani képtelenek; az iskolákat a község, a megye felügyelete alá rendeli és a megyét illetőleg hatóságot a kormány ellenőrzése alá helyezi. A tankötelezettséget 6—12, illetőleg 15 évig terjeszti ki, megengedi a házi nevelést, ki azom ban gyermekeit sem háznál nem taníttatja, sem iskolába nem járattja, fokozatosan 50 krtól 4 frtig büntettetik. A felekezeti iskolák ellenében az állam csakis az időnkénti meglátogatás jogát és az a feletti öröködést tartotta fenn, váljon a kiszabott rendszer szerint történik-e a tanítás, 8 vagy 9 hónapig tanítanak-é, az épületek alkalmasak-e, alkalmasak-e tankönyveik, tanítóképezdék a törvény szabályainak megfelelnek-e, ha ezen szabályoknak a felekezeti iskolák nem felelnek meg, az állam közös iskolákat állíthat; az iskolákrul statisztikai adatokat az illető felekezetek utján szerez be. A tanórak a vallás- és erkölcstannal együtt 20—25 órát tesznek hetenkint; az iskolai idény falun 8, városban 9 hónap.

Az 5000 lakossal bíró községek kötelesek felsőbb népiskolát vagy polgári iskolát alapítani; ezen iskolákban, ha a tanítási nyelv nem magyar, köteles tananyag a magyar. A tanterv a közoktatási minister ál-

tál állapíttatik meg, a tanfolyam felsőbb iskolákban 3, polgári iskolákban 6 év.

A minister, hol czélszerűnek látja, államköltségen népiskolákat állíthat, melyek a megye és tanfelügyelő felügyelete alatt állanak.

A községi iskolákra az iskolai szék ügyel fel, áll 9 tagbul, választatnak 3 évre a község által, ezenkívül tagjai a lelkészek és tanítók, felügyel a tanításra, az iskolázásra, a gazdasági ügyekre együttesen a községi előljárókkal, a tanítókat a tankerületi tanács küldöttjének elnöklete alatt választja.

A megye összes népnevelési ügyeit a tan felügyelő elnöklete alatt az iskolai tanács kezeli.

Az iskolai tanács áll:

1. Tanfelügyelő elnökbül.
2. A vallásfelekezetek egy-egy általok választott tagjából.
3. A kerület tanítói által választott 4 tagbul.
4. A megye által választott tagokbul, minden megye választ 14—34-ig.
5. Hol királyi városok vannak, ezek aránylagos tagjaibul.

Vizsgálja a számadásokat, községi iskoláknál másodfokú fegyelmi bíróság, ítélt a községi iskolatanács és tanító közti ügyekben.

Tanácskozik a megye tanügyi viszonyainak a hatáskörét haladó tárgyakról javaslatokat intéz a megyéhez. Minden negyedévben összeül és jelentést tesz a megyének.

A megyei tanfelügyelő az iskolákat legalább egy-

szer egy évben meglátogatja, a minister rendeleteit végrehajtja, utasításai szerint intézkedik.

Az állam az országban 20 tanítóképezdét állít fel.

Tanítóknak ezentúl okleveles tanítók élethossziglanra választatnak és csakis súlyos hanyagság, erkölcsi kihágás, bűntény miatt mozdíthatók el a megyei iskolatanács ítélete által, mely a ministerhez megerősítés végett felterjesztetik.

A tanító fizetését az iskolai szék állapítja meg, azomban lakáson, 400 □ -öl kerten kívül, 300 forintnál kevesebb nem lehet.

Ezen törvényjavaslatban sok a jóakarát, számos a hiány is.

A miniszter a német magasabb cultura után me-
 rengve, a népnevelésre kevés súlyt fektet, pedig egy ország közművelődésének, értelmiségének súlya nem az irodalmi kitűnőségek és tudós tanárok, de a nép általános műveltségében rejlik, mert ma már az irodalom és tudomány nem egy nemzet kiváltságos tulajdona, de az egész világé, a műveltebb, vagyonosabb, tudományt idegen könyvekből is meríthet, a népet azomban az iskolamesterek művelik, a népnek kevés ismeret is sok, mert a sötétségben botorkázik. Magyarországon a népnevelés igen elmaradt, mert a gazdag katolikus főpapság a sötétségben találta javadalmi legnagyobb biztosítékát, a románok általában szegények, saját erejükből sokbelyt az iskolákat képtelenek fen tartani, a szerbek csak az orosz czárok képeire adakoztak, a felvidéki tótnak bocskorra is alig telik, az iskolák felett csakis a protestánsok rendelkeztek, a protes-

táns urak a népet nem tekintették baromnak, a nép művelésére tehát mindent elkövettek, ennél fogva, bármily szegény is volt az egyház, mindeniknek volt iskolája. A közoktatási miniszternek első és fő feladata volt összeszámolni a népiskolákat és az országgyűlésnek azt mondani: 3000 községnek nincs iskolája, és pedig nincs, sőt nem is lehet, mert a nép szegény, a mely nép pedig zabkenyerét, máléját és főtt krumpliját is csak nagy fáradsággal képes megkeresni, az iskolát nem építhet, mert nincs miből, mert az üres gyomor a tudomány malasztját nem becsüli, az értelmiség pedig kincs, 3000 községnek 1500 iskola elég, mert a szegényebb részekben a községek közel fekszenek, kettőt tehát össze lehet csapni. 1500 iskolára kell, szegényesen, de lopás nélkül építve, 1000 forinttal 1.500,000, felszerelésre 150,000, 1500 szegény tanító segélyezésére évenként 150 forintjával 225,000 frt, szavazának meg tehát végleges befektetésre 1.650,000 forintot, évi segélyezésre 225,000-et, ez valamivel több, megnyit önök évenként a lónemesítésre adnak. Ha ezt mondja, nem lett volna az országgyűlésen oly buta, fukar, ki ezt ellenezi, és az a szegény tanító, ki ma koplal és kapál, Sándor czár, Károly király és Rajasich képe helyett okvetlenül ő excellentiája képét függesztette fel és a sötétség az országban egyszerre megszűnik, nagy hiba volt tehát az iskolák terjesztését tehetetlenekre bízni.

A másik hiba a nevelés terén, a helyhatósági önkormányzat terjesztése, a miniszter és közegei tehetetlensége, a hatalom összpontosítása, a gyors és szigorú intézkedés, a felelősség hiánya. Katonát és iskolames-

tert fegyelem nélkül vezetni nem lehet, korunk az anyagiság kora, a lelkesedés elhamvadt, ennél fogva a polgárok ügybuzgalmára számítani nem lehet. A nép, sajnos, de való, az iskoláztatásnak ellensége, a legnagyobb rész gyermekét élelmi tényezőnek tekinti, elvonja az iskoláit, libája, malacza őrzésére, a 9 éves gyermek a szántásnál a lovat hajtja, az erdőből fát, gombát, áfonyát, mogyorót lop, őrzi a juhot, kecskét hordja az ételt és pálinkát, kalászt és gyümölcsöt, csöves kukoriczát, szalmát lop, tehát megkeresi élelmet, ha azomban az iskolába jár, költségbe kerül. Kell tehát, hogy a mulasztásról a kormány közegének tudomása legyen, kell hogy a hanyag szülék a gyermekek iskoláztatására köteleztessenek büntetés terhe alatt, kell hogy a büntetés végrehajtassék. a másodikról gondoskodott a törvény, az elsőt és harmadikat elhagyta, a büntetés tehát csakis törvényes bohózat, mert az iskolák nagy része felekezeti, a felekezeti iskolák a római és görög katolikusoknál a papok- és püspököktől, a protestánsoknál a gondnokok-, az egyházi tanácsiol függnek, a tanfelügyelő elmehet az iskolába, meghallgathatja a tanítást, megkérdezheti járnak-e iskolába, a rektor, kántor erre ha tetszik felel, de azt nem mondhatja meg, ki nem jár, mert ez felekezeti ügy, de ha megmondaná is, ebbe közvetlen nem tehet semmit, mert ez felekezeti belügy, csakis bejelentheti a megyei iskola-tanácsnak negyedévenként, ez jelenti a felekezeti közegnek, ez először is kiszidja a tanítót, ki őtet mellőzte, ezután ha lelkes vizsgálatot tart a helyszínén, a vizsgálat nyomán felszólítja a me-

gyét, a megye kiküldi a szolgabíró, ez legjobb esetben eltart 9 hónapig, midőn az iskolák szünetelnek. A közös iskoláknál már valamivel gyorsabb az eljárás, mert ezeknél a tanfelügyelő már a megyei tanácsnak tesz jelentést, ez megrendeli a vizsgálatot a községi tanácsnak és ennek nyomán folyamodik a megyéhez.

Második fő hibája a tanítók függetlensége, a közös iskola, a tanítók választásmódja. A közös tanító a tanfelügyelőtől, sőt magától a ministertől sem függ semmi tekintetben sem* még azon segílyt is, mit az állam egyes szegény iskolák részére ajándékoz, gyáva félnékségből nem X., Y. tanítóknak, de a kerületnek vagy püspöknek adja, és a kerület, egyházmegye vagy püspök osztja fel tetszés szerint, a segélyezett X., Y. tehát nem az állam iránt hálás, de főnöke iránt, ki társai mellőzésével őtet különböztette meg, és ha jövőben kedvében nem jár, tőle elvonja és másnak ajándékozza; nem köti a tanítót hátralékai behajtása sem, mert a fizetések teljesítésében sem a kormány, sem a tanfelügyelők nem avatkozhatnak, első sorban ez a felekezeti és községi elöljárók feladata, másodsorban a megyéé és szolgabíróé, a közös tanítók is csak nagyon lazán függnék a kormány és fő közege a tanfelügyelőtől, csakis közvetve, mint a megyei iskolatanács elnökétől, de önállólag sem a tanítót fel nem függesztheti, sem fizetési hátralékait be nem hajthatja, nem a községi iskolatanácsot meg nem változtathatja. A függés az engedelmségnek első és fő feltétele, a törvény, végrehajtási képesség nélkül bohózat, a közoktatási miniszternek van szép czime, van törzskara,

van ezrekre menő serege, tervezhet, okoskodhat, de katonasága, a tanítók ezrei felett nem rendelkezhet, sőt még a nép értelmiségét sem Ösmeri és ösmerheti, mert minden tanító, minden felekezet restell! a tudatlanságot, első sorban tehát eltitkolja az iskolát kerülők nagy számát, másodsorban mindazokat, kik koronkint iskolába járnak, mint írástudókat terjeszti fel, pedig egy tekintélyes rész sem írni, sem olvasni nem tud.

Haszontalan czolonk a megyei iskolatanács; áll ez átlagban 33 tagbul, ezen urak fizetéstelenek, tehát ez tisztesség, de költség is; a nagy közönség azt tartja, hogy van tanfelügyelő, van minister, kiket az állam fizet, tehát a polgártul hazafi-áldozatot követelni nem lehet, a hivatalnok, ügyvéd, kereskedő pénzt hajtó ügyeivel naponta el van foglalva, a földbirtokos szomorúan lesi az esőt, a végrehajtót, a gazdag mulat; a megyei iskolatanácsban tehát a tekintélyesebb tagok csak akkor jelennek meg, midőn megyei választás van, az ügybuzgók is, ha a tanács tehetetlenségéről meggyőződnek, véglegesen kimaradnak. A tanfelügyelő tehát oly egyénektől van környezve, kiket saját érdekek vezet az iskolaszékbe, a vallásfelekezeti választottak nem tárják fel saját gyengéiket, a tanítók fedik társaik gyengeségeit, a tanácskozás főleg a számadások megvizsgálása körül forog és intézi a községi tanács és tanítók közti versengéseket. Az emberi természet kitűnő tulajdona lévén a nagyzás, egyik megyei tanács sem akar utolsó lenni, mindenik tehát elhazudja helyzetét. Az erélyes, ügybuzgó tanfelügyelőt köti, visszatartja a megyei iskolatanács, a lomha, ügyetlennek erős

támasz, mert mindent erre róhat, ha megtámadják, a tanácscsal menti magát. A tanfelügyelőség elvileg mellőzhetlen intézmény, mert a kormány csak általa tehet valamit, általa értesülhet az értelmiségi viszonyokról, ma tényleg pipázó, statistical és kortes-intézmény, hogy azomban az értelmiségnek nem emeltyűje, annak nem nem a tanfelügyelők, nem a minister és ministerium az oka, de maga az országos közoktatási szervezet, a 68-iki rász törvény. Valóban bámulni kell, hogy báró Eötvös József, ki a megyei önkormányzatot, az alkotmány védbástyáját, sőt mondhatjuk, a magyar nemzet várát, a központosítás érdekében megtámadta, a közoktatás terén a legszélső és oly mérvű Önkormányzatot indítványozott, mely a megyei Önkormányzat határait nemcsak jóval túllépte, de a kormány hatalmát teljesen megsemmisítette és tekintve az akkori, sőt a mostani viszonyokat, a népnevelés valódi kifejlését lehetetlenné tette és teszi.

Magyarország értelmiségének fejlesztése reánk nézve életképesség! kérdés, mert csak az értelmiség segítségével alakulhatunk tömör testté, a fennálló rendszert meg kell változtatni és a kormánynak meg kell adni azon hatalmat, mely az alkotmányos kormányt megilleti, mely nélkül a haladás lehetetlen. A népnevelés terén a legczélszerűbb rendszer a kormányi mindenhatóság, ezt azomban, tekintve a protestánsoknak állami szerződéseken alapuló jogait, tekintve a nemzetiségek még mindig tartó, bár jogosulatlan érzékenységét, Magyarországon ma alkalmazni teljesen nem lehet, de ki lehet és ki kell egyeztetni a hatalmat a

felekezeti joggal és érzékenységgel, meg kell adni a kormánynak a hatalmat a felekezeti jogok gyökeres megsértése nélkül. El kell törülni a megyei iskolatanácsot, mely haszontalan, nevetséges intézmény, mihez senki sem ragaszkodik, a tanfelügyelőket fel kell ruházni a következő jogokkal:

1. A közös iskolákban jelöli a tanítót, bíraskodik a tanító és községi iskolatanács közti versengésekben, másodfokú bíró a községi tanító fegyelmi ügyeiben.

2. Minden iskola-hatóság A évenként köteles az iskolakerülőket névszerint kimutatni.

3. A tanfelügyelő köteles minden félévben az iskolamulasztók büntetését a szolgabírák által behajtani, a szolgabíró köteles a tanfelügyelő egyenes felszólítására 24 óra alatt a büntetést végrehajtani.

4. A tanfelügyelő minden községben felekezeti különbség nélkül vizsgálatot tarthat az iskolai mulasztások iránt.

5. A tanfelügyelő, ha magánúton valamely tanító erkölcstelensége-, hanyagsága-, butaságáru értesül, az illető felekezet elöljáróságát felszólítja a vádolt egyén felfüggesztésére és a vizsgálat elrendelésére, mit ha a felekezeti hatóság 14 nap alatt nem teljesít és erről a tanfelügyelőt nem értesíti, jogérvényes bizonyítékok alapján a tan felügyelő a vádlottat hivatalátul felfüggesztheti.

fi. A községi elöljáróság köteles a tanfelügyelőnek segédkezet nyújtani.

7. A tanfelügyelő a községben levő tankönyvek mennyiségéről tudomást szerez.

8. A kormány tankönyveket nyomat és osztat ki.

A majorság! szőlődézma a haszonélvezők és a tulajdonosok közt sok keserőséget okozott, a földbirtokosnak tulajdonjoga ugyan kétségkívül i volt, a nép azonban nem bírta felfogni, hogy ha Péter a dézsmadástul 48-ban felmentetett, mért kellessen Pálnak dézsmát fizetni, miután Péternek is szőlleje volt és csak annyi dézsmát adott, mint Pál. A dézsmát tehát meg kellett szüntetni, a nép nem birt elegendő pénz-erővel, a tulajdonos nem várhatott, a szőlődézsmaváltásnál tehát az állam közvetítését nem lehetett mellőzni, a XXIX. törvénycikk ily alapon szüntette meg a dézsmát; az érték meghatározás helyes alapra van fektetve, igazságtalan azonban a fizetés módozata, mert a közvetítő állam a tulajdonosokat nem készpénzzel, de váltáságváltványokkal fizette ki. Ezen kötvények 80 forintos árkelettel bírtak, a birtokos tehát a való-ságos értéknél V_5 -el kövesebbet kapott. Ez semmiképen sem igazolható tulajdonfosztás volt, az állam ezt tudhatta előre, mert ez időben semminemű bankjegypapiros sem kelt teljes értékben, tudhatta tehát, hogy a szőlő-váltás sem fog így elkelni, készpénzt nem adhatott, mert készpénzzel nem birt, volt azonban egy mód, mely által ezt ki lehetett volna kerülni: ha az állam ezüstkölcsönt vesz fel, ezáltal a megváltott kétségkívül 1 perczenttel többet fizet, ez azonban nem lett volna sem túlterhes, sem igazságtalan, mert becsmértékül az utolsó 10 év vétetett, midőn a bor olcsóbb volt, a megváltás által a valódi érték nem 20, de ötven szá-

zalékkal is emelkedett, aki fizetésképtelen is nagy előnyt nyer, arra 1 perczent nem teher.

A tulajdon szentségét azomban merően megtámadta a 32. mely a 48. után kelt bérszerződéseket és oly szerződéseket is eltörölte, melyekben a szőlőbirtok örök időkre bérbébe adatott, a bérlő a lehető váltság jótéteményeiről előre lemondott; ez minősíthetlen jogtiprás volt, mert a bérlő kétségki vőli tulajdont bérelt ki. Az Örök haszonbér a jog eszméjével nem ellenkezik, törvénytelen, igazságtalan előnyökről önként mindenki előre lemondhat, ezen biztosítéktul az állam a tulajdonost meg nem foszthatja, mert ez a bérszerződés alaptételét képezi.

Erdély Magyarországgal még eddig csak félig egyesült, mert a terület képviselői ugyan a magyar országgyűlésben részt vettek, Erdélyt azomban a kormányshék igazgatta, az osztrák polgári és büntető törvények alkalmaztattak, a csendőrség ügyelt a közbátorságra, mindez főleg a magyarság kívánságára történt, kik az oláhokban bizalmatlankodtak; az osztrákbarát ministerium önérzetét az ország jogi és kormányzati eldarabolása nem feszélyezte, de Erdély egyesítésére ismét törvényt hoztak, melyben az erdélyi gubernium megszűntét 1869. májusra tűzték és többnemüleg rendelkeztek. Valóban bámulatos közöny és hanyagság bizonyítéka a kormány és országgyűlés részéről az ország területi és kormányzati épségének ily világos és nyilvános elhanyagolása.

Törvények hozattak még: a vegyes házassági válóperekben; a tiszavidéki vasúttársulatnak adott régi köl-

csön törlesztéséről, ez az előlegekből eredt, a kormány törlesztésül részvényeket fogadott 5.309,000 forintig névértékben, 180 ezer forintot pedig készpénzben kifizetett; intézkedtek a vallási áttérés megkönnyebbítéséről, a kisajátításról, az örökváltsági kárpótlásra!, a Lonjskople területéről, Pest város kölcsönéről, a függő adóságok ellenőrzéséről.

A vasutak és csatornák a nyerstermények értékesítésének fő, sőt mellőzhetlen tényezőjét képezték, 1867-ben tehát az országgyűlés a csatornák és vasutak építésére 60 milliós kölcsönt szavazott meg. A vasutak és csatornák rendszerül még akkor sem az országgyűlés, sem a kormány tisztában nem volt, nem tudta, hol és mennyit akar építeni, nem tudta, hogy maga fogja-e építeni, vagy társulatoknak adja-e ki. Ezen kölcsön tehát főleg előmunkálatokra volt szánva és kijelelte a főbb vonalakat, előlegesen elrendelte országos költségen vagy kamatbiztosítás mellett az alföld-fiumei, kottori, zágrábi, nagyvárad-kolozsvári, miskolcz-hatvani vonalak kiépítését. Az ország a ministert 50 évi törlesztés feltétele alatt 7⁶ perczent fizetésére hatalmazta fel, a kamatot az adófizetéstől felmentette, ez rendkívül drága volt oly időben, midőn a bankokban hevert a pénz és európai vállalatba 5 százalékkal is alig volt elhelyezhető. Miután az országgyűlés törvényben határozta meg a kamatot, olcsóbb pénzműveletre senki sem ajánlkozott. Ez annyival inkább drága volt, mert az ország az építendő vasutakat is jelzálogi biztosítékul kötötte le, tehát nemcsak állam-, de egyszersmind jelzálog! kölcsön is volt. A kormány az állami építés

rendszerét csak részben alkalmazta, megvette a pest-losonczi bukdácsoló vasutat, a hatvan-miskolczinál a tulajdonjogot megtartotta, de Werkersham és társainak adta ki az építést.

Λ nagy várad-eszék-baranya-villány-zákány-zágrábi m. f. vasutat mértföldenkinti 36,500 ezüst forint évi jövedelem biztosítéka mellett gr. Károlyi, br. Rotschild, br. Sina, Schossberger társulata nyerte el.

Az északkeleti vasút Debreczentül Tekeháza-Szarmárnémeti-Sziget, Tekeháza-Csap-Kassa, Csap-Ujhely, Csap-Zombor, Csap-Munkács-Strousberg, br. Sennycinek jutott, Strousberg mellett Pulszky Ferencz segédkezett. 1 mértföld vasút részére az ország 37,100 ezüst forint évi jövedelmet biztosított mértföldenkint.

A nagyvárad-kolozsvári vasutat, mely 80 mértföldre volt előirányozva, Váhring angol szédelgőnek és társainak adták 46,750 ezüst forint évi mértföld-jövedelem biztosítása mellett. Váhring ur zsebelvén, megszökött.

Az arad-temesvárit Klapka kapta 39,500 forint évi biztosíték mellett.

A társaságok haszonélvezete és tulajdonjoga 90 évig tart, 90 év leteltével az ország birtokába ingyen megy át. 30 év múlva az ország visszaválthatja becsáron, a vételárbul azomban az országos előlegek és kamataik leszámoltatnak.

Az ország a biztosított jövedelem hiányát tartozik fedezni, ezen előlegekért 4-es százalék számíttatik.

A rász vasútvonalaknál az országot némileg a 30 évi visszaváltás biztosította a teljes kizsebeléstül, mert e

nélkül, miután oly vasútvonal, melyet örökké kell pótolni, sok van, és azon vonal, melyet mértföldenkint csak 18,000 forinttal kell pótolni, 30 esztendő alatt már túl van fizetve, 50 év alatt pedig a kamatok kamatait számítva, már értékét 100 százalékkal haladja, a harmincz éves visszaváltás által azom ban az ország a valódi értéket csak kevéssel tetézi.

A vasutaknak általában 10 évi adómentesség engedélyeztetett, a vitelbér következőleg szabályoztatok:

I. osztály mértföldenkintanyagokért minden

	vámmázsátul	2 kr.
II.	"	2 ¹ / ₄ "
III.	"	3 ² / ₄ "
Gabona, fa, talpvas 1 kocsi szállitmánynál		1.6 "
10 mértföldön felül		1.4 "
30-ig		1.2 "
30-on felül		1 "
Személy : I. osztály		36 "
II. "		27 "
III. "		18 "

szelesen hozzá számíttatott ezenfelül minden vitelbérnél az ezüst-, később az arany-agio is.

A megszavazott vasutak három rovatba sorozhatók. Szükséges és hasznos vasút volt az alföld-fiumei vasút, mert Magyarország gabonájának biztos vevői voltak Anglia, Franciaország és Olaszország, ezen vasút a magyar terményeket a legolcsóbb szállítási helyre, a tengerre hozta, legtöbbet termett az Alföld, mert talaja legjobb, szántóföldje legtöbb volt, vasút nélkül

terményeit legnehezebben értékesíthette, mert legközelebbi szomszédja, Románia maga is termelő ország volt, az Alföldnek a kedvezőtlen talaj miatt kevés országutja volt, a gyér népesség miatt terményeit a Duna és Tiszához csak drágán szállíthatta, a szállítás szeptembertől májusig az esőzések, sár, vizek, a fuvarerő hiánya miatt gyakran hónapokig szünetelt, a kereskedő biztos szállításra nem számíthatott.

Rósz, de szükséges vasút a nagyvárad-erdélyi vonal. Erdélynek és általában már az Erdélylyel közvetlen határos megyerészeknek is szántóföldje kevés, leginkább tengerit, fát, sovány marhát, szeszt visz ki, ezek azonban magas szállítási béreket értekek csekélysége miatt száz mértföldet is meghaladó távolságokra képtelenek fizetni, mert 1 métermázsa kukorica ára Pesten legjobb időben, kivéven a kivételes éveket, 5 forint, 120 mértföld vasúti vitelbére a rendes agioval 2 frt 88 kr, az állomásig 22, üzletnyeremény 20, tehát 3 frt 30 kr, tehát maradna 1 frt 70 kr, minél a termelési ár többbe kerül; a fa hasonlólag nem bírja meg a hosszú fuvart, mert minden mértföld 36 kr, már 50 mértföldnél egy Öl fuvarja 18 frtot vesz igénybe. Az ország érdeke azonban Erdély segélyezését parancsolta, mert szegény volt, mert népessége az ország 7-ét tette; a politikai eszély az oláhok megnyerését parancsolta, az orosz támadásnak ki van téve, tehát már hadászati tekintetből is az ország zömével Össze kell kötni, ennélfogva már védelmi tekintetben is a vasút mellőzhetlen volt. Sajnos azonban, hogy a szerződést igen drágán és könnyelműen kötötték.

Rósz és felesleges az északkeleti vasút, mert a termelő Tiszavidék Debreczen által összekötéssel bírt Pesttel, összekötendő volt a miskolcz-pesti vonal által, a Szigetig terjedő részt tehát inkább a Szamos-Bodrog szabályozása által kellett volna a Tiszával összekötni, és hol az összekötést a folyamok által eszközölni nem lehetett, kis szárny vasutakat kellett volna a Tiszához építeni. De ezen vidékeken ministerek és rokonaik, a felsőház két elnöke nagy uradalmakat bírtak, ezen urak haszna- és élvezetéért az országnak kellett áldozni. Ezen vasút építése az országnak közvetve is sokat ártott, mert az alföld-fiumei vasút mellett czélszerűsége érvelt, az erdélyi szükséges és népszerű volt, tehát e két vasútra borralaló nélkül is mindenki rászavazott, az északkeleti vasút gyengeségét azonban mindenki ösmerte, ennek megszavazására tehát már az önérdek rugóit kellett alkalmazni. A rósz vasút felépítése a közönséget feljogosította más rósz vasutak követelésére, a vezetők saját vasutjaik által feszélyezve, az egyenlő roszak építését és biztosítását nem tagadhatták meg, ki kellett tehát kiáltani, hogy Magyarország a termelés paradicsoma, és hol ma forgalom nincs, azt holnap a vasút meg fogja teremteni.

Az első vasutak nagy hibája a nyerstermények aránylagosan drága, a személyek olcsó vitelbére; a termelő terményét nem szenvedélyből, de szükségből szállítja, a vitelbér minden fillére a termelő terhére esik, a drága nyersfuvar az egész országot sújtja, mert ma a termelés költségei a haszon nagy részét felemésztik, fél krajczár különbözet vámmázsa- és

mértföldenkint, 60 mértföld távolságra, kedvezőtlen viszonyok közt a jövedelem felét felemészti, mert ez négy köbönél, mely egy holdnál eladható, tesz 2 fjt 40 krajczárt. Ma a vámsorompók lehullván, a fogyasztó tereken minden ország versenyez, 60 krajczár elegendő arra, hogy egy ország valamely területről kimaradjon; a termelés ma már mindenütt drága, de legdrágább Magyarországon, a pénz- és hitelhiány, a munkaerő drágasága miatt; az államnak tehát ezen indokoknál fogva a kivitelre szánt terményeknél nem szabad lett volna magas szállítási árakat megállapítani. Ellenben a személyszállítási árak olcsók és ezek 50 perczent emelést is megbirnak; mert ma az első hely vasúton 36 kr, azelőtt került 1 fjt 50 krba, a második hely 27 kr, a kisebb igényű utas fuvarosnak 1 fjt, gyorskocsin elfizetett 80 krt. Az utas vagy szenvedély- és mulatságból utazik, vagy érdekből; az első fényűzés és ezt meg lehet fizetni, aki fényűzés- és élvezetből utazik, az a nagyobb díjat is megfizeti és utazását sem fogja mérsékelni, mert a szenvedély legnagyobb ur, legnehezebben fékezhető; a második, harmadik hely utasa főleg érdek-, üzlet-, munkáért utazik, tehát ha fel-emelik is az utazási bért, nem marad el, mert ügye és érdeke hajtja, az utazást kifizeti az érdek, ügylet, a munkaadó. A személyvitelbér tehát legalább 50 százalékkal felemelhető lett volna.

A vasutak a képviselők, hírlapírók és némely hivatalok aranyesője voltak. Kedves falatok ezek alakításakor, sokakra biztos jövedelmi csapok alakítás után. A vasutat nem az engedélyes építi és tartja meg, de

többnyire ártatlan idegenek, kik 5—6 százalék haszonnal megelégszenek, míg az engedményes néhány hét alatt zsebre tesz húszat. Az engedményesek vasúti részvényeket bocsájtanak ki, társaikkal igazgatósággá alakulnak, az igazgatóság vagyis saját maguk számára a reménylhető árkeletnél 15—20 perczenttel olcsóbban nagy mennyiségű részvényeket tartanak fel, a vállalat megalapítására nagymennyiségű összeget határoznak, ezen alapítási költség pedig főleg diplomaticus borralaló. A vasutaknál az értéket az állambiztosítás adja meg; a közönség vakítására hazudni és lármázni kell az újságoknak, ezek a vasúti vállalkozók nagy dobjai, melylyel elámítják a közönséget, a képviselőket, a kormányt a legnagyobb szemtelenségre lelkesítik. Ezt megelőzőleg azomban meg kell nyerni a közlekedési ministert, államtitkárt, a szakhivatalnokokat, ismeretlen nagyságoknak a pénzügyministert is, mert ez bírálja meg a vállalkozó pénzügyi képességét; harmadsorban jönnek a vasúti és pénzügyi bizottsági tagok, a többség főbbjei és végre az álmos felsőház némely eleven tagja; ezen banda közül a szemérmesebbek megelégednek az engedményesek ajándékaival, a szemtelenek azomban már meghatározott számú részvényekben kötik ki illetményöket és a bizonytalan ígéretekkel nem elégszenek meg, a legszemtelonebbek pedig készpénz, óvadék nélkül nagyszámú részvényeket adatnak és midőn az árkelet emelkedik, a külömbozetet bezsebelik. A magyar alapítóknak nagy előnyére szolgált Deák Ferencz a pártvezér vaksága és a közlekedési minister vaksága és süketsége. Deák Ferencz az ország

legokosabb és legbecsületesebb embere, a becsületes gróf Mikó a hamis játékosok körében élt, látták a hamis kártyát, a hamis aranyat, látták a jeruzsálemi hercegek barátok zását kép viseli) társaikkal, és mégis a hamis kártyázást egyik sem gyanította. Ez nagy szerencse volt az alapítókra, mert a csempészfőnök mindig a legdrágább. Az egyenes borralalókon felül némelyek zsíros vasúti biztosságokat kaptak, ez pedig nem volt zabkenyér, mert a tiszai biztos évi jutalma 4—6000 forint közt változott, fáradsággal sem járt, mert nem kértek tőle tanácsot, a hallgatagokat legjobban jutalmazták, a szemtelenek, ha a vasút földjükön ment keresztül, területüket négyszeres áron fizettették meg, társakul kívánták magukat a vasútépítési vonalanknál felvétetni, ez pedig némely zsidónak nagyon sikerült; ösmertem egy becsületes zsidót, ki a vasútépítést 20,000 forinttal kezdte és 10 év alatt 1 millió vagyont szerzett, pedig soha sem uzsoráskodott.

Az alapító bankárokkal! barátkozás a törvényhozás tagjait még több előnyökben is részesítette, a képviselő és gróf urakat a burjánzó, sokszor szédelő pénz- és iparvállalatoknál bevásztották igazgatóknak, elnököknek, igazgató tanácsosoknak, ezen vállalatoknál a haszon néha cseppent, de legtobbnyire csurgott, mert a címzetes érdekelteknek jutalmakat (tantieme) szavaztattak meg, a szépen hangzó politikai és aristokratikus nevek a közönséget elszédítették, a szédelő alapítók a részvényeket mesterségesen felverték és eladták, az elámított jámbor részvényesek a zsákok szeméttartalmarul csak akkor győződtek meg, midőn a kövér pat-

kányok a sülyedő hajóruul szép csendesen elúsztak. A vasutak tehát sokaknak kellemes létet szereztek, de megalapították a politikai erkölcstelenséget, a szédelgést.

Lónyay a pest-losonczi vonalat megvette, és pedig felhasználva a társulat szorultságát, olcsón vette meg, mert ezen vasút mindjárt kezdetben 6 százalékot jövedelmezett, sokan e vételnél nyereszke déssel vádolják, mi azomban rágalom. Lónyay ez időben oly nagy hitellel bírt, hogy ezt saját számára is megvehette volna, a haszon teljesen biztos volt, elannyira, hogy két hét múlva 1 millió haszonnal bármely bécsi társulatnak eladhatta volna, nem tette, de megvette az országnak.

IX. FEJEZET.

1867: I. Ferencz József koronázásáról. — IX. Az ujonczokról. — 1868: XXX. A horvát-magyar egyeségről. — XL. A véderőről. — XLL A honvédségről. — XLII. A népfelkelésről. — XLIII. Erdély egyesítéséről.

I. T ö r v é n y c z i k k .

Fölséges Z Ferencz József úr Magyarország és Társországai királyává. avattatik és koronáztatok.

Miután dicsőségesen uralkodott Fölséges I. Ferdinánd úr, ausztriai császár, Magyarországnak e néven V. királya az uralkodásról ünnepélyesen lemondott: miután továbbá Fönséges császári királyi Főherczeg Ferencz Károly úr, kit az örökösödés rendje szerint illetett volna a trónöröklés, erről lett lemondását hasonló ünnepélyességgel nyilvánította; s ezek folytán

1. Ferencz József úr O Felsege, mint a most tisztelt édes-atyjának elsőszülöttje, és az 1723-ik évi 1. és 2-ik törvényczikk által megállapított örökösödési rend szerint Magyarországnban és társországaiban törvényesen jogosult örökös, tetteleg át is vette az uralkodást: az ország hű főrendei és képviselői szemük előtt tartván a főnemlített törvényczikkek tartalmát, hódolati köteles hűségüknél fogva, legkegyelmesebb Urokat a következő törvényczikkben foglalt kegyelmes hitlevele kiadása, s alább szintén beiktatott koronázási esküje letétele mellett, a mindenható Isten segítségével hívásával egyhangú örömyilvánítások s őszinte üdvözlések között Magyarország Apostoli szent Koronájával ünnepélyes szertartás szerint megkoronázták.

IX. T ö r v é n y c z i k k.

A magyar ezredek kiegészítésére szükségeselt ujonczok megajánlásáról.

Λ magyar felelős minisztériumnak Ő Felsége nevében tett előadására az országgyűlés, miután az eddigi törvényes gyakorlat szerint a küldolgok fenforgó körülményeiről és a magyar ezredek állapotáról a minisztérium által értesítettet, meggyőződve az ujonczok halaszthatatlan kiállítása szükségéről, önként s minden ebből vonható következtetés nélkül a minisztériumot felhatalmazta: hogy Magyarország és Erdély részéről 4,8,000 ujonczot azonnal kiállíthasson, s ezen ujonczállításra nézve következő föltételeket állapított meg:

1. §. A kiállítandó ujonczok 6 évig tartoznak katonai kötelezettség alatt fegyverben szolgálni.

2. §. Λ törvényhozási utón jövőre életbe léptetendő védrendszer minden kedvezményei szintúgy, mint terhei s kötelezettségei a most kiállítandó ujonczokra is ki térj esztendőök lesznek.

3. §. Az ujonczállí tás községenként] sorshúzás utján eszközlendő az 1846., 1845. és 1844-iki korosztályokból.

4. §. Az ujonczállí tásnál hadszolgálatra alkalmas test-épség veendő tekintetbe. A test magasságát illetőleg 59 hüvelykben állapittatik meg a mérték legalsó fokozata.

5. §. A hadkötelezettség alól eddig gyakorolt fölmentési kedvezmények, családi, vallási, hivatalos állási, közoktatási és birtokviszonyi tekinteteből, a jelenlegi ujonczállításnál is megtartandók.

6. §. Megengedettik, hogy a húzott sorszám szerint besorozandó hadkötelezett maga helyett alkalmas, és jelen határozat által sorshúzásra már nem kötelezett magyarországi vagy erdélyi egyént helyettesíthessen.

7. Az utolsó ujonczozás óta váltságdíj letétele mellett fölmentettek, valamint e f. évi január hó 1-ső napjától a sorozás tartamáig önként beállottak vagy egyébként besorozandók száma, az illető községre kivetett ujonczjutalékból leendő levonandó; különösen megjegyeztetvén, hogy az eddig szokásban volt pótleány-állítás czime alatt az ujonczjutalék nem szaporittatik.

8. §. A besorozott ujonczok otthoni vagyona a közhatalóság által Összeírandó és gyámilag kezelendő.

9. §. Az ujoncz-jutaléknak felosztása az összeirt * három korosztálybeli ifjak száma szerint lesz eszköz-
len dő.

10. §. Az állítandó ujonczok egyedül magyar ezred-
redékbe soroztassanak. Nem ellenzi azonban az ország,
hogy a most állítandó ujonczokból ezúttal kivételké-
pen a technikai fegyvernemekhez is adassanak oly
egyének, kik képzettségük által oda alkalmasaknak
mutatkoznak.

11. §. A honvédelmi minisztérium föl hatalmaz tá-
tik megtenni mindazon intézkedéseket, melyek ezen
országgyűlésileg elfogadott törvény foganatba vételére
szükségesek.

XXX. Törvény c z i k k.

A Magyarország s Horvát-, Szlavón- és Dalmátországok közt fenforgott közjogi kérdések kiegyenlítése iránt létrejött egyezmény becikkelyezéséről.

(Szentesítést nyert 1868-ik évi november hó 17-én. Kihirdetett.: a képviselőházban 1868. évi november hó 19-én, a főrendek házában 1868. évi november hó 23-án.)

Egy részről Magyarország országgyűlése, más részről Horvát-, Szlavón- és Dalmátországok országgyűlése közt a közöttök fenforgott közjogi kérdések kiegyenlítése iránt, közös megállapodással egyezmény jövéni létre, ezen egyezmény, ő császári s apostoli királyi Felsege által is jóváhagyva, megerősítve és szentesítve, mint Magyarország s Horvát-, Szlavón- és Dalmátországok közös alaptörvénye, ezennel törvénybe igtatattik, a mint következik:

„Miután Horvát- és Szlavón országok századok óta, mind jogilag, mind tetteleg, sz. István koronájához tartoztak, s a sanctio pragmaticában is ki van mondva, hogy a magyar korona országai is elválaszthatlanok egymástól: ezen alapokon egyrésztől Magyarország, másrésztől Horvát- és Szlavonországok, a közöttök fenforgó közjogi kérdések kiegyenlítésére nézve, a következő egyezményt kötötték:

1. §. Magyarország s Horvát-, Szlavón- és Dalmátországok egy és ugyanazon állami közösséget képeznek, mind az ő Felsege uralkodása alatt álló többi országok, mind más országok irányában.

2. Ez állami közösségből és összetartozásból

foly, hogy Magyarország s Horvát-, Szlavón- és Dalmátországok királya egy és ugyanazon koronával, s egy és ugyanazon koronázási cselekvénnyel koronáztatik meg, s a sz. István koronája alatt álló összes országok részére, ez országok közös országgyűlésén, közös koronázási oklevél állapittatik meg és állittatik ki.

E koronázási oklevél eredetije azonban a magyar szöveg mellett horvát nyelven is szerkesztendő, Horvát-, Szlavón- és Dalmátországoknak is kiadandó, s abban Horvát-, Szlavón- és Dalmátországok integritása és országos alkotmánya is biztosítandó.

Az 1867-iki koronázási oklevél eredeti horvát szövegben utólag szintén kiállittatik, s Horvát-, Szlavón- és Dalmátországok országgyűlésének mielőbb megküldetik.

3. §. A fentebb érintett megoszthatlan állami közösségből következik továbbá, hogy mindazon ügyekre nézve, melyek a magyar korona összes országai és ő felsége többi országai közt közösek, vagy közös egyetértéssel intézendők, Magyarországnak s Horvát-, Szlavón- és Dalmátországoknak egy és ugyanazon törvényes képvisellel, törvényhozással s a végrehajtást illetőleg közös kormányzattal kell birniok.

4. §. Az 1867-iki magyar országgyűlés XII-ik törvényzikkét, mely a sz. István koronája országai és ő Felsége többi országai közt fenforgó közös vagy nem közös ugyan, de egyetértőleg intézendő ügyeket és azok kezelési módját meghatározza, valamint az e törvény alapján már létrejött egyezményeket, s különö-

sen az 1867. XIV., XV. és XVI. törvénycíkket Horvát-, Szlavón- és Dalmátországok is érvényeseknek és kötelezőknek ismerik el, azon határozott kikötéssel mindazáltal, hogy jövőre hasonló alaptörvények és egyezmények csak Horvát, Szlavón és Dalmátországok törvényes hozzájárulásával hozathassanak.

Az e szakaszban érintett alaptörvény és törvénycíkkék utólag eredeti horvát szövegben is kiállítatnak, s kihirdetés végett a horvát-szlavon-dalmát országgyűlésnek mielőbb megküldetnek.

5. §. Azon tárgyakon kívül, melyek a sz. István koronájának országai s ő Felsége többi országai közt közösek, vagy egyetértőleg intézendők, vannak még más ügyek is, melyek Magyarországot s Horvát-, Szlavón- és Dalmátországokat közösen érdeklik, s a melyekre nézve a magyar korona összes országai közt a törvényhozás és kormányzat közössége ez egyezmény által szükségesnek ismertetik el.

6. §. Ilyen közös ügye sz. István koronája összes országainak mindenekelőtt az udvartartás költségeinek megajánlása.

7. §. Közös ügy továbbá az ujonczajánlás, a védrendszer és hadkötelezettséget illető törvényhozás, s az intézkedés a hadsereg elhelyezéséről és élelmezéséről, mire nézve azonban Horvát-, Szlavón- és Dalmátországokat illetőleg határozatok:

a) hogy a közösen megszavazandó (kontingensből Horvát-, Szlavón- és Dalmátországokra eső rész az összes népesség aránya szerint állapítatik meg, magában értetvén, hogy ha az eddigi védrendszer átalakítatik,

az újonnan megállapítandó rendszer szabályai fognak Horvát-, Szlavón- és Dalmátországokban is alkalmaztatni;

b) a Horvát-, Szlavón- és Dalmátországokra eső ujonczok ezen országok ezredeibe soroztának;

c) végre a besorozásnál gond leszen arra, hogy az ujonczok minő fegyvernemre leginkább alkalmasak, s a tengerpart ujonczai főleg a hajóhadba osztatnak be.

Közös Magyarország s Horvát-, Szlavón- és Dalmátországok közt, mind törvényhozási, mind kormányzati tekintetben, az alább körül irt módon a pénzügy is. Éhez képest az összes adórendszer megállapítása, az egyenes és közvetett adók megajánlása, ez adóknak mind nemeire, mind számtételeire nézve, úgyszintén az adók kivetése, kezelése és behajtása, új adók behozása, a közös ügyek költségvetésének megszavazása, valamint a közös ügyek költségeit illető évi zárszámadások megvizsgálása, új államadósság fölvétele, vagy a mai meglevő adósságok con vertálása, az ingatlan államvagyon kezelése, átalakítása, megterhelése és eladása, az egyedáruságok és királyi jövedelmek (jura regalia majora) fölötti rendelkezés, s általában minden oly intézkedés, mely a sz. István koronája alatt álló országokkal közös pénzügyi tárgyra vonatkozik, a magyar sz. korona összes országainak közös országgyűlését illeti; a horvát-szlavon államföldbirtok eladására nézve mindazonáltal azzal a megszorítással, hogy e részben meghallgatandó a horvát-szlavon-dalmát országgyűlés is, a melynek beleegyezése nélkül eladás nem történhetik. S mindezen tárgyakra nézve a közös pénz-

ügyi kormányzat, mely a közös országgyűlésnek felelős magyar királyi pénzügyminiszter által gyakoroltatik, Horvát-, Szlavón- és Dalmátországokra is kiterjed.

9. §. Közös ügyei a magyar korona összes országainak a pénz-, ércpénz- és bankjegyügy is, valamim a pénzrendszer és az általános pénzláb meghatározása, s azon kereskedelmi és államszerzések megvizsgálása és jóváhagyása, melyek sz. István koronája országait egyaránt illetik; a bankokat, hitel- és biztosító-intézeteket, szabadalmakat, a mértéket és súlyt, árubélyeget és minta-biztosítást, fémjelzést, Írói és művészi tulajdont illető intézkedés; a tengerészeti, kereskedelmi, váltó- és bányajog, s általában a kereskedelem, vámok, távirda, posták, vasutak, kikötők, hajózás s azon állami utak és folyók ügye, a melyek Magyarországot s Horvát-, Szlavón- és Dalmátországokat közösen érdeklik-

10. §. Az iparügy rendezésére nézve, a házaló kereskedést is ide értve, úgyszintén a nem közkereseti egyesületek ügyében, s az utlevélrendszert, az idegenek fölött gyakorlatidé rendőrséget, az állampolgárságot és honosítást illetőleg közös ugyan a törvényhozás, de ezen tárgyakra nézve a végrehajtás Horvát-, Szlavón- és Dalmátországoknak tartatik fenn.

11. §. Horvát-, Szlavón- és Dalmátországok elismerik, hogy azon költségekhez, melyeket egyfelől a magyar korona országai és ő Felseége többi országai közt közöseknek ismert, másfelől maguk a magyar korona összes országai közt fentebb közöseknek jelölt ügyek igényelnek, adókepeségök arányában volnának kötelesek járulni.

12. §. Ez adóképességi arány, ugyanazon hivatalos adatok szerint, a melyeknek alapján a magyar korona országainak a közös ügyek költségeihez hozzájárulási aránya ő Felsége többi országaival szemben tíz évre meghatározottat, ugyanazon időre:

Magyarországra nézve 93. 5,592.201

Horvát- s Szlavonországra nézve

pedig..... 6. 4,407.799

százalék.

13. §. Miután azonban Horvát- és Szlavonországek összes tiszta jövedelmei azon összeget, mely a fencbbi szakaszban érintett adóképességi kulcs szerint, a közös ügyek költségeiből rájuk esnék, ez idő szerint csak úgy fedezhetnék, ha a beligazgatásukra szükséges Összegek nagyobb részét is általadnák: Magyarország, tekintettel azon testvéri viszony megújítására, a mely közte s Horvát- és Szlavonországek közt századok óta fenállott, készséggel beleegyeznek, hogy Horvát- és Szlavonországek jövedelmeiből mindenekelőtt bizonyos összeg, mely ez országok beligazgatási költségeire időnkint egyezményileg megállapítatik, vonassék le, s a beligazgatási szükséglet fedezése után fen maradt összeg forditassék a közös ügyek által igényelt költségekre.

14. §. A megelőző szakaszokban kifejtett elv alapján egyrésztől Magyarország, másrésztől Horvát- és Szlavonországek közt a következő pénzügyi egyezés jött létre.

15. §. Horvát-Szlavonországek beligazgatási szükséglete azon 10 évre, a meddig a magyar korona országai és ő Felsége többi országai közt fenálló egyezmény tart, 2,200.000 írtban állapítatik meg.

16. §. Ez összeg mindenekelőtt Horvát-Szlavonországok egyenes és közvetett adóinak és egyéb közjövödelmeinek 45 százalékával fedeztetik, vagyis azon országok összes bevételeiből annyi százalék szolgáltatók be azon horvát-szlavon országos vagy törvényhatósági pénztárba, a hová a társországok törvényhozása vagy kormánya kívánni fogja.

17. §. Horvát-Szlavonországok összes bevételeinek 55 százaléka a közös költségek fedezésére a közös kincstárba szolgáltatandó be.

18. §. Azon jövedelmek közül, a melyek a 16. és 17. §§-ok szerint Horvát-Szlavonországok beligazgatási szükséglete és a közös ügyek költségei közt megosztandók, kivételnek:

a) a bor- és húsfogyasztás! adók, melyek Horvát-Szlavonországokban, az eddigi gyakorlat szerint, továbbá is a községi kiadások fedezésére fordíthatnak;

b) az 1867. XII. törvényüzikk folytán a határvám jövedelmei.

19. §. Ha Horvát-Szlavonországok kormányzati területe, Dalmatia tetteges visszacsatolásával, vagy a határórség közigazgatási egyesítése által növekednék: a Horvát-Szlavonországgal egyesített területek jövedelmei szintén a 16. és 17. §§-ban megállapított kulcs szerint osztatnak meg a horvát-szlavon beligazgatás s a közös ügyek költségei közt.

20. §. A jelenleg fenálló országos pótlék, mint Magyarországon, Horvát-Szlavonországokban is, az államadókhöz csatoltatik.

21. A földtehermentesítési pótlék azonban a

földtehermentesítési országos adósság teljes törlesztéséig, Horvát-Szlavonországokat illetőleg, továbbá is ezen országok földtehermentesítési igazgatósága által kezeltetik, s a pénzügyi igazgatóság által azon igazgatóság pénztárába szolgáltatók át. A magyar korona országainak közös jótállása mindazonáltal ezen földtehermentesítési adósságra nézve ezentúl is fenmarad, s az e czólra netalán szükségelt segély a közös kincstárból, az eddigi mód és gyakorlat szerint előlegeztetik.

22. §. A magyar királyi pénzügyminiszter Horvát- és Szlavonországokban, az egyenes és közvetett adókra, jövedékekre, bélyegekre, díjakra, illetékekre és állammjavakra nézve, az általa kinevezendő zágrábi pénzügyi igazgatóság által gyakorolja a végrehajtást.

23. §. A zágrábi országos számvevőség azon osztályai, melyek Horvát-Szlavonországok Önkormányzati köréhez tartozó tárgyakat kezelnek, minden tekintetben az említett országok rendelkezése alá esnek. Az érintett számvevőségi osztályok által vezetett zárszámadások eredményei azonban a közös pénzügyminiszterrel közlendők a végett, hogy a magyar korona összes országainak pénzügyi adatai teljesen összeállíttassanak.

24. §. Horvát-Szlavonországok külön országos kormánya és törvényhatóságai a közjövödelmek biztosításában és behajtásában teljes készséggel támogatják a közös pénzügyi kormányzat közegeit, s pontosan teljesítik a közös országgyűlésnek felelős pénzügyminiszter törvényes rendeletét.

25. §. Ha egyes években az összes jövödelmek 45

százaléka nem találná fedezni Horvát-Szlavonországek feuebb (15. §.) megállapított beligazgatási szükségletét: a hiányt Magyarország előlegezi.

26. §. Ha ellenben az érintett 45 százalék nagyobb összegre megy, mint a mennyi Horvát-Szlavonországek beligazgatási szükségletére egyezményileg megállapított, a többlet a közös költségek fedezésére fordítatik.

27. §. Ha azonban Horvát-Szlavonországek jövedelmei a közös költségek azon részét, mely a 12-ik §-ban kitett adóképességi kulcs szerint rájuk esnék, az adóképesség növekvése folytán felülhaladnák: a főlöleg Horvát-Szlavonországek rendelkezése alá esik, a nélkül, hogy Horvát-Szlavonországek azon összegeket, melyekre nézve a megelőző években, a közös költségeket illetőleg hátramaradtak, utólag fedezni köteleztetnének.

28. §. Horvát-Szlavonországek jövedelmeit illetőleg, a fentebbi szakaszokban érintett elvek alapján készítettik el a leszámolás, s a magyar korona Összes országainak zárszámadásaival egyidejűleg terjesztetik a magyar korona országainak közös törvényhozása elé.

Az itt megvizsgált leszámolás tudomás végett Horvát-Szlavonországek országgyűlésevel is közölni fog.

29. §. A külön kimutatás vezetése Horvát-Szlavonországek jövedelmeire nézve, az egyezmény létrejötte után és csak a jövő 1869-iki január 1-jén indíthatik meg. Míg az egyezmény a két törvényhozás által el nem fogadtatik és ő Felsége által nem szentesítetik,

az 1867-iki előirányzat az irányadó Horvát-Szlavonországokra nézve, a beligazgatási költségek utalványozásában.

30. §. Horvát-Szlavonországoknak az 1867-dik év végéig bezárólag fennmaradt s behajtható adóhátralékaiból 63 százalék a nevezett országok szükségére fordítatik, 37 százalék ellenben a közös kincstárt illeti.

31. §. Azon tárgyakra nézve, melyek a magyar korona országai és ő Felsege többi országai közt közösek, vagy egyetértőleg intézendők, valamint azokra nézve, a melyek maguk a magyar korona országai közt a fentebbi szakaszokban közöseknek jelöltettek ki, a törvényhozási jog a magyar korona összes országainak évenként Pestre egybehívandó közös országgyűlését illeti.

32. §. E közös országgyűlésen Horvát- és Szlavonországok lakosaik mennyiségéhez aránylag, 29 követ által képviseltetnek, Fiume városát és tengerparti kerületét a 66. szakaszban felhozott oknál fogva ide nem értve. Ha a magyarországi képviselők száma idővel változnék: Horvát-Szlavonországok képviselőinek száma, a népességi arány megtartásával, ugyanazon elvek szerint állapittatik meg, a melyek a magyarországi képviselők számának meghatározásánál alkalmaztatnak.

33. §. Ha Horvát- és Szlavón országok népessége, akár a határőrség közigazgatási egyesítése, akár Dalmatia visszacsatolása által, gyarapodnék: a nevezett társországok képviselőinek száma a népesség szaporodása arányában szintén emeltetni fog.

34. §. Horvát-, Szlavón- és Dal mátországok a közös

országgyűlésbe saját országgyűlésök kebeléből választják képviselőiket, és pedig azon egész időszakra, a melyre a közös képviselőház megbízása terjed.

Azon esetre, ha a horvát-szlavon-dalmát országgyűlés időközben feloszlatatnék, Horvát-, Szlavón- és Dalmátországok képviselői mindaddig tagjai maradnak a közös országgyűlésnek, míg az újólág egybehívott horvát-szlavon-dalmát országgyűlés új képviselőket választ.

35. §. Horvát-, Szlavón- és Dalmátországok képviselői személyes nyilatkozás! és szavazási jogukat mindazon ügyek tárgyalásánál, melyek a fentebbi szakaszokban közöseknek ismertettek el, szintén önállóan, utasítás nélkül, épen úgy gyakorolják, mint a közös országgyűlés többi tagjai.

36. §. Horvát-, Szlavón- és Dalmátországok a közös országgyűlés főrendi házába is két képviselőt küldenek saját országgyűlésükből.

37. §. Horvát-, Szlavón- és Dalmátországok főrendei s azon világi s egyházi méltóságai, kik 1848. előtt a magyar országgyűlés főrendi házában ülési és szavazati joggal bírtak, ezentúl is hasonló joggal tagjai lesznek a közös országgyűlés felsőházának mindaddig, míg a ház más alapokon nem rendeztetik.

38. §. A közös ügyek, a mennyire lehetséges, a közös országgyűlésen előlegesen és egymás után tárgyalatnak; s mindenesetre tekintet lesz arra, hogy Horvát-, Szlavón- és Dalmátországok képviselőinek, saját országgyűlésükön, saját belügyeik intézésére évenként legalább három havi idő engedtessék.

39. §. A közös országgyűlés összes költségei, s így

Horvát-, Szlavón- és Dalmátországok képviselőinek napidijai és szállásbéréi is, a közös állampénztárból fedezendők.

40. §. Miután a magyar korona országainak közös országgyűlése teendőinek egy részét, tudniillik a pragmatica sanctióból folyóknak ismert közös ügyek költségvetésének megállapítását, saját kebeléből kiküldött bizottság (delegatio) által gyakorolja: Horvát-, Szlavón- és Dalmátországok képviselői közül, a közös országgyűlés által annyi tag választatik a magyar delegációba, a mennyi azon kulcs szerint, a mely szerint a nevezett társországok a közös országgyűlésen képviseltetnek, rájok esik.

41. §. Éhez képest megállapittatik, hogy Horvát-Szlavonországok képviselői közül a képviselőház részéről négy, s a főrendiház részéről egy tag választassék a delegációba.

42. §. Ha a horvát, szlavón és dalmát országgyűlés képviselőinek száma a 33-dik §-ban érintett területi gyarapodás folytán növekszik: megfelelő arányban fog szaporittatni azon tagok száma, a kik Horvát-, Szlavón- és Dalmátországok képviselői közül a delegációba választatnak.

43. §. Mindazon ügyekre nézve, a melyek az 1867. XII. törvényczikkben s a jelen egyezményben a magyar korona összes országait illetőleg, közöseknek vannak kijelölve, a 10. §-ban foglalt tárgyak kivételével, a végrehajtó hatalmat Horvát-, Szlavón- és Dalmátországokban is a Buda-Pesten székelő központi kormány gyakorolja, saját közegei által.

44. §. Horvát-, Szlavón- és Dalmátországok érdekeinek képviselése tekintetéből ezen országok részére a Buda-Pesten székelő központi kormányhoz egy tárca nélküli külön horvát-szlavon-dalmát miniszter nevezetik ki. Ezen miniszter szavazattal bíró tagja a közös miniszteri tanácsnak s a közös országgyűlésnek felelős. Ugyanő képezi a kapcsolatot ő Felsége s Horvát-, Szlavón- és Dalmátországok országos kormánya közt.

45. §. A központi kormány, Horvát-, Szlavón- és Dalmátországok területén, ez országok külön kormányával egyetértőleg igyekszik eljárni; eljárásáért azonban a közös országgyűlésnek, melyen Horvát-, Szlavón- és Dalmátországok is képviselvék, felelős lévén, intézkedései a horvát, szlavón és dalmát országos kormány és törvényhatóságok részéről szükségkép előmozdítandók, sőt a mennyiben a központi kormánynak saját közegei nem volnának, általuk közvetlenül végre is hajtandók.

46. §. Horvát-, Szlavón- és Dalmátországok kívánatukra biztosítatnak, hogy a központi kormány mind a központi hivatalok horvát-szlavon osztályait, mind a nevezett országok területén működő közegeit, tekintettel a szükséges szakképzettségre, a mennyire csak lehet, horvát-szlavon-dalmát honfiakból nevezi ki.

47. §. Mindazon tárgyakra nézve, melyek ez egyezményben a közös országgyűlésnek és központi kormánynak nincsenek fentartva, Horvát-, Szlavón- és Dalmátországokat mind a törvényhozás, mind a végrehajtás körében teljes önkormányzati jog (autonómia) illeti.

48. §. Horvát-, Szlavón- és Dalmátországok önkormányzati joga ez okból mind törvényhozási, mind kormányzati tekintetben kiterjed azon országok beligazgatási, vallási és közoktatási ügyeire s az igazságügyre, ide értve a tengerészeti jog kiszolgáltatásán kívül a törvénykezést is minden fokozatán.

49. §. A vallási és közoktatási alapok követeléseire nézve, a múltat illetőleg a tartozások kölcsönös leszámolás utján egyenlítettnek ki.

50. §. Az autonóm országos kormányzat élén Horvát-, Szlavón- és Dalmátországokban a bán áll, ki a horvát-szlavon-dalmát országgyűlésnek felelős.

51. §. A horvát-, szlavón- és dalmátországi bánt, a magyar királyi közös miniszterelnök ajánlatára és ellenjegyzése mellett, ő császári és apostoli királyi Felsege nevezi ki.

52. §. A bán polgári méltósága azonban jövőre külön választatok a katonaitól, s szabályul állittatik fel, hogy ezentúl Horvát-, Szlavón- és Dalmátországok polgári ügyeire katonai egyén befolyást ne gyakorolhasson.

53. §. A polgári állású bán ezután is „Horvát-, Szlavón- és Dalmátországok bánja“ címmel él, s a báni hivatal mindazon előjogait és méltóságait élvezi, a melyek új állásával Összeférnek. Ennélfogva ezután is tagja marad a közös országgyűlés főrendi házának.

54. §. Az autonóm országkormányzat további szervezését, a bán előterjesztése alapján, ő császári és apostoli királyi Felsege legmagasabb hozzájárulásával, a horvát-szlavon-dalmát országgyűlés állapítja meg.

55. §. Ez egyezmény szentesítése után a horvát-szlavon udvari kancellária azonnal feloszlattatik.

56. §. Horvát-Szlavonországok egész területén, mind a törvényhozás, mind a közigazgatás és törvénykezés nyelve a horvát.

57. §. Horvát-Szlavonországok határai között a közös kormányzat közegeinek hivatalos nyelvül is a horvát nyelv állapittatik meg.

58. §. Horvát-szlavon előterjesztések és beadványok Horvát-Szlavonországokból a közös minisztérium által is elfogadandók, s azokra válasz ugyanazon nyelven adandó.

59. §. Kijelentetik továbbá, hogy Horvát-Szlavonországok mint külön territóriummal bíró politikai nemzet s belügyeikre nézve saját törvényhozással és kormánnyal bíró országok képviselői, mind a közös országgyűlésen, mind annak delegációjában a horvát nyelvet is használhatják.

60. §. Horvát-, Szlavón- és Dalmátországok részére a közös törvényhozás által alkotandó törvények, ő Felsége által aláírott, horvát eredeti szövegben is kiadandók s a nevezett országok gyűlésének megküldendők.

61. §. Horvát-, Szlavón- és Dalmátországok határai között belügyeikben saját országos egyesült színeiket és czimeröket használhatják, az utóbbit mindazonáltal sz. István koronájával fedve.

62. §. A magyar korona országai közös ügyeinek jelvénye: Magyarország s Horvát-, Szlavón és Dalmátországok egyesített czimerei.

63. §. Közös ügyek tárgyalásakor azon épületen, a melyben a magyar korona országainak közös országgyűlése tartatik, a magyar lobogó mellé az egyesült horvát-szlavon-dalmát lobogó is felvonandó.

64. §. A magyar korona országai által veretendő pénzeken a királyi czimbe a „Horvát-, Szlavón- és Dalmátországok királya⁴⁴ czim is felvétetik.

65. §. Horvát-Szlavonországok területi épségét Magyarország elismeri s annak kiegészítését előmozdítani ígérkezik. Különösen sürgetni fogja ezentúl is, hogy a határőrvidék azon része, mely Horvát-Szlavonországhoz tartozik, s a határőrvidéken levő katonai községek ez országokkal, valamint törvényhozási, úgy közigazgatási és törvénykezési tekintetben is egyesítenek; s mint eddig is számos ízben felszólalt ez ügyben, ezentúl is követelni fogja a magyar szent korona jogán Dalmatia visszacsatolását, követelni fogja annak Horvátországhoz kapcsolását. E visszacsatolás föltételeire nézve azonban Dalmatia is meghallgatandó.

66. §. Az előbbi szakasz értelmében Horvát-, Szlavón- és Dalmátországok területéhez tartozóknak ismeretnek el:

1. Mindazon terület, mely jelenleg Buccari várossal és kerületével együtt Fiume vármegyéhez tartozik, Fiume város és kerülete kivételével, a mely város, kikötő és kerület a magyar koronához csatolt külön testet (*separatum sacrae regni coronae adnexum corpus*) képez, s a melynek, mint ilyennek, külön autonómiájára s erre vonatkozó törvényhozási és kormányzati viszonyaira nézve Magyarország országgyűlése s

Horvát-, Szlavón- és Dalmátországok országgyűlése és Fiume városa közt küldöttség! tárgyalások útján, közös egyetértéssel lesz megállapodás eszközlendő.

2. Zágrábmegye, Zágráb és Károlyváros városokkal és a turmezei szabad kerülettel;

3. Varasdmegye Varasd várossal;
4. Kőrösmegye Kőrös várossal;
5. Pozsegamegye Pozsega várossal;
6. Verőczemegye Eszék városával;
7. Szerémmegye;

továbbá a következő határőrezredek:

1. likkai,
2. ottocsányi,
3. ogulini,
4. szluini,
5. első báni,
6. második báni,
7. varasd-körösi,
8. varasd-szentgyörgyi,
9. gradiskai,
10. broodi,
11. pétervárad;

végre a mostani Dalmatia.

67. §. Addig is, míg Horvát-, Szlavón- és Dalmátországoknak a megelőző pontban körülírt területi épése helyreállítatik: Magyarország beleegyezik, hogy a zimonyi, mitroviczai, racsai, klenaki és jakovai vámhivatalok, a mostani közvetlen közigazgatási beosztásból kivétetvén, a területi kapcsolat elismeréséül a zágrábi pénzügyi igazgatóságnak rendeltessenek alá.

68. §. Ez egyezmény szentesítése után mindazon törvények és fenálló határozatok, melyek azzal ellenkeznek, megszűnnek érvényesek lenni. »

69. §. Ellenben mindazon alkotmányos jogok és alaptörvények, a melyeknek élvezete és oltalma a múltban Magyarországra és Horvát-Szlavonországra egyaránt kiterjedt s ez egyezményvel nem ellenkeznek, továbbra is a magyar korona országai közös jogainak és alaptörvényeinek tekintetnek.

70. §. Ez egyezmény a legmagasabb szentesítés után, mint Magyarország s Horvát-, Szlavón- és Dalmátországok közös alaptörvénye, a nevezett országok külön törvénykönyveibe igttatik. Egyszersmind megállapittatik, hogy ez egyezmény az egyezkedő országok külön törvényhozásainak tárgya nem lehet s változás rajta csak ugyanazon módon a mint létrejött, mindazon tényezők hozzájárulásával tétethetik, a melyek kötötték.

XL. Törvénycikk.

A véderőről.

(Szentcsítést nyert 1868-dik évi december hó 5-én. Kihirdettettt: a képviselőházban 1868. évi december hó 5-én, a főrendek házában 1868. évi deez. hó 6-án.)

Általános és személyes védkötelezettség.

A védelmi kötelezettség általános és minden védképe⁸ állampolgár által személyesen teljesítendő.

2. §. *A fegyveres erő alkatrészei.*

A fegyveres erőt képezik: a hadsereg, hadi tengerészet, honvédség és népfelkelés.

3. §. *A hadkötelezettség kezdete (a népfelkelés kivételével).*

A hadseregbe, hadi tengerészetbe vagy a honvédségbe lépés kötelezettsége (2. §.) kezdődik azon naptári év január hava 1-től, a melyben a hadköteles élte 20-ik évét betölti.

4. *A szolgálati kötelezettség tartania (a népfelkelés kivételével).*

A szolgálati kötelezettség tart
a hadseregnél és a hadi tengerészeinél:

a) 3 évig a sorhad állományában, és

b) 7 évig a tartalékban;

a honvédségnél:

a) két évig azoknál, a kik szolgálatkötelezettségöknek a hadseregben eleget téve, áthelyeztetnek a honvédségbe, és

b) tizenkét évig a honvédek közé közvetlenül sorozott védkötelesekre nézve (32. §.).

A kik szolgálatkötelezettségüket a hadi tengerészetnél teljesítették, honvédségi szolgálatra nem kötelezvék.

A szolgálati idő a rendes állítási időszak alatt (31. §.) minden besorozott hadkötelesekre nézve az állítási év október hava 1-től, az ezen időszakon kívül besorozottakra nézve pedig a besorozás napjától kezdődik.

5. §. *A népfelkelés.*

Λ népfelkelés olyan önkéntesekből alakittatik, a kik se a hadsereg és hadi tengerészet, se a honvédség állományába nem tartoznak.

A részletekről a népfelkelési törvény intézkedik.

6. §. *A beköltözőitek (bevándorlottak) védkötelezettsége.*

Λ ki vcdköteles korban nyer állampolgárjogot vagy állandó megtelepedésre engedélyt, az életkorának a jelen törvény értelmében megfelelő védkötelezettséget teljesíteni tartozik, minden tekintet nélkül arra, eleget tett-e, és mi módon, védkötelezettségének azon államban, a melyből ide átköltözött.

7. §. *A hadsereg és hadi tengerészet hivatása.*

A hadsereg és hadi tengerészet hivatása 0 Felsőge összes birodalma mindkét állama területének küllelenségek elleni megvédése és a belrend és biztosság fenntartása.

8. §. *A honvédség hivatása.*

A honvédség háború idején a hadsereg támogatására és a belvédelemre, béke idején pedig kivételesen a belrend és biztosság fenntartására is van hivatva.

9. §. *A népfelkelés hivatása.*

A népfelkelés háború idején a védelmi erőnek végső megfeszítése, a hadsereg és honvédség támogatására, az ellenség behatolásának megakadályozása vagy az országba már benyomult ellenség leküzdése végett.

A felkelés e végből, mint a véderő kiegészítő része, a népjog oltalma alá helyeztetik.

10. §. A sorkatonaság, tartalék, honvédség és népfelkelés összehívása.

A kik a hadsereg (hadi tengerészet) állományába tartoznak és sorhadi szolgálatra kötelesek, az illető katonai hatóságok fel hívásának minden időben eleget tenni tartoznak.

A tartalék csak Ő Felsége parancsára szólíttathatik be a hadsereg és hadi tengerészet kiegészítése (pótlása) végett a hadi létszám erejéig.

Ha a tartaléknak csak egy részét szükséges tettleget szolgálatra szólítani, ennek a korosztályok sora szerint, t. i. a legifjabb korosztályon kezdve kell megtörténni.

A honvédség behivatása és mozgósítása is hasonlóan csak O Felsége a király parancsára, a honvédségi törvény szabályai szerint eszközöltetik.

A népfelkelés fölhívása és rendezése O Felségének parancsára, a honvédelmi miniszter útján, akkor és azon mérvben történik, a midőn s a mennyiben az ország az ellenséges megrohanás veszélye által közvetlen fenyegetve van.

A népfelkelés tettleget alkalmazása az O Felsége által kijelölt hadi parancsnok által eszközöltetik.

A tartalék és honvédség, az időszaki fegyvergyakorlatokra (36. §.), az illetékes sorhadi és honvédségi hatóságok által hívatik össze.

11. §. A hadsereg és hadi tengerészet számereje.

A monarchia közös védelmére szükséges szárazföldi és tengeri hadsereg, az 1867-ik évi XII. tcz. 11., 12., 13. és 14-ik §§-ban foglalt alkotmányos jogok alap-

ján s azok fen tartása mellett, a monarchia mindkét állam területe összes népességére nézve 800,000 főnyi teljes hadi létszámban állapittatik meg, a határőrséget ide nem számítván.

Ezen létszámba a tartalék is (4. §.) be van foglalva.

A hadseregnek és hadi tengerészeinek ezen hadi létszáma a legközelebbi 10 évre érvényes.

A hadsereg megállapított létszámának a körülmények szerint tovább is változatlan hagyására vagy megváltoztatására célzó javaslatok mind a két fél képviselteinek, alkotmányos utón való újabb megegyezés végett, mindenesetre még a kilencedik év lefolyása előtt, előterjesztendők.

12. §. A honvédség számereje.

A honvédség összes számerejét a honvédkötelezetek száma határozza meg. A magyar korona országai egyelőre 82 zászlóalj gyalogságot s 32 század lovaságot állítanak föl.

Az erre vonatkozó tüzetes intézkedések a honvédségi törvényben foglaltatnak.

13. §. Újonczjárulék.

A magyar korona országai és a birodalmi tanácsban képviselt országok közt a népesség számaránya szerint fölosztandó azon újonczilleték, a mely a hadsereg- és hadi tergerészetnek az életbeléptetett torzs- és oktató-rendszer kívánalmi szerint fennebb megállapított számerőben (11. §.) leendő fenntartására és póttartalékkal is ellátására szükséges, megállapítása után

a 10 év lefolyása előtt kérdésbe csak úgy lesz vehető, ha O Felsege az illető felelős kormányok útján annak emelését vagy leszállítását kívánja; a jutalék kiállítása azonban csak akkor történhetik meg, ha a törvényhozás azt azon évre már meg is szavazta. A tízévi összes póttartalék nem lehet nagyobb egy évi újonozitknél.

A két fél ebbeli jutalékának kiszámításánál mindaddig, míg mind a két államterületen egyenlő alapelvekre fektetett új népszámlálás foganatosíttatnék, a lélekszámról jelenleg létező hivatalos adatok szolgálnak alapul, melyek szerint a megállapított 800,000 főnyi létszámból a magyar korona országainak népességére 329,632 esik; jutalékának kiszámításánál a védkötelességét másként teljesítő botárörvidék népessége számításán kívül hagyatván mindaddig, míg a határőrségi intézmény tényleg fenáll.

14. *A hadsereg és hadi tengerészet kiegészítése.*

A hadsereg és hadi tengerészet kiegészítettik:

- a) a katonai képzőintézetek növendékeinek beosztása (19. §.),
- b) önkéntes beállítás (20—24.
- c) hivatalból eszközölt állítás (45—49. §§.),
- d) rendes ujonczállítás (31—35. §§.) által.

15. *A honvédség kiegészítése.*

A honvédség kiegészítettik:

- a) kiszolgált tartalékosok beosztása (4.
- b) védkötelesek közvetlen beosztása (32. §.),
- c) oly önkéntesek által, a kik a hadseregbeli szol-

gálatkötelezettségöknek eleget tettek, a mennyiben egyébiránt is a honvédséghez nem tartoznának,

d) oly önkéntesek által, a kik már nem honvédkötelezettek, de a szolgálatra még alkalmasak (57. §.). A c) és d) alatt említett önkéntesek szolgálatkötelezettsége két évre, esetleg háború tartamára terjed.

16. A hadseregbe és hadi tengerészeibe léphetésre megkívántaié kellékek,

A hadseregbe és hadi tengerészeibe léphet:

- a) a ki O Felsége birodalmának egyik vagy másik részében honpolgári jogot vagy a magyar korona területére nézve állandó megtelepedési engedélyt nyert;
- b) a ki legalább 59 bécsi hüvelyknyi testmagasság mellett a szükséges szellemi és testi képességgel bír (a hadsereg számára szükséges mesteremberek, hajóslegények és hajó-kézművesek testi nagyságra való tekintet nélkül elfogadtatnak);
- c) a ki életkorának legalább 17-ik évét betöltötte, de 36-ik évét túl nem haladta.

Külföldiek a törvényszerű sorkatonai szolgálati időre, a b) és e) pontokbeli feltételek alatt, kivételesen csak O Felsége engedélyével vétethetnek fel a hadseregbe, ha kormányuk ez iránti feltétlen engedélyét képesek felmutatni.

77. §. Ideiglenes mentesség a hadsereg, hadi tengerészet vagy honvédségbeli szolgálat alól.

A hadseregbe, hadi tengerészeibe vagy a honvédségbe való belépés kötelezettsége alól ideiglenesen mentesek:

1. a keresetképtelen apának vagy özvegy anyának egyetlen fia, vagy ennek nem létében egyetlen veje;

2. az apa halála után a keresetképtelen nagyapának vagy özvegy nagyanyának egyetlen unokája, ha azoknak fiuk nincsen;

3. teljes árvaságra jutott testvéreknek egy bátyja.

Azonban csak vérszerinti egyetlen fiúnak, unokának vagy bátyának és illetőleg egyetlen vőnek lehet felmentetésre igénye s csak azon esetben, ha felmentésétől szülőinek, öregszüelőinek vagy testvéreinek eltartása függ s ő e kötelezettséget teljesíti is; törvénytelen fiúgyermeknek hasonlóan igénye van a felmentetésre, ha ettől függ anyja eltartása s ha ő e kötelezettséget teljesíti is.

Egyetlen fi-unoka vagy bátyával egyenlő igényünknek tekintetnek ugyanazon feltételek alatt azok is, a kiknek egyetlen vagy több fivérek:

- a) a sorhadi vagy tartalékbeli szolgálatkötelezettség alatt állanak;
- b) 18 évesnél ifjabbak;
- c) szellemi vagy testi fogyatkozások miatt bármi keresetre képtelenek.

A ki ezen alapokon ideiglen felmentetett, de felmentési czime időközben megszűnt, vagy a ki annak feltételeit nem teljesíti, korosztályához képest a hadseregbe, hadi tengerészetbe vagy honvédségbe való belépés kötelezettsége elé esik.

Az ideiglenes felmentés tárgyában a sorozó bizottság határoz (32. §.), melynek határozatai ellen a honvédelmi minisztériumhoz lehet felebbfolyamodni.

Az újonczállítási bizottságnak a bonvédelmi miniszter által helybenhagyott határozata ellen felebbfolyamodni nem lehet.

18. §. A hadi szolgálatra nem alkalmas védkötelesek alkalmaztatása.

Oly védkötelesek, kik a tulajdonképeni hadi szolgálatra ugyan nem, de egyéb hadi czélokra szükséglett másnemű szolgálatokra, polgári hivatásukhoz képest alkalmasak, háború esetében ily szolgálatok tételére kötelezhetők.

19. §. A katonai képzőintézetek növendékei.

A katonaképzőintézetekből kilépő növendékek besorozása a hadseregbe (a hadi tengerészetbe) a katonai hatóságok által az e végre fonálló külön szabályok értelmében eszközöltetik.

Az ily intézetekben kiképzett díjmentes vagy alapítványi növendékek 10 évig, a féldíj mellett felvettek és kiképzettek 7 évig, az egész díj fizetése mellett kiképzettek pedig 4 évig tartoznak az intézetből történt kilépés napjától számítva, a hadseregben (hadi tengerészeiben) folytonosan és valósággal szolgálni.

20. §. Önkéntes belépés a hadseregbe (hadi tengerészetbe).

Minden belföldi beléphet önként a hadseregbe vagy hadi tengerészetbe, ha e végre a törvényszerű kellékekkel bir. (14. 16. §§.)

Az önkéntes belépésből kizárják azokat, a kik valamely bűnvádi elmarasztalás folytán nincsenek polgári jogaik teljes élvezetében.

Kiskorúaknál az önkéntes beléphetésre az atya vagy gyám beleegyezése szükséges.

Az önkéntes a hadcsapatot, melyben szolgálni kíván, maga választhatja, feltéve, hogy az illeti) csapat önkéntesek befogadására jogosult, s hogy az önkéntes az abba leendő felvételre képesítve van.

Azon védköteleseknek, kik korosztályuknál fogva (32. §.) a rendes sorozásra már meghivattak, az avatási idény alatt az önkéntes beléphetés nem engedtetik meg.

A ki a sorozásra előállani törvényszerűleg köteles volt és meg nem jelent, ez által önkéntes beléphetési jogát mindaddig elveszti, míg az ujonczáll itási bizottság részéről ezen mulasztás tárgyában hozandó határozatnak magát alá nem vetette.

21. §. Önkéntesek egy évi szolgálattal, a) A hadseregben.

Belföldiek, kik a képzettség oly fokán állanak, mely valamely főgymnasiumban, valamely főreáltanodában, avagy ezekkel egyen- vagy más magasabb rendű tanintézetben végzett tanulmányoknak megfelel, s erre nézve magukat jogérvényes bizonyítványokkal igazolni képesek, ha a hadseregbe önként belépnek s szolgálattuk ideje alatt maguk költségén ruházkodnak, magukat felszerelik és élelmezik (lovasságnál a lovat is megszerzik és a ló tartásáról gondoskodnak), béke idején, belépésektől számított egy évi tényleges szolgálat után, mint tartalékosok szabadságra bocsáttatnak. Az ilyenek, ha tanulmányaikat folytatják, a katonai állomás helyét, s 25 éves korukig az egy évi önkéntes szolgálat évét

is maguk választhatják, s ha önköltségükön magán-szállást tartanak, laktanyai lakásra nem szoríthatók.

Mely tanintézetek tekintessenek e kedvezményekre nézve a főgymnasiumokkal vagy főreáltanodákkal egyrendűeknek, a két minisztérium által, a közös hadügyminisztérium hozzájárultával fog megállapítani.

Hasonlag a fennérintett tanintézetek oly szegényebb sorsú tanulói is, a kik a rendes és nyilvános tanulók sorába tartoznak, erkölcsi jó magaviseletnek, a főtantárgyakból kitűnő osztályzatot nyertek, az illető minisztérium javallatára, a közös hadügyminiszter beleegyezésével, mint egy évi önkéntesek léphetnek hadi szolgálatba, melynek tartama alatt ruházati, felszerelési és élelmezési költségeik a közös hadügyi költségvetésből fedeztetnek.

Ha ezen önkéntesek egy évi szolgálatukat betöltték s a tartalék- és honvédtisztek részére szabályozott vizsgát jó sikerrel letették, mint tisztjelöltek a szükséghez képest sorrendben tartaléktisztekké neveztetnek ki.

Ezen tisztek további védkötelezettségök ideje alatt még három, mindannyiszor legtovább négyheti tartamú fegyvergyakorlatra berendelendők.

Mozgósítás esetében az ily tisztek kilencz éven belül a mutatkozó szükséghez és a hadügyér elhatározásához képest vagy a hadseregnél vagy a honvédségnél, kilencz éven túl pedig törvényes rendeltetésükhöz képest a honvédségnél alkalmazandók.

22. §. b) *A hadi tengerészeinél.*

Azon tengerészek, a kik általános műveltségökre nézve úgy, mint szintén belföldi tengerészeti tanintézetekben jó sikerrel végzett tanulmányaikra nézve is magukat bizonyítványokkal igazolják, a hadi tengerészeibe egy évi önkéntes szolgálatra befogadtatnak a nélkül, hogy ruházati és élelmezési költségeiket sajátjukból kellene fedezniük; és jó sikerrel letett vizsga után, a szükséghez képest tengerészeti tartalék tiszteknek neveztetnek ki.

Ezen tartaléktisztek háború esetében bármintemű tengerészeti szolgálatra kütelezvék.

23. §. c) *Orvosok és állatorvosok*

Az orvosok és orvostanulók egy évi önkéntes szolgálatukat katonai kórházakban, az állatorvosok s állatorvostanulók pedig mint állatgyógyászgyakornokok valamely szekeresz-században is teljesíthetik, ha erre való képzettségüket igazolják.

Háború esetében szolgálatkötelezettségökhöz és a szükséghez képest a sorhadban (hadi tengerészeiben)⁴ a honvédségben és tábori vagy állandó kórházakban is alkalmaztatnak.

24. §. d) *Gyógyszerészek.*

Gyógyszerészek az egy évi önkéntes szolgálatot katonai gyógyszertárakban teljesíthetik, és háborúban hasonló módon alkalmaztatnak, mint a védköteles orvosok. (23. §.)

25, *Papjelöltek.*

Minden törvényesen bevett egyház és vallásfelekezet papjelöltjei és növendékei, ha a hadseregbe (hadi tengerészekbe) vagy a honvédség közé besoroztattak, hittudományi tanulmányaik folytathatása végett szabadságra bocsáttatnak.

Pappá szenteltetésök, illetőleg lelkészsze vagy segédlelkészsze lett alkalmaztatásuk vagy kineveztetésök után az illetők a hadsereg lelkészet! lajstromába iktathatnak, és háború esetében véd kötelezettségükhöz képest vagy a hadseregnél (hadi tengerészedei), vagy a honvédségnél, mint szintén tábori vagy állandó kórházaknál is mint lelkészek alkalmazhatók.

Ha azonban az ily papjelöltek vagy papnövendékek hittudományi tanulmányaikkal felhagynak, vagy papi hivatásukról lemondanak, hadi szolgálatra szólítandók.

26. §. *Nyilvános szolgálatban álló tisztviselők, tanárok és tanítók.*

A hadsereg (hadi tengerészet) és honvédség kötelekében álló államtisztviselők, a Felséges Uralkodó-Ház magán-családi és ős alapjain alkalmazott hivatalnokok, a közalapok hivatalnokai, az országos és kerületi képviseleteknek, a megyei és városi törvényhatóságoknak és politikai közigazgatással megbízott községeknek tisztviselői (a mennyiben ezen állomásokra a jogi és államtani tanulmányok bevégzésének igazolása megkivántatik), továbbá a köztanintézetek tanárai és tanítói, a népiskolák tanítóit is ide értve, háború esetében

a közigazgatási szolgálat és tanítás folytatására nélkülözhetlen számban az illető szakminiszter ajánlatára, 0 Felsége a Király engedőimével alkalmazásukban meghagyatnak. Hasonló kedvezményben részesíttetnek a postai, távírdái s vasúti szolgálatban álló egyének is, a mennyiben az üzlet folytatására nélkülözhetetlenek.

27. *Tanszéki jelöltek és népiskolai tanítók.*

A népiskolai tanítójelöltek s a népiskolai tanítók, továbbá azok, kik örökség útján jutottak valamely mezőgazdaság birtokába, ha rendes birtokukon laknak, abban maguk gazdálkodnak s az ily birtok földjövedelme egy öt-tagu család önálló eltartására elégséges, de viszont ezen mérv négyszeres mennyiségét meg nem haladja, a hadseregbe (haditengerészeihez) vagy a honvédségbe történt besoroztatásuk után a népoktatást és illetőleg a gazdaság kezelését legkevésbé akadályozó időszakban nyolcz hét alatt katonailag kiképezendők, azután szabadságolandók és béke idején ezen felül csak az időszakos fegyvergyakorlatokban való részvételre szoritandók.

28. §. *Képzett tengerészek és gépészek a haditengerészeiben.*

A haditengerészeihez beosztott oly képzett tengerészekre nézve, a kikre a 22. §. nem alkalmazható, úgyszintén a gépészekre nézve is, előképzettségüknek s a hajóhad körüli szolgálatban lett kiképzetetésöknek irányadó tekintetbevételével, a tetteges szolgálati idő béke idején egy évi tartamra is leszállítható.

29. §. *Tengerészeti vagy hajóépítési tanintézetekbe járó tengerészek,*

Λ hadi tengerészetbe beosztott oly tengerészek, a kik belföldi tengerészeti vagy hajóépítési tanintézetekbe járnak, béke idején a tanidőre szabadságra bocsájtandók.

30. §. *A kiegészítési tartozék elosztása az országokra, és ujonczozási járásokra.*

A hadseregbe (hadi tengerészeibe) sorozandó védkötelesek száma 0 Felsege birodalma két állama közt a népesség számarányához képest, e szám viszont az egyes ujonczozási járásokra, ezeknek a tapasztalat által igazolt ujonczállítási képességek arányában osztandó fel; ha azután valamelyik ujonczozási járás a reá eső mennyiséget előreláthatólag kiállítani nem tudná, a hátralék ugyanazon hadkiegészítési kerületnek többi járásaira vettetik ki.

31. *A rendes állítás időszaka.*

Rendes állítás után a sorozás a hadseregbe (hadi tenger eszet be) és honvédségbe minden évben a január 15. és márczius 15. közt i időszakban történik meg; a tetteges szolgálat ideje ugyanazon évi október 1-jén kezdődik. (4. §.)

32. *Eljárás a-z állításnál: a) a, hadsereg és hadi tengerészet részére.*

Az állítás az ujonczozási járáshoz tartozó védkötelesek közül korosztályi sorrend és minden korosztály-

ban sorsolási számrend szerint, vegyes bizottságok által foganatos! ttatik.

Egy és ugyanazon évi január 1-seje és decz. 31 -dike közt született valamennyi ifjú egy korosztályt képez és a születési év szerint neveztetik meg.

A sorozásra három korosztály hívatik fel.

A hadsereg és tengerészet csapataihoz, lehető tekintetbe véve a besorozottak kívánságait, az oda legalkalmasabb egyéniségek osztatnak be; a hadseregbe besorozottak, az egészségi csapatok egyedüli kivételével kizárólag magyar csapatokba osztatván.

b) A honvédség és póttartalék részére,

A hadsereg és hadi tengerészet jutalékának, úgyszintén ezek póttartalékának teljes kiállítása után az előállított három korosztálybeli hadszolgálatra alkalmasak fölöslege ujonczozási járasonként a honvédségbe osztandó.

A póttartalékba osztott egyének képesültségükhöz képest a hadsereg különféle testületi részére az összeírás! lajstromokban előjegyeztetvén, béke idején polgári foglalatosságuk mellett meghagyatnak és csupán háború esetére fordittatnak O Felsége rendeletére, életkorukhoz képest, a hadsereg vagy a honvédség' kiegészítésére.

Háború után a bevont póttartalékosok a hadkötelekből korábbi helyzetükbe visszabocsáttatnak.

Azon védkotelcsek, kiknek a harmadik korosztályban az ideiglenes szolgálatmentesség megadatott (17. §.), midőn a negyedik korosztályba lépnek, a póttartalékosok közé soroztainak.

Azon év deczember hava végével, melyben a póttartalékos egyén 32 éves életkorát betöltötte, rá nézve a póttartalékban való védkötelezettség megszűnik.

33. §. Az állítástól elmaradottak utóállítása.

Ha a hadseregbe lépésre kötelezett a rendes állításnál meg nem jelent, annak utólagos előállítása törvényszerű eszközök alkalmaztatásával fogatosítandó; időközben pedig az összeírás! lajstromok sorrendje szerint azon legközelebbi alkalmas egyén sorozandó be helyette, a ki különben a póttartalék közé lett volna osztandó. (32. §.)

Utólagos pótegyének.

Azon számmennyiség helyett azonban, mely a jelen nem lévők között a sorozási időszak végétől számítandó négy hónap alatt a hadképességi viszonyok közép-aránya szerint valószínűleg a hadseregbe és hadi tengerészeibe beállítható leend, utólagos pótegyénül a legidősebb korosztályból legmagasabb sorszámmal besorozottak közül ugyanannyi mégis kijelölendő, de rendes viszonyok közt négy havi szabadságra elbocsátandó.

Az elmulasztott előállítás! kötelezettség utólagos teljesítésére engedélyezett idő a betöltött 36 éves életkorig terjed. (16. §.)

34. §. Felülvizsgáló bizottság.

A beállásra kötelezettek közül azok, a kiknek fölvétele a hadseregbe (hadi tengerészeibe) vagy honvédségbe katonai, illetőleg honvédségi részről megtagadatik, a bizottság polgári tagjainak kívánatára, elhatá-

rozás végett vegyes felülvizsgáló bizottság elé állíthatatnak.

Ezen bizottság elhatározása alá vetendők azon hadköteles egyének is, a kik a hadseregnek (hadi tengerészeinek) vagy honvédségnek már átadatván, b©sorzásuktól számított négy hónap alatt, mint alkalmatlanok elbocsáttatásra kijelöltetnek.

Ezen bizottság határozata ellen felebbfolyamodni nem lehet.

35. §. A sorsolás és állíttatás költségei.

A sorsolás- és állításra való megjelenés költségeit minden hadkötelezett maga viseli; vagyontalanok a községek által segélyezendők, melyek a község eljárójának és a hadkötelezettek hivatalos kíséretének költségeit is viselik.

A fölülvizsgálandók és a melléjük adandó kíséret utazási költségei az állampénztárra hármandók.

Minden egyéb költség az illető hatóság hivatalos ügykezelésére nézve fenálló rendszabályok értelmében fedeztetik.

36. §. A tartalék és honvédség fegyvergyakorlatai és ellenőrzési gyülekezetei.

A tartalékos legénység tartalékkötelezettsége alatt háromszori, legfőlebb négy-négy hétig tartó fegyvergyakorlatra köteleztetik.

Tényleges szolgálatba történendő minden behívás egy gyakorlatul számítatik.

Azonfelül részükről évenként őszszel ellenőrzési

szemlék tartatnak, melyek azonban egy napnál többet igénybe nem vehetnek.

Λ honvédség fegyvergyakorlatai és ellenőrzési szemléi a honvédségi törvényben vannak meghatározva.

37. §. Önkéntes meghosszabbítása a tettleget szolgálóknak a hadseregben (hadi tengerészeiben) vagy a honvédségben.

Annak, a ki a hadseregben vagy hadi tengerészeiben sorhadi szolgálat kötelezettségét tettleget szolgálóknak betöltötte, ha további megtartása a szolgálóra nézve előnyös, megengedtetik, hogy a tartalékba való átlépés helyett, ez utóbbi kötelezettsége tartamán túl is tettleget sorhadi szolgálatát évről-évre Önként folytathassa.

Azon anyagi kedvezmények, a melyekben az ily módon s ily feltételek alatt önkéntesen tovább szolgáló altisztek részesülnek, külön rendeletek által fognak szabályoztatok

Ezen határozatok a honvéd-törzsek- és osztályoknál tettleget szolgáló altisztekre és honvédekre is kiterjednek.

38. §. Hosszasam szolgáló altisztek ellátása.

Altiszteknek, a kik tizenkét évig s e közben legalább nyolcz évig mint altisztek tettleget szolgálóknak a hadseregben, a hadi tengerészeinél vagy a honvéd-törzsek- és osztályoknál és magukviseletéről kedvező igazolványt nyertek, igényük van alkalmazásra akár valamely közszolgálatban, akár pedig az állam által segélyezett vasúti, gőzhajózási és egyéb vállalatoknál.

Ezen határozat foganatosítása külön törvény által fog szabályoztatni.

39. §. Reudszerinti áttétel a tartalékba és honvédségbe és az utóbbiból való elbocsátás,

A rangfokozatok megtartása melletti rendes áttétel a sorhadból a tartalékba s ebből a honvédségbe és a honvédségből való elbocsátatás. mindezen szolgálati osztályzatok időtartamának eltelte után (4. és 15. §§.) minden év december hava végével történik meg. Háború esetében ezen áthelyezés, illetőleg elbocsátás csak 0 Felsőre a király parancsára következhetik be.

Az áthelyezés vagy elbocsátás alkalmával az illető egyén igazoló okmányt nyer; ezen okmány kiállítására körüli késedelmezés a törvényszerű időn túl terjedő szolgálatkötelezettségre okul nem szolgálhat.

40. §. Elbocsátás a szolgálatkötelezettség teljes betöltése előtt.

A szolgálatkötelezettség betöltése előtt csak akkor engedélyezhető az elbocsátatás:

- a) ha a besorozás törvényellenes volt;
- b) ha elháríthatlan szolgálatképtelenség áll be;
- c) ha a katona a 17. §. 1., 2., 3. pontjai alatt kijelölt viszonyok közé jut;
- d) béke idején a 33-ik §. értelmében besorozott, mi-helyt egy jelen nem volt sorozandó az állítási idő-szak leteltétől számított négy hónap alatt a had-seregbe (hadi tengerészeibe) besoroztatott.

A c) alatt említettek, ha a harmadik vagy maga-sabb korosztályban vannak, a d) alatt nevezettek pedig azonnal a póttartalékba tételnek át.

41. §.

A 40. §. a) és b) pontjai esetében (feltéve, hogy a b) pontra vonatkozólag kétségen kívül kiderül, miszerint a hadképtelenség már a sorozáskor fenállott), ha az ujonczállítás bevégeztetése óta 4 hónap még nem telt le és a hadtartozéknak híjjá van, azon legközelebbi alkalmas egyén, a ki előbb mint felesleges a póttartalék közé (32. §.) osztatott volt be, a hadseregbe (hadi tengerészeibe) sorozandó. Ha azonban az elbocsátás csak 4 hónap után következik be, ezen hiány a legközelebbi rendszeres állításnál pótlendő.

A kiket az ily állítás körül valami hiba terhel, az illető kincstár részére húsz forint kártérítési átlagot tartoznak fizetni, s ezen felül a büntető törvény vagy a szolgálati szabályok szerint rájuk háruló fenyítésnek vetvék alá. A ki saját hibáján kívül törvényei lenes besorozás miatt kárt szenved, annak jogában áll azoktól, a kik a hibát elkövették, kártérítést követelni. Bármilyen más elbocsátási esetekben kártérítés se az egyén, se a kincstár részére nem vétetik igénybe.

42. §. *A had kötelezettnek jelentkezése az ujonczállítási lajstromba való beiktatás végett.*

A legközelebbi rendes állításra megjelenni köteles és erről eleve értesített korosztályok mindenik hadkötelezettje tartozik magát a megelőző év november havában beiratás végett illetékes községi vagy tartózkodási helyének előljárójánál akár Írásban, akár személyesen jelenteni; ha pedig ezt a nélkül, hogy legyőzhetetlen akadályok hátráltatták volna, elmulasztandja: a

további törvényszerű eljárásra veendő tekintet nélkül száz forintig terjedhető pénzbírsággal, vagyontalanság esetében pedig húsz napig tartható fogsággal büntetendő.

Az ily pénzbírságok azon helységbeli szegény-alap javára fordítandók, melyben az illető hadköteles tartózkodik.

43. §. *Kötelességei a községelöljáróknak és anyakönyvvezetőknek.*

A községelöljárók és az anyakönyvvezetők az ujonczállítási lajstromokhoz tőlük kivántató segédokmányok valódiságáért s előbbieket az előállított egyén személyazonosságért felelősek; és tartoznak a politikai hatóságoknak az ujonczállítás végrehajtására vonatkozó mindennemű hivatalos eljárásaikban segédkezet nyújtani.

44. §. *A nősülhet és korlátozásai.*

A ki az ujonczállítási bizottság által hadi szolgálatra mindenkorra alkalmatlannak nem találtatott, vagy a 3-dik korosztályban a sorhadi szolgálattól ideiglen fel nem mentetett, valameddig a harmadik korosztályból ki nem lépett, meg nem nősülhet.

Különös tekintetet érdemlő körülmények közt, kivételes nősülési engedélyadásra a honvédelmi magy. kir. minisztérium van jogosítva; de ezen engedély az illetőt a hadseregbe (hadi tengerészetbe) vagy honvédségbe lépés kötelezettségétől fel nem menti.

45. §. *Eljárás jogosulatlanul utazó hadkötelezettek ellen.*

Ha az első, második vagy harmadik korosztályba tartozó katonakötelezett, engedély nélkül oly külföldi

utazásra kél, melyre az útlevel-szabályok szerint utazás-engedély szükségeltetik, s ez által a sorozástól magát elvonta, a korosztály és sorszám szerinti sorozás előnyeit elveszti.

46. §. *Büntetés a) a jogosulatlan nősülők- s a bűnrészesekre nézve.*

Azon védköteles, a ki a 44. §-ban körülírt tilalom áthágásával megnősült, a korosztály szerinti sorozás kedvezményét elveszti és sorshúzás nélkül hivatalból besoroztatok; alkalmatlan volta esetében pedig vagy a községi szegény-alap javára ezer forintig terjedhető pénzbírságban, vagy hat hónapig tartható fogságban marasztaltatok el.

Azok, kik a tiltott nősülésnél vétkesen közreműködnek, a községi szegény-alap javára ötszáz frtig terjedhető pénzbírság vagy három hónap tartamáig terjedhető fogság alá esnek, fennmaradván ellenük még a hivatali szabványok szerinti eljárás, ha államszolgálatban állanak.

47. *b) Az állítás előli szökés- és bűnrészesességre nézve.*

A ki az újonczállítási bizottság előtt megjelenni tartozik, de kielégítő mentség nélkül elmarad, újonczszökevénynek, a ki pedig őt ebben tudva elősegíti, a szökésben bűnrészesnek tekintetik s mint ilyen az alább megszabott büntető eljárás alá esik.

Az oly újonczszökevény, a ki szolgálatra alkalmasnak találtatik, ha kimaradását az ebbeli vizsgálaton igazolni nem tudja, de önként jelentkezett, a rendes

sorkatonai szolgálat tartamán felül egy évet, ha pedig nem önként jelent meg a sorozásnál, két évet tartozik megszolgálni; ha végre szolgálatképtelennek talál-tatok, három hónapig terjedhető fogsággal sújtandó.

Az ujonczállítástól való szökésben bűnrészesek három hónapi, vagy különös súlyosbító körülmények között hat havig terjedhető fogság alá esnek.

Ha az ujonczszökevény 36 éves életkorát (16. és 33. §§.) már meghaladta és nem igazolhatja, hogy már akkor szolgálatképtelen volt, midőn az első korosztályba lépett: hat hónapig terjedhető fogsággal sújtandó.

Az ujonczszökésben való bűnrészesek három, vagy különösen nehezítő körülmények közt hat hónapig terjedhető fogsággal sújtandók.

Az ujonczszökevény elfogásának elősegítése polgári kötelesség.

A hol a hadkötelezettség előli menekülés szökés útján nagyobb számban fordul elő, ott az ennek meg-gátlására szolgáló rendkívüli intézkedéseket a hon-védelmi minisztérium, a maga felelőssége mellett, ren-deleti utón fogja megtenni.

48. §. c) Az önmegcsonkítóra nézve.

Minden hadköteles, a kire rábizonyul, hogy magát szándékosan megcsonkította, hivatalból sorozandó be a hadseregbe, s a törvényes sorkatonai szolgálat tartamán felül két évig tartozik szolgálni.

49. §. A honvédség fölötti rendelkezés.

A honvédség, a honvédségi törvény értelmében, béke idején közigazgatási tekintetben a honvédelmi

miniszter tick, katonai ügyekben pedig a honvédség főparancsnokának van alárendelve. Ellenben háború idején közigazgatási tekintetben ugyancsak a honvédelmi miniszter, katonai ügyekben pedig a király által kinevezett hadvezér alatt áll.

A honvédelmi miniszter, illetőleg a honvédség főparancsnoka, utóbbi a honvédelmi miniszter utján, kötelesek a honvédség létszámáról, felszereléséről, elhelyezéséről, katonai kiképezéséről és fegyelmi magatartásáról a közös hadügyminiszternek folytonos tudomást nyújtani.

50. §. A honvédtisztek kinevezése.

A honvédtisztek minden tiszti fokozatra 0 Felsege által neveztetnek ki.

A katonai jelvények, rangjelzetek, felszerelés és felfegyverkezés, valamint a szolgálat és gyakorlat szabályai honvédségnél és a sorhadnál egyenlők lesznek.

51. §. A tisztek önkéntes átlépése a tartalékba vagy a honvédségbe.

Minden tiszt, ki mint olyan egy évig szolgált s a 19-ik §-ban említettek közé nem tartozik, béke idején saját kérelmére, de állandó illetékeinek megszüntetése mellett a tartalékba, vagy ha már csak honvédkötelezett volna, a honvédségbe tétethetik át.

52. §. A tiszti rangról önként lemondott vagy attól megfosztott tisztek védkötelezettsége.

Minden tiszt, a ki ellen se bünfenyítő, se becsületbírósági kereset indítva nincsen, tiszti állását önként

lehető, ezáltal azonban törvényszerűen még hátralékos szolgálati és védelmi kötelezettsége alól épen úgy nem mentetik fel, mint azon tiszt, a ki fenytő vagy becsületbíróági utón fosztatik meg tisztai állásától.

63. §. *A sorhad-, tartalék- és honvédségbeli legénység
nősülése»*

A tetteges szolgálat idején kívül a huzamosabb időtartamra szabadságolt sorhad-tartalék és honvédségbeli legénység azon része, mely a harmadik korosztályt meghaladta, nősülés tekintetében is a köztörvények és szabályok alá esik, de a sorhad (hadi tengerészet) vagy a honvédseregben szolgálatkötelezettségnek fentartása mellett. Tekintet nélkül szolgálati éveik számára, hason kedvezményben részesülnek a tartalékos és honvédségi, úgyszintén a nyugdíjazott tisztok s katonai hivatalnokok, valamint a rokkantdíjasok is; utóbbiak, ha katonai rokkantak intézetébe felvéve nincsenek.

54. §. *A tartalék- és honvédseregbeli legénység polgári joga
a tetteges szolgálat idején kívül.*

A szabadságosok, szabadságuk ideje alatt a tetteges szolgálatban nem álló tartalékosok és honvédek tisztjei és a legénység minden polgári viszonyaikra nézve, úgyszintén bünvádi és rendőri ügyekben polgári törvények és hatóságok alatt állanak s csak azon megszorításoknak vannak alávetve, melyek ezen törvényben alapsznak s a nyilvántartás céljából szükségesek. Ez irányban az 1867. XII. törvénycikk 14. §-a alapján külön törvény fog részletesen intézkedni.

A tetteg szolgálatban levők katonai fegyelmi törvények alatt állanak, polgári viszonyaik és kötelezettségeik tekintetében mindazonáltal, melyek nem a katonai szolgálatra vonatkoznak, a polgári törvények és hatóságok alatt fognak állani. Addig is, míg a katonai törvények az általános védkötelezettség igényeinek megfelelői eg annak útján átdolgoztatnának, előzetesen már most kimondatik, hogy a törvény hatálybalépte napjától testi fenyíték és rabláncz-büntetés az álló hadseregben (hadi tengerészeiben) és honvédségben többé nem alkalmazható.

Minden külföldön tartózkodó tartalékos, — honvédtiszt és a legénység köteles, mihelyt a nyilvánosság útján meg kellett tudniok, hogy a monarchia háború eshetősége közelében áll s ezért a tartalék és honvédség behivatása megtörtént, hazájába haladék nélkül visszatérni és a külön meghívást be sem várva, magát jelenteni.

55. §. Szolgálatkötelezettségben álló egyének kiköltözködése.

A kiköltözködés (kivándorlás) végetti elbocsátó engedélyt, sorhad- és tartalékbeli szolgálatkötelezettségben álló egyének a közös hadügyminiszter, honvédek pedig az illető honvédelmi miniszter adhatja meg.

A sorhadi szolgálatkötelezett részére azonban csak úgy, ha esetleg még élő szülői is kiköltözködnek.

Ha a kiköltözködés elmarad, az elbocsáttatás által megszakított szolgálatkötelezettség hátralékát az illető tartozik leszolgálni.

Háború idején sorhadi (hadi tengerészeti) vagy

honvédségi kötelemben álló egyénnek kiköltözködés! engedély nem adható.

56. *A katonasági díj.*

Az oly védkötelezettek, a kik valami hiányosság miatt a sorhad- (hadi tengerész) vagy honvédségbeli szolgálatra be nem Boroztathattak, valamint azok is, a kik családi tekintetből ideiglen felmentettek (17. §.), és a kikre mint póttartalékosokra (32. §.) a tettleges szolgálatteljesítés sora nem került: vagyonosságukhoz vagy keresetképességükhöz képest, a rokkant katonák eltartására katonasági dijt tartoznak fizetni.

Ezen díj mennyisége és beszédési módja külön törvény által fog meghatározottak

57. *Átmeneti határozatok.*

Ha háború esetében a sorhadnak (hadi tengerészeinek) és a honvédségnek a jelen törvényben szabályozott hadi állománya még nem volna kiegészítve, mindazok, a kik az eddig fennállott hadkiegészítési törvényeknek megfelelő, sorozás alatt állottak ugyan, de se a hadseregbe (hadi tengerészet) be nem osztattak, se mint önkéntesek a hadseregbe vagy a honvédségbe nem léptek s életük 32. évét meg nem haladták, a háború tartama alatt, a jelen törvény értelmében, korosztályuknak megfelelő hadkötelezettség alá esnek.

58. §.

A jelen törvény kihirdetése után, azonnal életbe lép, s hatálya kiterjed azokra is, kik a sohadban és tengerészeiben jelenleg szolgálatban állnak; de az át-

menetnek némely fegyvernemeknél nagyobb nehézségei által kívánt azon megszorítással, hogy az 1865-ben és 1866-banbesorozottaknak a tartalékba áthelyezése 1870-re lesz halasztható ott, hol azt a közös hadügyminiszter egyetértőleg a honvédelmi miniszterrel föltétlenül szükségesnek találandja; ez esetre azok, kiknek elbocsátása tetteleg elhalasztatott, tartalékos kötelezettségük további tartamára minden hadgyakorlattól felmentvék. (36. §.)
 ö9. §.

A honvédelmi miniszter megbíztatik, hogy a jelen törvény életbeléptetésére vonatkozó intézkedéseket, a közös hadügyminiszterrel egyetértőleg megtegye.

XLL Törvén yczikk.

A honvédségről.

(Szentelést nyert 1868-ik év december hó 5-én. Kihirdettetek: a képviselőházban 1868-ik évi december hó 5-én, a főrendek házában 1868-ik évi december hó 6-án.)

7. §. A honvédség rendeltetése.

Λ honvédség a fegyveres erőnek kiegészítő része (V. T. 2. §.), háború idején a hadsereg támogatására és a bel védelemre, békében kivételesen a belrend és biztosság fenntartására is van hivatva. (V. T. 8. §♦)

2. §. Behivatása és mozgósítása.

Ha háború veszélye fenyeget, a honvédség összehívása és mozgósítása részben vagy egészben csak Ö

Felsége a király rendeletére történhetik a felelős honvédelmi miniszter ellenjegyzése mellett. (V. T. 10. §.)

3. §. *Alkalmazása az ország határain kívül.*

A honvédség kivételesen a magyar korona országain kívül is alkalmazható; de erre mindannyiszor a törvényhozás külön intézkedése szükséges.

Csak az országgyűlés együtt nem létében, s ha a halasztásból veszély származhatnék, rendelheti Ő Felsége az ország összes minisztériumának felelőssége s az ország képviselőitök utólagos jóváhagyása mellett a honvédséget az ország határain kívül is.

4. §. *Kiegészítése.*

A honvédség kiegészítettik:

- a) a tartalékban kiszolgált egyének besorozása által;
- b) hadkötelezettek közvetlen beosztása által;
- c) azokból, kik a véderőről szóló törvény 57. §-a szerint háború esetében honvédségi szolgálatra kötelesek;
- d) önkéntesekből, kik hadseregbeli kötelezettségeknek eleget tettek, a mennyiben egyébként is már a honvédseregbe nem tartoznának (V. T. 57. §.);
- e) olyan önkéntesekből, kik honvédkötelezettség alá már nem tartoznak.

5. §. *A szolgálatkötelezettség tartama.*

A honvédségi szolgálatkötelezettség:

- a) azokra nézve, a kik hadseregbeli szolgálatidejüket betöltve lépnek át a honvédségbe, 2 évre (4. §. a.);

- b) azokra nézve, kik közvetlen a honvédségbe osztatnak be, 12 évre (4. §. b.);
- c) a 4. §. c. pontjában említettekre a háború tartamára;
- d) az előbbi szakasz d. és e. pontja alatt érintett önkéntesekre nézve pedig két évre, s esetleg a háború tartamára terjed (4-ik §. c. d.).

6. *ij. A honvédtettek alakítása és elnevezése.*

A magyar korona területén a honvédség egyelőre 78 zászlóalj gyalogságból és 28 huszárszázadból alakítatik meg, melyhez Horvát-Szlavonország 4 gyalogzászlóaljat és 4 lovas századot fog állítani.

Ezek egymás közötti folyó számok alatt azon megye, szék vagy vidék szerint neveztetnek el, a melyből alakulnak s kiegészíthetnek.

Háború idején a honvédség zászlóaljainak és lovaszázadainak e száma Ő Felsége jóváhagyásával és az országgyűlés beleegyezésével szaporítható.

7. *Honvédségi kerületek.*

A magyar korona területe hat honvéd-kerületre osztatik, és pedig:

- a) a danán innenire,
- b) a dunántúlira,
- c) tiszáninnenire,
- d) tiszántúlira és
- e) az erdélyire;
- f) Horvát-Szlavonország képezi a hatodik kerületet.

Ezen kerületek mindegyike több honvéd-zászlóalji járást foglal magában. (8. §.)

8. §. *Területi felosztás járásokra, a honvéd-zászlóalj és századok, végre huszár-századok szerint.*

A honvéd-zászlóalj i járások alakításánál irányadók a törvényhatóságok (megyék, székek, vidékek, városok stb.) terjedelme, népessége s azon arány, a melyben a serezek alakulásához s kiegészítéséhez járulnak.

Minden zászlóalj! járás négy századi járásra oszlik.

A honvéd-lovas-századok egy vagy több zászlóalji járásból alakulnak.

Λ honvéd-zászlóaljok és lovas-századok azon seregekkel, melyeknek állományából alakulnak, semmi kapcsolatban sem állanak.

9. §. *Honvédtörzsek és rendeltetésök.*

A létszámot a honvéd-zászlóaljok és lovas-századoknak mind tisztikarára, mind legénységére nézve és pedig a zászlóaljnál egyes századaik szerint, béke idején is nyilván kell tartani.

A tüzérségből, a műszaki (technikai) csapatokból, az egészségügyi századból, a szekereszeiből s a ruházati és élelmezési szakból a honvédséghez átlépő legénységről külön nyilvántartási jegyzék vezetendő.

E végre, valamint a raktárkészletek kezelése és felügyelése ezéjából minden honvéd-zászlóaljnál, illetőleg a zászlóaljparancsnokság állomása helyén már béke idején egy törzs (Stab) lesz felállítandó.

Ezen zászlóalji törzsállomásokat 0 Felsője jóváhagyása mellett, a honvédelmi minisztérium határozza meg.

Egy zászlóalji törzs áll:

1 törzstisztből mint zászlóaljparancsnokból,
 1 ügykezelő tisztből, ki béke idején egyszersmind
 a törzstiszt segéde,
 1 orvostól,
 1 puskamivesből,
 4 őrmesterből, a századi járások számára,

1 altisztből,
 8 közlegényből, a törzs részére.
 2 tiszti szolgából

A kezelő tiszt a törzs altisztjeivel és közlegényeivel a zászlóalj kimozdulása esetében is helyben marad. A lovassági törzs létszámát és szervezetét 0 Felsője jóváhagyása mellett, a honvédelmi miniszter határozza meg a szükséghez képest.

10. §. A felszerelési készletek elhelyezése.

A honvédség ruha- és felszerelési készletei, a menyiben ez lehetséges, a zászlóalji törzsek székhelyein raktárakba, s a fegyverek biztos fegyvertárakba, ha pedig ilyenek a zászlóalji törzsállomás helyén nem léteznének, a legközelebbi biztos fegyvertárakba helyezendők el.

11. §. Békelétszám.

A honvédség kiképezése s a belrend és biztosság fentartása végett, béke idején minden honvéd-zászlóalj részéről, törzsének állomása helyén egy század és minden 4 huszár-századból alakult egy-egy század állíthatik fel.

A békelétszámot időről időre, a béke idején felállított gyalog- és lovas-századok számának netalán szük-

séges szaporítását s a honvédtestek állomási helyét Ő Felsége mint legfőbb hadúr engedélyével a honvédelmi miniszter határozza meg.

12. §. Szabadságosok.

Béke idején a törzseknél beosztott (9. §.) s az álló századoknál tényleg szolgáló egyének kivételével valamennyi honvédkötelezettek szabadságra bocsátvák s háborítlanul járhatnak polgári foglalatosságuk után.

13. Ujjonczok kiképzése.

Honvédségbe sorozott ujjonczok (4. b. c. és e. pontja) az álló századoknál (11. §.) gyakoroltatnak, s 8 hetet meg nem haladható betanítatásuk után a szükséghez képest vagy a törzsek és századok legénységének felváltására fordítatnak, vagy szabadságra bocsátatnak.

14. §. Fegyvergyakorlatok.

A honvédgyalogság rendszerint aratás (mezei takarodás) után szállittatik össze fegyvergyakorlatra, nevezetesen:

- a) évenként két hétig tartó századonkinti gyakorlatra:
- b) minden második évben 3 hétig tartó zászlóaljanként! gyakorlatra, mely alkalommal a zászlóaljak váltakozva, a sorhadtestek nagyobb fegyvergyakorlataiban is részt vesznek.

A honvéd-lovasság szintűgy minden évben 2—3 hétre egybehivatik fegyvergyakorlatra és minden második évben nagyobb fegyvergyakorlatok végett a rendszer hadtestek közé is beosztható.

15. §. *Ellenőrzési szemlék.*

Az ellenőrzési szemlék évenként ősszel hivatnak össze, de azok az e végre beszólitott honvédekre nézve egy napnál tovább nem tarthatnak.

16. §. *A tisztikar eredeti alakítása és utóbbi kiegészítése.*

A honvédség első felállításánál a tisztikar következő elemekből alakul:

- a) alkalmas nyugdíjazott tisztekből;
- b) rangjok fentartásával kilépett (quietált) tisztekből, a mennyiben ezek hadkötelezettségükhöz képest a tartaléknál tiszti minőségben nem alkalmaztatnak;
- c) alkalmas volt honvédtisztekből;
- d) más oly egyénekből, a kik közbecsülésben állanak, hadkötelezettségüknek már eleget tettek és a tiszti állomásra kellő képességgel bírnak;
- e) a honvédség altisztjeiből, a kik a tiszti vizsgát ki-elégítőiég letették, s egyébiránt is a tisztségre képesültek.

Rend szerint pedig kiegészítették a honvéd-tisztikar:

- a) a hadseregben szolgáló tisztek átlépése által;
- b) tartalék! tisztek által, kik a hadseregnél szolgálati idejüket kitöltötték, vagy mozgósítás esetében a tartalékból ide áttétetnek (V. T. 21. §.);
- c) fokozatos előléptetés útján magában a honvédségben a hadseregre nézve fenálló alapelvek szerint, azaz vagy megfelelő vizsgatétel után vagy a nélkül is jutalomképen azoknak, kik különben is kellő képességgel bírva, magukat az ellenség előtt ki-tüntették.

Minden honvédtisztnek a magyar korona országain belül állampolgári joggal kell bírnia vagy meg kell azt szereznie.

A honvédtisztek beosztásánál a zászlóaljakra vagy lovas századokba azoknak állandó lakhelye lehetőleg tekintetbe veendő.

77. A honvédtisztek állása a hadseregbeli tisztek irányában.

A honvédtisztek tisztii fokozatuk szerint egyenlők a sorkatonaság tisztjeivel; ugyanazon fokozatbeliek között a sorhadbeli tisztet illeti az elsőbbség.

18. §. Vezénynyelv, zászló, rangfokozati jelvények, a felszerelés, fegyverzet, szolgálat és gyakorlatok szabályai.

A honvédség vezénynyelve a magyar; zászlója, O Felsége nevének jelvényei mellett az ország színeit és a magyar állam czimerét viseli.

Horvát-Szlavon és Dalmátországban a honvédség vezénynyelve a horvát; zászlója U Felsége ugyanazon névjegye mellett Horvát-Szlavon-Dalmátország egyesült színeit és a magyar állam czimerét viseli. Egyébiránt a katonai jelvények, rangjelzetek, a felszerelés és fegyverkezés, valamint a szolgálat és gyakorlat szabályai a honvédségnél és a sorhadnál egyenlők lesznek.

19. §. Illetékek.

A honvédség tisztjei és legénysége, szolgálatuk időtartama alatt béke idején, úgy mint hadkészültségben és háború idején, ugyanazon illetékekben részesülnek, a melyekben a hadseregbeliek.

A zászlóaljok törzseinél béke idején alkalmazott orvosok azonban, a kik ilyenkor a helyben lakó hadköteles orvosok közül szemeltetnek ki, a teljes illeték helyett csak évi átalányban részesülnek.

Az időszaki fegyvergyakorlatok és az ujonczok kiképeztetésének tartama alatti illetékek rendelet utján fognak szabályoztatok

20. §. *Ellátás.*

A háborúban vagy átalán tényleges szolgálatban rokkanttá lett honvédtisztek és honvédek ugyanazon kedvezményekben részesülnek, a melyek a hadseregbe nézve e tekintetben fen állanak.

Ugyanezen kedvezmények kiterjednek az ellenség előtt elesett, vagy sebeik következtében elhalt honvédtisztek özvegyeire és árváira is.

21. §. *Költségviselés.*

A honvédség összes költségei a honvédelmi miniszter tárczáját terhelik; azon költségeket azonban, melyek a honvédség hadi célokra lett mozgósításából s alkalmazásából erednek, a közös hadügyminiszter tárczája viseli.

22. *A honvédek polgári jogai a tetteges szolgálat idején kívül.*

A tetteges szolgálatban nem álló honvédek (tisztek és legénység), bárminemű polgári viszonyaikra nézve polgári törvények és hatóságok alatt állanak, s csak azon megszorításoknak vannak alávetve, a melyek a véderőről szóló törvényben vannak felállítva s a nyilvántartásra nézve szükségesek.

Ez utóbbi célból kötelesek az ilyen honvédek tar-

tózkodási helyük minden változtatását az illetékes honvéd-nyilvántartási hivataloknak, azaz mindannak, melynek területéről távoznak, mind pedig annak, melynek területére átmennek, bejelenteni, s azon esetben, ha más zászlóalj járásba települnének át, az ottani zászlóalj (vagy lovas-század) állományába leendő áthelyeztetésükért folyamodni.

Ugyanily feltételek alatt a honvédtisztek is megváltoztathatják ideiglenes vagy állandó lakásukat; más zászlóaljba vagy lovas-századba való áttételük azonban az állomány és szolgálat viszonyaitól, és törzstisztekre nézve 0 Felsőge, tisztekre nézve pedig a honvédelmi miniszter elhatározásától függ.

A külföldön tartózkodó honvédek, mihelyt a nyilvánosság útján értesülniük kellett arról, hogy a birodalom a háború küszöbén áll, s hogy e miatt a honvédség fegyverbe szállított, azonnal s a személyi behívást be sem várva, hónapba visszatérni s illető helyükön jelentkezni kötelesek. (V. T. 54. §.)

23. §. *Az összehívó parancs elleni engedetlenség büntetése.*

A honvédtiszt, ha a fegyvergyakorlatra vagy szolgálattételre felhívó rendelet folytán a meghatározott időre meg nem jelenik, egy héttől három hónapig terjedhető fogsággal, az ily eset harmadszori előfordulásánál, sőt háborúban már a legelső esetben is, haditörvényszéki büntetendő.

A behívásnak nem engedelmeskedő honvédlegénység a hadsereg tartalékosaira nézve fenálló szabványok szigora alá esik.

24. §. *Kiköltözködés (kivándorlás).*

A honvéd csak a honvédelmi miniszter engedőimével költözködhetik ki az országból.

Ha a kiköltözködés elmarad, az elbocsáttatás által megszakított szolgálatkötelezettség hátralékát az illető tartozik leszolgálni.

Háború idején kiköltözködést engedély nem adatik.

25. §. *A honvédelmi főhatóságok hatásköre.*

A honvédség minden ügye a honvédelmi miniszter hatáskörébe tartozik.

Tisztán katonai rendelkezés czéljából 0 Felsőge által honvédségi főparancsnokul egy tábornok és minden honvédségi kerület (7. §.) részére egy-egy tábornok vagy főbbrangu törzstiszt honvédségi kerületparancsnokul neveztetik ki. (28. §.)

A honvédelmi miniszter hatásköre a honvédséget illetőleg kiterjed különösen:

béke idején:

- a) a létszám nyilvántartására;
- b) a tisztek személyi ügyeire, ideértve a tiszti előléptetések iránti kijelöléseket is, a honvédség főparancsnokának véleményezése mellett;
- c) a legénység minden személyi ügyeire;
- d) a ruházatra, felszerelésre és fegyverzetre;
- e) az ételmezésre;
- f) a szállásolásra;
- g) az időszakai fegyvergyakorlatok iránti intézkedésre;
- h) oly intézkedésekre, melyek szerint a honvédség

egy része, esetleg a bel rend és biztosság érdekében felhasználtathassék. (11. §.);

háborueshetőség és kiütött háború idején:

- i) mindazon intézkedésekre, melyek a honvéderőnek gyors kiállítására és harczképességének állandó fenntartására megkíván tatnak;
- k) ha a fővezérség az országnak csatatérré leendő előkészítését követelné, eziránt! közreműködésre. A honvédségi főparancsnok kötelességei:
1. A katonai kiképeztetés vezetése;
 2. a fegyelmi felügyelet;
 3. a létszám nyilvántartása, és
 4. a hadszerkészletek fölötti felügyelet;
 5. a fegyelmi hatalom gyakorlása a tisztek és tétlő szolgálatban álló legénység felett;
 6. a honvéd-kerület vagy csapatparancsnokok részéről beérkező előléptetési kijelölések, vagy a tisztek személyügyeire vonatkozó egyéb előterjesztvények feletti véleményadás.

A honvéd-kerület parancsnokának, kerületére nézve, hasonszórú hatásköre van, mint fennebb a honvédségi főparancsnoknak az Összes honvédségre nézve meghatározottak.

26. §. 0 Felségéhez intézendő felterjesztések.

A honvédség ügyében a fölterjesztéseket 0 Felségéhez a honvédelmi miniszter teszi.

Rendeletét a honvédelmi miniszter a honvédségi főparancsnok utján intézi a honvédhatóságokhoz, s ugyan-

azon után veszi azok hivatalos jelentéseit. Ez utóbbi a hatásköréhez tartozó ügyekben a honvédségekkel és csapatokkal rendelkezhetik ugyan, de fontosabb rendelkezéseiről egyúttal a honvédelmi minisztert értesíteni köteles.

27. §. *A honvédségi főparancsnok szolgálati viszonya, a sorhadbeli főparancsnokok irányában.*

A honvédségi főparancsnok béke idején a hadsereg vezénylő tábornokaival egyenrendű viszonyban áll.

A tetteleg szolgálatban álló honvédcsapatok béke idején, s valameddig kiválóan csak a belrend és biztonság fentartására alkalmaztatnak, kizárólag a honvédségek rendelkezése alatt állanak; mihelyt azonban közös cselekvésre vagy a hadsereg csapataival együttes fogy vergyakorlatra hivatnak fel, ezen viszony tartamára az illető hadseregbeli csapat-parancsnok rendelkezése alá esnek.

A honvédségi főparancsnok az országban fónálló honvédosztályok létszáma és elhelyezése, valamint az ezekben előforduló változások felől a hadseregbeli vezénylő-tábornokokat a szükséghez képest vagy maga értesíti, vagy a honvéd-kerületi parancsnokok által értesítetteti. '

Háborúban az összes honvédség főparancsnokával együtt a fővezérnek van alárendelve, a ki azt a körülmények igénylete szerint magasabb rendű külön hadtestekben, és vagy külön, vagy a hadsereg csapataival egyesítve használja.

28. §. *A tisztek kinevezése.*

0 Felsége a honvédség főparancsnokát, a kerületi parancsnokokat és törzstiszteket a honvédelmi miniszter meghallgatása után közvetlenül, a többi tiszteket ellenben béke idején a honvédelmi miniszter (26. §.), háború idején pedig a parancsnokló fővezér előterjesztésére nevezi ki.

29. §. *Fegyelmi büntetőjog.*

A tetteleg fenálló honvéd-osztályok parancsnokai a fegyelmi büntető-jogot azon mérvben gyakorolják, mint a hasonló sorhadbeli tábornokok.

E részben a honvéd-kerületi parancsnok az osztály-tábornokkal, a honvédségi főparancsnok pedig a vezénylő tábornokkal egyenjogú.

30. §. *Az altisztek kinevezése.*

Az altiszteket a fenálló honvédtestek arányához képest s a szabályszerű létszámig a honvédzászlóalj, osztály vagy önálló lovas-század parancsnokai nevezik ki.

31. §. *Viszony a közös hadügyminiszter irányában.*

Hogy a közös hadügyminiszter a birodalom közös védelmére szolgáló eszközökről folytonos tudomással bírhatson, a honvédelmi miniszter őt a honvéd-osztályok létszáma, a felszerelési készletek mennyisége és minősége, az elhelyezés, valamint a honvédseregre vonatkozó egyéb szükséges adatok felől is időszakonként értesíteni.

A honvédség katonaképzettségi fokáról és fegyelmi

állapotáról a közös hadügyminiszternek a honvédség főparancsnoka részéről, a honvédelmi minisztérium útján időszakilag jelentés teendő.

32.

A nemzeti őrseregről szóló 1847/48. évi XXII-ik törvényczikk, mely az 1867. évi XI. törvényczikk által egyelőre fölfüggesztetett, ezennel eltöröltetik.

33.

Jelen törvény kihirdetése után azonnal életbelép, végrehajtásával a honvédelmi miniszter megbizatik.

XLII. Törvényczikk.

A népfelkelésről.

(Szentcsítést nyert 1868-ik évi deczember hó 5-ik napján. Kihirdettetett: a képviselőházban 1868-ik évi deczember hó 5 én, a főrendek házában 1868-ik évi deczember hó 6-án)

7. §. *A népfelkelés alakítása,*

A népfelkelés olyan önkéntesekből alakittatik, kik a sorhadhoz, a hadi tengerészeihez és a honvédséghez nem tartoznak.

2. §. *A népfelkelés elrendelése és alkalmazása.*

A népfelkelés felhívása és rendezése 0 Felsőge parancsára, a honvédelmi miniszter útján, akkor s azon mérvben történik, a midőn s a mennyiben az ország

az ellenséges megrohanás veszélye által közvetlen fenyegetve van.

A felkelés tetteges alkalmazása az Ő Felsége által kijelölt hadi parancsnok által eszközöltetik.

3. §. *A felkelés rendeltetése.*

A felkelés rendeltetése: a sorhadat és hon védsereget támogatni az által, hogy a harczszintér előkészítésénél alkalmaztassék; az ellenséget minél több oldalról nyugtalanítsa és károsítsa, a közlekedéseket megszakítsa vagy helyreállítsa, akadályokat vessen, végre hogy a küldöncz- és a hadi czélok által igényelt egyéb szolgálatokat teljesítse.

4. §. *A honvédelmi költségek fedezése.*

A népfelkelés által teljesítendő honvédelem költségei a közös hadi tárczából fedeztetnek.

5. §. *A pénzügyőrség s közbiztossági fegyveres közegek csatlakozása.*

A pénzügyőrség és valamennyi közbiztossági fegyveres közegek, ha a hadi viszonyok úgy kívánják, kötelesek rendes hivatásukat egyelőre mellőzve, a népfelkeléshez csatlakozni.

6.

A népfelkelés fegyveres és munkás csapatai maguk választják fő- és altisztjeiket, ezek ebbeli minősége háború végével megszűnik.

7. *Ruházat és jelvények.*

A népfelkelés tisztjei és legénysége szokott ruházatukat megtartják, s jelvényük csak egy nemzeti színű

karkötőből áll, mely a bal kar felső részén alkalmaztat! k.

A népfelkelés fő- és altisztjei jogosítvák honvédelmi szolgálatuk tartama alatt a katonai diszjeleket és megkülönböztetési jelvényeket hordani.

8. §. *Zsold és élelmezés.*

A népfelkelés tagjai azon naptól fogva, a melyen községekből kiindulnak, és pedig a lovasok lovaikra nézve is, a honvédelmi minisztérium által meghatározott zsold és élelmezés élvezetébe lépnek,

9. §. *Népjogi oltalom.*

A népfelkelés, mint a fegyveres erő kiegészítő része, a népjog paizsa alatt áll. (Védelmi törvény 2., 9. §§.)

10. §. *Bírósági illetékesség.*

A népfelkelés, megalakulásától fogva hazabocsátása napjáig minden katonai vétségek és kihágások tekintetében a katonai büntető-törvények alatt áll.

11. §. *Fegyelmi büntető-jog.*

A fegyelmi büntető-jogot minden megalakult népfelkelési testületnél a parancsnok elnöklete alatt egy a testület kebeléből szabadon választott fegyelmi tanács gyakorolja.

12. §. *Jutalmazás, és a sebesültek betegek, rokkantak, özvegyek és árvák ellátása.*

Kitűnő hadi tények megjutalmazására, a megsebesülteknek vagy szolgálatban megbetegülteknek gyógy-

intézetekbe való felvételére, a szolgálatban rokkanttá lett egyének, mint szintén az ellenség előtt elesettek vagy sebeikben elhaltak özvegyeinek és árváinak el-látására nézve a népfelkelés a sorhaddal és honvéd-sereggel egyenjogunak tekintetik.

XLIII. Törvénycikk.

Magyarország és Erdély egyesítésének részletes szabályozásáról.

(Szentesítést nyert 1868-ik évi december hó 6-án. Kihirdetett: az or-szágyűlés mindkét házában 1868-ik évi deczeinber hó 7-én.)

1.

Miután már az 1848-ik évi kolozsvári 1-ső törvény-cikk által Erdély minden lakosa, nemzetiségi, nyelvi és vallási különbség nélkül, egyenjogunak nyilvánít-tatott; s Erdélynek minden ezzel ellenkező törvénye eltöröltetett: az addig létezett politikai nemzetek sze-rinti területi felosztások, elnevezések s az ezekkel ösz-szekötött előjogok és kiváltságok, a mennyiben vala-mely nemzetiséget mások kizárásával illettek volna, megszüntetettek; és az egyesült Magyarország és Er-dély összes honpolgárainak egyenjogúsága, polgári és politikai tekintetben újabban is biztosittatik.

2.

Erdély külön törvényhozása az 1848-ik évi pozsonyi VU-ik és kolozsvári 1-ső törvénycikkknél fogva meg

lévén szüntetve, a törvények hozásának, eltörlésének és magyarzásának alkotmányos jogát az erdélyi területre nézve is kizárólag Magyarország törvényesen megkoronázott királya és törvényesen összehívott országgyűlése gyakorolják.

3.

Λ Magyarország erdélyi területen lakó honpolgárok országgyűlési képviseltetését illetőleg, a képviselők választásáról ideiglen rendelkező 1848-ik évi kolozsvári 11-dik törvénycikk, a törvényhozás további intézkedéséig érvényben marad.

S mindazon teendők, melyek az említett törvénycikkben s az annak 10-ik §-a értelmében 1866-ik évi január 10-én kibocsátott kormányzati utasításban az erdélyi kir. kormányzásoknak voltak fentartva, ezentúl a belügyminiszter hatásköréhez fognak tartozni.

Az erdélyi határország megszűntével köztörvényhatósággá alakult Naszód vidéke e minőségben meghagyatván, a magyar országgyűlés képviselőházába az 1848-ik évi kolozsvári 11-ik törvénycikk szerint választandó két-két képviselő küldése jogával ruháztatik fel, s ehhez képest az erdélyi területbeli képviselők összes száma 75-re emeltetik.

6. §.

A magyarországi főrendiházban az 1848-ik évi pozsonyi VII. törvénycikk 1-ső §-ában foglalt tagokon kívül, az erdélyi vármegyék, Fogaras és Naszód vidékek, s a székely székek főispánjai, főkapitányai és

főkirálybírái, úgyszintén a szászok ispánja (comes) is üléssel és szavazattal bírnak.

G. §

A kormányzat az erdélyi területre nézve is a törvények értelmében O Felsége magyar felelős miniszteriuma által gyakoroltatik.

7. §.

Az 1848-ik évi kolozsvári I-ső törvényczikk 3-dik §-ánál fogva ideiglen fentartott erdélyi királyi kormányzék a mellé rendelt központi segédhivatalokkal együtt felozlattatik, s működésének a jövő 1869-ik évi május 1-ső napjáig leendő megszüntetésével a miniszterium megbizatik.

8. §.

A'j erdélyi köztörvényhatóságok alkotmányos hatáskörének visszaállítása iránt az országgyűléstől nyert felhatalmazás alapján a magyar felelős miniszterium által 1867-ik évi junius 27-én közzétett rendelet, nemkülönb az ennek 21-ik pontja nyomán az erdélyi városok szervezése tárgyában az erdélyi királyi biztos által kibocsátott utasítás, a törvényhatóságok rendezéséről alkotandó törvény létrejöveteléig érvényben marad, azon különbséggel, hogy az ezekben a kormányzékra ruházott hatáskör a miniszteriumot fogja illetni.

A székely székek főkirálybíráit és a szász ispánt (comes), miniszteri ellenjegyzés mellett ő Felsége a király nevezi ki.

10. §.

A királyföldi (fundus regius) székek, vidékek és városok belkormányzati jogainak biztosítása, képviselőjük szervezése és a szász nemzeti egyetem jogkörének megállapítása tekintetéből megbizatik a minisztérium, hogy az illetők kihallgatásával az országgyűlés elé oly törvényjavaslatot terjeszsen, mely valamint a törvényeken és szerződéseken alapuló jogokat, úgy az ezen területen lakó bármely nemzetiségű honpolgárok jogegyenlőségét is kellő tekintetbe vegye és összhangzásba hozza.

S addig is felhatalmaztalak a minisztérium, hogy a királyföldi székek, vidékek és városok szervezését és hatáskörét illetőleg, az itt kifejezett vezérelvek szellemében ideiglen intézkedjék.

11. §.

A szász nemzeti egyetem (universitas) az 1791-ik évi erdélyi XIII-ik törvényczikkkel egyező hatáskörben 0 Felsége legfelsőbb s a magyar felelős minisztérium útján gyakorlandó felügyeleti jogának fentartása mellett, továbbra is meghagyatik, azon különbséggel, hogy az egyetemi gyűlés a törvénykezési rendszerben történt változás folytán, bírói hatóságot többé nem gyakorolhat.

12. §.

Azon törvények alkalmazása, a melyek Magyarország és Erdély törvényhozásának egyesülését megelőzőleg, Magyarország külön országgyűlésén alkottattak az erdélyi területre nézve, a mennyiben szükséges lesz, törvényhozás útján fog eszközöltetni.

Addig is azonban ezen országgyűlésnek 1867-ik évi márczius 8-án és 11-én kelt, sa minisztériumot az igazságszolgáltatás terén szükséges intézkedések megtételére felhatalmazó határozata a maga épségében tartatik fenn.

73. §.

Az 1848-ik évi pozsonyi IX-ik törvényczikk első, és XII-dik törvényczikk 6-ik §-ának érvénye, az erdélyi vesztett urbériségekért és tizedekért kiadott vagy kiadandó földtehermentesítési államkötvények biztosítása végett, Erdélyre is kiterjesztetik.

14. §.

Erdély mindazon törvényei, melyek az erdélyi területen és a korábban úgynevezett magyarországi részekben a bevett vallásfelekezetek, egyházak és egyházi hatóságok vallásgyakorlati s önkormányzati szabadságát, jogegyenlőséget, egymás közötti viszonyait s illetőleg hatáskörét biztosítják, nemcsak sértetlenül fentartatnak, hanem egyszersmind a görög- és örmény-katholikus és a keleti görög szertartása egyházakra is kiterjesztetnek.

§.

Az 1844-ik évi magyarországi III-ik törvényczikk 2. §-ának a vegyes házasságok egybekötésére vonatkozó rendelete, s ugyanezen törvényczikknek 6-tól 10-ig terjedő §§-ai az egyik vallásból a másik vallásba való áttérés módozatát illetőleg, az előbbi 14. §-ban említett minden vallásfelekezetre nézve és a kölcsönös vi-

azonosság értelmében a törvényhozás végleges intézkedéséig, Erdélyre is kiterjesztetnek»

7G. §.

Λ Középszolnok, Kraszna és Zaránd vármegyék s Kővár vidéke területén létező egyházak és iskolák továbbra is eddigi egyházi hatóságaik alá fognak tartozni.

Ő Felségének Magyarország királyának, mint Erdély nagyfejedelmének és (siculorum comes) székelyek ispánjának ezen címéből Magyarország és Erdély törvényes egységének hátrányára semminemű következtetés nem vonható.

18.

Ezen törvény végrehajtásával a minisztérium oly felhatalmazás mellett bizatik meg, hogy saját felelősége alatt mindazon intézkedéseket is megtehesse, s mindazon kiviteli módozatokat is alkalmazhassa, melyek a helyi viszonyokhoz képest szükségesek lesznek.